

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Essentia linguistica

Recenzenti

prof. PhDr. Miroslav Dudok

PhDr. Milan Majtán, DrSc.

doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Citácia:

Wachtarczyková, J. (ed.): Aktuálne otázky slovenského jazyka. Zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2017.

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Editorka **Jana Wachtarczyková**

Aktuálne otázky slovenského jazyka

Zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava)

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

BRATISLAVA 2017

© Báník, Tomáš
Gavurová, Miroslava
Glovňa, Juraj
Horváth, Miloš
Hrubaničová, Ingrid
Kmiťová, Jaroslava
Kralčák, Ľubomír
Molnár Satinská, Lucia
Ondrejovič, Slavomír
Patráš, Vladimír
Rácová, Anna
Ripka, Ivor
Slančová, Daniela
Valentová, Iveta
Wachtarczyková, Jana

Vydanie tejto publikácie podporila Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied v rámci riešenia projektu VEGA 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

ISBN 978-80-89607-58-7

Obsah

úvod

- 9 Jana WACHTARCZYKOVÁ
Recentiora sunt meliora! (?) Premenné a dominanty v aktuálnych otázkach slovenského jazyka

n ako norma

- 31 Ľubomír KRALČÁK
Aktuálna kultivovaná norma a dynamické tendencie v morfológii súčasnej slovenčiny
- 39 Daniela SLANČOVÁ
Normy v jazykovej komunikácii
- 50 Slavomír ONDREJOVIČ
Čo sa stane, ak kodifikácia podporí spornú „zákonitosť“?

a ako adaptácia

- 65 Anna RÁCOVÁ
O preberaní a adaptácii pojmov z orientálnych jazykov
- 79 Jaroslava KMITŮVA
Adaptácia používateľov jazyka do úlohy na úlohu jazykových poradcov
- 90 Miroslava GAVUROVÁ
„Ponúkame voľné miesta: *content marketér a back office špecialista*“ alebo internacionalizmy v názvoch a inzercii pracovných pozícií

m ako mená

- 105 Ingrid HRUBANIČOVÁ
Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie
- 145 Lucia MOLNÁR SATINSKÁ
Súčasný slovenský diskurz o prepise uhorských mien u používateľov
- 155 Juraj GLOVNÁ
Historické mená v súčasnej slovenčine
- 163 Iveta VALENTOVÁ
Rodné (krstné) mená a kodifikácia

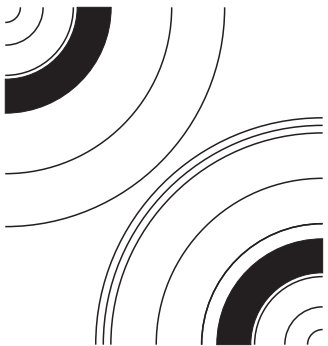
g ako grafémy

- 185 Vladimír PATRÁŠ
Veľké písmená v koncepcných administratívno-právnych textoch (štandardy – anomálie – trendy)
- 196 Jana WACHTARCZYKOVÁ
K otázke písania poľských grafém v slovenčine
- 212 Ivor RIPKA
O niektorých problémoch prepisu grafém ruských proprií

s ako spájatelnosť

- 223 Miloš HORVÁTH
Vyčleňovacia funkcia čiarky – pravopisný alebo jazykovo-kultúrny problém?
- 231 Tomáš BÁNIK
Determinatívne spojenia s nesklonným atribútom typu *biznis téma*

Úvod

RECENTIORA SUNT MELIORA! (?)¹ PREMENNÉ A DOMINANTY V AKTUÁLNYCH OTÁZKACH SLOVENSKEHO JAZYKA²

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Panská 26, 81101 Bratislava

e-mail: wachtarczyk@gmail.com

Recentiora sunt meliora! (?) Variables and dominant features in the current issues of the Slovak language

Abstract: Editor's introduction has two main objectives: 1. wider reflection of the 'actual' (recens) phenomenon in relation to linguistic research, 2. the search for common factors – variables and dominants in contributions that address the issues of the Slovak language. The starting point for a reflection process is a classical axiom „Recentiora sunt meliora!“ (New is better). The author presents the opinion of recentivism as the broader understood horizons of the present. The individual contributions refer to the 5 basic variables that determine the structure of the proceedings. The dominance of all considerations is the language standard, which is the criterion of the value of communicates and the individual variables are language phenomena (adaptability, connectivity) and language forms (names, graphemes). Based on these variables, the author presents and constrains papers on topical issues of the Slovak language.

Key words: actual, recens, dominance, variables, norm, adaptation, graphemes, proper names, connectivity

1. CIELE PRÍSPEVKU

Cieľom tohto úvodu je reflexívny pohľad na fenomén aktuálnosti a na to, ako rozlične sa mu dá rozumieť, ak ho vzťahujeme na jazyk a jazykovedné skúmanie v súčasnosti. Aby sme uchopili dva základné typy percepčných odlišností, sledujeme časovú os (vertikálnu), ktorá predstavuje temporálne (diachrónne) hľadisko a subjektívnu (horizontálnu) os, predstavujúcu epistemickú diferenciáciu na základe individuálnych postojov. Pri časovej osi vychádzame z presvedčenia, že prítomnosť nie je izolovaná od minulosti a budúcnosti, preto v centre nášho záujmu sú jazykové formy a vzťahy ako dôsledok doterajšieho vývinu jazykového a sociálneho systému a zároveň ako determinujúca príčina budúceho vývinu oboch systémov. Horizontálna os nášho uvažovania reprezentuje hľadisko intersubjektivty, na pozadí určitého výseku súčasného výskumu, ktorý nechce byť reprezentatívnou, iba ilustratívnou ukážkou rozmanitosti prístupov a postojov v slovenskej jazykovednej komunite. Predkladaný zborník predstavuje spomínaný výsek výskumu a tematizuje tie otázky jazyka, ktoré považovali za aktuálne účastníci konferencie (Bratislava 4. – 5. 10. 2016). Úlohou zostavovateľa je pokúsiť sa o jednotiaci pohľad na tému prepájajúci obidve osi a intersubjektívnu sumarizáciu vkladov, ktorými do zborníka prispeli jednotliví autori.

¹ Nové je lepšie.

² Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy Vega č. 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

2. ATRIBÚT AKTUÁLNE

2.1. Typ označovaných vlastností

Ak hovoríme o niečom, že je aktuálne, tak v duchu výkladu *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2001) tým môžeme myslieť, že je to niečo odrážajúce momentálny stav a situáciu alebo niečo, čo svojou formou a obsahom zodpovedá súčasným potrebám a budí záujem a pozornosť. V prvom význame sa aktivuje temporálny aspekt, v druhom prípade sa temporálny aspekt umocňuje o hodnotový faktor. *Synonymický slovník slovenčiny* (2003) rozširuje možné chápanie aktuálneho v prvom význame ako *nového, časového a čerstvého* a v druhom význame ako *živého, stále platného, trvajúceho* či *naliehavého*. Ak by sme do úvahy vzali aj termín *recentný*, ktorý sa dá považovať za kontextové synonymum *aktuálneho*, rozšírili by sme sémantické pole o význam *obnoviteľný*, vzťahujúci sa predovšetkým k prírodným surovinám a zdrojom (nerasty, fauna, sedimenty...³). Už samotné rozšírenie sémantického poľa je výsledkom aktuálneho diskurzu o fosílnych a obnoviteľných zdrojoch energie, podmieneného novým imperatívom doby – trvalo, resp. dlhodobo udržateľným rozvojom, ktorý dramaticky mení nazeranie na vývojové možnosti v sociálnej, ekonomickej a environmentálnej oblasti regiónov, ale aj nadregionálnych celkov.

O niektorých veciach (ideách) hovoríme, že sú aktuálne, ak sú *nové, originálne, neošúchané, čerstvé*, v centre záujmu a odrážajú krátky časový úsek alebo stav k určitému bodu, k určitým udalostiam v rámci tohto úseku, ako to vyjadrujú napríklad správy a údaje.

Iné súcna (idey) môžeme vnímať ako aktuálne nielen z temporálneho hľadiska, ale aj z hľadiska závažnosti, platnosti, čiže trvácnosti až univerzálnosti v rámci dlhšieho časového kontinua – v závislosti od spôsobu jeho periodizácie, napr. princípy, zákonitosti, pravidlá, konvencie. A napokon existujú komplexné idey (myšlienkové koncepty), ktoré majú binomický charakter – vyjadrujú temporálny a zároveň axiologický príznak, napr. teórie, hypotézy, paradigmy. Argumentačná platforma týchto konceptov sa koncentruje okolo určitých tém, problémov, otázok a informácií.

2.2. Aktuálne v typických kolokáciách

Ak by sme sa pýtali, čo dnes môže byť aktuálne, aký prvok reality, na aký typ objektu či skutočnosti sa prívlastok *aktuálne* vzťahuje, tak jeden typ odpovede nám môže poskytnúť korpus národného jazyka⁴. Na základe frekvencie výskytov môžeme povedať, že najčastejšou kolokáciou vo verejnom diskurze sú *aktuálne problémy* s 222 562 výskytmi⁵. Dvojica pravostranných kolokátov (*informácie a otázky*) má

³ Podľa *Slovníka cudzích slov* (2005), ktorý tento význam (už) zachytáva oproti Veľkému slovníku cudzích slov (2003), kde sa daný význam (ešte) neuvádza.

⁴ prim-7.0-public-all

⁵ Najviac výskytov (227 358) malo spojenie *aktualne.sk* – názov webového spravodajského portálu (<https://aktualne.centrum.sk/>), ktorý neberieme do úvahy.

podobne vysoké výskyty: *aktuálne informácie* (187 059) *aktuálne otázky* (115 746). Korpusové zistenia sú skúškou správnosti predpokladu, že komplexné idey a ich jazykové vyjadrenia (problémy, informácie, otázky) majú trocha inú väzbu na časovosť a potvrdzujú iné vnímanie aktuálnosti týchto komplexných ideí.

Všetky tri kolokáty sú abstraktné výrazy, ale kým aktuálne **problémy** chápeme najmä v zmysle nové, vyvstávajúce, neriešené zložité javy a vzťahy, tak aktuálne **informácie** chápeme aj ako dôležité, zaujímavé a relevantné, čiže pripisujeme im aj širšiu extenziu a vyššiu všeobecnú hodnotu. Podobne aj aktuálne **otázky**, ktoré implikujú akčno-reakčný proces a reťazec otázok a odpovedí. Imperatív zachovania tejto platnosti a fungovania zas vyžaduje ďalšie aktualizácie, čiže obnovovanie, harmonizovanie a priebežné pridávanie nových dát do komplexných celkov. Pre porovnanie recentného a minulého vo vzťahu k otázkam a problémom môžeme spomenúť aj pasáž z práce *Jazyková poradňa odpovedá* (1988). Tu na otázku „Kedy riešime otázky a kedy už problémy?“ M. Pisárčiková odpovedala: „O otázke alebo probléme vravíme vtedy, keď máme nejakú vec, záležitosť, ktorej stav nás neuspokojuje a ktorú treba riešiť. Kladieme si napr. otázku, ako strávime večer, čo pripravíme na obed, alebo máme problémy s výchovou detí, čítame o hospodárskych, sociálnych a iných vážnych problémoch. Ako vidieť, otázka môže byť aj problémom a každý problém je vlastne otázkou. Citlivý štylista však podvedome alebo aj zámerne rešpektuje jemný rozdiel medzi obidvoma výrazmi a otázkou označuje záležitosti menšieho významu, kým problémom závažnejšiu otázku, ktorá je ťažko riešiteľná alebo dosiaľ nerozriešená, otvorená, naliehavá“ (tamže, s. 65). Toto chápanie potvrdzuje významovú blízkosť otázok a problémov a hoci sa ich snaží odlíšiť mierou významnosti, definovanie problémov ako otázky väčšieho významu je tautologické a k významovej diferenciacii nevedie. Naopak, v súčasnosti sa zdôrazňuje úloha súvislostí, vzťahov (intencií, postojov, záujmov), ktoré relativizujú pohyb na škále menšie – väčšie, tým, že berú do úvahy celý komplex rozličných faktorov. Uvažovaním v súvislostiach sa problémy a ich aktuálnosť prehodnocujú aj na osi globálne – lokálne. Ide o známy efekt motýľích krídel, keď záležitosť menšieho významu a lokálneho charakteru (motýlie krídla nad oceánom) môže prerásť do problému najvyššej závažnosti a aktuálnosti (cunami). Najnovšie vedecké prístupy zdôrazňujú komplexnosť problémov, a to aj vo vzťahu k jazyku. Túto optiku uplatnil napr. I. Lanstyák pri vymedzovaní tzv. záludných jazykových problémov (Lanstyák, 2015, s. 185). Považuje ich za aktuálne v zmysle dôležité, ale zároveň za ťažko riešiteľné, keďže záludné problémy sú spoločensky vysoko komplexné. Jedným z dôvodov záludnosti je aj časová premenlivosť: „Spolu s rýchlymi zmenami v (post)moderných spoločenských sa aj problémy – ich charakter, hodnotenie, možné riešenie atď. – rýchlo menia (Lanstyák, 2015, s. 186).

Najfrekventovanejšie spojenie z korpusu *aktuálne problémy* potvrdzuje komplexný a binomický charakter kognície moderného človeka – pripisovanie významu a dôležitosti sporným javom, ťažkostiam, konfliktom (hodnotový aspekt) vo vzťahu k prítomnosti, recentnosti (temporálny aspekt).

Jana Wachtarczyková 2.3. Atribút *aktuálne* a horizonty prítomnosti

Dôraz na zachytenie závažných a platných informácií spolu s ich permanentnou aktualizáciou súvisí s prirodzeným správaním človeka, ktoré vystihuje latinské „Recentiora sunt meliora!“ Vychádza z neho filozofický postoj tzv. recentivizmus, podľa ktorého centrom ľudských kognitívnych a epistemologických aktivít je prirodzene to, čo je svieže, čerstvé, nové – čiže „recens“ (podľa Baňka, 1991, s. 185). V dôsledku toho sa apriórne vyššia hodnota pripisuje tomu novému a aktuálnemu. Nadčasový rámec aktuálneho je daný tým, že sa chápe spojito a vymedzuje sa horný a dolný horizont prítomnosti. Aktualizácia v chápaní J. Baňku je opätovným inscenovaním skutočnosti v mysli subjektu a odvíja sa vždy od „nového teraz“ (a recentior). Aktualizácia môže byť orientovaná dvomi smermi. Na dolný horizont prítomnosti – do minulosti (recens quo ante) alebo na horný horizont prítomnosti – do budúcnosti (recens ad quem). „Vzťahy medzi týmito pólmi či horizontmi vyjadruje axióma, že minulosť, tzn. dolný horizont prítomnosti, je otvorený epistemologicky, umožňuje poznávanie a hodnotenie, ale je uzavretý ontologicky, vylučuje dianie. Naopak, budúcnosť ako horný horizont prítomnosti je otvorený ontologicky, umožňuje dianie, ale je uzavretý epistemologicky – (ešte) neumožňuje poznávanie, a teda ani hodnotenie“ (Baňka, 1991, tamže). Prípady nerozpoznania hodnoty určitých skutočností, dejov, osobností, názorov atď., často spočívajú v tom, že im sprostredkujúci subjekt (interpret, médium) v danom čase nepripíše potrebnú mieru aktuálnosti (zaujímavosti či významu)⁶. Úlohou tejto pasáže bolo priblížiť recentivistický prístup k predmetu nášho záujmu – k otázkam slovenského jazyka vo svetle toho, čo všetko môže prívlastok *aktuálne* znamenať. Priblížiť aj povahu vnímania fenoménu „recens“ vo vzťahu k jazyku, jeho pravidlám a spoločnosti, ktorá ich uvádza do platnosti.

Práve ľudské spoločenstvo je hlavným iniciátorom aj objektom zmien a aktualizácií. Jazyk ako používateľský systém (user dependent system) na zmeny a nové kvality len reaguje. Sprievodným cieľom reflexie je jemnejší filter vnímania fenoménu aktuálnosti, ktorý odlišuje nové emergentné kvality (ktorým sa pripisuje stále väčšia dôležitosť – napr. virtuálne formy komunikácie) od efemérnych, módných a premenlivých kvalít (ktoré v nejakej forme stále existujú, ale ťažko sa zachytávajú) a od nerefektovaných kvalít (ktoré existujú, ale nepripisuje sa im dôležitosť). V záujme tohto vyššieho rozlíšenia vnímame aj tzv. dolný a horný horizont prítomnosti vo sfére výskumu jazykovej normy a rešpektujeme výsledky predchádzajúcich prístupov. Využitie premenných na predstavenie problematiky „a recentior“ vyjadruje aj potrebu sledovať určité javy v rámci dlhšieho časového kontinua zohľadňujúc najmä dolnú hranicu prítomnosti. Ako tvrdí J. Baňka „prítomnosť ako kritérium hodnoty toho minulého spočíva v tom, že hodnota a význam dominujú nad protikladmi mi-

⁶ J. Baňka spomína úryvok z práce Gabriela Tardea z r. 1904, ktorý sa pozastavuje nad tým, že „V poslednom čase aktuálne bolo to, čo sa týkalo Napoleona: je aktuálne to, čo je v móde. Ale aktuálny nebude nejaký momentálny fakt, ktorý v danom okamihu nezaujíma verejnosť, ktorá je zaujatá niečím iným. Počas prítomnosti Dreyfusa v Afrike a Ázii sa udiali udalosti veľkého významu, ale (vtedajšia spoločnosť) v nich nespozorovala nič aktuálne.“ (G. Tarde, cit. in Baňka, 1991, s. 101).

nulosti a prítomnosti ako premenné, ktoré sa prijímajú, ale nekvantifikujú. Niektoré udalosti prechádzajú do minulosti nielen vzhľadom na plynutie času, ale práve vtedy, keď prestávajú byť dôležité pre prítomnosť. A naopak, aktuálne bude to, čo v danom momente vyvoláva záujem, hoci by bol pôvod informácie vo vzdialenej minulosti.“ (Baňka, 1991, s. 100).

Korešponduje to však aj so všeobecnou charakteristikou situácie v slovenskej spoločnosti, ktorú slovenskí sociológovia kladú do fázy neskorej postkomunistickej modernity. V práci *Ako sa mení slovenská spoločnosť* (Krivý a kol., 2013) si všímajú, že niektoré modernizačné procesy v postkomunistických krajinách sú iné než súdobé procesy v západnej Európe, ktoré častejšie sprevádzala negácia tradičných autorít (s. 191). V postkomunistických spoločnostiach sa mnohé procesy projektovali do predkomunistickej minulosti a vznikol fenomén znovunájdenej (re-invented) tradície, resp. pretrhutej tradície. Aj vďaka tomu nie je neskorá modernita na Slovensku začínanim od nuly, ani úplnou negáciou, ale reformuláciou tradičných paradigiem – čiže ich aktualizáciou na súčasné podmienky a potreby členov spoločnosti (tamže). Túto situáciu charakterizuje aj celková nejednotnosť fenoménu modernity a pripustenie paralelnosti a diverzity modernít v synchronnom čase (podľa Krivý, 2013, s. 190).

3. PREMENNÉ FENOMÉNU AKTUÁLNOSTI AKO ŠTRUKTÚROTVORNÉ PRVKY ZBORNÍKA

Organizačným princípom konferencie, ako aj zborníka na tému aktuálnych otázok slovenského jazyka sú premenné – v našom prípade päť premenných. Predstavujú jednotlivé záujmové oblasti, na ktoré sa systematicky koncentruje pozornosť odborníkov aj používateľov jazyka v rámci recentného jazykovedného diskurzu. O výbere týchto premenných možno povedať, že bol prirodzený – prirodzene sa vykryštalizovali javy a javové formy, ktoré tematizovali účastníci podujatia. Medzi premenné, ktoré vyjadrujú aktuálne procesy v jazyku sme zaradili **a** (adaptáciu) a **s** (spájateľnosť). Premennými, ktoré stvárnajú konkrétne javové formy, sú **m** (mená) a **g** (grafémy). Premennou, ku ktorej sa vzťahujú všetky čiastkové závislé premenné, je **n** (norma), preto ju priorizujeme a považujeme za esenciálnu premennú. Norma vyjadruje regulatív upravujúci verbálne správanie používateľov jazyka, funguje ako kritérium určitej hodnoty – napr. jazykovej správnosti, ale zároveň je objektom prehodnocovania kritérií a objektom kritiky a relativizácie. Najmä v podmienkach liberálnej spoločnosti je dôležité stále pripomínať, že jazykové – v širšom zmysle „spoločenské pravidlá sa vyznačujú dvomi špecifikami, ktoré ich odlišujú napr. od prírodných zákonitostí: pravidlo možno ignorovať, pravidlo možno porušiť“ (Vicenik – Černík, 2005, s. 106).

Vo vzťahu k jazykovej norme sa prejavuje mnohosť používateľských postojov – aj narušanie, aj akceptácia s výhradami, aj nerešpektovanie. Ale, samozrejme, aj dôsledne afirmatívny postoj – rešpektovanie normy. V našej publikácii má svoj priestor každý zo spomínaných postojov a skutočnou aktuálnou otázkou je hľadanie adekvátnosti – primeranosti daných javov a javových foriem v reálnej komunikácii, pri fungovaní

v rôznych typoch textov a diskurzov. Táto otázka však z princípu, že sa vzťahuje na komplexné javy a na mnohé „základné“ jazykové problémy, nemôže byť definitívne zodpovedaná a uzavretá. Potreby jazykovej praxe sú dnes výrazne diferencované podobne, ako je diferencovaná slovenská spoločnosť a jazykovedná komunita.

Tento predpoklad môžeme overiť na aktuálnych textoch o norme, k akým patrí *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* A. Jarošovej⁷ (2015). Autorka sleduje striedanie ideologických rámcov, v ktorých funguje zásadný vývinový faktor – koncept normy a spisovnosti v jazyku (tamže s. 53). Svoj postoj nazýva realistickým a hovorí, že „je vecou spisovnojazykovej tradície, kodifikačného kontinua a dohody“ (s. 113). Vývinový pohyb v oblasti spoločenskej dohody, čiže na kontinuu kodifikácií znázorňuje ako kmitanie kyvadla, ktoré sa striedavo a periodicky vychýľuje raz v prospech silnej regulácie a prísnej normy, a raz v prospech liberálnej regulácie a uvoľnenejšej normy. Tieto oscilácie sa rozbiehajú už v samotných začiatkoch vydávaní výkladových slovníkov, ktoré určujú lexikografickú normu a podľa A. Jarošovej sa viažu k vydaniu *Slovenského frazeologického slovníka* P. Tvrdeho v roku 1931 (Jarošová, 2015, s. 26). Retrospektívne hodnotí časové úseky kodifikačného kontinua ako pravidelné striedanie protichodných prístupov a touto periodizáciou slovenskej lexikografickej kodifikačnej histórie siaha veľmi ďaleko do minulosti, no v zmysle recentizmu je to aktualizácia na dolnom horizonte prítomnosti. Pomáha určiť jazykovosituáciu periódu, ktorá nasleduje po perióde *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* a ktorá je aktuálna vzhľadom na tvorbu *Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

Je zaujímavé, ako si hlavná autorka koncepcie tohto slovníka odpovedala na otázku, kam spomínaný výkladový slovník nasmeruje pomyselné kyvadlo. Prekvapivo však práve pri tomto diele kyvadlo zastavuje niekde na polceste a uvádza: „Slovník súčasného jazyka: medzi tradíciou a inováciou“ (Jarošová, 2015, s. 44). Prekvapivé je to však len z pohľadu hypotézy kyvadla a sociálnych a jazykových premenných pôsobiacich na dolnom horizonte prítomnosti. Spoluautorka koncepcie SSSJ využíva iný typ racionality a svoju heuristickú dispozíciu (porov. Dolník, 2017, s. 176), aby aplikovala dostupné poznanie a potenciál jazyka v tom rozsahu, v akom funguje v spoločnosti. Preto aktualizuje svoj koncept slovníka o nové kvality (nové teórie lexikálneho významu, nové možnosti práce s jazykovým materiálom, nové postuláty kognitívnej a korpusovej lingvistiky a ich praktické riešenia atď.). Zároveň reaguje na aktuálne trendy v iných vedách, ktoré objasňujú prirodzené procesy a štruktúry v živých systémoch ako nelineárne, nejednoznačné, neusporiadané, s neostrými hranicami, komplexné a variabilné. Nevyhnutne sa v tomto kontexte aktualizuje aj vnímanie systémovosti v jazyku a prejavuje sa v odklone od striktného štruktúrneho poňatia významu v porovnaní s predchádzajúcimi lexikografickými spracovaniami slovných zásob slovenčiny (Jarošová, 2015, s. 45).

⁷ A. Jarošová vystúpila na konferencii s úvodným príspevkom *Norma v sústave princípov i v kontexte lexikografických opisov*, ktorý nevychádza v zborníku, ale je obsiahnutý v práci *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* (2015).

Práca na slovníku v súčasnosti má však aj nebývalý potenciál na projekciu i predikciu vývinových tendencií v slovnej zásobe, ich dlhodobú fixáciu v reprezentatívnom diele, a to vďaka poznávaniu reálnej normy v používateľskej praxi. Lexikografické dielo je príkladom, keď východiská na jeho prípravu ležia na dolnom horizonte prítomnosti, no jeho fungovanie, platnosť a používanie je orientované na horný horizont budúcnosti. Ako bude hodnotený tento prístup z pohľadu recens quo ante, z pohľadu budúcich používateľov jazyka a slovníka? Bude ešte aktuálne uvažovať pri veľkom výkladovom slovníku o jeho preskriptívnej funkcii? Ako bude fungovať aktualizácia diela? Ako bude znieť „spoločenská objednávka“ na slovník v budúcnosti? A bude vôbec nejaká? To, že nevieme, necháva horný horizont prítomnosti otvorený všetkým možnostiam.

3.1. n ako norma

Prvý príspevok v zborníku *Aktuálna kultivovaná norma a dynamické tendencie v morfológii súčasnej slovenčiny*⁸ sa vzťahuje na jazykovú normu v jej prirodzenosti. Ľ. Kralčák si všima rozdiel medzi kodifikovanou normou, ktorá je fixovaná temporálne a inštitucionálne a takým typom normy, ktorá sa priebežne a spontánne obnovuje, aktualizuje, čím sa od kodifikovanej normy nevyhnutne odkláňa. Tento typ živej a zároveň všeobecne akceptovateľnej jazykovej konvencie nazýva *aktuálnou kultivovanou normou*. Vychádza z liberálnych používateľských postojov k otázkam jazykovej správnosti – kritériálna opozícia preňho už nespočíva vo vzťahu správne – nesprávne, ale prijateľné – rušivé. Hodnotovým posunom je odklon od správneho k adekvátnemu ako optimalizovanej hodnote rešpektujúcej okolnosti využívania jazykových prostriedkov (komunikačnú situáciu). Mechanizmom tohto posunu je liberalizácia, ktorá sa prejavuje aj v dôsledkoch, keď sa prijateľné odchýlky od kodifikovanej normy stávajú súčasťou živej aktuálnej normy. V záujme zachovania funkcie normy ako platného a dobrého vzoru verbálneho správania sú potrební reprezentanti, nositelia a šíritelia tohto vzoru.

Pre Ľ. Kralčáka sú „primárnym zdrojom kultivovanej normy kultivované prejavy produkované bežnými kultivovanými používateľmi“ (s. 34). Pripomína to autoritu tzv. dobrého autora, ktorá predpokladá vysokú úroveň vyjadrovania prestížneho jednotlivca a zároveň jeho originalitu. V Kralčákovom chápaní však nejde o prestížneho jednotlivca, ale o (mnohých) bežných používateľov a množstvo ich jazykových prejavov. V dôsledku mnohosti a neurčitosti referenčných objektov (používateľov a ich prejavov) sa sociálno-komunikačné vzťahy, ktoré by mali byť modelové, stávajú vágnymi. Definícia kultivovanosti normy prostredníctvom kultivovanosti používateľov a ich verbálneho správania je tautologická a axiomatizuje adekvátnu mieru jazykového citu na rozpoznávanie kultivovanosti v sociálno-komunikačných procesoch a produktoch. Záverečná formulácia o potrebe skúmania dynamických pohybov v slovenskom jazyku a o tom, ako ich používatelia vnímajú, signalizuje, že si je autor vedomý množstva implicitných otázok v koncepte aktuálnej kultivovanej normy v slovenčine.

⁸ V tomto zborníku na s. 31 – 38.

Kým Ľ. Kralčák eviduje pohyby a nové kvality v norme predovšetkým na úrovni morfológického systému (rodová unifikácia niektorých zámenných tvarov v pluráli, unifikácia životnosti/neživotnosti v dôsledku medziparadigmatickej analógie), D. Slančová sleduje *Normy v jazykovej interakcii*⁹ vo svojej vzájomnej previazanosti na úrovni makrosociálnych komunikačných konvencií. Každá medziľudská interakcia špecificky naplňa tieto makrosociálne normy a zároveň sa od nich odkláňa, ako je zrejmé z príkladu interview Z. Mauréry s redaktorkou časopisu *Madam Eva*. Ľ. Kralčák i D. Slančová sú presvedčení, že aj porušenie normy, ak je pravidelnejšie a systematickejšie, môže znamenať prehodnotenie existujúcej konvencie a vznik novej. D. Slančová pripomína, že proces oscilovania okolo normy sprevádza aj komunikačný šum a diskomfort účastníkov interakcie. Na príklade interview aktualizuje a do slovenského mediálneho priestoru zasadzuje postreh I. Nebeskej o zmene spoločenskej klímy, o uvoľňovaní noriem správania a naopak o zvýšení prestíže spontánnosti. Rozhovorom autorka ilustruje narušanie sociálnej normy v oficiálnej interakcii a všíma si, akými jazykovými prostriedkami sa uskutočňuje (zvýšená frekvencia expresív, deminutív, kolokvializmov), no možno na ňom vidieť aj hodnotový posun v samotnom žánri rozhovoru. Dlhodobým a všeobecným zvyšovaním prestíže spontánnosti sa dominantnou funkciou rozhovoru stáva spontánnosť a zábavnosť, tzv. infotainment, kým informačná funkcia – neutrálne sprostredkovanie informácií v interview –, je tlačaná do úzadia. Induktívny prístup D. Slančovej presvedčivo ukazuje previazanosť jednotlivých typov noriem, ale aj kríženie a možný konflikt záujmov v komunikačnej interakcii. Analyzovaný rozhovor z magazínu pre ženy dokladá, že problémom jazykovej interakcie nie sú ani tak jazykové pravidlá a ich ovládanie či neovládanie, ale hľadanie adekvátnej formy a miery sociálneho vzťahu, čiže podmienok úspešného dialógu pre zúčastnené osoby a zároveň hľadanie prijateľného mediálneho obrazu tohto dialógu pre verejnosť. Tento príspevok tiež naznačuje, že vlastnosť kultivovanosti sa vzťahuje na omnoho širšiu oblasť než len na jazykové správanie a jazykové normy.

S. Ondrejovič prostredníctvom otázky *Čo sa stane, keď kodifikácia podporí spornú „zákonitosť“*?¹⁰ odpovedá na náš opytovací leitmotív (Recentiora sunt meliora?) jednoznačne a negatívne. Nie všetky snahy o zdokonalenie jazykového systému a posilnenie systémovosti v jazyku napr. prostredníctvom zrušenia výnimiek (z rytmického zákona) sa osvedčili. V tomto zmysle nie je vždy lepšie to, čo je nové – nové v kodifikácii. Vzáťažným bodom inovácií sú *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1991, ktoré, ako pripomína autor, bez náležitej vedeckej diskusie upravili písanie v príponách *-ár, -áreň* na *-ar, -areň* a PSP z r. 1998, ktoré odstránili ďalšie výnimky. Aj súčasné úvahy o rytmickom zákone sa vracajú k roku 1991 ako ku kodifikačnej krížovke na dolnom horizonte prítomnosti. Otázka opodstatnenosti kodifikácie hyperkorektného pravidla o rytmickom krátení v slovenčine je stále aktuálna – z teoretického, ale aj praktického hľadiska.

⁹ V tomto zborníku na s. 39 – 49.

¹⁰ V tomto zborníku na s. 50 – 61.

S. Ondrejovič znovu pripomína reakcie v jazykovednej komunite, ktoré vyvolalo sprísenie pravidla o rytmickom krátení. Praktické hľadisko zahŕňa jednak používateľskú prax, ktorá neprestala vykazovať rozkolísanosť v tejto otázke a používa obidva typy prípon, aj dlhé, aj skrátené. Zahŕňa aj lexikografickú prax (zostavovanie SSSJ), ktorá v reakcii na skutočné frekvencie výskytov uvádza v opodstatnených prípadoch dva varianty výrazu – s krátkou, aj dlhou príponou, napr. pri slove *bábkar*; *bábkár* a systematicky aj pri jeho odvodeninách: *bábkarka*, *bábkárka*, *bábkarský*, *bábkársky*, *bábkarstvo*, *bábkárstvo* (Buzássyová – Jarošová, 2001, s. 203). Záver príspevku korešponduje s racionálnym postojom, ktorý prezentuje A. Jarošová vo svojej práci o slove z pohľadu času a normy a ktorý sa presadzuje aj pri koncipovaní SSSJ – kritériálnou dominantou v sporných otázkach jazyka je reálna jazyková norma.

3.2. a ako adaptácia

V centre pozornosti autorov v druhom bloku príspevkov stojí adaptácia ako široko chápaný proces prispôsobovania sa človeka a jeho verbálneho správania aktuálnym spoločenským podmienkam a výzvam, ktoré prináša predovšetkým globalizácia. Výsledkom takto chápaného adaptívneho správania človeka nie sú len nové či inovované jazykové formy, ale najmä nové typy vzťahov a interakcií. V našom zborníku ide napríklad o prehodnocovanie prístupu slovenskej verejnosti k jazykovým prvkom cudzieho pôvodu (A. Ráčová), ide aj o nové vzorce sociálneho správania používateľov jazyka v prostredí sociálnych sietí (J. Kmit'ová) a ide aj o komplex nových referenčných objektov a ich vlastností, aké prináša globalizujúci sa slovenský trh práce (M. Gavurová).

Aj príspevok A. Ráčovej ukazuje, že aj pri adaptácii treba zohľadňovať jej skoršie fázy, tie na spodnom okraji súčasnosti, ktoré sú v recentnej aktualizácii objektom prehodnocovania v dôsledku evolučne zmenených mimojazykových okolností (prehĺbené vedecké poznanie orientálnych jazykov, vyšší stupeň zapojenia orientalistov do medzinárodných výskumných vzťahov, intenzívnejší kontakt s propriálnymi a apelatívnymi prvkami arabskej kultúry a náboženstva a i.). Adaptácia nie je len premennou vzťahujúcou sa proces preberania a prispôsobovania si cudzích a nových jazykových kvalít tu a teraz, ale vzťahuje sa aj na jazykové formy, ktoré sa skôr prevzali, adaptovali a zaužívali. V štúdiu *O preberaní a adaptácii pojmov z orientálnych jazykov*¹¹ autorka vysvetľuje okolnosti, v dôsledku ktorých je potrebné vracat' sa aj k vžitým pomenovaniam v slovenčine typu *islam*, *Alah*, *mohamedán* či *aziat* a uvažovať o zmenách v pravidlách ich uvádzania. Aktualizované pravidlá uvádzania názvov z orientálnych jazykov by mali brať do úvahy novšie štandardizácie cudzích grafických sústav (napr. *pchin-jin*), ale i odporúčania slovenských orientalistov. A podobne ako S. Ondrejovič na margo zrušenia výnimiek z rytmického zákona aj A. Ráčová (spolu s citovanými orientalistami) považuje za potrebné „dať na pravú mieru“ uvádzanie ústredných pojmov arabskej kultúry v slovenčine. Prakticky to znamená nie-

¹¹ V tomto zborníku na s. 65 – 78.

ktoré staršie prevzatia odporúčať aj vo variantnej podobe (*islám, Alláh, muslim*) alebo neodporúčať vôbec vzhľadom na nevhodnosť, napr. *mohamedán* (zastarané) či *aziat* (negatívne konotované). Vo všeobecnosti ide o tendenciu viac prihliadať na interlingválne faktory pôsobiace pri preberaní nových výrazov a mien, aby sa zachovávala referenčná funkcia pomenovaní, ich vzťah k označovaným denotátom. V záujme toho A. Rácová predkladá niekoľko argumentačne podložených zásad, ktoré by mali byť súčasťou modernej konvencie pri adaptácii pojmov z orientálnych jazykov do slovenčiny. Treba však povedať, že spoločnou črtou moderných pravopisných konvencií je multištandardovosť. Aj tá je výsledkom zmeny – relativizácie autority imperatívneho pravidla (a snahy „vyriešiť“ všetko paušálne jedným pravidlom) a posilňovania dôležitosti viacerých parciálnych štandardov (v závislosti od druhu, účelu a požadovanej úrovne presnosti výsledných dokumentov).

Expertnú úroveň predstavuje vedecký prepis a vyžaduje poznanie transkripčného kódu. Používateľskú úroveň predstavuje populárny prepis. Na administratívne účely (napr. pri zoznamoch čínskych antroponým) je tendencia využívať medzinárodne štandardizovaný prepis pchin-jin. V prípade populárneho prepisu orientálnych názvov, napr. v beletrii je žiaduca vyššia miera adaptácie cudzích reálií a názvov, aby sa slovenskému čitateľovi priblížila výslovnosť daného výrazu. Iné štandardy adaptácie vyžadujú vlastné mená a iné apelatíva. Za neadekvátne považuje A. Rácová napr. redukovanie dvoch po sebe idúcich dĺžok (napr. *Rámájana*) a snahu o uplatnenie rytmického pravidla aj na cudzojazyčnom materiáli, ktoré vedie len ku generovaniu veľkého množstva nesprávnych tvarov (*Rámájána, Ramájána, Ramajana*).

Pri interpretácii tohto textu prináša viacero podnetov starší, ale zásadný článok K. Buzássyovej o opakovanej internacionalizácii (1991). K. Buzássyová v ňom dokumentuje, že proces adaptácie cudzích výrazových prvkov v prijímajúcom jazyku je fázový a že tie isté internacionalizmy sa v rozličných fázach vývinu preberajúceho jazyka adaptujú odlišne. Objasňuje to na príklade (neo)latinizmov, no autorkou naznačené princípy opakovaných adaptácií v prostredí „malých jazykov“ ostávajú v platnosti. V súčasnosti je zdrojom internacionalizmov najmä angličtina, ale prostredníctvom nej aj iné jazyky, a tak ústredné pojmy arabskej kultúry dnes už k internacionalizmom patria.

Výsledkom opakovanej internacionalizácie v prípade výrazov *islam/islám* atď. je vznik slovtvorných variantov a striedavé používanie formálne čiastočne modifikovaných jednotiek (*islam/islám, moslim/muslim, aziat/ázijec*) pri vyjadrení toho istého významu (porov. Buzássyová, 1991, s. 102). Hoci K. Buzássyová opakovanú internacionalizáciu vidí ako následok druhotného preberania toho istého pojmu prostredníctvom iného (svetového) jazyka, príspevok A. Rácovej a príklad orientálnych názvov umožňuje opakovanú internacionalizáciu chápať aj širšie. Ako revíziu starších prevzatí orientálnych pojmov pod vplyvom nových globálnych trendov a medzinárodných štandardizácií vo veľkých sprostredkujúcich jazykoch a následné zapracovanie slovných variantov aj do aktuálnej normy menších preberajúcich jazykov.

Na fakt zmenenej jazykovo-spoločenskej situácie reaguje J. Kmiťová upozorňujúc na nový typ vzťahov v rámci sociálnych skupín, ktorý vyvoláva *Adaptácia používateľov jazyka na úlohu jazykových poradcov*.¹² Tento príspevok ako súčasť riešenia projektu *Jazyk v sociálnej kultúre* vychádza, pochopiteľne, z teoretického podložia J. Dolníka, ktorý sa rovnomennej práci venuje najmä súčasnej konfigurácii vzťahov medzi hlavnými aktérmi verejného diskurzu v slovenčine. Vyznačuje hlavné makrosociálne vývinové tendencie, ktoré môžu stáť v spoločnom menovateli aktuálnych adaptačných procesov v jazyku: radikálnu demokratizáciu, ktorá zahŕňa gradáciu a eskaláciu demokracie, pluralizáciu verejného života či znižovanie mocenskej dištancie od autorít (Dolník, 2017, s. 193). Hybnou silou týchto procesov je adaptabilný jednotlivec v novej komunikačnej situácii a následne v určitej komunikačnej formácii. Tieto formácie považuje J. Dolník za sociálne útvary s cyklickými interakciami svojich členov (tamže, s. 193) a s vytváraním „komunikačného domova“ s určitými pravidlami a istotami (tamže, s. 141).

J. Kmiťová vo svojom príspevku približuje komunikačné formácie, ktoré spontánne vytvárajú používatelia jazyka v prostredí internetu s cieľom komunikovať o jazykových otázkach. Mechanizmus týchto sociálnych útvarov je dopytový – na základe jazykového problému (napr. *šérovat'* či *zdiel'at'*?) sa aktivuje znalostný a interaktívny potenciál ostatných účastníkov komunikácie, ktorí reagujú na danú otázku. Odpovede používateľov, ktoré J. Kmiťová v príspevku uvádza, však len vo veľmi malej miere na otázky aj odpovedajú – v zmysle udelia radu. Väčšinou sú reakcie používateľov skôr komentármi, ktoré jasne vyjadrujú postoj používateľov k jazykovedným autoritám a ich atribútom (k inštitucionálnemu jazykovednému poradenstvu, k pracovníckam jazykovej poradne, k slovníkom, k *Pravidlám slovenského pravopisu*), a to prevažne kriticko-negatívny postoj, čo je dané výberom komentárov. Pri mnohých reakciách používateľov sa ukazuje radikalizácia demokracie, ktorú J. Dolník (2017, s. 195) charakterizuje ako znižovanie mocenskej dištancie od autorít a smeruje k slobodnej vôli jednotlivca, k stavu, keď sa zbaví submisívnosti v jazykových otázkach. Otvorená ostáva otázka presahujúca zámer autoky článku – čo/kto potom bude dominantou a autoritou? Ak má byť náhradou za jazykovednú autoritu len jazykový cit používateľa, tak koncept autonomizácie používateľa jazyka je ešte minimalistickejší ako koncept minimálnej intervencie V. Cvrčka (2008), ktorý jazykový cit neabsolutizuje, ale očakáva, že v dobe slobody budú „výsledky jazykovedného výskumu záväzné (viac než dnes), ale budú otvorene vyhlasované ako arbitrárne rozhodnutie skupiny jazykovedcov“ (Cvrček, 2008, s. 177).

Skeptické vyznenie má štúdia M. Gavurovej¹³ z prostredia personalistiky. Približuje špecifický druh komunikačných formácií a vypovedá o potrebe normatívnej intervencie do tohto jazykového živlu, ale zároveň vyjadruje pochybnosti, či by bol normatívny zásah možný a účinný. Autorka pozoruje a vyhodnocuje prejavy globalizácie, ktoré sa prejavujú v jazyku personalistov a svoj príspevok nadpisuje jed-

¹² V tomto zborníku na s. 79 – 89.

¹³ V tomto zborníku na s. 90 – 104.

ným príkladom: „Ponúkame voľné miesta *content marketér a back office špecialista*.“ Všíma si nielen samotné internacionalizmy v názvoch a inzercii pracovných pozícií, ale aj komunikačno-pragmatické činitele, vysvetľuje okolnosti vzniku a fungovania interlingválne motivovaných výrazov. Premennými, ktoré rozhodujú o uprednostňovaní cudzojazyčných foriem typu *warehouse operator* či čiastočne adaptovaných (*skladový operátor*) pred domácou formou (*skladník*) sú prestíž, jazyková ekonómia a štandardizácia názvov pracovných pozícií v medzinárodných firmách. Využívanie internacionalizmov tvorí dominantu komunikátov v personalistickom diskurze a je motivovaný mimojazykovými okolnosťami. Priestor na uplatňovanie domácej jazykovej normy tak nie je veľký, ale autorka ho predsa len vidí, napr. v slovníkoch slovenského jazyka alebo v katalógu profesií a pracovných funkcií Úradu práce SR, ktorý by mohol štandardizovať slovenské ekvivalenty medzinárodne používaných názvov pracovných pozícií. Cieľom normatívnych zásahov by bolo nielen zjednotenie formy pomenovaní, ale aj zadefinovanie aktuálneho obsahu pracovnej pozície vzhľadom na to, že v procese adaptácie dochádza aj k transsémantizácii lexémy a k významovým zmenám (napr. reprezentant). Zmyslom normatívneho pôsobenia v určitej oblasti je však aj prispôsobenie špecifického diskurzu dorozumievacím potrebám ostatných členov spoločenstva a nastavenie celospoločenskej konvencie.

3.3. m ako mená

Autorka najrozsiahlejšej, esenciálnej a multifokálnej štúdie (šesť hľadísk) I. Hrubaničová v bloku o menách sa vo svojich úvahách permanentne konfrontuje s názormi na uvádzanie historických uhorských priezvisk (HUP) a sleduje celú líniu sporu o prepis HUP od počiatku až po súčasnosť. Zachádza na najspodnejší horizont prítomnosti – k osobe Jozefa Nováka, ktorý inicioval prepisovanie uhorských priezvisk v slovenčine, ale znalecky komentuje celú diskusiu okolo prepisovania či neprepisovania HUP, ktorá trvá od 70. rokov minulého storočia doposiaľ. A podobne ako S. Ondrejovič alebo A. Rácová sa vracia aj ku „kodifikačnej križovatke“ – PSP z roku 1991, ktoré priniesli návod na prepis HUP, no pripomína aj ďalší medzník – prijatie Zákona o štátnom jazyku v roku 1996, ktorým sa odborná problematika stala aj politickou agendou. Autorkin postoj k téme je jasný od samého začiatku – od nadpisu článku: *Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie*,¹⁴ čo posilňuje jej argumentačnú silu a presvedčivosť. Medzi riadkami sa dá čítať, že spor polarizuje odbornú i laickú verejnosť, keďže proti sebe stoja dve prísne tendencie – uvádzanie len historicky doložených písaných podôb HUP (*Pálffy, Csáky, Thurzo...*) a uvádzanie len transkribovaných podôb HUP (*Pálfi, Čáki, Turzo...*). Možnosti kombinovaného uvádzania HUP prinášajú variantnosť, mnohosť foriem zápisu, čím situáciu na prvý pohľad akoby komplikovali, ale zároveň umožňujú precizovať konkrétnu situáciu a zohľadniť špecifické požiadavky používateľov.

Nielen v slovenčine, ale aj v iných slovanských jazykoch je progresívnou normatívnou tendenciou práve mnohosť štandardov (porov. Gajda, 2017, s. 22), z ktorých je

¹⁴ V tomto zborníku na s. 105 – 144.

možné vybrať pre danú komunikačnú situáciu alebo pre konkrétny text ten adekvátny prístup. Je prirodzené a akceptované, že v odborných kruhoch (medzi historikmi) sa uplatňujú diferencované prístupy k uvádzaniu HUP, ktoré zohľadňujú redakčné, vydateľské či skupinové úzy, autorské preferencie atď., preto I. Hrubaničová nevidí dôvod, aby sa aj v bežnej používateľskej praxi neuplatňovali niektoré z existujúcich prístupov a aby sa striktno trvalo na transkripcii HUP podľa PSP, najmä ak transkripčné pravidlá v PSP nie sú dostatočné, aby si používateľ jazyka sám vedel poradiť so zložitejšou otázkou. Na ilustráciu autorka prikladá niektoré z otázok týkajúcich sa písania historických uhorských priezvisk, s ktorými sa používatelia jazyka obracajú na jazykovú poradňu JÚLŠ SAV. Na odpovediach jazykovej poradne ukazuje, že ani v nich sa neuplatňuje jednotný prístup, v ktorom by sa striktno dodržiavali odporúčania na prepis uvedené v PSP. Autorka poukazuje aj na rozdiely v spracovaní historických uhorských mien v prestížnych referenčných zdrojoch, ako napr. v *Encyclopaedii Beliane*, *Slovenskom biografickom slovníku* alebo *Biografickom lexikóne Slovenska* či menných systemizáciách Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktoré predstavujú fixovanú aktuálnu normu. Záver štúdie patrí sonde, ktorú I. Hrubaničová vypracovala na korpusovom materiáli, zisťujúc frekvencie vybraných HUP v ich variantnosti a potvrdzujúc prevahu tendencie uvádzania HUP v pôvodnej neprepísanej podobe.

Príspevok *Súčasný slovenský diskurz o prepise uhorských mien u používateľov*¹⁵ L. Molnár Satinskej dopĺňa predchádzajúci text I. Hrubaničovej o ďalšie hľadisko – o názory a postoje k danej téme, aké vyjadrili účastníci relevantných komunikačných formácií, a to z radov profesionálnych používateľov – publicistov a redaktorov internetových stránok, ako aj z radov verejnosti – návštevníkov stránky o slovenských hradoch. Výsledky prieskumu korešponujú so zisteniami I. Hrubaničovej a autentické výpovede respondentov potvrdzujú základnú črtu diskurzu o prepise uhorských mien – nejednotnosť a rozkolísanosť postojov. V závere článku autorka sumarizuje požiadavky používateľskej verejnosti vo vzťahu k nasledujúcej kodifikácii, pričom dve z nich vymedzuje ako ťažiskové – pripustiť variantné uvádzanie HUP a zároveň rozšíriť a sprehľadniť návod na prepis HUP v budúcich kodifikačných príručkách.

Obidva príspevky reprezentujú jeden názorový prúd, ale vyplývajúci z prieniku mnohých hľadísk. Sú významnou ilustráciou súčasnej modernity na Slovensku, ktorú, ako sme spomínali v úvode, charakterizuje diverzifikovanosť procesov, prístupov a variantnosť foriem. Nie je náhodné, že práve pri menách, pri antroponymách označujúcich významné osobnosti, ktoré sú súčasťou slovenskej histórie, dochádza k názorovým stretom súčasníkov. Môžeme to vnímať ako formovanie vzťahu k znovunájdenej, resp. pretrhutej tradícii zo strany mladšej generácie odbornej a laickej verejnosti, ktorá, aj napriek autorite kodifikácie, považuje autentickosť, originalitu za dominantnú hodnotu, a to nielen pri menách. Z ich prístupu vyplýva, že v tomto prípade kodifikáciou vnútená adaptácia (prepis HUP) neznamená pokrok, ani nesmeruje k zjednodušeniu či posilneniu systémovosti, hoci sa takýmito cieľmi zdôvodňovala.

¹⁵ V tomto zborníku na s. 145 – 154.

Opačný názorový prúd reprezentuje J. Glovňa v texte *Historické mená v súčasnej slovenčine*.¹⁶ Vychádza z presvedčenia o nevyhnutnosti a správnosti prepisovania uhorských mien a pripomína, že prepisovanie slovenskou grafikou má u slovenských vzdelancov dlhú tradíciu. Jeho interpretácia okolností, za akých vznikla dohoda o prepise uhorských priezvisk uplatnená v PSP, je odlišná od výkladu v článku I. Hrubaničovej. Podľa J. Glovňu bol materiál *Zásady písania osobných historických mien z uhorského obdobia slovenských dejín* výsledkom konsenzu odborníkov, kým I. Hrubaničová dôvodí, že dohoda vznikla v úzkom odbornom kruhu a nebola konsenzom ani kompromisom, keďže sa nebrali do úvahy nesúhlasné stanoviská (napr. F. Sedláka) a nebrali sa do úvahy existujúce stabilné skupinové úzy. Opodstatnenosť zjednocovania a prepisovania historických uhorských mien stavia J. Glovňa na presvedčení, že Slováci majú právo prispôsobovať si mená zo spoločných dejín podľa zásad svojho jazyka, pretože boli autochtónnymi obyvateľmi Uhorska a žijú na svojom území vyše tisíc rokov. Naopak, I. Hrubaničová opierajúc sa o názory historikov tvrdí, že historické antroponymá v dôsledku zjednocovania a prepisovania strácajú opodstatnenie ako objekty výskumu vo vedeckých disciplínach ako je genealógia, archívniectvo či onomastika. Rozličné zápisy mien majú v týchto vedách svoj zmysel a zachovávanie tvarových diferencií má opodstatnenie. J. Glovňa je zástancom dôslednosti v uplatňovaní PSP a prepisovaní historických uhorských priezvisk. Situáciu v oblasti uvádzania historických antroponým v slovenčine ilustruje na niektorých dielach, detailnejšie však analyzuje publikáciu *Slovensko – ilustrovaná encyklopédia pamiatok: historická architektúra, pamiatkyýtvarného umenia, pamätihodnosti*. Dominantným kritériom autorovho hodnotenia je rešpektovanie či nerešpektovanie PSP pri uvádzaní historických uhorských mien.

Všetky tri príspevky dokazujú, že situácia v oblasti uvádzania historických uhorských mien je aktuálna a stále rozporuplná. Nielen z hľadiska toho, že existujúca kodifikácia je striktná a imperatívna, neakceptuje ducha modernity a potreby rozličných komunikačných formácií, pretože aj kodifikácia sa musí priebežne aktualizovať a verifikovať. Konfliktnosť vyplýva aj z charakteru témy – historické uhorské priezviská naďalej predstavujú oblasť, do ktorej sa premietajú osobné ideové postoje a preferencie nejazykového charakteru.

Na rozdiel od predchádzajúcich článkov, ktoré sa sústreďovali na historické mená a len na jeden funkčný člen antroponyma – priezvisko, príspevok I. Valentovej *Rodné (krstné) mená a kodifikácia*¹⁷ sa venuje súčasnosti, aktuálnym trendom v distribúcii ďalšieho funkčného člena úradného antroponyma – rodného mena. Svoj výklad začína historickým exkurzom do vývinu pomenovacej sústavy Slovanov, a tak spodný horizont prítomnosti siaha až k predkresťanským slovanským rituálom, k postržiňam, pri ktorých člen spoločnosti dostával meno. Ťažisko príspevku je v reflexii nových javov – mien, trendov v pomenovaní osôb, vo variantnosti foriem, v prehodnocovaní statusov mien na osi úradné – polooficiálne – domáce. Prejavuje sa to v eskalácii pravopisných variantov mien v dôsledku nejednotnej matrikárskej praxe,

¹⁶ V tomto zborníku na s. 155 – 162.

¹⁷ V tomto zborníku na s. 163 – 181.

slobodnejšej voľby pri výbere mena, uvoľnenejšej dikcie súvisiacich zákonov, a tým aj nižšej záväznosti kodifikovaných úradných podôb mien. Zásadnou odlišnosťou problematiky uvádzania uhorských priezvisk a rodných mien na Slovensku je však temporalita – na písanie HUP sa vzťahuje retroaktívne konanie, ktoré je v prípade použitia rodného mena nemysliteľné, ak dané rodné meno bolo úradne zapísané. Nie je možné žiadať napr. od nositeľa mena *Matias* zmenu svojho mena na *Matúš* či *Matej* alebo uvádzať jeho meno v inej podobe, aj keď variant tohto mena sa nepovažuje za úradne schválený. Súčasná legislatíva umožňuje diferencovanú podobu rodných mien, pričom však dlhodobo proaktívne pôsobia kategorické imperatívy, ktoré zabrahňujú zápisu hanlivých, domáckych, rodovo či inak neadekvátnych mien.

I. Valentová vyhodnocuje najčastejšie príklady variantnosti vlastných mien a kladie otázku, ktoré podoby mien na základe popularity a obľúbenosti by mohli byť priradené k úradným menám a ktoré z cudzích frekventovaných mien by mohlo byť zapísané do zoznamu slovenských úradných mien. Aj v oblasti používania rodných mien na Slovensku sú žiaduce normatívne zásahy v záujme zjednotenia rozkolísanej matrikárskej praxe. Výrazom snahy o usmerňovanie vývinu v distribúcii rodných mien na vrchnom okraji prítomnosti je obnovenie činnosti Kalendárovej komisie pri Ministerstve kultúry SR. Ak je jej úlohou modifikácia a aktualizácia zoznamu úradných mien v súlade s tendenciami a preferenciami používateľov jazyka, tak jej činnosť môže pozitívne ovplyvňovať variantnosť rodných mien, ale žiadaný synergický efekt autorka predpokladá až po zosúladení postojov komisie s kodifikačnými príručkami, najmä s novými PSP.

3.4. g ako grafémy

V bloku pôsobnosti tejto premennej by sa mohlo zdať, že ide len o parciálne otázky, ktoré sa týkajú grafém. Písanie grafém však súvisí so všetkými predchádzajúcimi premennými – s všeobecnými procesmi adaptácie, s problematikou proprií a je aj predmetom jazykovej normy. Materiálovou základňou príspevku *Veľké písmená v administratívno-právnych textoch (štandardy – anomálie – trendy)*¹⁸ sú rozličné druhy administratívnych textov. V nich už dlhodobo pozorujeme expanziu veľkých písmen, ktoré však neoznačujú vlastné mená. V. Patráš nepochybuje o tom, že je to dôsledok globalizácie a interlingválnej proxemiky medzi slovenčinou a napr. angličtinou či nemčinou, ktoré štandardne uplatňujú veľké písmená v nadpisoch a v plnovýznamových slovách. Zároveň sa domnieva, že k aplikačnej „rozbíhavosti“ a nejednotnosti uvádzania veľkých písmen môžu prispievať aj PSP, ktoré množstvom poznámok a výnimiek z pravopisných zásad zvyšujú neistotu používateľa jazyka. Autorova pozornosť sa zameriava na pohyb v rozhraní sociopragmatického a štýlovo-komunikačného nazerania na jazyk, pričom pracuje s pojmami konštanty (invariantu, podstaty) a premenných (javov, variantov). Za dôležité považuje odlišiť anomálie a trendy, ktoré smerujú k aktualizácii podstaty javu a k posilneniu konvencie, od tých, ktoré sú neproduktívnymi odchýlkami a chybami.

¹⁸ V tomto zborníku na s. 185 – 195.

V súvislosti s nadužívaním veľkých písmen autor hovorí o proprializácii, čo však môžeme považovať za otvorenú otázku, najmä ak medzi možnými dôvodmi anomálií autor uvádza zlyhávanie ľudského faktora (napr. mechanické preberanie písomností) alebo objektívne faktory (napr. tlak firemného úzu). Ak vieme, že jedným z hlavných dôvodov využívania veľkých písmen v pomenovaniach zúčastnených strán v zmluvách (napr. *Žiadateľ*, *Kupujúci*, *Nájomca* atď.) je potreba signalizovať pasáže, ktoré sa týkajú tej-ktorej strany – ide o proprializáciu? Z pohľadu filozofie jazyka by tieto pomenovania mohli byť tzv. flexibilnými designátormi¹⁹. Naozaj sú tieto lexémy výrazom komunikačnej potreby administrátorov písomností pomenovať daný denotát ako jednotlivinu, teda individualizovať, identifikovať a diferencovať? (porov. Ološtiak, 2010, s. 209). A keby boli, má sa tento trend stať súčasťou všeobecného štandardu, resp. jedným z možných štandardov pre danú komunikačnú formáciu? Otázky proprializácie však nie sú predmetom článku V. Patráša, vynárajú sa až v procese interpretácie. Autorovou prioritou je hľadanie všeobecných (invariantných) pravidiel pre uvádzanie veľkých písmen, ktoré by mali byť čo najjednoduchšie formulované v PSP, v záujme čoho prikladá návrh krokov (prístupov) na usmernenie rozkolísanej praxe.

V našom článku sa znova vraciame *K otázke písania poľských grafém v slovenčine*²⁰ a dávame ju do súvislosti s písaním inojazyčných, predovšetkým slovanských grafém, odkazujeme na práce M. Dudka o uvádzaní písmen južnoslovanských jazykov. M. Dudok identifikuje chybu, ktorá sa dostala do kodifikácie, a tým aj do pravidiel. Na rozdiel od jazykovedcov, ktorí upozorňujú na iné druhy neadekvátnych odporúčaní v PSP a žiadajú nápravu či aktualizáciu (A. Rácová, S. Ondrejovič), M. Dudok je skeptický, pretože niektoré chyby a nedôslednosti sa v používateľskej praxi zafixovali (napr. prepisovanie *dj* ako *dž*, *Medjugorie* – *Medžugorje*). Ale používateľská prax (na základe korpusov) ukazuje, že priestor na zmenu či preskupenie dominant sa vytvorí, ak si tieto zmeny prax sama vyžiada. Hneď vzápätí v súvislosti s ďalším leitmotívom nášho článku – mnohosťou štandardov – treba dodať, že používateľská prax je nehomogénna a priestor na zmenu by sa mal vytvárať najmä v oficiálnych komunikačných formáciách, v prestížnych médiách, čiže v rešpektovaných zdrojoch, ktoré majú mať afinitu k normám a konvenciám. Týka sa to uvádzania poľských grafém v slovenčine, ako aj transkripcie znakov cyriliky do slovenčiny.

Z textu *O niektorých problémoch prepisu grafém ruských proprií*²¹ však vyplýva, že rozličné metódy transliterácie cyriliky prinášajú priam infláciu štandardov (vedecký systém, UN / OSN, GOST 2002, BGN / PCGN). Jeho autor I. Ripka dlhodobo upozorňuje, že do slovenského priestoru prenikajú vlastné mená ruského pôvodu (napr. *Yuliya Cermoshanskaya*) transliterované podľa normy BGN / PCGN, ktorá je

¹⁹ Flexibilný designátor (flaccid designator, resp. non-rigid designator) je termín z oblasti filozofie jazyka a teórie, ktorý zaviedol Saul Kripke (Naming and Necessity, 1980) ako opozitum voči rigidnému designátoru. Flexibilný designátor označuje odlišné objekty (napr. osoby) v rozličných možných svetoch (situáciách). Porov.: <https://www.revolvy.com/.../index.php?s=Rigid%20designator> (cit. 12. 11. 2017)

²⁰ V tomto zborníku na s. 196 – 211.

²¹ V tomto zborníku na s. 212 – 220.

explicitne určená pre anglofónne krajiny. Podľa autora nie je dôvod, aby nahrádzala doteraz platnú konvenciu reprezentovanú v PSP, podľa ktorej sa doposiaľ ruské mená prepisovali (napr. *Julija Čermošanskaja*). Platí to nielen pre bionymá, ale napr. aj pre proprializované chrématonymá, tzv. unikátonymá, ktoré sú pre slovenského percipienta zrozumiteľnejšie vďaka adekvátnemu prepisu, porov. *Neustrašimyj* vz. *Neustrashimyy*. I. Ripka vyzdvihuje aplikačnú váhu *Encyclopaedie Beliany* ako reprezentatívneho a prototypového diela, ktoré dôsledne aplikuje transliteračné normy z PSP a zároveň slúži ako modelový príklad správnej transliterácie v slovenčine.

V prípade poľských grafém (ako aj grafém z južnoslovanských jazykov) však *Pravidlá slovenského pravopisu* zásluhou drobnej poznámky o nahrádzaní špeciálnych znakov podporujú chybné zápisy vlastných mien v slovenčine. Na rozdiel od ruských proprií, kde je nevyhnutná transliterácia z azbuky, pri poľštine nie je dôvod na vynechávanie nosoviek, *l* alebo mäkkých sykaviek – prinajmenšom nie technický dôvod, ktorý uvádzajú PSP ako argument zjednodušovania. Napriek tomu, že v PSP vo všeobecnosti neodporúča nahrádzať či zjednodušovať poľské písmená, no v používateľskej praxi je to bežný postup. Nepochybne z praktických dôvodov – je to rýchlejšie a pohodlnejšie z hľadiska autora textu. Z hľadiska percipienta je však informácia nepresná – neumožňuje správnu identifikáciu objektu a zastiera výslovnosť uvádzaného propria (*Walesa*).

V prácach I. Ripku aj M. Dudka na tému adaptácie grafém v propriách slovenského pôvodu v slovenčine sa prejavuje znepokojenie nad úrovňou žurnalistickej praxe v dôsledku tendencií k zjednodušovaniu, nerešpektovaniu identity vlastného mena, oslabenia identifikačnej aj diferenciacnej funkcie propria. Diagnostiku týchto tendencií si však nevymysleli – interlingválna negramotnosť či necenzurovaný liberalizmus sú sprievodnými príznakmi recentnej modernity. Predpoklad, že používatelia jazyka si vedia najlepšie sami poradiť v akejkoľvek komunikačnej situácii je ilúziou. Príklady z korpusov a sociálnych sietí ukazujú, že poradiť si vedia, ale nie najlepšie. Používateľ jazyka dnes stojí pred opačnou úlohou ako v minulosti, keď jazykovú neistotu a otázky spôsoboval skôr nedostatok či nedostupnosť informácií. Dnes z množstva informácií, možností a prístupov by mal používateľ jazyka zvoliť taký, aký vyhovuje jeho objektívnym potrebám, ale zodpovedá aj jeho subjektívnym preferenciám a jazykovému citu.

Mení sa preto aj úloha jazykovej normy a jazykovedcov. Expert má pomôcť najmä pri orientácii v možnostiach a pri afirmácii voľby – potvrdení toho, že určité riešenie jazykového problému je vhodné, tzn. že základ tohto riešenia má primeranú pravdivostnú hodnotu a neodvodzuje sa z hoaxy alebo mýtu. Základom skutočnej jazykovej kompetencie súčasného používateľa jazyka je schopnosť rozpoznávať a selektovať, hierarchizovať a priorizovať, presadzovať a verifikovať priority (dominanty) svojho komunikátu v danej komunikačnej formácii. V oblasti uvádzania grafém zo slovanských jazykov v slovenčine dôležitú úlohu zohráva spoločenská nálada a situácia. Tá (momentálne) priorizuje vzťah slovenčiny k svetovým jazykom a ich jazykovým konvenciám na úkor znalosti blízkych slovanských jazykov.

Jana Wachtarczyková 3.5. s ako spájateľnosť

Tejto premennej sa v zborníku venujú dva príspevky. M. Horváth si všíma segmentačnú funkciu čiarky. Písanie interpunkčných znamienok považuje za aktuálny a čoraz vypuklejší problém, a tak sa pýta, či je *Vyčleňovacia funkcia čiarky – pravopisný alebo jazykovo-kultúrny problém?*²² Vidí viacero jeho rovín a snaží sa odlíšiť pravopisný (kodifikačný), didaktický, jazykovointuitívny a jazykovokultúrny aspekt tejto otázky, aj keď sa navzájom prelínajú. Poukazuje na nejednoznačne formulované zásady písania čiarky vo vyčleňovacej funkcii v PSP a odporúča jednotnejší postoj (napr. za enumeráciami typu *po prvé, po druhé* atď. v žiadnom kontexte neoddeľovať čiarkou). Tendenciu k demokratizácii jazyka vníma racionálne a kriticky – ako fakt, ale zároveň ako ohrozenie zrozumiteľnosti komunikátov, ktoré boli vytvorené prílišným odchylením sa od pravopisnej konvencie – v tomto prípade od využívania interpunkcie v písomnom kontakte.

Jazykovokultúrny aspekt problému vyznieva ako najzávažnejší. V mnohom závisí od mimojazykových faktorov, je prejavom liberalizácie a ekonomizácie jazyka, je dôsledkom systémového zanedbávania interpunkcie pri komunikácii na internete a rozmachom tzv. občianskej publicistiky (napr. blogosféry). Profesionálni publicisti zas pracujú pod stálym časovým tlakom, a tak chýba priestor na apretáciu. V závere kladie M. Horváth (s. 228) otázku, ktorá je nadosobná, dotýka sa celej jazykovednej komunity, prekračuje momentálnu situáciu a smeruje k hornému okraju prítomnosti – ako bude vyzeráť jazyková konvencia v otázke interpunkcie (predovšetkým čiarky) v budúcnosti: „Otázkou v tejto súvislosti zostáva, do akej miery je tento novodobý trend vo vzťahu ku kodifikácii písaného jazyka akceptovateľný a či aj tu je opodstatnené uvažovať o priblížení normy úzu, a teda o priblížení pravopisných pravidiel jazykovému správaniu reálnych používateľov.“

Posledným, veľmi rozsiahlym a až databázovým z hľadiska materiálu, je príspevok T. Bánika *Determinatívne spojenia s nesklonným atribútom typu biznis téma.*²³ Autor je motivovaný snahou predstaviť jeden z najprogresívnejších modelov determinatívnych spojení (substantívum + substantívum) ako výsledku prijímania nových kvalít do slovenčiny, pokúsiť sa o ich charakterizáciu a kategorizáciu. Skúma nesklonnosť určujúceho člena v determinatívnej syntagme a pripomína, že takéto spojenia slovenčine oddávna existujú, napr. *mrcha deň, huncút tetka*. Na základe nových domácich výskumov o viacslovných pomenovaniach (Ološtiak – Ivanová, 2013; Ološtiak, 2015) preberá vymedzenie prípadov typu *pet fľaša, crash test* ako substantívne viacslovné pomenovania s nesklonným komponentom. Venuje sa spôsobom adaptácie viacslovných pomenovaní cudzieho pôvodu a upozorňuje, že hoci dominuje slovnodruhovú konverzia – tendencia desubstantivizácie a vytvorenia vzťahového adjektíva v spojeniach (*spinning centrum – spinningové centrum*), neplatí to paušálne. Autor sleduje aj rozličné fázy ustaľovania a integrovania týchto spojení v slovenčine. Osobitne si všíma prefixoidy vo funkcii atribútu (*eko-, kardio- nano-*) a skratky

²² V tomto zborníku na s. 223 – 230.

²³ V tomto zborníku na s. 231 – 253.

vo funkcii postoponovaného prílasku (*GPS, IT, HP...*). Pridanou hodnotou článku je aj prehľadná tabuľka analyzovaných nesklonných adjektív a prefixoidov na základe ich spracovania v slovníkoch, a to aj tých tvarov, ktoré nie sú zachytené v SSSJ.

4. ZÁVER

Tento text je opätovným inscenovaním uskutočnených dejov (konferencie) a prehĺbeným dialógom s textom každého autora pri našom pokuse o relačnú interpretáciu otázok, ktoré autori považujú za aktuálne v zmysle súčasné, dôležité a zaujímavé. Spoločným znakom všetkých príspevkov je objektový interakcionizmus – usúvzťážňovanie jazykových problémov s tendenciami, procesmi, aktérmi a javovými formami v slovenskej spoločnosti, častokrát aj v konfrontácii s novými a globálnymi faktormi. Prítomnosť zároveň verifikuje hodnotu predchádzajúcich výskumov a ich výsledkov (*recens quo ante*): takmer v každom príspevku sa siaha hlbšie, na dolný horizont prítomnosti, ktorý je otvorený epistemologicky a umožňuje hodnotenie. Autori odkazujú na predchádzajúce výskumy, prehodnocujú spôsoby prístupu k jazykovej realite, k norme, k aktérom komunikácie, prehodnocujú aj konvencie zachytené v základnej pravopisnej príručke. Predkladané opatrenia, revízie, reformulácie, východiská a riešenia vyjadrujú fakt, že aktualizácia konvencií v jazykovej norme je potrebná a uskutočniteľná. Nielen z praktického hľadiska, aby konvencie vystihovali potreby doby, súčasníkov a zároveň plnili svoju regulatívnu funkciu. Dôležité sú aj z ontologického a metateoretického hľadiska, aby jazykoveda sama na sebe mohla sledovať pokrok a zmeny, ktoré si vynucuje rozvoj poznania v humanitných vedách na Slovensku aj v zahraničí.

Aktualizácia vedeckých prístupov v jazykovede je potrebná pre zachytenie aj drobných zmien v preskupovaní hodnôt a dominant, ktoré môžu časom nadobudnúť systémový charakter. Tento zborník zachytáva a potvrdzuje trend dešandardizácie univerzálnych normatívnych princípov, oslabovanie apriórnosti a všeobecnej platnosti jazykových konvencií. Celospoločenské zmeny, najmä liberalizácia a vznik nehomogénnych a diferencovaných komunikačných formácií, motivujú výrazné odchýlky od noriem doposiaľ považovaných za primerané a záväzné. Pozorujeme relativizáciu doterajších štandardov a vznik množstva nových mikroštandardov dočasne platných pre dané spoločenstvá. Je prirodzené, ak sa odborníci odlišujú v názore na tieto javy, ak ich odlišne pomenúvajú a hodnotia. V tomto zmysle je zborník aktuálnym príkladom komplementaristického vedeckého realizmu (porov. Jablonický, 2005, s. 273). Predstavuje pluralitu postojov, ktorá naznačuje, že určité prehodenie si vyžaduje aj komplex očakávaní, ktoré majú zainteresované strany vo vzťahu k aktuálnym otázkam, k ich riešeniam. Ako tvrdí I. Lanstyák (2015, s. 187) „... pre spoločensky vysoko komplexné problémy z dôvodu ich protirečivosti a viacdimenzionálnosti neexistuje riešenie, ktoré by bolo uspokojivé z hľadiska každej zložky problému, resp. z hľadiska každej zúčastnenej strany.“ Schodnejšou cestou než hľadanie univerzálnych, všeobecne prijateľných a definitívne platných záverov v otázkach jazykovej

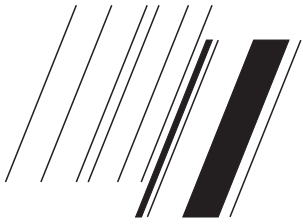
normy sa ukazuje hľadanie recentných, konkrétnych a špecifických „riešení na mieru“, ktoré vystihujú odlišné priority rozličných komunikačných formácií vo verejnosti. Súčasťou adekvátneho a aktuálneho postoja k zložitým jazykovokultúrnym otázkam sa stáva opak radikalizácie – a to zmierňovanie problémov a „zlepšenie“ problémových situácií (Lanstyák, 2015, s. 187). Aj z tohto dôvodu sa v zborníku na mnohé otázky odpovedá jediným možným spôsobom – ďalšou otázkou.

Literatúra

- BAŇKA, J.: Traktat o czasie. Katowice: Uniwersytet Śląski 1991.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexicálnych jednotiek. Jazykovedný časopis, 1991, 42, č. 2, s. 89 – 104.
- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.
- CVRČEK, V.: Regulace jazyka a Koncept minimální intervence. Praha: Nakladatelství Lidové noviny / Ústav českého národního korpusu 2008.
- ČERNÍK, V. – VICENÍK, J. (eds.): Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách. Bratislava: Iris 2005.
- DOLNÍK, J.: Jazyk v sociálnej kultúre. Bratislava: Veda 2017.
- DUDOK, M.: Slovenský pravopis – od „chyby“ k „pravidlu“. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 34 – 39.
- GAJDA, S.: Norma językowa a kodyfikacja. Przypadek polski. In: Juraj Glovňa (ed.): Historický a sociolingvistický kontext kodifikácií slovanských jazykov. Bratislava: Veda 2017, s. 15 – 24.
- JABLONICKÝ, P.: Interpretácia a explanácia vo filozofii, metodológii a vede. In: ČERNÍK, V. – VICENÍK, J. (eds.): Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách. Bratislava: Iris 2005, s. 269 – 287.
- JAROŠOVÁ, A.: Slovo v slovníku z pohľadu času a normy. Bratislava: Veda 2015.
- KRIVÝ, V. (ed.): Ako sa mení slovenská spoločnosť. Bratislava: Sociologický ústav SAV – Iris 2013.
- LANSTYÁK, I.: Záludné jazykové problémy: čo s nimi? In: Wachtarczyková J. – Satinská L. – Ondrejovič, S. (eds.): Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Bratislava: Veda 2015, s. 179 – 195.
- OLOŠTIAK, M.: O spôsoboch tvorenia vlastných mien. Slovenská reč, 2010, 75, č. 4 – 5, s. 209 – 224.
- PISÁRČIKOVÁ, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Bratislava: SPN 1988.

Pramene

- Slovenský národný korpus. prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015. Dostupný na [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk), (cit. 23.11. 2017).
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3. upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000.
- Slovník cudzích slov. Preklad z českého originálu. Ed. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava, SPN 2005.
- Synonymický slovník slovenčiny. M. Pisárčiková – M. Považaj a kol. Bratislava: Veda 2004.
- Veľký slovník cudzích slov. Šaling, S. – Ivanová-Šalingová, M. – Maníková, Z. 3. revidované a doplnené vydanie. Bratislava: Samo 2003.

n ako norma

AKTUÁLNA KULTIVOVANÁ NORMA A DYNAMICKÉ TENDENCIE V MORFOLÓGII SÚČASNEJ SLOVENČINY

Lubomír Kralčák

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa
v Nitre, Štefánikova 67, 949 01, Nitra, e-mail: lkralcak@ukf.sk

The actual cultivated language norm and the dynamic tendencies in the morphology of contemporary Slovak language

Abstract: This entry concerns a term *actual cultivated language norm*, that describes living standard norm, which differs from *the codified language norm* predominantly because of the changes that have occurred in the contemporary language. Traditional criteria of language standard are usually used to determine the actual norm, but it is also important to consider the new knowledge concerning the importance of nontraditional auxiliary criteria. Observation of the actual language norm also involves research of dynamic phenomena in the morphological structure of Slovak language. Such phenomena are standard demonstrations of a living natural language. They contain dynamic tendencies and cases which nowadays commonly occur in the actual cultivated language norm and are a part of the spoken standard language practice. They are variants of codified forms and in some cases they represent a competition with different degree of tension. This entry indicates a necessity of further research of these phenomena, as well as a necessity of discussion about the dynamic movements in the Slovak morphology and their perception from the users of the contemporary Slovak language.

Key words: actual language norm, cultivated language norm, codified language norm, correctness of language, criteria of standard language

1. ÚVOD

Jazyk nám pri našom úsilí zmocniť sa objektívnych poznatkov o jeho danostiach a fungovaní kladie neraz do cesty nečakané a niekedy i pomerne zložité prekážky. Možno dokonca povedať, že v snahe dospieť k pochopeniu určitých jazykových javov, príp. k stanoveniu niektorých náležitých podôb strácame interpretačnú, ba možno aj poznatkovú istotu. Nemusíme si byť napr. istí, či jablko *dozrie* alebo *dozreje*, či sa *obrazy zarámovávajú* alebo *zarámúvajú*, či je tovar *vybratý* alebo *vybraný* a pod. Prirodzene sa teda žiada položiť si otázku, prečo nás niekedy zrádzajú naše jazykové automatizmy, jazykový cit, príp. naše overené jazykové poznatky. Pri hlbšom uvažovaní o jazyku sa ukazuje, že pokiaľ ide o jeho stavbu, príčinou môžu byť početné vnútorné paradoxy, ktoré živý prirodzený jazyk vlastne charakterizujú. V prirodzenom jazyku môžeme totiž identifikovať také protichodné kvality, ako sú **pravidelnosť**, ale i **nepravidelnosť**, **jednotnosť** i **variantnosť**, **ustálenosť** i **príležitostnosť**, **jednoznačnosť** i **vágnosť**, **určitosť** i **entropia**, **logika** i **nelogickosť**, **systematickosť** i **konfúznosť**, resp. **usporiadanosť** i **prvky chaosu**, a to na rozličných úrovniach jazykovej stavby.

V tejto súvislosti treba poznamenať, že v prípade určovania normy konkrétneho jazyka v porovnaní s klasickým štúdiom jeho systémových daností je vec ešte zložitejšia. Pri zisťovaní normy sa totiž vyžaduje, aby sme sa na jazyk, a osobitne na jeho

reprezentatívnu varietu pozerali nielen ako na systém, lež aj ako na **sociokultúrne** a **situačne podmienený** a navyše v čase premenlivý, **dynamický** fenomén. Tým sa spomínané rozporné stránky jazyka v mnohých prípadoch ešte zvýraznia. A tak sa ponúka otázka, či vôbec možno objektívne zisťovať stav normy platnej pre útvár, ktorý má toľko konfúzných vlastností a je tak zásadne mimoštruktúrne podmienený.

V našej novej lingvistickej tradícii prevláda charakterizovanie jazykovej normy tromi základnými vlastnosťami: norma sa chápe ako zložka nášho vedomia, je historicky podmienená a plní funkciu regulátora verbálneho správania (k tomu porov. napr. Šikra, 1990; Homoláč – Nebeská, 2000; Horecký, 2001; Dovalil 2001). Je dostatočne známe, že tak ako jazyk, i jeho norma je podmienená sociálne, resp. vo svojej podstate je sociálnym javom. Všeobecne vzaté, norma (samozrejme, ak nehovoríme o technických normách) sa uvedomuje na pozadí sociálnych vzťahov. Alebo inak: norma je konvencia – je to teda **konvencionalizovaný spôsob sociálneho správania**, čo, pochopiteľne, platí aj pre verbálne správanie. Z tohto hľadiska sa chápe norma ako súbor záväzných pravidiel (porov. aj Nebeská, 2003, s. 45). Ide, samozrejme, o sociálne určovanú a rovnako tak pociťovanú záväznosť. Z uvedeného vyplýva, že norma sa primárne javí ako špecificky sociolingvistická, nie všeobecná lingvistická kategória.

2. ZISŤOVANIE (SPISOVNEJ) A DODRŽIAVANIE (KODIFIKOVANEJ) NORMY

Uvažovanie o otázkach spisovnej normy, najmä pokiaľ ide o jej zisťovanie a opis (stanovenie), má u nás už pomerne dlhú tradíciu. Môžeme si pripomenúť, že určovanie takejto normy a hľadanie korektného pomeru k jej kodifikácii je ako kľúčový postup jazykovej preskripcie prítomné v našich kultúrnych dejinách počnúc vystúpením A. Bernoláka až po súčasnosť. Preskripčný prístup k norme celkom prirodzene predpokladá existenciu a sledovanie kategórie *jazykovej správnosti*. Ak sa pri určovaní normy pohybujeme na osi správne – nesprávne, viac-menej nevyhnutne dochádza k stotožňovaniu *správnosti s normou*. To, čo zodpovedá norme, je teda správne, norma je meradlom správnosti, je jej referenčnou bázou. Podoba normy s takýmto statusom je potom, pochopiteľne, tou podobou, ktorá má byť kodifikovaná.

Inou stránkou *jazykovej správnosti* je jej vyhodnocovanie v konkrétnom spisovnom (najmä hovorenom) prejave vo vzťahu k dodržiavaniu už kodifikovanej, platnej normy. Pri **uvedomovanom vyhodnovení** sa správnosť, resp. jej miera môže stať napr. kritériom posudzovania kultivovanosti takéhoto prejavu. V uvedenom vzťahu sa ako správne v našej tradícii hodnotí to, čo zodpovedá aktuálne kodifikovanej norme. Treba si však uvedomiť, že v bežnej jazykovej praxi realizovanej v širokom kolektíve používateľov spisovného jazyka ide predovšetkým o **neuedomované**, teda podvedomé, automatizované **vyhodnocovanie** správnosti. Avšak pri takomto type percepcie sotva možno predpokladať, že by vzájomne prebiehalo nepretržité detailné vyhodnocovanie jazykových prehovorov z hľadiska dodržiavania kodifikovanej nor-

my (alebo normy vôbec). Takáto nezámerná „rezignácia“ môže mať viacero príčin, no významnejšie sú najmä nasledujúce dve.

Prvou príčinou môže byť faktická nedostatočná osobná znalosť či „zažitost“ kodifikovanej normy, t. j. nízka či nižšia miera kompetencie, pokiaľ ide o stotožnenie sa s touto normou. Namiesto hodnotovej opozície *správne – nesprávne* sa tak v tomto zmysle stáva rozhodujúcou pragmatická opozícia *prijateľné – rušivé*. Povedané inak, bežní používatelia jazyka v mnohých prípadoch nemajú kompetenciu zaregistrovať jazykové chyby, najmä ak ide o také odchýlky, ktoré sa nevymykajú z úzu hovorenej podoby štandardnej variety.

Druhou príčinou absencie dôsledného vyhodnocovania spisovných prehovorov v pomere ku kodifikovanej norme je, že hodnotová opozícia *správne – nesprávne* sa „overuje“ len v takých prípadoch, keď sa individuálna norma zásadnejšie odlišuje od všeobecne platnej (kodifikovanej) normy (porov. aj Horecký, 2001, s. 17). Nie je neprirodzené, keď v ústnej komunikácii takto „nastavenému mechanizmu“ podliehajú bežní kultivovaní hovoriaci (resp. počúvajúci), pričom dôvody môžu byť pragmatické i prosté jazykové. Pragmatickými dôvodmi sú nerušenosť komunikácie, snaha vnímať z jazykového prejavu to podstatné a nevnímať prvky, ktoré sú potenciálne rušivé.

Jazykovú príčinu je vhodné hľadať v existencii dichotómie *langue – parole*. Pri tomto zdôvodnení si môžeme pomôcť tézou (Kráľ, 1986, s. 188), že „náš sluch nie je fonetický, lež fonologický, že automaticky vyhľadáva v signáli to, čo je fonologicky relevantné a dištinkatívne“. Túto tézu možno aplikovať tiež v tom zmysle, že naša percepcia reči nie je parolová, ale languová. V mnohých prípadoch sa potom individuálna, ale aj pravidelná kolektívna rečová odchýlka od platnej normy môže chápať ako rečový variant. V. Dovalil (tamže, s. 179) v súvislosti s existenciou variantnosti normy prichádza s riešením, ktoré sám označuje ako prienik sociolingvistického a systémového (štrukturalistického) pohľadu na jazyk. Navrhuje chápať úseky noriem ako normémy a ich varianty ako realizácie, alonormy. Pri zakomponovaní jeho riešenia do toho, čo bolo uvedené, možno našu úvahu uzavrieť v tom zmysle, že ak je pre jazyk ako abstrakciu všeobecne platný languový status, potom „prijateľné“ odchýlky od normy sú v reči prirodzenou súčasťou realizácie jazyka.

Môžeme zhrnúť, že nevedomované prijímanie nenormatívnych prvkov v praxi napokon znamená podvedomé akceptovanie frekventovaných odchýlok ako prijateľných či nerušivých, pričom nie sú v konečnom dôsledku vnímané ako odchýlky. Ide teda o rečotvorný postup, ktorý v takejto fáze nadobúda parametre normotvorného procesu, keď niektoré uzuálne prvky získavajú status normatívnych prvkov. Možno teda konštatovať, že takýto princíp realizácie a percepcie normy, kodifikovanej či aktuálnej, je jednou zo súčastí kolektívneho mechanizmu jej dynamiky.

3. AKTUÁLNA KULTIVOVANÁ NORMA

Aktuálna norma je norma, ktorá v dôsledku prirodzenej dynamiky jazyka i charakteru či spôsobov preskripcie vykazuje viaceré odchýlky od platnej kodifikácie. Pre

takúto podobu normy spisovného prejavu sa používajú aj označenia *spisovná norma*, *spisovný úzus* či *reálna norma*. Na rozsah odlišnosti aktuálnej normy od kodifikovanej má vplyv predovšetkým miera zaostávania kodifikácie za dynamicky sa meniacou podobou spisovného jazyka, ale tiež pružnosť preskripčných metód i dedičstvo predchádzajúcich kodifikácií.

V súvislosti s pojmom *kultivovaná norma* sa ponúka otázka, na akom základe je možné objektivizovať mieru kultivovanosti jazykových prostriedkov reprezentujúcich takúto normu. Kultivovanosť normy je hodnotovo determinovaná na jednej strane typom používateľov jazyka a na druhej strane typom jazykových prejavov (textov). Primárnym zdrojom kultivovanej normy sú teda kultivované prejavy produkované bežnými kultivovanými používateľmi. Kultivovaní používatelia jazyka, sú podľa E. Paulinyho (2000, s. 10) takí, u ktorých norma spisovného jazyka žije, platí a vyvíja sa.

Kultivovanosť sa úzko spája so spisovnosťou. V tomto zmysle sa ako štandardný ukazuje vzťah demonštrujúci, že kultivované je to, čo používatelia registrujú ako spisovné. Spisovnosť patrí k základným meradlám kultivovanosti. Ale aj naopak: to, čo sa pociťuje ako kultivované, resp. čo sa nevymyká kultivovanosti, je prinajmenšom kandidátom na získanie statusu spisovnosti. Ak prijmeme takúto tézu, kultivovanosť sa nám popri kritériu ustálenosti, funkčnosti a systémovosti javí ako sekundárne kritérium spisovnosti.

Viacslovné spojenie *aktuálna kultivovaná norma* sa teda vzťahuje na takú normu, ktorá sa bežnými kultivovanými používateľmi pociťuje ako spisovná, i keď sa vo viacerých prvkoch nezhoduje s platnou kodifikovanou normou. Takéto označenie odkazuje na dynamický, kultúrny a sociálny rozmer pomenovanej normy.

4. GRAMATICKÁ NORMA

Jazyková norma je reprezentovaná formálnymi a významovými charakteristikami jazykových prvkov, ako aj pravidlami ich usúvzťažňovania. Z toho vyplýva, že norma sa dá identifikovať na rozličných úrovniach jazykovej stavby i na rozličnej úrovni sociálno-komunikačných vzťahov. S tým súvisí možnosť rozlišovať viaceré typy jazykových noriem, predovšetkým, gramatickú, lexikálnu či výslovnostnú, ale popri nich ako „nesystémovú“ aj štylistickú normu.

Tradičným nástrojom na zisťovanie spisovnej normy sú kritériá spisovnosti. Popri všeobecných kritériách (ustálenosť/vžitosť, funkčnosť, systémovosť) je možné uplatniť aj niektoré pomocné kritériá, ktoré v jednotlivých prípadoch napomáhajú spresniť interpretáciu normy. Pokiaľ ide o lexikálnu normu (normu, s ktorou primárne pracuje lexikografia), veľmi prehľadne vyznačila potrebu takýchto spresňujúcich kritérií A. Jarošová (2015, s. 110 n.). Vychádzajúc z praxe zostavovania *Slovníka súčasného slovenského jazyka* kladie najväčší dôraz na frekvenciu (mieru výskytu), pričom ju nerozlučne spája, resp. stotožňuje, s kritériom ustálenosti (zaužívanosti). Zaužívanosť meraná frekvenciou má podľa nej najbezprostrednejší vzťah k norme a má blízko k používateľovi. Oproti frekventovanosti však môže stáť funkčnosť, ktorá nepred-

pokladá vysokú mieru výskytu, ale je daná komunikačnosituačnou ukotvenosťou výrazu. Autorka upozorňuje, že týmto postupom možno riešiť potrebu kodifikácie aj takých výrazov, ktoré síce nie sú frekventované, no v danej oblasti komunikácie sa bez nich nemožno zaobiť. S odvolaním sa na Horeckého systém adekvátností ako na sústavu kritérií hodnotenia spisovnosti dáva A. Jarošová do pozornosti aj kritérium etnoštruktúrnosti (slovo nevyhovuje, ak nemá štruktúru domáceho výrazu), ktoré má blízko k systémovosti, ba v istom zmysle s ňou splýva.

Pri porovnaní gramatickej normy s lexikálnou sa z hľadiska ich vyhodnocovania ukazujú určité odlišnosti v možnosti uplatnenia spomínaných kritérií. Ide najmä o kritériá komunikačnosituačnej zakotvenosti a etnoštruktúrnosti. Navyše v určovaní lexikálnej normy je potrebné postupovať aj cez sústavu štylistických kvalifikátorov. Kým pri určovaní lexikálnej normy sa v slovenčine lexikograf stretá napr. s nemalým počtom slov prevzatých z češtiny (no týka sa to, samozrejme, aj iných cudzích jazykov), ktoré majú štruktúru pôvodného jazyka, pri vyhodnocovaní gramatickej normy je porovnateľný problém, t. j. cudzojazyčná gramatická štruktúra, výrazne zriedkavý. Preto napr. kritérium etnoštruktúrnosti pri stanovovaní gramatickej, osobitne morfolologickej normy je len okrajovo „použiteľným“ nástrojom.

Ako príklad si môžeme vziať pomenovanie odborníka na lakovanie. V úze sa vyskytujú tri podoby – *lakovač*, *lakovník*, *lakýrnik*. Frekvencia týchto slov zaznamenaná v Slovenskom národnom korpuse (prim-6.0-public-all) je v pomere 123 : 223 : 38. Platná kodifikácia prijíma výrazy *lakovač* a *lakovník* ako varianty, podobu *lakýrnik* slovníky neuvádzajú ani ako nespisovnú. Medzikodifikačná preskripcia (porov. Jazyková poradňa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra/SME) sa pri odmietaní tohto slova odvoláva na jeho český pôvod. Teda výraz nevyhovuje kritériu etnoštruktúrnosti a z hľadiska komunikačnosituačnej zakotvenosti je vlastne variantným hovorovým profesionalizmom. Toto vnímanie je v súlade s dôvodmi, pre ktoré slovo *lakýrnik* nevyhovuje ani kritériu kultivovanosti.

Príklady na gramatickú normu, kde by bolo vhodné aplikovať uvedené kritériá, sú, ako bolo naznačené, pomerne zriedkavé. Určitým dôvodom môže byť aj skutočnosť, že v oblasti morfológie z hľadiska morfolologickej typológie čeština ako príbuzný jazyk v niektorých javoch oproti slovenčine ešte neprešla alebo iba prechádza podobným vývojom ako slovenčina (napr. oproti pôvodným *v potoce*, *v rybníce* sú novšie prípustné podoby *v potoku*, *v rybníku*, resp. oproti staršiemu *hašen*, *vožen* sú to v novších slovesách tvary zodpovedajúce slovenskej gramatickej štruktúre bez alternácií *kreslen*, *odsouhlasen* a pod.) (k uvedeným príkladom porov. Cuřín – Novotný, 1981, s. 31). A tak v tejto súvislosti možno vziať ako príklad najmä používanie predložkových väzieb typu *mimo mesto*, kde však ide primárne o lexikálnu, príp. lexikálno-gramatickú významovú štruktúru predložky *mimo*. Iným príkladom je nesklonnosť, resp. absencia vyznačenia kategórie zhody pri adjektívnych výrazoch, ktorá je motivovaná jazykmi odlišného morfologického typu. Ide napr. o spojenia ako *biznis centrum* či *Devín banka* a pod. Etnokritériá, pokiaľ ide o preskripciu, tu pomerne jednoznačne preukazujú svoju validitu.

5. NIEKTORÉ DYNAMICKÉ TENDENCIE V MORFOLÓGII SÚČASNEJ SLOVENČINY

Súčasná platná spisovná norma je kodifikovaná vo vynikajúcom diele slovenskej jazykovedy v *Morfológii slovenského jazyka* (1966). Je prirodzené, že táto kodifikačná príručka napriek svojej výnimočnosti po polstoročí od svojho vydania nereflektuje niektoré pohyby v súčasnom slovenskom jazyku. Podrobnejšiu, ucelenú konfrontáciu tohto pomeru urobil v polovici 80. rokov L. Dvonč (1984) v práci *Dynamika slovenskej morfológie*. Jeho pozorovania sa i dnes hodnotia ako platné a možno k nim priradiť aj niektoré ďalšie, čím sa utvárajú zoskupenia štruktúrne príbuzných javov, ktoré sa dajú interpretovať aj ako určité tendencie. Pri týchto javoch však treba poznamenať, že ide prevažne o prvky aktuálnej hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, ktoré sú variantmi k jestvujúcim kodifikovaným podobám. Ako súčasť širšieho spisovného úzu prelínajú sa s prvkami aktuálnej spisovnej normy a v jednotlivých prípadoch vytvárajú s nimi i viac či menej napätý vzťah. Ide najmä o tieto tendencie:

5.1. Rodová unifikácia niektorých zámenných a adjektívnych tvarov v pluráli

1) tvar *oni* (alebo *ony*) pre všetky rody, t. j. napr. *deti – oni, ženy – oni*, tak ako *chlapi – oni* (resp. v menšej miere aj druhý spôsob unifikácie: *chlapi – ony*, rovnako ako *ženy, deti – ony*);

2) podoba *radi* tiež rovnaká pre všetky rody (*ženy radi varia, deti sa radi hrajú*);

3) tvar A pl. zámena *on* (*na nich, pre nich...*) rovnaký pre všetky rody (napr. z reklamy na mačacie krmivo: „Mačky vedia, čo je pre *nich* najlepšie...“).

4) tvar *samé* pre neživotné maskulína, feminína a neutrá vo funkcii vymedzovacieho zámena *samy* s významom výlučnosti (*ženy tam boli samé*); rovnako tak *dieťa zostalo samé*;

5) jednotný dlhý tvar v predložkovom A sg. osobného zámena *on* na označenie životných i neživotných maskulín (*autobus – čakám na neho* namiesto *naň*);

5.2. Unifikácia (vyrovnávanie) v dôsledku vnútroparadigmatickej analógie

I pl. vzoru srdce (*s prsiami, poliami, moriami* namiesto *s prsami, pol'ami, morami*); L. Dvonč (tamže, s. 60) hovorí, že tu dokonca dvojhlásková prípona prevažuje);

5.3. Unifikácia (vyrovnávanie) v dôsledku medziparadigmatickej a syntagma-tickej analógie

1) G sg. fem. vzoru ulica (*idem zo schôdzi, z akcii, z dielni*) a dlaň (*z básni, z eseji*);

2) privlastňovacie adjektíva majú v str. rode koncovku *-e*: *otcove/matkine auto* namiesto *otcovo/matkino auto*.

6. ZHRNUTIE A ZÁVERY

1. *Spisovná norma* sa obyčajne chápe ako *kodifikovaná norma*, teda sa s ňou stotožňuje. Treba si však pripomenúť, že kodifikovaná norma sa určuje, resp. stanovuje inštitucionálne, a to opisom spisovnej normy. Má teda pôvod v spisovnej norme zisťovanej v určitom krátkom časovom úseku. Kým však spisovná norma

zaznamenáva neustály vývoj a zmeny, ktoré sú adekvátne potrebám používateľov jazyka, kodifikovaná norma (norma v kodifikačných príručkách) zostáva rovnaká, resp. mení sa len príležitostne, etapovito, t. j. po vydaní nových kodifikačných textov na základe kolektívneho lingvistického výskumu. Z uvedených dôvodov je dôležité terminologicky i pojmovo zreteľnejšie rozlišovať spisovnú a kodifikovanú normu, preto pre živú spisovnú normu používame označenie *aktuálna*, resp. *aktuálna kultivovaná norma*.

2. Normu jazyka z hľadiska jej zisťovania a následného stanovovania treba vnímať diferencovane, teda v princípe podľa jednotlivých jazykových rovín. Pri určovaní gramatickej normy je menej „príležitostí“ na aplikovanie „meradiel“ spisovnej normy, najmä pomocných meradiel (kritérií) než napr. v prípade určovania lexikálnej normy. Na druhej strane to však znamená, že gramatický jazykový jav, ktorý by mal dosiahnuť status normatívneho prvku, mal by vykazovať výraznejší súlad so základnými kritériami spisovnosti, ktorými sú vžitosť (mera výskytu), funkčnosť a systémovosť.

3. Dynamické javy v slovenskej morfológii sú štandardným prejavom živého prirodzeného jazyka. Ide o dynamické tendencie a prípady, ktoré dnes nie sú prevažujúcimi javmi v spisovnej norme vyskytujúcej sa v písaných textoch. Treba si však uvedomiť, že originálnou formou existencie jazyka je jeho hovorená podoba. A tu je situácia iná. Podoby ako *otcove auto*, *ženy tam zostali samé*, *s poliami*, *prsiami*, *deti sa radi hrajú* a pod. sú aktuálnou bežnou normou ústnych prehovorov, ktoré vnímate ako spisovné.

4. Možno uzavrieť, že vytypované dynamické javy sú dnes súčasťou hovoreného spisovného úzu, pričom predstavujú v niektorých prípadoch pre svoje kodifikované kovarianty konkurenciu s rozličnou mierou napätia. Tento príspevok naznačuje potrebu ich ďalšieho skúmania, ako aj potrebu diskusie o dynamických pohyboch v slovenskej morfológii a ich vnímaní používateľmi súčasnej slovenčiny.

Literatúra

- CUŘÍN, F. – NOVOTNÝ, J.: Vývojové tendence súčasné spisovné češtiny a kultura jazyka. Praha: SPN 1981.
- DOVALIL, V. K souvislostem mezi jazykovou normou a varietou. Slovo a slovesnost, 2001, roč. 62, s. 176 – 184.
- DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: Veda 1984.
- HOMOLÁČ, J. – NEBESKÁ, I.: Príspevek ke kritické analýze pojmu jazyková norma. Slovo a slovesnost, 2000, roč. 61, s. 102 – 109.
- HORECKÝ, J. Kultivovanie slovenčiny. Princípy a kritériá. In: Spisy slovenskej jazykovednej spoločnosti 2. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2001.
- JAROŠOVÁ, A.: Slovo v slovníku z pohľadu času a normy. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015.
- KRÁL, Á.: Slovenské hovorené slovo – jazyková politika a jazyková kultúra. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 17. – 19. apríla 1985. Ed. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 185 – 196.
- NEBESKÁ, I.: Jazyk – norma – spisovnosť. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum 2003.

- PAULINY, E.: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. In: Spisy slovenskej jazykovednej spoločnosti 2. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000.
- ŠIKRA, J.: Jazykové normy a ich odraz vo vedomí nositeľov jazyka. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988. Ed. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 101 – 107.

Pramene

- Morfológia slovenského jazyka. Ed. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966.

Internetové a korpusové zdroje

- Jazyková poradňa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra/SME – <https://jazykovaporadna.sme.sk/> (cit. 15. 10. 2017)
- Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2013. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>. (cit. 15. 10. 2017)

NORMY V JAZYKOVEJ INTERAKCII

Daniela Slančová

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Ulica 17. novembra 1, 087 08 Prešov, e-mail: daniela.slancova@unipo.sk

Norms in verbal interaction

Abstract: The main aim of the study is to give an explanation of the concept of norm, to characterize the types of norms and to show their mutual relations and complex effect in specific communicative situations. There are five types of norms acting in verbal interaction: social, communicative, register (macro-social and micro-social), genre and language ones. The changes within one of them generate background for easier acting of the others. The given fact is illustrated on the example from the media communication (the leading women's journal in Slovakia), where varying of the social norm (in the relation between the journalist and the interviewed person, a famous Slovak actress; and also between medium and its readers) can be judged as one of the reasons also for the interfering of the language norm.

Key words: media communication, social norm, communication norm, genre norm, register norm, language norm

1. CIEĽ PRÍSPEVKU

Cieľom príspevku je charakterizovať koncept normy, vyčleniť typy noriem, ktoré fungujú v jazykovej interakcii, poukázať na ich vzájomné vzťahy a na komplexnosť ich pôsobenia v konkrétnej komunikačnej situácii.

2. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Základ uvažovania o normách v jazykovej interakcii tvorí samotný pojem interakcie. Interakciu chápeme ako proces vzájomnej súčinnosti, stimulovania a pôsobenia ľudí, proces vytvárania väzieb a vzťahov medzi ľuďmi. Najdôležitejším interakčným prostriedkom ľudského spoločenstva je prirodzený jazyk. Proces vzájomnej súčinnosti, stimulovania a pôsobenia ľudí, proces vytvárania väzieb a vzťahov medzi ľuďmi prostredníctvom používania jazyka označujeme termínom verbálna alebo jazyková/rečová interakcia. Interakcia, interakčné procesy sú tvorené predovšetkým komunikáciou, komunikačnými procesmi, teda takými procesmi, pri ktorých primárne ide o odovzdávanie informácií a významov (porov. aj Slančová, 2008). Základnou jednotkou verbálnej interakcie je komunikačný akt, základnou jednotkou verbálnej komunikácie je text (porov. aj Slančová, 2003).

Jedným z konceptov úzko spätých s (jazykovou) interakciou je koncept normy. Pri jeho určovaní vychádzame zo širokého chápania v zmysle slovníkového vymedzenia, napríklad tak, ako je pomenovanie norma sémantizované v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (M – N, s. 1040): „záväzné pravidlo (všeobecného charakteru) ustálené predpismi, zvykom a pod.; súbor takýchto pravidiel“. Norma je teda súbor pravidiel, zásad, princípov uplatňovaných pri

nejakej činnosti, ktoré sa stávajú jedným z určujúcich faktorov danej činnosti. Norma je svojou podstatou abstraktnou súčasťou vedomia človeka a má regulačtivny a zároveň orientačný charakter (porov. Nebeská, 1996, s. 86). Konanie človeka na jednej strane reguluje, a teda do istej miery obmedzuje, na druhej strane ho orientuje, to znamená, že je jedným z pomocných činiteľov v adaptačných procesoch, ktoré formujú vzťah jednotlivca a sociálneho prostredia. V súvislosti s jazykovým správaním, ktoré je súčasťou sociálneho správania sa človeka, resp. je istým špecifickým druhom sociálneho sa správania človeka, je svojou podstatou abstraktnou súčasťou axiologického subsystému verbálneho správania. Podľa J. Horeckého súčasťou verbálneho správania, ktoré je obsahom jazykového vedomia, je aj „hodnotový, resp. axiologický podsystém, ktorý v zložitom systéme funguje ako riadiaci podsystém“ (Horecký, 2001, s. 118); axiologická zložka vedomia „pripisuje použitým prvkom, resp. výsledkom komunikačnej činnosti isté hodnoty“ (ibid, s. 112), hodnotí ich teda z hľadiska normy a kodifikácie. Norma ako obligatórny abstraktný princíp a kodifikácia ako jej fakultatívne explicitné vyjadrenie, definovanie, sa uplatňuje tak v jazykovom správaní, ako aj v ďalších druhoch sociálneho správania sa ľudí (napr. kodifikácia etických, právnych, športových noriem). Norma ako abstraktný princíp je realizovaná komplexom vzájomne prepojených, konkrétne identifikovateľných prostriedkov, a to znova tak v rámci jazykového, ako aj iných druhov sociálneho správania sa.

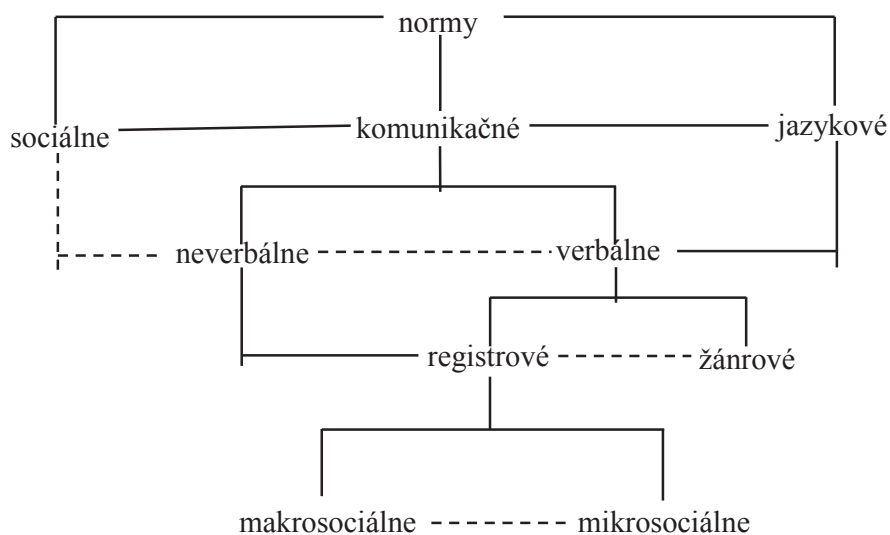
Ďalším dôležitým pojmom, na pozadí ktorého vysvetľujeme podstatu fungovania noriem vo verbálnej interakcii, je axiologická kompetencia. Podľa J. Dolníka (napr. 1999, s. 6) je axiologická kompetencia „schopnosť konajúceho uplatňovať axiologický koncept, t. j. schopnosť axiologicky štruktúrovať priestor medzi subjektom a objektom a zvoliť si zodpovedajúcu alternatívu konania“. Domnievame sa, že zodpovedajúca alternatíva konania, o ktorej uvažuje J. Dolník, je určovaná oporou o abstraktný princíp alebo sústavu pravidiel a princípov, ktoré si človek osvojuje v procese socializácie. Dôležitou súčasťou axiologického konceptu sa tak stáva „predstava vzťahujúca sa na zónu normy na hodnotiacej škále“, pričom „voľba zóny normy na tejto škále je motivovaná predstavou „taký, aký má byť““ (ibid.). Aj v takto chápanom koncepte normy vidíme prepojenie medzi normou jazykového a sociálneho správania.

Medzi základné atribúty, ktorými sa vyznačujú norma, radíme nasledujúce vlastnosti: konsenzuálnosť, záväznosť, stabilitu, variabilitu. Predpokladom utvorenia normy je vysoký stupeň konsenzu spoločnosti, spoločný hodnotový systém a isté spoločné očakávania, ktoré sa práve dodržiavaním prijatých alebo určených pravidiel darí plniť (porov. Nebeská, 1999). Každá norma, aby mohla pôsobiť ako regulátor a orientátor, musí byť ustálená a záväzná. K záväznosti prijatej, konsenzuálnej normy dochádza postupne: istý jav sa vyznačuje najprv pravidelnosťou, ktorá prechádza v zvyčajnosť (ibid., s. 19). Tá sa na základe konsenzu mení na záväznosť. Zo záväznosti vyplýva aj jej regulačtivnosť, ktorá pôsobí v rozličnej miere. Nedodržiavanie noriem býva rozličným spôsobom sankcionované. Aby norma mohla fungovať, musí

byť stabilná. No keďže normy sú spojené s ľudskou činnosťou, vyznačujú sa dynamickosťou a variabilitou. Tento na prvý pohľad paradox – na jednej strane záväznosť, ktorá predstavuje stabilitu, a na druhej dynamika, variabilita sa pomenúva klasickým termínom pražskej školy pružná stabilita (Mathesius, 1932). Konsenzuálnosť, záväznosť, dynamickosť, variabilnosť, pružná stabilita, to sú všetko vlastnosti, ktoré sa týkajú aj noriem vo verbálnej interakcii. Normy sú stabilné vtedy, keď sa s nimi používatelia jazyka, komunikanti, stotožňujú. Sú dynamické v tom zmysle, že hoci pôsobia regulatívne, nepôsobia absolútne. Súčasne tak ako sa normy dodržiavajú, tak sa aj porušujú. V každom porušení, ktoré má tendenciu pravidelnejšie sa opakovať, možno vidieť zárodok vzniku novej normy. Ak začne norma pri komunikácii prekážať, ak sa jej vedomie ukáže ako obmedzujúce, norma sa začne narúšať, súbor pravidiel sa prehodnotí a postupne sa modifikuje podľa vyššie naznačeného postupu.

3. SYSTEMATIKA NORIEM

Vo verbálnej interakcii sa uplatňuje vzájomne prepojený a súvisiaci komplex noriem, v rámci ktorých možno vyčleniť nasledujúce typy noriem:

Obrázok 1: Systematika noriem pôsobiacich vo verbálnej interakcii

Naznačenú systematiku noriem sme po prvýkrát predstavili v *Praktickej štylistike* (Slančová, 1994). Postupne sme ju modifikovali až do podoby predkladanej v tomto príspevku. Rozoznávame v nej hierarchicky usporiadané normy sociálne, komunikačné (ktoré sú súčasťou sociálnych noriem), štýlové, žánrové (ktoré sú súčasťou komunikačných noriem) a jazykové normy.¹

¹ Impulzom bolo rozoznávanie troch typov noriem u A. Jedličku (1982). Jedlička v citovanom článku argumentačne presvedčivo v jazykovej komunikácii vyčleňuje tri základné typy noriem:

V procese sociálnej interakcie sa človek správa podľa spoločenských, **sociálnych noriem**. Podľa J. Kořenského et al. (1999) ich charakterizujeme ako súbor konvencionalizovaných, všeobecne uznávaných zásad vzájomného styku členov istého spoločenstva.

Komunikačné normy predstavujú súbor pravidiel uplatňujúcich sa v procese verbálnej komunikácie. Týkajú sa primárne jej jazykovej zložky (verbálne komunikačné normy) alebo nejurykovej zložky (neverbálne komunikačné normy). Komunikačné normy delíme na registrové normy a žánrové normy.

Registrové normy² predstavujú súhrn pravidiel na verbálnu komunikáciu v príslušných sférach makrosociálnej a mikrosociálnej interakcie. **Makrosociálne registrové normy** (uplatňujú sa v rámci makrosociálnych komunikačných registrov) predstavujú súhrn pravidiel na spôsob využívania verbálnych a neverbálnych prostriedkov vzhľadom na typ komunikačnej sféry, ktorá je súčasťou príslušnej sociálnej inštitúcie. **Mikrosociálne registrové normy** (uplatňujú sa v rámci mikrosociálnych komunikačných registrov) predstavujú súhrn pravidiel na spôsob využívania verbálnych a neverbálnych prostriedkov určených sociálnou rolou, sociálnym statusom komunikantov a ich vertikálnou aj horizontálnou sociálnou vzdialenosťou a sociálnym vzťahom v príslušnej sociálnej inštitúcii. Registrové normy pôsobia tak, aby textotvornou a štylizáčnou činnosťou vznikol text, ktorý sa vyznačuje kultúrne podmienenými očakávanými výrazovými kvalitami, resp. očakávanou mierou ich prítomnosti. Sú to práve registrové normy a ich regulatívny charakter, ktoré spôsobujú, že pri tvorbe textu si nemožno ľubovoľne zvoliť akýkoľvek člen zo synonymického radu výrazových prostriedkov. Pojmové a terminologické vymedzenie registrových noriem nadväzuje na viac-menej tradičné vymedzovanie pojmu štýlová norma v českej (porov. Nebeská, 1996, tam aj ďalšia literatúra) aj slovenskej štylistike.³

útvarovú (systémovú), komunikačnú (situačnú) a štýlové normy. Útvarová norma sa obmedzuje na jazykovú zložku; jej vzťah ku komunikácii sa charakterizuje tým, že k jej konštitutívnym rysom patrí spoločenské prijatie a spoločenská záväznosť zo strany jazykového, komunikatívneho spoločenstva. Pre komunikačnú normu je určujúci vzťah ku komunikovaniu; manifestuje sa tak vo verbálnej zložke, ako aj v neverbálnych zložkách a je podmienená predovšetkým faktormi a podmienkami situačnými. Štýlové normy sa prejavujú nielen v jazykovej zložke, ale aj v tematickej, vlastnej textovej a tektonickej zložke a sú vo vzťahu tak k normám útvarovým, ako aj komunikačným (porov. Jedlička, 1982, s. 279).

² O koncepcii komunikačného registra porov. napr. Slančová – Slančová, 2012; 2014; 2015.

³ Porov. definíciu J. Findru (2004, s. 167): „Štýlová norma – to sú historicky sa utvárajúce a relatívne ustálené princípy, ktoré pôsobia pri textovej realizácii štýlém a ktoré sa považujú za spoločensky primerané a záväzné v príslušných sférach spoločenského styku a dorozumievania.“; resp.: „Štýlová norma vymedzuje synchronne platné pravidlá a zákonitosti výberu a usporiadania štýlém, ktoré regulujú jazykovo-komunikačné správanie komunikantov v procese verbálnej i neverbálnej komunikácie“ (Findra, 2013, s. 236). Z tohto uhla pohľadu je pre nás menej prijateľná autorova explikácia pojmu štýlovej normy ako viažucej sa na gramatické normy: „Špecifickosť štýlovej normy spočíva v tom, že sa systémovo viaže na gramatické normy“ (ibid.). Archaickejší termín slohová norma (používaný synonymne s termínom štylistická norma) použila vo svojej charakteristike M. Ivanová-Šalingová. Pojem slohová norma explikuje nasledujúcim spôsobom: „Hovoriaci totiž určitým spôsobom svoj prejav usmerňuje práve s ohľadom na platnú štylistickú normu. Inakšie sa

Žánrové normy predstavujú súbor pravidiel na vytvorenie textu určitého typu podľa istého modelu. Súbor pravidiel je konštituovaný žánrotvornými kritériami, t. j. témou, funkciou, kompozíciou, jazykom a formou príslušného textového typu (porov. Slančová, 1994).

V kultúrne príbuzných societách nadobúdajú registrové normy (podobne ako niektoré sociálne či komunikačné a žánrové normy) podobný, niekedy až univerzálny, globálny charakter. Výrazné je to napríklad v komunikačnej sfére vedy ako sociálnej inštitúcie – makrosociálne registrové normy pôsobia (bez ohľadu na konkrétny jazyk) tak, aby sa výsledná výrazová kvalita vyznačovala pojmovosťou, presnosťou, terminologickosťou; žánrové normy (napr. v súvislosti so žánrom vedeckej štúdie, recenzie) tak, že výsledný text sa vyznačuje jednotnou kompozičnou štruktúrou. Globálne tendencie sa prejavujú aj v iných komunikačných sférach, napr. administratívnej či mediálnej, historicky oveľa dlhšie sú prítomné v náboženskej či umeleckej komunikačnej sfére.

Naproti tomu sa **jazykové normy** týkajú používania konkrétneho jazyka. Normované sú jednotlivé variety národného jazyka⁴. Jazyková norma sa realizuje v čiastkových normách: výslovnostnej, pravopisnej, lexikálnej, slovotvornej, gramatickej, teda morfolologickej a syntaktickej norme.

Celý súbor vzájomne prepojených noriem, ktorý je súčasťou socializovanej axiologickej kompetencie, (jazykového) vedomia spoločnosti, je zároveň súčasťou individuálnej axiologickej kompetencie, individuálneho (jazykového) vedomia jednotlivca a jeho hodnotovej hierarchie; dodržiavanie/nedodržiavanie noriem sa stáva konštitutívnou zložkou formovania individuálneho personálneho štýlu a na vyššej úrovni abstrakcie individuálneho skupinového štýlu (o individuálnom personálnom a skupinovom štýle porov. Slančová, 2006). Dôležité je tiež pripomenúť, že komplex noriem pôsobí v interakcii, teda s vedomím noriem vstupuje do komunikácie tak autor textu, ako aj jeho percipient a vedomie rešpektovania/nerešpektovania noriem je súčasťou nevyhnutného interakčného konsenzu medzi účastníkmi komunikácie. Narušenie predpokladaného konsenzu vedie ku komunikačnému a interakčnému diskomfortu na jednej alebo druhej strane, prípadne aj u oboch jej účastníkov.

4. KOMPLEXNÉ FUNGOVANIE A DYNAMIKA NORIEM V KONKRÉTNEJ KOMUNIKAČNEJ SITUÁCII MEDIÁLNEJ KOMUNIKÁCIE

Nasledujúca časť predstavuje ilustráciu predchádzajúcich konštatovaní. Na príklade z mediálnej komunikačnej sféry naznačujeme dynamiku a komplexné fungovanie rozpráva matka doma s malými deťmi, inakšie na ulici so susedmi a známymi, inak v škole s učiteľmi, inakšie sa vyjadruje vedec pri písaní vedeckej monografie a inak v súkromnom prostredí. Vo všetkých týchto prípadoch ide o rešpektovanie platnej slohovej normy v danom type prejavy.“ (Ivanová-Šalingová, 1965, s. 21).

⁴ S ohľadom na vnútornú jazykovú situáciu slovenčiny možno hovoriť o norme spisovného jazyka, nárečí, ale aj bežnej štandardnej variety či subštandardnej variety (porov. Slančová – Sokolová, 2011). Regulatívna sila normy je v jednotlivých variantoch odlišná.

nie uvedeného systému noriem, predovšetkým to, ako sa pohyb regulatívnej sily jedného typu normy prenáša do spôsobu fungovania ďalších typov noriem. Vychádzame z konštatovania I. Nebeskej (1996, s. 120), ktorá uvádza: „Vlivem mnoha činitelů se postupem doby společenské klima měnilo; normy chování se celkově uvolnily... sebeovládání celkově na prestiži ztratilo, do značné míry se posílila prestiž chování spontánního. Ztrácí-li na prestiži sebeovládání, oslabuje se závaznost většiny norem.“

Ako príklad sme si zvolili rozhovor so slovenskou herečkou Zuzanou Mauréry s titulkom *Madam Zuzana z časopisu Madam Eva*.⁵ Časopis je prezentovaný ako „exkluzívny mesačník pre ženy, ktoré vedia, čo chcú“, ako „šarmantná priateľka ku kávičke“⁶. V podtitule názvu časopisu, na jeho chrbte, nájdeme vyjadrenie „rozumieme si“. *Madam Eva* patrí do skupiny časopisov určených primárne ženám (teda pomerne ľahko definovateľnému cieľovému publiku).⁷ Tieto časopisy sa svojím obsahom a jazykom štylizujú do podoby priateľky svojich čitateľiek, pričom podporujú aj vytváranie priateľstva medzi čitateľkami navzájom.⁸ Štýl časopisov je hlavne v profilových článkoch determinovaný aj využívaním mikrosociálneho komunikačného registra, určovaného sociálnym vzťahom daným sociálnou blízkosťou. Dochádza v ňom teda k prieniku noriem dvoch makrosociálnych komunikačných registrov – mediálneho komunikačného registra a komunikačného registra bežnej komunikácie,⁹ pričom je to vždy mediálna komunikačná sféra a mediálny komunikačný register, ktorý „udáva tón“, ktorému sa ostatné makrosociálne aj mikrosociálne komunikačné registre uplatňované v jeho rámci, a teda aj makrosociálny komunikačný register bežnej komunikácie a priateľský mikrosociálny komunikačný register, prispôsobujú.¹⁰ Medzi jazykové prostriedky priateľského mikrosociálneho komunikačného registra patria napr. nasledujúce prostriedky personálnej deixy: tykanie, rodné mená, hypokoristiká, prezývky používané pri oslovení aj referencii; ďalej lexikálne prostriedky s vyššou mierou expresivity; uvoľnenie syntaktickej a kompozičnej výstavby, využívanie prvkov nespisovných variet národného jazyka. Tieto jazykové prostriedky, ktoré vyhovujú norme bežného komunikačného registra, sú v čiastočne disjunktívnom vzťahu k prostriedkom mediálneho komunikačného registra uplatňovaným v žánroch tlačovej žurnalistiky. Ide napr. o nasledujúce prostriedky personálnej deixy: vykanie, používanie atribútov pán/pani + priezvisko pri oslovení a referencii; lexikálne prostriedky s nižšou mierou expresivity; lexikálne a gramatické prostriedky s výrazovou

⁵ Časopis *Madam Eva*, 2016, roč. 7, č. 10, s. 40 – 44, redaktorka Mirka Dvorožňáková.

⁶ Porov. <http://istanok.cas.sk/ringier-predplatne/madam-eva.html>

⁷ Predstavu o predpokladanom cieľovom publiku si možno vytvoriť aj z charakteristiky analyzovaného časopisu na citovanej webovej stránke „Madam EVA je exkluzívny mesačník pre ženy, ktoré vedia, čo chcú. Zaujímavé, inšpiratívne články o úspešných ženách, aktuálne módne a kozmetické trendy, cestovateľské typy a rady. To je časopis *Madam Eva*.“

⁸ O štýle časopisov určených ženám porov. napr. Filipová, 2013; o komunikačných stereotypoch v týchto časopisoch, medzi ktoré patrí aj ilúzia vytvárania priateľstva, porov. Klingová, 2014a, b.

⁹ Makrosociálny komunikačný register bežnej komunikácie sa uplatňuje v komunikačnej sfére sociálnych inštitúcií rodiny, priateľstva a susedstva.

¹⁰ O prieniku registrov porov. in Slančová, 2016 (v tlači).

kvalitou pojmovosti (menné výrazy, kondenzácia, pasívum); pevnejšia syntaktická a kompozičná stavba; rešpektovanie normy spisovného jazyka. Spolužitie spomínaných komunikačných registrov vníma čitateľ/ka časopisu porovnaním základnej informácie o interviewovanej herečke štylizovanej na báze operatívnej faktickosti výrazu:

Zuzana Mauréry sa narodila 23. 9. 1968 v Bratislave ako jediné dieťa profesionálnych operných spevákov. Po maturite na matematicko-fyzikálnom Gymnázii Jura Hronca vyštudovala herectvo na VŠMU. Deväť rokov bola členkou hereckého súboru Radošinského naivného divadla, stvárnila hlavné úlohy v televíznych seriáloch Odsúdené, Tajné životy, Panelák, na veľkom plátne sme ju mohli vidieť napríklad vo filmoch Quartetto, Návrat bocianov, Ďakujem, dobre či Colette a najnovšie ako pekelnú ruštinárku v Hřebejkovom filme Učiteľka. Momentálne skúša v Mestskom divadle P. O. Hviezdoslava hlavnú úlohu v divadelnej hre Petra Zelenku Job Interview pod režijnou taktovkou Valerie Schulcovej. Žije v Bratislave a otázky, či niekoho má, ju fakt nebavia.¹¹

Na druhej strane perex interview je výrazne operatívny; v prvej časti demonštruje disproporčný,¹² až direktívny spôsob komunikácie s čitateľkou, pričom v záverečnej vete pomocou 1. osoby plurálu stotožňuje médium a jeho adresátky.¹³

Smeje sa tak nákazlivo, že ani neviete ako a smejete sa spolu s ňou. Hrá tak autenticky, že ani neviete ako a strašne ju neznášate. Ak tej druhej vete celkom nerozumiete, choďte si pozrieť Učiteľku a pochopíte. Takéto mnohofarebné madam my môžeme.

Žurnalistka Zuzane Mauréry vyká. Použitie tejto formy personálnej deixy indikuje väčšiu sociálnu vzdialenosť a rešpektovanie sociálnej normy (realizovanej jazykovými prostriedkami), ktorá však na ploche interview zo strany žurnalistky nie je zachovaná. Naopak, niektoré z použitých jazykových prostriedkov indikujú sociálnu blízkosť. K prirodzenej asymetrii žurnalistického dialógu, v ktorom žurnalistka reprezentuje mediálnu inštitúciu (časopis),¹⁴ sa pripája sociálna asymetria s nadradeným postavením žurnalistky. Prejavuje sa to v štylizácii viacerých otázok – v tematických jednotkách, motívoch, v syntaktickej stavbe otázok, ako aj v pragmatickom význame lexikálnych prostriedkov. Takáto kvázispontánna štylizácia znamená zníženie étosu

¹¹ Záverečné vyjadrenie dáva tušiť, že žurnalistka, ktorá rozhovor vedie, sa bude dištancovať od bulvárne zameraných otázok.

¹² O disproporčnej komunikácii a jej ukazovateľoch, markeroch, porov. napr. Zajacová, 2012.

¹³ Zámeno *my* a následný slovesný tvar však možno interpretovať aj ako tvary zastupujúce redakciu. K takejto interpretácii by mohla viesť práve spomínaná disproporčná, asymetrická štylizácia s výrazným imperatívnym tlakom na čitateľku (*Ak tej druhej vete celkom nerozumiete, choďte si pozrieť Učiteľku a pochopíte.*), na základe ktorej záverečné stotožnenie tiež vyznieva ako druh direkcie.

¹⁴ Porov. titulok rozhovoru: *Madam Mauréry, ako aj záverečný copyright článku ME (= Madam Eva). Na týchto miestach je explicitne zastúpený názov časopisu.*

a úctivosti¹⁵ vzájomného vzťahu žurnalistky a interviewovanej osoby, čo ešte viac vynikne na pozadí použitého vykvania a vykreslenia Zuzany Mauréry ako významnej herečky. Uvedieme niekoľko príkladov:

Prvá otázka interview metajazykovo mieri na neprechýlenú podobu priezviska herečky: *Mauréry, to znie tak šľachticky. Žiadny gróf Mauréry sa vo vašom rodokmeni nenájde?*

Odpoveď je záporná (expresívnym zniekoľkonásobením grafémy *Nieeeee*. a explicitným vyjadrením mimojazykovej reakcie (*smiech*). Herečka ďalej pokračuje vysvetlením: *Neviem, ako to otec v hlbokom komunizme spravil, ale normálne mám v rodnom liste napísané Mauréry.*, na čo žurnalistka reaguje: *Fiha, nejaká zaujímavá príhoda s matrikárkou?* Táto replika predstavuje expresívnu reakciu (interjekcia prekvapenia *fiha*¹⁶) a naznačenie nejakého „zaujímavého“ vzťahu otca herečky a matrikárky, pričom v predchádzajúcom texte sa nenachádza podnet (okrem neurčitého *neviem, ako to otec v hlbokom komunizme spravil*), ktorý by oprávňoval takúto reakciu žurnalistky (napríklad nespomína sa, že by na matrike bola žena). Danú repliku pokladáme v rámci interview za výrazný prejav bulvarizácie a do istej miery aj za porušenie sociálnej normy zo strany žurnalistky (navyše, v porovnaní s explicitným ohradením sa oproti bulváru v citovanej charakteristike herečky).

Ďalším príkladom, ktorý možno podľa nášho názoru pokladať za narušenie sociálnej normy (realizovanej jazykovými prostriedkami), je výrazová infantilizácia, ktorá sa prejavuje v používaní deminutív v priamom vzťahu k herečke (*teličko, čajičková, kávičková*) a expresív (*hopsať*): *Tiež sa vám zdá, že v októbri je na šalát zbytočne chladno, zato pečená kačka s omastenými lokšami teličko príjemne prehreje?; Ste čajičková alebo kávičková?; Keď už sme pri osemdesiatych rokoch, nemôžem sa neopýtať na legendárne Cvičme v rytme, v ktorom ste jeden čas hopsali aj vy.*

Ilúziu priateľstva, blízkeho sociálneho vzťahu a spontaneity sa žurnalistka usiluje dosiahnuť aj stereotypnou syntaktickou stavbou otázok imitujúcich hovorený prejav s posúvaním opytovacieho zámena smerom ku koncu výpovede: *K tomu ste sa, prosím pekne, kde dostali?;*¹⁷ *Teraz to máte s oblečením, respektíve obliekaním ako?; Vy sa s čoraz kratšími a studenšími dňami ako pasujete?* Takýto spôsob vyjadrovania dláždi cestu aj zámernému (pretože vyznačenému, uvedenému – pomocou úvodzoviek, pomocou vety *ako sa hovorí u nás v Trnave* a emotikonu) využívaniu nespisovných jazykových prostriedkov: *Aspoň sa „neščemeríte“, ako sa hovorí u nás v Trnave:*) a napokon aj k nedodržiavaniu lexikálnej jazykovej normy: *Variť, akože vedieť pripraviť nadievanú prepelicu s kaviárovou omáčkou?*, príp. pravopisnej normy (v tomto prípade angličtiny) v anglicizme *blockbuster*, písanom ako *blockbuster(y)*: *To pritom hneď vedľa hrali samé americké blockbustery.*

¹⁵ Podľa F. Mika a A. Popoviča (Miko – Popovič, 1978) výrazová kategória étos výrazu kotví v rešpektovaní citlivosti príjemcu (s. 172) a úctivosť výrazu v rešpektovaní dôstojnosti príjemcu (s. 211).

¹⁶ Interjekcia *fiha* podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka (A – G) „vyjadruje rozličné pocity, najmä príjemné a nepríjemné prekvapenie, obdiv, iróniu, ocenenie“.

¹⁷ S dehonestujúcim vyjadrením údivu *prosím pekne*.

Na kvázispontánny spôsob štylizácie reaguje aj Zuzana Mauréry, no kolokvializmy, expresíva či nespisovné prvky sa v jej replikách vyskytujú v oveľa menšej miere než v replikách žurnalistky. Túto asymetriu možno tiež interpretovať ako pohyb v dodržiavaní/nedodržiavaní sociálnej a komunikačnej normy. A hoci interviewovaná osoba nijako nedáva najavo, že by jej daný spôsob vedenia rozhovoru prekážal, resp. že by si nejako uvedomovala pohyb v norme, v mediálnej komunikačnej sfére je vždy najdôležitejším komunikačným partnerom percipient mediálneho textu, na ktorého tento spôsob vrstvenej asymetrie vyplývajúcej z takej interpretácie sociálnej normy, ktorá nemusí byť v súlade s očakávaním čítaťov (čitateľiek) časopisu, ktorým je určený, môže pôsobiť rušivo a vyvolať spomínaný pocit diskomfortu.

5. ZÁVER

Ambíciou príspevku bolo predstaviť vlastné chápanie komplexu noriem pôsobiacich vo verbálnej interakcii členov jazykového spoločenstva. Vychádzali sme v ňom z chápania noriem vo vybraných textoch českej a slovenskej štylistiky a sociolingvistiky a z ich modifikácie v prospech predstavenej systematiky. Komplexnosť, neizolovanosť pôsobenia jednotlivých druhov noriem sme ilustrovali na príklade z mediálnej komunikačnej sféry. Pohyb v jednom type noriem (v našom prípade sociálnej normy) má za následok pohyb v ostatných druhoch noriem (prejavuje sa „efekt motýlieho krídla“), nerešpektovane sociálnej normy (diskutabilná interpretácia sociálnej vzdialenosti medzi redaktorkou zastupujúcou médium a osobou, s ktorou vedie rozhovor) vytvára predpoklady na nerešpektovanie registrovej normy (kríženie medzi makrosociálnou registrovou normou bežnej komunikácie a mediálnou makrosociálnou registrovou normou s výrazným zastúpením prostriedkov makrosociálneho komunikačného registra bežnej komunikácie) a jazykovej normy. Tento vzťah môže byť, samozrejme, aj obrátený – nerešpektovanie jazykovej normy sa môže pociťovať aj ako nerešpektovanie registrovej, komunikačnej a sociálnej normy.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. (1. zv.). Bratislava: Veda 2006.
- DOLNÍK, J.: Jazyk a hodnotenie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica, Filozofická fakulta 1999.
- FILIPOVÁ, L.: Štýl časopisov Eva, Madam Eva a Adam. In: 8. Študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov. Eds. M. Ološtiak – M. Chovanec. Prešov: Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 876 – 884. Dostupné na www: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak4/subor/Filipova.pdf> (Cit. 2017-26-02)
- FINDRA, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.
- FINDRA, J.: Štylistika súčasnej slovenčiny. Martin: Osveta 2013.
- HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.: Velký psychologický slovník. Praha: Portál 2010.
- HORECKÝ, J.: Hodnotové pole jazykového vedomia. In: Človek a jeho jazyk 2. Jazyk ako pamäť kultúry. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA 2001, s. 117 – 123.

- HORECKÝ, J.: Jazykové vedomie. In: Človek a jeho jazyk 2. Jazyk ako pamäť kultúry. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA 2001, s. 109 – 116.
- HORECKÝ, J.: Systém verbálneho správania. In: Človek a jeho jazyk 2. Jazyk ako pamäť kultúry. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: VEDA 2001, s. 25 – 34.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Štylistika. Bratislava: Obzor 1965.
- JANOUSEK, J.: Sociální psychologie. Praha: SPN 1998.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.): Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. (3. zv.). Bratislava: Veda 2015.
- JEDLIČKA, A.: Typy norem jazykovej komunikácie. Slovo a slovesnosť, 1982, roč. 43, č. 4, s. 272 – 281.
- KLINGOVÁ, J.: Editoriál v slovenskej ženskej tlači. In: Médiá a text 4. Eds. J. Rusnák – L. Regrutová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2014a, s. 60 – 73. Dostupné na [www: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Rusnak2/subor/Klingova.pdf](https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Rusnak2/subor/Klingova.pdf) (Cit. 2017-26-02)
- KLINGOVÁ, J.: Komunikačné stereotypy editoriálu v slovenskej ženskej tlači. In: 9. Študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove 2014b, s. 385 – 391. Dostupné na [www: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6/.../6_Klingova.pdf](https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak6/.../6_Klingova.pdf) (Cit. 2017-26-02)
- KOŘENSKÝ, J. – HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O. – JAKLOVÁ, A.: Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta 1999.
- LEŠKA, D.: Sociológia športu. Bratislava: ICM Agency 2005.
- MATHESIUS, B.: O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha 1932. Dostupné na [www: http://www.osu.cz/fpd/kcd/dokumenty/jkult/3.pdf](http://www.osu.cz/fpd/kcd/dokumenty/jkult/3.pdf) (Cit. 2017-26-02)
- MIKO, F. – POPOVIČ, A.: Tvorba a recepcia: estetická komunikácia a metakomunikácia. Bratislava: Tatran 1978.
- NEBESKÁ, I.: Jazyk, norma, spisovnosť. Praha: Univerzita Karlova 1996.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov: Slovacontact 1994.
- SLANČOVÁ, D.: Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k integrácii). In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 4, s. 207 – 223.
- SLANČOVÁ, D.: Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy. In: Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 13. Ed. Ľ. Sičáková, Ľ. Liptáková a B. Hlebová. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 2007, s. 118 – 126. Dostupné aj na [www: http://www.indi.pf.unipo.sk/files/pubs/slovo_o_slove_13.pdf](http://www.indi.pf.unipo.sk/files/pubs/slovo_o_slove_13.pdf) (Cit. 2017-26-02)
- SLANČOVÁ, D.: Pragmatické funkcie vo vývine rečovej činnosti (v prvých osemnástich mesiacoch života dieťaťa). In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 67 – 120.
- SLANČOVÁ, D.: Športová lingvistiká a jazyk mediálneho športu. In: Médiá a text. 6. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 6. Ed. E. Peknušiaková – V. Smoláková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2017, s. 79 – 86. Dostupné na <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknusiakova2> (Cit. 29-11-2017)
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T.: Komunikačný register ako alternatíva funkčného štýlu (na pozadí komunikácie v športe). In: Styl, 2012, roč. 12. Ed. M. Čarkič, s. 177 – 187.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T.: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu 2014.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T.: Sociálna inštitúcia – komunikačný register – šport. In: Človek a jeho jazyk 3. Inšpirácie profesora Jána Horeckého. Ed. M. Šimková. Bratislava: VEDA 2015, s. 254 – 263.

- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011., s. 341 – 357.
- ZAJACOVÁ, S.: Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2002.

ČO SA STANE, KEĎ KODIFIKÁCIA PODPORÍ SPORNÚ „ZÁKONITOSŤ“?*

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: slavoo@juls.savba.sk

What happens when codification supports a disputable „principle“?

Abstract: The standard Slovak is characterised by the so called rhythmic rule, which states that two long syllables cannot occur consecutively and in case a long suffix follows after a long syllable, the suffix is shortened. This rule, however, does not work consequently in the Slovak language since the Hodža-Hattala reform, and therefore exceptions to this rule occur. In 1991 in the Rules of Slovak Orthography (and later also in the Short Dictionary of Slovak Language and Rules of Slovak Pronunciation) the rhythmic rule was widened to include also words with the *-ár, -áreň* suffix without further research. This affected the phonological, morphological and derivational processes, because the rule typical for standard Slovak that neutralizations are typical for wordformation system and alternation for morphological system (J. Sabol) was disturbed. The consequence of this rule widening to suffixes *-ár -áreň*, which were recent not only in use but also in codification is, that the quantitative system of Slovak was weakened. The attempt to “get rid of one exception (!)” and simplify the rhythmic rule, which was the main excuse for this change, was simply not successful. It happens every time the codification change is made from the office without a field research and sufficient theoretical argumentation for such change.

Key words: The Rules of Slovak Orthography, quantitative system of standard Slovak, rhythmic rule in Slovak and its exceptions

1. ÚVOD

Vo svojom príspevku sa hodlám vrátiť k staro-novej téme o *-ároch a -árňach* v spisovnej slovenčine, aj keď som sa do diskusie o nej zapojil už niekoľkokrát (Ondrejovič, 2005, 2009, 2011). Jej „oficiálne“ spracovanie v *Pravidlách slovenského pravopisu* 1991 (1998, 2000, 2013) patrí podľa môjho názoru – spolu s prepisom uhorských mien, ktorý sa objavil v rovnakom čase a po prvýkrát v tom istom zdroji (porov. k tomu príspevok I. Hrubaničovej a L. Molnár Satinskej v tejto publikácii) – medzi najpochybnejšie kodifikačné „reparasácie“ v novodobej histórii slovenského jazyka.

To, k čomu došlo („z čista-jasna“) v *Pravidlách slovenského pravopisu* vo vydaní z r. 1991, bolo pre mnohých v danom čase nielen prekvapujúce, ak nie šokujúce (napr. v prípade L. Dvonča, porov. tu časť 4), lebo sa tak stalo bez „upozornenia“¹,

* Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy Vega č. 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

¹ J. Kačala síce hovorí, že „aj pri začatí prác na koncipovaní nových Pravidiel slovenského jazyka uverejnených roku 1991 sa v širšej odbornej, ba aj kultúrnej verejnosti organizovala verejná diskusia o chystaných zmenách, aby prijatie kodifikačných úprav nemalo kabinetný alebo dokonca sprisahanecký ráz. V súvisе so zmenami chystanými v druhej polovici 80. rokov 20. storočia sa v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV o tejto téme zorganizoval v centre aj v odbočkách cyklus prednášok, pričom texty prednášok sa uverejnili aj v jazykovedných časopisoch“ (Kačala, 2009, s. 95) V skutočnosti však vôbec nie je jednoduché dohľadať organizovanú diskusiu o probléme,

t. j. bez zásadnejšej diskusie i bez prieskumu, ktorý by mohol prípadne priniesť nejaké argumenty v prospech uvedenej rekodifikácie. Šlo o ťažko pochopiteľné „posilnenie“ rytmického zákona (rytmického krátenia) v spisovnej slovenčine jeho rozšírením na oblasť sufixov *-ár*, *-áreň* po dlhom nositeli slabičnosti aj v tých prípadoch, ktoré sa dovtedy v praxi, ale aj v kodifikačných príručkách vnímali – od čias Sama Czambla – ako tzv. výnimky z rytmického zákona. Najprv sa toto rozšírenie dotklo „nefonologicky“ iba sufixov *-ár*, *-áreň* po dlhej slabike a slabiky s predchádzajúcim diftongom to nezasiahlo, čo samo osebe svedčí o „lige“, v ktorej sa o tomto „posilnení“ uvažovalo. Pritom uvedená rekodifikačná zmena bola dovŕšená v ďalšom vydaní *Pravidiel* v r. 1998, kde sa namiesto toho, aby sa kodifikácia vrátila zo slepej uličky z kratšej cesty, posunula sa po nej ešte ďalej. Spomínanú intervenciu z. 1991 (1998) vzápätí potvrdil aj *Krátky slovník slovenského jazyka* a o niečo neskôr prešli na túto koľaj (teda nie hneď, ale až na druhý pokus) aj *Pravidlá slovenskej výslovnosti* Á. Kráľa. I dnes ide o to, či túto zmenu môžeme aspoň sčasti považovať za oprávnenú napr. ako pokusné riešenie, lebo je pravda, že sa občas našli aj vtedy a nájdu sa i teraz z tých alebo oných dôvodov aj tvary so skrátenými sufixami, alebo či je to od začiatku zjavný omyl či, ako hovorí prof. Ľubomír Ďurovič, kotrmelec svojho druhu.

2. POSTOJ JEDNOTLIVÝCH AUTORÍT K „REKODIFIKÁCII“

Ján Sabol, autor syntetickej fonologickej teórie, uvedené posilnenie označil veľmi výstižne za „vypustenie kvantitatívneho morfonologického džina z fľaše bez systémovej poistky“ (1998). V tej chvíli došlo podľa jeho slov k „necitlivej podpore jednej ‚zákonitosti‘ na úkor zákonitosti inej“, čoho priamym následkom bolo „porušenie jemného podložja zvukovej a morfolologickej stavby jazyka“ (ibid.). Rozkolísal sa ňou, ako konštatuje J. Sabol v inom svojom brilantnom článku z r. 2005, priestor medzi fonologickými, morfolologickými a derivatologickými procesmi, lebo sa tým prehliadla „odhalená zákonitosť“ (tak ju nazval Ján Sabol), že neutralizácie sú typické skôr pre tvarotvorný systém a alternácie pre systém slovotvorný (porov. Sabol, 2005, s. 12, 28). Uvedené rozšírenie prípadov bez kvantity, resp., podľa slov Jána Horeckého, „toto kodifikačné nariadenie“ sa z fonologického či sociolingvistického pohľadu javí ako nevysvetliteľná direktíva, lebo – ako ukázali aj ďalšie výskumy – stabilita prípon *-ár*, *-áreň* sa postupom času v spisovnej slovenčine čoraz viac zosilňovala (porov. k tomu Ľ. Kralčák v článku O kvantitatívnej stabilite sufixu *-ár*, *-áreň*, 2007, s. 363 – 364 v dobrom historickom prehľade potvrdzuje to, že slovotvorný typ *-ár* (*-áreň*) sa pri ustáľovaní spisovnej normy približne od 19. storočia, no najmä v 20. storočí stával čoraz produktívnejším, pričom nijako nestrácal svoju kvantitatívnu stabilitu).

lebo odkazy na novinové články v Národnej obrode či v Slovenských národných novinách, v Práci a možno aj niekde inde, ba ani v Správach SAV v Zápisníku slovenského jazykovedca nemajú charakter diskusie či vysvetlení, ale skôr iba „oznamov“.

Proti tejto direktíve sa okrem J. Sabola argumentovane vyslovili aj viacerí ďalší slovenskí autori. Už v minulosti výhrady viackrát sformuloval popredný fonológ a morfonológ Ján Horecký, ale tej istej mienky bol už predtým aj Jozef Ružička (už v r. 1952/53), neskoršie aj ďalší člen pravopisnej komisie Ladislav Dvonč (ostane v pamäti jeho afektívna reakcia, keď sa o uvedenej aktualite dozvedel v zasadačke JÚLŠ SAV, kde o tejto „dohode“ (t. j. o skrátení sufixov -ár, -áreň) informoval vtedajší riaditeľ JÚLŠ SAV, ex offio aj predseda pravopisnej komisie). Zo súčasných fonológov a morfonológov sa zásadne voči tomuto „Kačalovmu pravidlu“ (termín J. Horeckého) vymedzil aj Ľubomír Ďurovič, Ľubomír Kralčák, Slavomír Ondrejovič, Martin Ološtiak, Jozef Genzor, Siniša Habijanec či najnovšie aj Martin Pukanec. Na druhej strane zástancovia tejto rekodifikácie, ktorá sa uskutočnila bez akéhokoľvek predbežného prieskumu – ak nerátame príspevky Jozefa Jacka, ktorý vo svojich článkoch upozorňoval, že sa v tlači vedľa seba vyskytujú „dlhé u krátke varianty nových výrazov s príponou -ár/-ar, -áreň/-areň“ (Jacko, 1992), ale vlastne aj „raného“ L. Dvonča (1955) – boli a sú na opačnej strane barikády predovšetkým dvaja autori: Ján Kačala a Matej Považaj. Ale ako je možné, že pri takomto „rozložení síl“ a vlastne aj príslušnej dôkaznej podloženosti či nepodloženosti riešení, ďalšie kodifikácie (vrátane poslednej verzie z r. 2013) iba utvrdzovali onú dilatáciu?

3. BIZARNOŠŤ PODPORY RYTMICKÉHO KRÁTENIA ROZŠÍRENÍM NA PRÍPADY S PRÍPONOU -ár, -áreň

Neviem ako to bolo presne pri rozhodovaní o danom pravidle na spoločnom stretnutí pravopisnej a ortoepickej komisie v r. 1991, nebol som v tom čase členom ani jednej z nich. Neviem, prečo vtedy nikto z členov pravopisnej komisie „nevyslovil námietky proti uvedenej pravopisnej úprave ani pri definitívnom redigovaní“, ako na to upozornil M. Považaj (2009, s. 171). Ale viem, že Ján Bosák z tejto komisie na protest vystúpil a že krátko po vyjdení *Pravidiel slovenského pravopisu* sa začali objavovať príspevky niektorých ďalších členov komisie, otvorene spochybňujúcich zmysel tohto rozšírenia. Ján Horecký v tejto súvislosti (1993) prezrádza ešte viac: „Kvôli historickej pravde treba konštatovať, že polovička členov pravopisnej a ortoepickej komisie prítomných na zasadnutí, kde sa diskutovalo a rozhodovalo o tomto Kačalovom pravidle, bola proti tomuto pravidlu“ (s. 102). A kvôli historickej pravde pripomeňme aj my zasa to, že v decembri 2009 na zatiaľ poslednej spoločnej schôdzi ortoepickej a pravopisnej komisie sa ich členovia vyslovili „hromadne“ za riešenie s variantmi bez kvantity i s kvantitou, teda za varianty -ar i -ár, -areň i -áreň po dlhom nositeli slabičnosti, keď z 23 prítomných členov komisie sa za takéto riešenie – ako sa následne realizovalo vo všetkých doterajších zväzkoch Slovníka súčasného slovenského jazyka – vyslovilo 20. Proti bol jeden, hlasovanie ignoroval jeden a zdržal sa takisto jeden. „Dohodu“ vrátiť sa v týchto prípadoch k dlhej (recentnej) slabike -ár -áreň všetky ďalšie *Pravidlá slovenského pravopisu* (vrátane posledných z r. 2013) negovali a zvolil sa spôsob kopírovania z 3. vydania PSP z r. 1998 (2000).

A to v poslednom prípade (2013) dokonca celkom bez vedomia pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Teda tej komisie, ktorá sa na spomínanom poslednom stretnutí v r. 2009 vyslovila veľmi jasne a ktorej úplné ignorovanie dotvára absurditu kodifikačného súčasného procesu spisovnej slovenčiny.

4. „ZABLOKOVANIE“ RECENTNOSTI PRÍPADOV S PRÍPONOU *-ár, -áreň*

Ak si všimneme kvantitatívnu líniu sufixov *-ár, -áreň* a ich odvodenín v dlhšom časovom úseku od Ľudovíta Štúra, cez Sama Czambla k Pravidlám slovenského pravopisu (1931, 1940, 1953) a cez niektoré známe gramatiky až k Ladislavovi Dvončovi, je zrejmé, že evidentné smerovanie vývinových posunov výrazov s kvantitatívnymi príponami k ich recentnosti a stabilite sa rekodifikačnými zásahmi v r. 1991 (1998) prerušilo (porov. k tomu Ľ. Ďurovič, 2005, 2006, s. 225, Ľ. Kralčák, 2007). J. Kačala síce v jednom svojom článku tvrdí, že „v bežnej jazykovej praxi však v súčasnosti možno v istých typoch konštatovať skôr zanedbávanie kvantity ako jej narastanie“ (Kačala, 2009, s. 97), ale bez akéhokoľvek zdôvodnenia či odkazu na nejaký zdroj. V skutočnosti ide práve o to, že napriek „oficiálnej kodifikácii“ sa skrátené tvary presadzovali iba sčasti a parciálne.

Problém je však o to komplikovanejší, že, ako aj najnovšie sumarizuje A. Jarošová (2015, s. 91 – 92), pri niektorých výrazoch so sufixmi *-ár/-áreň* sa uplatňuje pôvodný mechanizmus kvantitatívnej alternácie, t. j. v motivante vzhľadom na motivát prebieha morfonologicky podmienené skracovanie kvantity v slovotvornom základe. Ide o alternanty východiskového koreňa v starších derivátoch (*krám – kramár, vláda – vladár, káva – kaviareň, umývať sa – umyváreň, víno – vinár, liek – lekár, drôt – droťár, hviezda – hvezdár*), ale aj o novšie utvorenia (*bránka – brankár, trúbka – trubkár, betón – betonár, anténa – anténár, majonéza – majonezár, archív – archivár, harpúna – harpunár, štatút – štatutár*) (porov. Sabol, 2005, Ďurovič, 2005, Kralčák, 2007).

4.1. Koncepcia kvantity u Ľudovíta Štúra

Vráťme sa v tejto veci ku kodifikátorovi spisovnej slovenčiny Ľudovítovi Štúrovi, ku ktorému J. Kačala uvádza: „A dnes presne tí, čo sa odvolávajú na Štúrov odkaz, nechcú pripustiť, aby sa uplatňovala práve Štúrova koncepcia kvantity a rytmického zákona v spisovnej slovenčine... Hoci od Štúrovho odvážneho a geniálneho jazykovedného a kodifikátorského kroku ubehlo už vyše poldruha storočia, pomery v kvantite sa v spisovnej slovenčine podstatne nezmenili“ (Kačala 2009b, s. 97). Ale ide práve o to, že sa zmenili! K premene v oblasti spisovného jazyka v tejto sfére predsa len došlo (k jednotlivým kodifikáciám porov. novšie Muziková, 2010), a to už hneď po hodžovsko-hattalovskej reforme, lebo vzápätí po nej v spisovnom jazyku prestala fungovať (alebo sa aspoň zásadne oslabila) fonologická systematika čistého stredoslovenského typu. Už aj S. Czambel pochopil, že ak do systému spisovného jazyka vstúpili ďalšie západoslovenské prvky, ktoré niesli v sebe „kultúrnu pečat“, nemohlo ostať ani v spisovnom jazyku založenom

na stredoslovenskej norme všetko po starom. Odvolávať sa v tomto prípade na Štúrov koncept a pokúšať sa navrátiť ho do života zakonzervovaný v pôvodnej forme má dnes podobnú legitimitu ako keby sme chceli s odkazom na Ľ. Štúra z fonematického inventára súčasnej slovenčiny vylúčiť palatálne *l'* alebo dvojhlásku *iu*, lebo Ľ. Štúr ich vo svojich opisoch nemal. No Ľ. Štúr nemal ani iné dnešné „porušenia“ rytmického zákona typu *pávi, básni, listie, zmúdriet, vršia* atď., ktoré potvrdzuje a dokumentuje aj spomínané posledné vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013, s. 125 – 126). J. Dolník v štúdií o kultových objektoch v slovenskom jazykovom prostredí (2010) hovorí dokonca o kulte rytmického krátenia v slovenčine s upozornením, že v tomto prípade ide v našom prostredí o kultový postoj iba istého okruhu odborníkov, ktorý spája s niekdajšou tézou svojskosti jazyka (s. 71 – 72). Samozrejme, že Štúrov koncept² si všetci ctíme a obdivujeme (porov. aj Buzássyová, 2009, s. 102) ako príklad vynikajúceho systemizačného umenia, odrážajúceho v mnohom vtedajšiu (stredoslovenskú) normu, ale vo vývoji slovenského jazyka došlo odvtedy k zmenám. Rytmické krátenie ostáva naďalej jednou z charakteristických črt spisovnej slovenčiny, aj keď už nefunguje úplne rigorózne a bezvýnimčne. Mala by mať táto vlastnosť spisovnej slovenčiny vari preto menšiu váhu, mala by byť táto vlastnosť súčasnej slovenčiny preto menej jedinečná?

Alexandra Jarošová (2015, s. 91) navyše upozornila na to, že v Jančovičovom slovníku (1848), ktorý ako jediný zachytáva štúrovskú slovenčinu, uvádza aj prípady s dvoma dĺžkami za sebou: *medovníkár, sapuňikár, džbánkár, šnúrár, lahuodkár, mljekár, čjapkár, brúsjar, píljár*. Pritom autorka nenašla u A. Jančoviča ani jedno pomenovanie so sufixom *-ár* v skrátenej podobe.

4.2. Konceptia kvantity u Sama Czambela

S. Czambel vo svojej publikácii z konca 19. storočia (!) odtláča aj takúto formuláciu: „Je vždy lepšie, keď máme pravidlo trebars výnimkami obťažené, jako keď ho

² Ako upozornil M. Pukanec v dejinách slovenčiny je *-ár* oddávna recentná a funguje v našom jazyku už viac ako 1000 rokov (2016a, b). Dôležité je, že v článku z r. 2007 v Slovenskej reči, z ktorého vychádza aj Pukanec, už takto argumentuje Ľ. Kralčák (s. 362), podľa ktorého novoakútová kvantita (a to je aj prípad prípony *-ár*) v slovenčine vystupuje už celé tisícročie ako jej veľmi zreteľná, dominantná a zároveň stabilná prozodická vlastnosť. A navyše o príkladoch *bábka – bábkar, bájka – bájkar, hádka – hádkar, prekážka – prekážkar, rozprávka – rozprávkár, sánky – sánkar, stávka – stávkár, trúbka – trúbkar, vážka – vážkar* výška – výškár, známka – známkar, cievka – cievkar, čiapka – čiapkár, čuoriedka – čuoriedkar, dialka – dialkar, hliadka – hliadkar, klietka – klietkar, lahôdka – lahôdkar, obrázok – obrázkár, omietka – omietkar, pamiatka – pamiatkar, pochôdzka – pochôdzkar, polievka – polievkar, retiazka – retiazkar, sviečka – sviečkar, škôlka – škôlkar, článok – článkar, krúžok – krúžkar, obrázok, – obrázkár, párok – párkár, prútok – prútkár, stánok – stánkar, súdok – súdkar, žalúdok – žalúdkar, korienok – korienkar, oštiepok – oštiepkar, pasienok – pasienkar, záhumienok – záhumenkar dodajme aj novšie aj *batôžok – batôžkar* nefunguje rytmické krátenie podľa M. Pukanca aj z toho dôvodu, že tomu zabráňuje spoluhlásková skupina „konsonant + k“ pred sufixom *-ár*. Obdobné fungovanie spoluhlások blokujúce fonetické pravidlá sú v historickej jazykovede dobre známe. Samozrejme spolupôsobila tu aj „celková životaschopnosť dĺžky v prípone *-ár*“ (Pukanec, 2016a, s. 164).

máme síce čisté, ale len v predpise, kdežto v praxi prehrešujeme sa proti nemu“ (1890, s. 132, porov. k tomu aj L. Ďurovič, 2006b, s. 224 – 239). S. Czambel dokonca tvrdí, že v spisovnej slovenčine môžu nasledovať po sebe nielen dve, ale aj tri dlhé slabiky (ibid.), čo by sme (tie tri dĺžky) dnes mohli explikovať napr. poukazom na známy polygrafický termín *účiarié*, stavebný termín *prisálie*, apelatívum *záriečie* i proprium *Záriečie*, ako i na nepriame tvary v genitíve plurálu typu *bieliarní*, *miešiarňí*, *rýchliarňí*, *triediarní* (porov. aj Genzor, 2009, s. 159), *máčiarní*, *stáčiarní*, príp. v úze na podoby *frézárňí*, *mliekárňí*, *čiapkárstiev* a pod., ktoré boli do roku 1991, resp. 1998 aj kodifikované. V tejto súvislosti pripomeňme ešte ďalší výrok S. Czambla, podľa ktorého „v strednej slovenčine na tomto (rytmickom – S. O.) zákone spočíva dĺžka a krátkosť slabík, to deje sa však v jazyku ľudu (zdôraznil S. Czambel), obmedzenom na malú zásobu slov a na obkaličenú kostru slovenskej gramatiky“ (1890, s. 131), čím (týmto jazykom ľudu) zrejme autor mieril predovšetkým na (stredoslovenské) nárečia. Naznačuje to aj ďalšia Czamblova formulácia z toho istého spisu: „Rečený zákon treba považovať za prežitie stanovisko v terajšom spisovnom jazyku, ktorý túžiac po dokonalosti, musí prijať podmienky svojho rozvinutia i na úkor stredoslovenskému hláskosloviu“ (Czambel, 1890, ibid.). Aj keď formulácia o „prežitosti“ rytmického zákona je určite prehnaná, S. Czambel tu dal zreteľne najavo, že pochopil vývin a perspektívu slovenského spisovného jazyka a že vidí aj odlišnosť medzi súdobou spisovnou slovenčinou na jednej strane a stredoslovenskými nárečiami, resp. aj štúrovskou normou na strane druhej. Doplňme, že v jeho *Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (1902, s. 14) sa nájde aj konštatovanie, že „Stredná slovenčina, na ktorej zakladá sa spisovný jazyk, v jednom a tom istom slove *nerada má po sebe dve dlhé slabiky* (zdôraznil S. Czambel). Kde by sa mal vyskytnúť podobný prípad pri tvorení (ohýbaní) slov, tam prípona stratí svoju dĺžku. To sa deje aj v spisovnom jazyku“ (s. 14). A je to naozaj tak, ako hovorí S. Czambel: stredná ani spisovná slovenčina, stredná ešte menej ako spisovná, nemajú rady dve dlhé slabiky po sebe, ale táto jeho formulácia neznamená, že by tu S. Czambel chcel na rozdiel od svojej práce z r. 1890 tvrdiť, že sa spisovná slovenčina výskytu dlhých slabík po sebe úplne zásadne vyhýba. Stačí pokračovať v jeho formulácii: „Pri tom všetkom sú prípady, kde spisovný jazyk v duchu západného nárečia strpí po sebe aj viac dlhých slabík v jednom a tom istom slove“ (Czambel, 1902, s. 15), čo dokladá typmi a) *prútie*, *siatie*, b) *básni*, *piesni*, c) *kúpia*, d) *vstúpiac* a – očividne neoprávnene aj – e) adjektívom *krásne dieťa*. Ako vidieť, explicitne sa tu nespomína ním samým predtým spomínaný typ *stávkár*, *článkár* (sufix *-ár* po dlhom nositeli slabičnosti), z čoho však sotva možno odvodiť principiálnu premenu S. Czambla v prístupe k rytmickému zákonu, ako sa to zdá J. Kačalovi (2008, s. 94), najmä keď v tej istej *Rukoväti* z r. 1902 sa nájde výraz *obrázkár* (s. 290). Iné by bolo, keby sme niekde u S. Czambla našli pasáž, v ktorej by vyššie citované príklady a výklady nejakým spôsobom sám spochybnil, resp. keby sám uviedol nejaký príklad na skrátený tvar sufixu *-ár*, *-áreň* po dlhom nositeli slabičnosti. V súpise výrazov nazvanom *Abecedný ukazovateľ* má iba *obrázkára*, ktorý z neho neodstránil ani J. Škultéty v ďalších vydaniach *Rukoväti*.

Slavomír Ondrejovič 4.3. Ladislav Dvonč vs. Ján Kačala

Autori „posilňujúci“ rytmický zákon sa opierajú v mnohom o monografiu L. Dvonča *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine* z r. 1955, ktorá je pozoruhodná aj tým, že autor v nej priniesol veľké množstvo dokladov, ako rytmický zákon fungoval v minulosti a ako sa uplatňoval i v čase jeho vlastných výskumov. L. Dvonč v uvedenej monografii ukazuje, že z rytmického zákona boli v minulosti (už aj u štúrovcov) a sú i teraz v praxi početné výnimky, no vo svojej publikácii chce – na rozdiel od vtedajších *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktoré vyšli iba dva roky predtým: v roku 1953 – dostať hovoriacich s ich praxou niekde inde, než sú. Kritickú analýzu tohto diela možno nájsť u L. Kralčáka (2007), ktorý ukázal, že z materiálu, nazhromaždeného L. Dvončom, vyplývajú sčasti iné závery než ako ich formuloval sám autor. Aj tento „dvončovský“ materiál totiž potvrdzuje predovšetkým záver o postupnej stabilizácii tvarov na *-ár; -áreň*.

L. Dvonč sa k téme rytmického zákona, resp. rytmického krátenia po svojom pionierskom opuse z r. 1955 opakovane vracal vo veľkom počte článkov a štúdií, v ktorých svoj postoj postupne prehodnocoval, dokazujúc ústup tohto zákona v súčasnej slovenčine a jeho čoraz väčšie obmedzovanie (Dvonč, 1998, s. 291), aj keď je pravda, že bol do konca presvedčený, že pri sufixoch *-ár; -áreň* je situácia po dvojhĺskach iná ako po dlhom (jednoduchom) nositeli slabičnosti. Podľa všetkého to súvisí najmä s faktom, že L. Dvonč nebol fonológom, no upozorníme aj na to, že fonologické školenie nemali ani ďalší autori, ktorí pripravovali a presadzovali kodifikáciu v r. 1991, resp. 1998. Tí však na rozdiel od L. Dvonča neboli ani sociolingvisticky senzibilní. Je pritom charakteristické, že tvorcovia kodifikácie v *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1991 a neskorších verzií sa pri zdôvodňovaní tejto zmeny opierali a doteraz opierajú o uvedenú prácu „raného“ Dvonča (1955), kým o jeho štúdiách z neskoršieho času sa vyjadrovali so značným dešpektom. Jeho neskorší prístup označili za „nekvalifikovaný, typicky registrátorský, povrchný a celkom asystémový“ (Kačala, 1999, s. 150). Je pravda, že štúdie L. Dvonča z r. 1955 a napr. z r. 1998 sa pri riešení daného problému líšia, no je otázka, či sa možno vôbec zaštit'ovať autorom, ktorého „vyznamenávame“ vyššie citovaným hodnotením.

J. Kačala v diskusii o *-ároch* a *-árňach* s L. Dvončom obhajuje systémovú metódu ako „jeden z najväčších výdobytkov súčasnej svetovej vedy“, odkazujúc na zakladateľa modernej európskej jazykovedy F. de Saussura. Problém je však v tom, že pri Kačalovom „dôraze na potrebu posilňovať pri kodifikácii systémové zákonitosti“ (jeho vlastná formulácia) vzniká riziko, na ktoré upozornil aj L. Dvonč, že sa od jazyka žiada „systémovosť“ aj tam, kde sa jazyku do toho veľmi alebo aj ani trochu nechce. A keď už spomíname F. de Saussura, pripomeňme na vyváženie k vyššie uvedenému aj túto saussurovskú formuláciu: „V jazyku existuje iba to, čo sa vycit'uje. Čo sa nevycit'uje, je gramatikovým výmyslom“ (Saussure, 2007). A skrátene formy *-ar; -areň* po dlhom nositeli slabičnosti by sme iba ťažko mohli označiť za také, ktoré niekto vycit'uje (podrobnejšie porov. Ondrejovič, 2011, s. 310).

Ved' prečo ináč by sa používatelia pýtali jazykovedcov po tomto kodifikačnom zásehu: „To ste vyhlásili boj dĺžňom tam, kde boli výnimky z rytmického zákona? Chcete

ich zrušiť všetky? Pôsobí to dosť neprirodzene a pripomína to „východoslovenské nárečie“ (porov. k tomu Ondrejovič, 2009, s. 138). V tomto zmysle sa vyjadril aj J. Genzor (2009, s. 159): „V kultivovanej hovorenej slovenčine pôsobí krátka výslovnosť týchto sufixov (-ar, -areň – S. O.) neprirodzene, umelo (prirodzene azda len v nárečiach, v ktorých nejestvujú dlhé samohlásky)“. Zaujímavé sú z tohto hľadiska výskumy enklávnej slovenčiny M. Dudka (2005, s. 59), ktorý uvádza, že: „Mnohí respondenti doma aj v enkláve na otázku, ktorej podobe z dvojice *mliekar* – *mliedár* dávajú prednosť, odpovedali: „Vyslovujem *mliedár*, ale podľa nových *Pravidiel* (slovenského pravopisu z r. 1998) píšem *mliedkar*“. V celkom najnovšom texte s názvom *Novela zákona nahnevá psičkarov* (In: aktualne, 24. 3. 2017) sa 2 x uvádza tvar *psičkarov*, 2 x *psičkárov*.

Prekvapujúce pritom však je, že u samého J. Kačalu nájdeme tvrdenie (1999), že „z výnimiek ... netreba robiť démona alebo hrozbu celému rytmickému zákonu. Výnimky sú prirodzenou súčasťou jestvovania a fungovania zákonitostí nielen v jazyku, lež aj v spoločnosti a v prírode“ (Kačala 1999, s. 156). Ale prečo potom tak nezmieriteľne a s takou zanovitosťou trvá na bezvýnimčnosti rytmického zákona v prípade sufixov -ár, -áreň?

5. „KVANTITATÍVNY MORFONOLOGICKÝ DŽIN“ V SÚČASNOSTI

Dnes si spomínaný sabolovský džin v kvantitatívnom systéme slovenského spisovného jazyka robí – vinou nedomyslenej „výpomoci“ – čo chce. Kým používatelia do chvíle vyjdenia uvedeného „nariadenia“ vedeli, ako uplatniť kvantitu pri slovách na -ár a jej odvodenín (dovtedy bola vo vedomí používateľov spisovnej slovenčiny vo veľkej miere recentná, čo znamená, že ostávala vždy, alebo – minimálne – skoro vždy dlhá, porov. Ďurovič, 2005, s. 70, Kralčák, 2007, s. 369), dnes, ako vidieť, sú používatelia zneistení a dosť zmätení (aj keď chcú dodržiavať „platnú kodifikáciu“). Výsledkom spomínanej intervencie je, že odvtedy sa aj v kultivovaných prehovoroch, ktoré počúvame z éteru, po *mliedkarňach* v opakovanom použití objavujú *mliedkarne*, vedľa *hríbarov* sa nájdú v tej istej vete *hríbári*, ale vynárajú sa aj *esbéeskari* či dokonca *hlavičkari* a *pôžitkari*), nehovoriac už o nových výrazoch typu *batôžkari*/*batôžkári*, *slniečkari*/*slniečkári*³. To sa len niektorí kodifikátori nazdávajú, že všetko prešlo hladko, že túto zmenu používatelia prijali absolútne kladne (porov. napr. Kačala, 2009, Považaj, 2009). Ale stačí sa pozrieť objektívnymi očami na skutočný úzus a na skutočnú hovorenú rečovú prax a ľahko zistíme, že je to ináč. Ak aj v písanej podobe pri oných „vykričaných“ *bábkaroch*, *škôlkaroch*, *výškaroch*, *pamiatkaroch*, *rozprávkaroch*, *poviedkaroch*, *stánkaroch*, *prevádzkarňach*, *lahôdkarňach*, *mliedkarňach* a pod. nájdeme uvedené podoby najmä v písomných textoch v hojnejšom zastúpení v takejto podobe, veď iné tvary v príslušných textoch nepustia pozorní korektori, lebo ich úlohou je strážiť (kodifikovanú) spisovnú normu, v ďalších prípadoch, ktoré

³ V texte O slniečkároch a tých druhých. Blog Sme, Anton Kovalčík. Dostupné na: <https://antonkovalcik.blog.sme.sk/c/448097/o-slnieckaroch-a-tych-druhyh.html>, cit. 8. 4. 2017).

sú menej na očiach a sú teda menej časté, a v ich odvodeninách preráža pôvodné, resp. fonologické vnímanie kvantity sufixu *-ár*; *-áreň*, *-árenský* a pod.⁴ a dve dĺžky za sebou sú bežné, alebo sa situácia rieši alternačným spôsobom⁵. Navyše jednoznačnú odpoveď, ako postupovať v tomto neuralgickom bode spisovnej slovenčiny v konkrétnych prípadoch podľa platnej kodifikácie, používateľa nenájdu ani v oficiálnych príručkách, ktoré schválilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Aj tie sa totiž v danej veci medzi sebou občas líšia.

Dôkaz, že sufix *-ár* si žije svojím vlastným životom aj napriek kodifikačným formulám, je aj servítka s potlačou „Slavošovský rodák P. E. Dobšinský 1828 – 1885 Náš rozprávkar“, ktorá sa rozdávala na recitačnej súťaži Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas 19. októbra 2016 v Drienčanoch⁶.

6. ZÁVER

Je celkom zrejmé, že uvedená snaha „odstrániť jedinú výnimku (!)“ a zjednodušiť pravidlo o rytmickom krátení, čo bolo hlavným argumentom (zámienkou) na uvedenú zmenu, kodifikátorom jednoducho nevyšla. Veľmi presvedčivo to dokázal aj Ľ. Kralčák (2009a, 2009b), podľa ktorého „odstránením uvedenej výnimky, paradoxne, vzrástol počet nevyhnutných poučení, ktoré sa napokon v súčasných PSP aj reálne uvádzajú“ (2009a, s. 153). Býva to tak vždy, keď sa kodifikačný zásah urobí od zeleného stola bez terénneho prieskumu i bez náležitého teoretického zdôvodnenia takejto zmeny. Týmto zásahom sa nepochybne oslabil status „v slovenčine bezvýnimočne stabilnej kvantite v slovotvorných príponách *-ár*; *-áreň*“ (Kralčák, 2009b, s. 117, už predtým Ďurovič, 2005).

Ak by sa do slovníka (a nemyslím len na *Slovník súčasného slovenského jazyka*, kde to tak je) i do pravidiel dostal krátky (alternačný a/alebo neutralizačný) i dlhý variant, bolo by to podľa môjho názoru najlepšie riešenie. Spisovná slovenčina by v zhode s pokukom J. Sabola na „Jánusovu tvár“ kvantite v slovenčine (Sabol, 2005, s. 14) dostala novú šancu, aby sa podľa svojho rozhodla. Pri kodifikácii z r. 1991 a 1998. 2000, ba ani 2013 ju nedostala.

Keď kodifikácia podporí spornú „zákonitosť“, ťažko očakávať niečo iné, aby sme odpovedali na otázku položenú na začiatku, než nárast chaosu v spisovnom jazyku

⁴ Veľmi poučné sú v tomto kontexte aj výsledky výskumnej sondy S. Mislovičovej (2005, s. 163 – 164), ktorá o nich informuje týmito slovami: „Po vyhodnotení ankety sa ukázalo, že respondentom nie je jasné, ... ich jazykový cit je natoľko zneistený, že napríklad pri prídavnom mene *pamiatkarský* ani jeden respondent „neuhádol“ správnu podobu a 79 % respondentov použilo podobu *pamiatkarsky* a 21 % podobu *pamiatkársky*, podobne *voľnomyšlienkarový* – 3 %, ale nekodifikované podoby prídavného mena *voľnomyšlienkarový* až 93 % a *voľnomyšlienkarový* 4 %. O tom, že rozloženie kvantite v odvodeninách študenti skutočne len hádali, svedčia i ďalšie výsledky: správna podoba *dial'karka* 35 %, dnes už nesprávna podoba *dial'kárka* 44 % ...“. O akom vycit'ovaní by sme tu mohli hovoriť?, porov. aj výsledky ďalšej sondy u I. Vančovej (2009).

⁵ V živej hovorenej reči sa častejšie stretávame s *detektívkarom*, či *detektívkarom* ako s „kodifikovaným“ *detektívkarom*.

⁶ Za informáciu ďakujem Jakobovi Ološtiakovi, aktívnemu účastníkovi súťaže.

a skomplikovanie situácie pre používateľov, ktorí ako živú vnímajú dovtedajšiu normu pred rekodifikáciou. Ostáva u nich totiž aj napriek istej umelej kánonizácii cit pre prirodzenú usporiadanosť.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds): Slovník súčasného slovenského jazyka I. (A – G). Bratislava: Veda 2006.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka. Slovenská reč, 2009, roč. 74, č. 2, s. 98 – 102.
- CZAMBEL, S.: Slovenský pravopis. Historicko-kritický náčrt. Budapešť: Tlačou Viktora Hornyánskeho. Nákladom vlastným 1890.
- CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 1. vyd. Turč. Sv. Martin: Tlačou a nákladom kníhtlačiarkeho úč. Spolku 1902 (3. (Škultétyho) vyd. 1919).
- DOLNÍK, J.: Kultové objekty v slovenskom jazykovom prostredí. In: Studia Academica Slovaca. 39. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s. 61 – 74.
- DUDOK, M.: Pluricentrický aspekt kvantity v slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 56 – 62.
- DVONČ, L.: Rytmickej zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1955.
- DVONČ, L.: Rytmickej krátenie v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 63, 1998, s. 291 – 299.
- ĎUROVIČ, L.: K histórii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 77 – 94.
- ĎUROVIČ, L.: Kodifikácia novej spisovnej slovenčiny – predpoklady a kompromisy. Zrkadlenie/Zrcadlení, 2006a, roč. 3. č. 4., s. 50 – 57.
- ĎUROVIČ, L.: K diskusiám o vlastnostiach „rytmického zákona“. Slovenská reč, 2006b, roč. 71, č. s. 224 – 239.
- ĎUROVIČ, L.: Ešte raz o rytmickom zákone. Slovenská reč, 2008, č. 73, č. 5, s. 293 – 296.
- GENZOR, J.: Niekoľko poznámok k súčasnej pravopisnej kodifikácii. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava, Veda 2009, s. 156 – 157.
- HABIJANEC, S.: Kvantita prípon *-ár*, *-áreň* v slovách typu *strojár*, *strojáreň*. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. J. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 130 – 144.
- HORECKÝ, J.: Úvahy nad rytmickým krátením. Kultúra slova, 1993a, roč. 27, č. 2, s. 46 – 52.
- HORECKÝ, J.: Morfematický aspekt rytmického krátenia. In: Studia Academica Slovaca. 22. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul 1993b, s. 98 – 103.
- HORECKÝ, J.: Hodnotové pole jazykového vedomia. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Ed. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 183 – 187.
- HORECKÝ, J.: Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie. Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 3, s. 156 – 159.
- JACKO, J.: Prípona *-ár* a jej variant *-ar* v názvoch osôb. Kultúra slova, roč. 26, č. 6, 1992, s. 298 – 305.
- JANČOVIČ, Š.: Noví slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovník. I., II. Sarvaš: J. Réthy 1848.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K.: (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka II. (H – L). Bratislava: Veda 2011.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.): Slovník súčasného slovenského jazyka III. (M – N) Bratislava: Veda 2015.
- JAROŠOVÁ, A. Slovo v slovníku z pohľadu času a normy. Bratislava: Veda 2015.
- KAČALA, J.: Zákon o slovnej kvantite. Slavica Slovaca, 1995, roč. 30, č. 1, s. 128 – 137.
- KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona. Slovenská reč, 63, 1998, č. 4, s. 230 – 237.
- KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona (2). Slovenská reč, 64, 1999, č. 3, s. 150 – 157.

- KAČALA, J.: Svedectvo recenzenta o slovníku súčasného slovenského jazyka. Slovenská reč, 2009, roč. 74, č. 2, s. 91 – 97.
- KRALČÁK, L.: O kvantitatívnej stabilite sufixu *-ár (-áreň)*. Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 355 – 370 .
- KRALČÁK, Lubomír: Dynamika súčasnej slovenčiny. Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa. 2009a.
- KRALČÁK, L.: O niektorých otázkach kodifikácie kvantity v slovách utvorených príponami *-ár, -áreň*. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava, Veda 2009b, s. 149 – 155.
- KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, 2. vyd. 1988, 3. vyd. 1996.
- KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Bratislava, Matica slovenská 2005, 2009.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda (1. vyd. 1989. 2. vyd. 1997, 3. vyd. 2003).
- MISLOVIČOVÁ, S.: Problémy kvantity v jazykovej praxi. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 157 – 164.
- MUZIKOVÁ, Katarína: Konštituovanie spisovného jazyka a formovanie slovenského národa. In: Studia Academica Slovaca. 39. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s. 135 – 146.
- ONDREJOVIČ, S.: Sociolingvistické poznámky k rytmickému kráteniu. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 107 – 115.
- ONDREJOVIČ, S.: Niekoľko zásadných marginálií k Pravidlám slovenského pravopisu. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 135 – 142.
- ONDREJOVIČ, S.: Ešte raz o kauze *-ar, -areň*. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Ed. M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011, s. 308 – 325.
- ONDREJOVIČ, S.: Ferdinand de Saussure (1857 – 1931). Jazykovedný časopis, roč. 64, č. 2, 2013, s. 151 – 161.
- PAULINY, E.: Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku. In: Z teórie spisovného jazyka. Bratislava: Veda 1979, s. 43 – 51.
- POVAŽAJ, M.: O kodifikácii slov utvorených príponou *-ár, -áreň*, resp. *-ar, -areň*. Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 4, s. 226 – 235.
- POVAŽAJ, Matej: Uplatňovanie pravidiel o rytmickom krátení a niektorých kvantitatívnych alternácií. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 95 – 106.
- POVAŽAJ, M.: Ešte raz o kodifikácii prípon *-ár/-ar, -áreň/-areň* z rokov 1991 a 1998. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 165 – 174.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 2. dopln. a prepracované vyd. Bratislava: Veda 1998.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4. vyd. Bratislava: Veda 2013.
- PUKANEC, M.: On the Rhythmic Law and the Suffix *-ár*. Jazykovedný časopis, 2016a, roč. 67, č. 1, s. 45 – 51.
- PUKANEC, M.: K chronológii pravidiel o rytmickom krátení v slovenčine. Slovenská reč, roč. 81, 2016b, č. 3 – 4, s. 160 – 165.
- RUŽIČKA, J. písať tvary činného prídavia prítomného. Slovenská reč, roč. 18, 1952/53, č. 3, s. 92.
- SABOL, J.: Kvantita v spisovnej slovenčine. Studia Academica Slovaca. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava: ALFA 1984, s. 511 – 533.

- SABOL, J.: Kvantitatívny morfonologický džin slovenčiny (Morfologické a derivačné signály kvantity v spisovnej slovenčiny). Tězy prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti v Bratislave, 14. 4. 1998.
- SABOL, J.: Metamorfozy kvantity v spisovnej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 33. Red. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava, Stimul 2004, s. 183 –203.
- SABOL, J.: Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine. In: *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 9 – 32.
- SAUSSURE, F. de: *Kurs obecné lingvistiky*. 3. vyd. Prel. F. Čermák. Praha: Academia 2007.
- TÝR, M.: Dôsledky úprav rytmického zákona na tvorenie slov a skloňovanie. In: *Slovakistický zborník*. 5. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2009, s. 15 – 24.
- VANČOVÁ, I.: Zmeny v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 a 1998 a školská prax. In: *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 18. – 19. mája 2006 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 191 – 196.

a ako adaptácia

O PREBERANÍ A ADAPTÁCII POJMOV Z ORIENTÁLNYCH JAZYKOV

Anna Rácová¹

Ústav orientalistiky, Slovenská akadémia vied
Klemensova 19, 864 13 Bratislava, e-mail: racova.anna@gmail.com

On adoption and adaptation of concepts from Oriental languages

Abstract: The adoption and adaptation of concepts and terms from Oriental languages to Slovak poses many specific problems. The present study aims only to point to some of them. After introducing the main principles of popular (phonetic) transcription from Oriental languages to Slovak, it tries to answer the question of adaptation of terms from the Islamic world. It admits the usage of their conventional forms in Slovak, but the key concepts of islam, namely *muslim*, *islám* and *Alláh* are recommended to be used in their correct (non-conventional) form. Also the use of apostrophe in the middle of a word (*Ka'aba*, *ší'a*), representing the glottal stop, is considered as important. The study stresses the inevitability to preserve original long/short vowels of Oriental languages, because vowel length is an important phonemic factor in many of them. It also touches the question of preservation of the suffix *-ng* in adjectives derived from substantives with this ending in order to differentiate them from derivations from substantives ended in *-n* (*čchingský* x *čchinský*). Lastly it tries to shed light on some problems of adaptation of Oriental personal names to Slovak: on their transcription, the order of function units and the formation of female surnames. As personal names in Oriental languages often have various sociocultural connotations, it is recommended to preserve an original order of function units as well as an original form of female anthroponyms (without the suffix *-ová*).

Key words: adoption of terms, adaptation of terms, Oriental languages, long/short vowels, popular (phonetic) transcription, suffix *-ng*, Oriental anthroponyms

1. ÚVOD

Problematika preberania a adaptácie pojmov a pomenovaní z orientálnych jazykov je veľmi široká, pretože existuje veľa orientálnych jazykov, reprezentujúcich odlišné kultúry, pričom mnohé majú vlastné písmo, ktoré vie mimo ich bežného používateľa na Slovensku prečítať len pomerne obmedzený počet odborníkov. Okrem toho preberanie pojmov z rozličných orientálnych jazykov má u nás rozlične dlhú tradíciu, z čoho môže vyplývať miera ich zaužívanosti v slovenčine. Uvedené skutočnosti prispievajú k tomu, že každý z orientálnych jazykov predstavuje špecifické problémy, a tak k otázke preberania a adaptácie pojmov z nich nemožno pristupovať ako k jednému celku, hoci, na druhej strane, niektoré z problémov sú pre viaceré z nich spoločné. Dokazujú to napríklad príspevky slovenských orientalistov v publikáciách *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (2002) či *Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie* (2004). Príspevky v druhej uvedenej knižke sú síce zamerané najmä na náboženskú terminológiu, ako vyplýva z jej názvu, ale popri tom obsahujú početné poznámky o všeobecných zásadách,

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 2/0107/15: Podoby a premeny identity v regiónoch Ázie, Afriky a Oceánie.

ktoré možno uplatniť pri adaptácii rozličných orientálnych pojmov z konkrétnych jazykov. Uvedené príspevky, ako aj iné články napísané slovenskými orientalistami, odborníkmi na rozličné regióny, ich preklady aj vedecké a odborné publikácie tvoria základ, z ktorého vychádzam vo svojej štúdií. Pokúsím sa v nej zhrnúť niektoré ich poznatky a poukázať na niekoľko vybraných najpálčivejších problémov, zhrnutých do niekoľkých okruhov.

2. VEDECKÝ A POPULÁRNY PREPIS

2.1. Vedecký prepis

Vedecký prepis orientálnych písem je určený pre odborníkov a používa sa vo vedeckých textoch. Pri vedeckom prepise ide väčšinou o transliteráciu, pri ktorej sa na základe dohovoru medzinárodnej vedeckej komunity nahrádzajú jednotlivé grafémy orientálneho písma písmenami latinky. Využívajú sa pri tom aj dohovorené diakritické znamienka, pomocou ktorých sa označujú také hlásky, ktoré nemusia obsahovať grafický systém jazyka, do ktorého sa orientálne písmo transliteruje. Napríklad pri prepise z indoárijských jazykov sa bodkou pod spoluhláskou označujú cerebrálne spoluhlásky (napr. *t*, *d*, *n*, *s*), palatálna sykavka sa označuje pomocou čiarky nad *s* (*ś*), dlhá samohláska sa zapisuje pomocou vodorovnej čiarky nad samohláskou (*ā*, *ī*, *ū*), nosová výslovnosť sa naznačuje pomocou vlnovky (*ã*, *õ*). V arabčine mäkčeň nad spoluhláskou *g* (*ğ*) naznačuje výslovnosť *dž*, vodorovná čiarka pod spoluhláskou *d*, *t* naznačuje, že ide o interdentály, v kórejčine mäkčeň nad *o* (*õ*) označuje tzv. otvorené *o*, mäkčeň nad *u* (*ũ*) naznačuje zvuk blízky francúzskemu nemému *e* a pod. Rovnaké diakritické znamienka však môžu mať pri transliterácii z rozličných jazykov odlišný význam. Napríklad v arabčine bodka pod písmenom neslúži na označenie cerebrálnej spoluhlásky, ale na zaznamenanie emfatických hlások. Situáciu komplikuje skutočnosť, že všade na svete sa nemusí používať rovnaký vedecký prepis toho istého písma. Napríklad pre kórejčinu je v zahraničných prácach rozšírená transliterácia podľa sústavy vypracovanej na Yalovej univerzite a McCunov-Reischauerov anglický transkripčný systém. Líši sa severokórejský a juhokórejský prepis do latinky (Genzor, 2002, s. 64). Pre čínštinu je z viacerých vedeckých prepisov najrozšírenejší anglický Wadov-Gilesov systém. Naši arabisti používajú rovnaký kód, aký používajú arabisti v celej strednej Európe a s menšími odchýlkami aj anglickí a americkí autori, no španielski a francúzski arabisti už používajú odlišný kód (Drozdík, 2002, s. 134). Slovenskí arabisti navyše pripúšťajú aj mierne poslovenčenú verziu vedeckého prepisu, a to v tom zmysle, že grafému *ğ* nahrádzajú grafémou *dž* (ktorá zodpovedá výslovnosti arabského písma), grafému *h* značia na základe výslovnosti grafémou *ch* a grafému *y* grafémou *j*.

Výhodou vedeckého prepisu je, že umožňuje odborníkovi, ktorý pozná príslušný kód, správny spätný zápis do orientálneho písma. Vedecký prepis však nie je vhodný pre neodbornú verejnosť, lebo neodborníkovi nemusí umožňovať správnu výslovnosť transliterovaných slov.

2.2. Populárny prepis

2.2.1. Orientálne písma

Populárny prepis je určený pre širšiu verejnosť a používa sa napríklad v odborných textoch, v prekladoch či v médiách. Pri populárnom prepise sa spravidla uplatňuje fonetická transkripcia, ktorej cieľom je pomocou grafického systému jazyka, do ktorého sa transkribuje, čo najpresnejšie zachytiť fonetickú podobu slov. Každý jazyk teda transkribuje orientálne písmo po svojom, napr. angličtina použije zložku *sh* tam, kde si slovenčina vystačí s písmenom *š*, v angličtine sa zložkou *ch* transkribuje to isté písmeno ako v slovenčine pomocou *č*, anglické *j* je slovenské *dž*, anglický *y* je slovenské *j* a pod. Rôznu transkripciu toho istého písmena možno ilustrovať na sanskrtskom slove *Šiva*, ktoré sa v dévanágarí píše s palatálnym *ś* a v niektorých vybraných jazykoch sa transkribuje nasledujúcim spôsobom: v angličtine ako *Shiva*, v afrikánčine *Sjiva*, v katalánčine *Xiva*, v maďarčine *Siva*, v taliančine *Śiva*, v poľštine *Śiwa*, v slovenčine *Šiva*. Meno *Džaváharlál* sa transkribuje v angličtine ako *Jawaharlal* a v maďarčine ako *Dzsaváharlál* a pod. Pri fonetickej transkripcii z iného jazyka a písma je vhodné vyhnúť sa sprostredkujúcemu jazyku, ktorý môže mať odlišné grafémy na zaznamenanie príslušných foném.

Keďže pri populárnom prepise si musí jazyk vystačiť s vlastnou grafickou sústavou, nevyhnutne pri ňom dochádza k istému posunu v zápise aj vo výslovnosti oproti pôvodnému jazyku.² V zjednodušenom prepise sa napríklad vytráca pôvodný rozdiel medzi dentálnou a cerebrálnou spoluhláskou v indických jazykoch, ktorých použitie môže mať rozlišovaciu schopnosť, ako napríklad v bengálčine, keď sa do slovenčiny transkribuje *thān* ‚posvätné miesto‘ a *ṭhān* ‚vážená žena‘ ako *thán*, či *ḍānā* ‚krídlo‘ a *dānā* ‚hrášok, zrnko‘ ako *dáná*. Podľa tohto princípu sa aj cerebrálne a palatálne *s* zapisuje jednotne ako *š* podľa (približnej) výslovnosti. Na základe fonetickej transkripcie sa v sanskrtských slovách v slovenčine píše dlhé *ó* aj *é*, lebo takto sa tieto samohlásky v sanskrte vyslovujú, hoci tu neexistuje v písme protiklad medzi *o* a *ó*, a *e* a *é*. Takto sa na základe transliterácie zaužívala v slovenčine podoba pomenovania *joga* a jeho odvodneniny.

Podobné problémy sú aj pri prepise z iných jazykov, napríklad z arabčiny, kde sa stiera rozdiel medzi uvulárnym *q* (*qalb* ‚srdce‘) a palatálnym *k* (*kalb* ‚pes‘), keď sa obe slová v slovenčine zapíšu s *k* (Drozdík, 2002, s. 133). Na rozdiel od vedeckého prepisu populárny prepis neumožňuje správnu identifikáciu a reprodukciu príslušného písma.

2.2.2. Orientálne jazyky používajúce latinkovú abecedu

Viacere orientálne jazyky používajú latinku (napr. vietnamčina, malajzijčina, indonézština, tagalogčina, turečtina). Niektoré písmená môžu mať v nich odlišnú fonetickú hodnotu ako v slovenčine (napr. *c* v turečtine sa vyslovuje ako *dž*), alebo môžu obsahovať diakritické znamienka, aké sa v slovenčine nepoužívajú (napr. v turečtine *ğ*, *ş*, *ç*). Slová z takýchto orientálnych jazykov je treba používať v texte v nezmenenej podobe,

² Pravda, výslovnosť v jazyku, do ktorého sa orientálny pojem transkribuje, sa môže do istej miery líšiť aj pri prepise zdanlivo rovnakých písmen.

treba sa naučiť, ako ich čítať.³ Domáci prepis treba rešpektovať aj v prípade, ak sa v nich nachádzajú pojmy prevzaté z iného jazyka. Ako príklad môže poslúžiť malajčina/indonézština, kde sú pojmy prevzaté z indických jazykov. Indonéžania a Malajci považujú veľké množstvo literárnych motívov prevzatých z klasickej indickej literatúry a mytológie za neoddeliteľnú súčasť vlastnej literatúry i kultúry, preto V. Krupa (2004, s. 85) odporúča preberať relevantnú terminológiu v ich podaní. V niektorých jazykoch, napríklad vo vietnamčine alebo v čínskom pchin-jine, sa pomocou diakritických znamienok vyznačujú aj tóny, ktoré sa v prepise do slovenčiny vynechávajú.

2.2.3. Latinkové abecedy utvorené v krajinách s nelatinkovými písmami

V niektorých krajinách, ktoré používajú vlastné písma, si domáci odborníci sami vytvorili spôsob zápisu svojich jazykov v latinkovej abecede. Medzi takéto krajiny patrí napríklad India, kde sa pri tvorbe latinkovej abecedy opierali o angličtinu, keďže angličtina predstavuje v Indii druhý oficiálny jazyk (popri hindčine), má tam dlhú tradíciu a teší sa prestížou. Angličtina však má iné grafické zásady ako slovenčina, preto slovenčine nevyhovuje.

Ďalším významným pokusom o použitie latinkovej abecedy je čínsky pchin-jin (pinyin). Tento zápis čínštiny do latiniky vytvorili v 50. rokoch čínski jazykovedci. V roku 1982 ho Medzinárodná organizácia pre štandardizáciu prijala ako štandard, v roku 1986 ho prijala aj OSN a od roku 2009 sa považuje za oficiálny štandard aj na Tchaj-wane; v Číne má diakritické znamienka aj na vyznačenie tónov. Podľa Benickej (2002, s. 165 – 166) je pchin-jin hláskové písmo, ktoré nebolo určené na to, aby prepisovalo čínske znaky do latiniky v cudzích jazykoch, ale priamo zapisuje čínštinu, a bolo vypracované v Číne pre samotných Číňanov na zachytenie zvukovej podoby ich vlastného jazyka. Toto písmo založené na latinke malo slúžiť nezávisle od znakového písma a nemalo by sa klásť na rovnakú úroveň s transkripciami. Na druhej strane však Slobodník (2002, s. 171) hovorí pri pchin-jine o transkripcii. Podľa nášho názoru pchin-jin možno považovať za vedecký (medzinárodný) prepis z čínštiny, ktorý umožňuje napríklad jednotný zápis vlastných mien a tým dobrú orientáciu v katalógoch knižníc alebo identifikáciu známeho športovca všade na svete. Odporuje však základnému princípu populárneho prepisu, ktorým je fonetická transkripcia orientálneho písma.

Pri uplatňovaní latinkového zápisu vypracovaného domácimi odborníkmi spôsobuje u nás väčší problém zápis čínštiny ako zápis indických jazykov, lebo anglický grafický systém je pre nás bližší. No pchin-jin obsahuje celý rad hlások, ktoré sú slovenčine cudzie, alebo, ak aj v slovenčine sú, nezodpovedajú slovenskej výslovnosti (napríklad *x* sa vyslovuje ako *s*, *q* ako *čch*, *zh* ako *č*, *j* ako *ť*, znelé spoluhlásky na začiatku slova ako neznelé a neznelé ako prídychové atď.). Za zápisom *Daodejing* treba potom hľadať známe taoistické dielo *Tao-te-ting*, *qigong* je zápis po-

³ Ako príklad môže poslúžiť meno tureckého prezidenta, ktoré má podobu *Recep Tayyip Erdoğan* a podľa pravidiel výslovnosti v turečtine, kde sa *c* vyslovuje ako *dž*, *y* ako *j* a *ğ* v slovách so zadnými samohláskami len predlžuje predchádzajúcu samohlásku, sa bude vyslovovať [redžep tajjip erdoan], ako už niekedy počujeme aj v našich médiách.

menovania starovekej formy čínskeho cvičenia *čchi-kung* a pod. Úskalia pchin-jinu, pri ktorom neplatí „čítaj, ako vidíš“, ale existujú pravidlá čítania takéhoto zápisu (ktoré sú, mimochodom, celkom pravidelné a nie je zasa až také ťažké osvojiť si ich),⁴ sa prejavili napríklad na olympiáde v Riu de Janeiro. Tak ako by asi nikto nevyslovoval napr. Shakespeare ako [shakespeare], nemal by vyslovovať ani *Li Yuehong* ako [li juehong], ale ako [li jüechung]. Niekedy sa objavuje tendencia „poangličtiť“ zápis čínskeho pojmu v pchin-jine ako napríklad pri vyslovovaní *Beijing* (čo je prepis pre Peking) ako [beidžing], správne [pej-t'ing]. Preto aj napriek odporúčaniam OSN používať také prepisy z nelatinkových písem, aké si vytvorila v príslušnej krajine sami domáci tvorcovia, zostáva pre prepis z čínštiny do slovenčiny najvhodnejší tzv. československý prepis, ktorý vypracoval Oldřich Švarný pre češtinu, a ktorý pomerne spoľahlivo naznačuje výslovnosť čínskeho slova.

2.3. Populárny prepis - niekoľko vybraných problémov

2.3.1. Adaptácia arabských pojmov

Názory na populárny prepis aj z toho istého jazyka sa môžu líšiť. Stáva sa tak najmä v prípadoch, keď má preberanie pojmov z príslušného jazyka dlhšiu históriu, objavujú sa noví odborníci na daný jazyk, ktorí sa pri publikovaní svojich odborných článkov či prekladov stretávajú s novými problémami a považujú za dôležitý systémový prístup k tejto problematike. Na Slovensku je vývin v prístupe k populárnemu prepisu zreteľný najmä u arabistov, ako dokladá analýza názorov J. Paulinyho, L. Drozdíka, J. Drozdíkovej a G. Pirického. Medzi prvých autorov populárnych textov a prekladov z arabčiny nesporne patrí Ján Pauliny, ktorý si pri prekladoch z arabčiny (napr. *Tisíc a jedna noc*) zvolil vlastný spôsob prepisu, zjednodušený transkripčný systém, ktorý nepovažuje pre iných za záväzný (Pauliny, 2004, s. 9). Pre Paulinyho je charakteristické rešpektovanie zaužívaných podôb arabských slov. Dokonca aj vo vedeckom diele *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)* (1999), kde ináč používa vedecký prepis, uvádza pojmy, ktoré sa považujú za vžitú, v nevedeckom prepise, napr. *islamský*, ríša *kalifov* v Bagdade, *moslim*, *korán* (s malým k), *kalifát* (ale na druhej strane používa vedeckú transliteráciu slova *Allāh*). Hovorí: „Pri prepise arabských slov, názvov krajín, etníc a toponým do latinky používam zaužívaný transkripčný systém. Netranskribujem slová, ktoré sú už v slovenčine zdomácnené (napríklad *kalif*, *emir* a pod.). Takéto slová sa vo väčšine prípadov uvádzajú v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1999), v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1997), vo *Veľkom slovníku cudzích slov* (1997) a v šesťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka* (1959 – 1968). Tiež netranskribujem niektoré osobné mená, národné a kmeňové mená, zaužívané názvy krajín a iné zemepisné názvy. Uvádzam ich vo vžitej podobe alebo rovnako ako vo svojich starších publikáciách a prekladoch, napríklad prorok *Mohamed*, *Kurajšovci*, *Umajjovci*, *Fátimovci*, *Chvárazem*

⁴ Tabuľku s prepismi z pchin-jinu do češtiny (a obrátene) nájdeme napr. v *Pravidlách slovenského pravopisu* 2013. Rovnako je v nich aj porovnávací tabuľka prepisu kórejských hlások a japonských slabík.

(namiesto *Hwārizm* alebo *Huwārizm*), *Basra* (namiesto *Başra*). Ak sa však toto slovo vyskytuje ako súčasť viacslovného vlastného mena (ako miestny predikát) *al-Başrī*, Basriansky, t. j. pochádzajúci z Basry, zachovávam v transkripcii pôvodné písanie“ (Pauliny, 1999, s. 16 – 17). Zaužívané pojmy nájdeme v populárnom prepise aj vo vedeckých prácach E. Bešku (2013), K. Sorbyho (2013) a K. Sorbyho ml. (2007). So vžitými pojmami sa vo viacerých prípadoch stotožňujú aj Drozdík a Pirický. Uvedení arabisti sa však na rozdiel od Paulinyho novšie jednoznačne zastávajú používania nevžitých podôb kľúčových pojmov islámu, a to *muslim* namiesto vžitého *moslim*, *islám* namiesto *islam* a *Alláh* namiesto *Alah*.⁵ Takýto zápis uvedených termínov a ich odvodenín uvádza J. Drozdíková v *Lexikóne islámu* (2005), ktorý podáva výklad základných prvkov charakterizujúcich islám a približuje osobnosti, ktoré islám utvárali a ovplyvňovali. Lexikón obsahuje aj krátku inštrukciu týkajúcu sa populárneho prepisu z arabčiny do slovenčiny.

Arabisti, ktorí zastávajú názor, že uvedené pomenovania *islám*, *muslim* a *Alláh* treba aj napriek ich vžitosti uviesť na správnu mieru, svoje presvedčenie zdôvodňujú tým, že tieto pojmy sa preberali do slovenčiny sprostredkovane, najmä cez angličtinu, ale aj cez nemčinu, a to v dávnejšej minulosti, keď Európania ešte dobre nepoznali muslimský svet a význam termínov v domácej tradícii. Ako poukazuje napr. Pirický (2004, s. 12), neskôr začali tieto pomenovania meniť a spresňovať. Jednoznačne tak urobili Česi, ale aj v angličtine, podobne ako v nemčine, sa dnes uprednostňuje tvar *Muslim*, hoci celkom neupustili ani od podoby *Moslem*. Svedčí o tom napríklad aj najnovší *Collins English Dictionary* z roku 2014, v ktorom sa síce *Moslem* charakterizuje ako zastaraný variant podoby *Muslim* (“an old-fashioned variant of Muslim”), no heslo o niekoľko strán ďalej uvádza “*Muslim or Moslem*”. Nemecký slovník *Das Fremdwörterbuch* z roku 2015 očividne nerobí rozdiel medzi týmito dvoma pomenovaniami, keďže pri hesle *Moslem* je odkaz na *Muslim* a v hesle *Muslim* je vysvetlenie, že je to *Moslem*.⁶ V slovenčine podoba *moslim* ustrnula a v dôsledku jej frekventovaného používania v súvislosti s často preberanými témami súvisiacimi s migráciou a s vojnami v arabskom svete v našich médiách, jej postavenie sa upevňuje, podobne ako pomenovanie náboženstva muslimov islám, ktoré sa v slovenčine vžilo s krátkym *a*, keďže sa k nám dostalo sprostredkovane cez jazyky, nevyznačujúce dlhé samohlásky. K ústredným pojmom islámu patrí aj pomenovanie *Alláh*, prípadne *Muhammad*.

Situáciu pri preberaní slov z islámskeho sveta komplikuje skutočnosť, že ten istý pojem môže mať v rozličných jazykoch krajín, kde je rozšírený islám, odlišnú podobu. Napríklad islámske právo *šari’a* je v turečtine *šeriat*, arabský termín *kádí* (sudca) je v turečtine *kadi* (Pirický, 2004, s. 15), *amír* má podobu *emir*, ktorá sa vžila aj v slovenčine, arabské *hádždž* má v turečtine podobu *hadži/haci* a pod. Pri uvádzaní týchto a podobných pojmov v slovenčine by mal byť rozhodujúci kontext a konkrétny jazyk, z ktorého sa pojem preberá.

⁵ Tu badať vývoj aj u L. Drozdíka, ktorý ešte v preklade knihy od Ibn Chaldúna z roku 1984 používa podobu *moslim*, *Alah*, *islam*, *Kaaba*, *šiiti* a pod.

⁶ Za upozornenie na túto skutočnosť ďakujem kolegovi J. Genzorovi.

V súčasnosti slovenskí arabisti v Ústave orientalistiky SAV navrhujú nasledujúce riešenie: naďalej používať vžitú pojmy, avšak ústredné pojmy islámu uviesť na pravú mieru alebo prinajmenšom pripustiť dvojtvary (Pirický, 2004, s. 12). Všetky nové pojmy, ktoré sa najčastejšie objavujú najprv v médiách a tak ako v dávnej minulosti sa k nám dostávajú sprostredkovane najmä z anglických zdrojov, a teda nezachytávajú dlhé samohlásky, prijať v správnej podobe (overiť si ich znenie a zápis u orientalistov): napr. *Hamás* (s dlhým *á*), *tálibánci* (Tálebán-e hakk), *Hizballáh* „strana Alláhova“ (tu sa aj v slovenčine zachováva *-alláh*) a pod.

Aj v populárnom prepise z arabčiny by sa malo zachovať naznačenie odsadenia hlasu uprostred slova pomocou apostrofu, ako napr. v slove *Ka'aba*, *ší'a*, *ší'iti* alebo *šari'a*. Pri slovách *ší'a* a *šari'a* je navyše takýto zápis rozhodujúci aj pre ich skloňovanie (podľa vzoru žena, nie ulica).

2.3.2. Dlhé samohlásky v orientálnych jazykoch

Keďže mnohé z pojmov z orientálnych jazykov sa dostali do slovenčiny sprostredkovane cez jazyky, ktoré nemajú v svojej grafickej sústave dlhé samohlásky, aj v slovenčine sa uvádzajú v takejto podobe. Patria medzi ne už uvedené slová *islam* či *Alah*, ale aj ďalšie. Pritom dĺžka môže mať v príslušnom orientálnom jazyku fonologickú platnosť, preto by sa nemala vynechávať. Napríklad arabské slovo *hakím* (človek obdarený hlbokým pochopením Božieho vedenia v ľudskom živote, človek, ktorého skutky sú v súlade s pravdou; tiež tradičné označenie lekára či filozofa) oproti *hákim* (termín označujúci panovníka, vládcu či guvernéra; bežný titul pre osoby so súdnou právomocou, pre sudcov), *hadždž* (púť do Mekky) oproti *hádždž* (pútnik, ktorý vykonal aspoň raz v živote púť do Mekky).

Ako ďalší príklad môže poslúžiť japončina, v ktorej, ako upozorňuje I. Rumánek (2002, s. 146, 2004, s. 75), je dôležité rozlišovať dlhé a krátke samohlásky *o*, *u*, keďže majú rozlišovaciu funkciu. Pri nerozlišovaní *o*, *ó* sa v slovenčine z *Ósaky* stala *Osaka*, hoci v japončine *Ósaka* a *Osaka* sú pomenovania pre dve odlišné mestá zapísané odlišnými znakmi. Podobne treba písať s dlhým *ó* *Tókjó*, *Kjóto*, *šintó*, *šógun*; a s *ú* napríklad *Honšú*). Samohlásky sa v slovenčine skracujú aj v niektorých pojmoch prevzatých z indických jazykov (napr. *brahman* namiesto *bráhman*) a pomerne početné geografické názvy (*Maharaštra* namiesto *Maháráštra*, *Andhrapradeš* namiesto *Ándhrapradéš*, *Radžastan* namiesto *Rádžasthán* a pod.).

V minulosti adaptované pomenovania ustrnuli, hoci by ani ich správna podoba neprotirečila zákonitostiam preberajúceho jazyka, teda slovenčiny, ktorých úloha sa pri adaptovaní orientálnych pojmov niekedy zdôrazňuje. Je síce pravda, že v slovenčine sa bežne nevyskytuje dlhé *ó* na začiatku slova, ale nájdeme ho napríklad v slovách *óda*, *ónyx*, *ópium*, uvedené v KSSJ (2003). Pokiaľ ide o rozhodujúcu úlohu prijímajúceho jazyka, tento argument by sa dal v niektorých prípadoch prijať, keby zachytenie podoby orientálneho pojmu odporovalo pravidlám slovenčiny, napríklad pravidlu o rytmickom krátení, ktoré má však, ako vieme, aj v slovenčine výnimky. Týka sa to najmä indických jazykov, kde za sebou často nasledujú dve dlhé slabiky (*Rámájana*, *Mahábhárata*), ba

aj viac dlhých slabík (*Mahádévi, pránájáma*). Správne používame podobu mien *Néhrú* a *Gándhí*. Ak má byť zápis systémový, treba zachovať všetky dlhé samohlásky vo všetkých slovách, lebo ťažko sa dá svojvoľne rozhodnúť, ktorú samohlásku by sme skrátili, aby sme sa väčšmi priblížili zásadám slovenského jazyka⁷.

Ako problematické sa môže v slovenčine javiť zachovanie koncovej dlhej samohlásky v odvodeninách, napr. *šintóizmus, šintóistický, súfizmus, súfistický*.

Na druhej strane sa v slovenčine objavila a vžila dlhá samohláska v slove *lama*⁸ označujúcom tibetského duchovného a náboženského učiteľa, a to v rozpore nielen s tibetčinou, ktorá dlhé samohlásky nezaznamenáva, ale tentoraz aj v rozpore s inými európskymi jazykmi, prostredníctvom ktorých sa u nás v minulosti orientálne pojmy preberali. Ľ. Králik (2015) predpokladá, že do európskych jazykov toto slovo preniklo prostredníctvom anglického *lama*.⁹ Je možné, že na prevzatie takéhoto tvaru mala vplyv aj čeština, ktorá sa však už dávnejšie priklonila k tvaru *lama* (Slobodník, 2004, s. 32). Keď prijme podobu *lama*, treba prijať aj odvodeniny *dalajlama* a *pančhenlama*.

2.3.3. Zachovanie skupiny spoluhlások *-ng-* pri odvodzovaní

Do rozporu s pravidlami slovenčiny sa dostávajú orientalisti pri snahe zachovať skupinu spoluhlások *-ng-* pri odvodzovaní adjektíva s koncovkou *-ský* v čínštine a kórejščine. V slovenčine sa skupina spoluhlások s koncovým *g* pred príponou *-ský* zjednodušuje tak, že napríklad od pomenovania *Norimberg* vzniká adjektívum *norimberský*, a potom analogicky od *Peking* – *pekinský*. Lenže v čínštine je nosové *-n* aj *-ng* na konci substantíva časté a ak sa *-ng* v adjektíve zjednoduší, adjektívum môže stratiť výpovednú hodnotu. Bez kontextu sa nebude dať zistiť, či je adjektívum *čchinský* prívlastkom vlády dynastie *Čchin* (221 – 207 pred n. l.) alebo *Čching* (1644 – 1911). Podobne pri adjektíve odvodeného od pomenovania pohoria *Min* a dynastie *Ming* (1368 – 1644) (Čarnogurská 2004, s. 60). Na rovnaký problém poukazuje J. Genzor (2004, s. 65, 2002, s. 156) aj v kórejščine pri utváraní adjektíva od pomenovaní *kang* ‚rieka‘, *kan* ‚pečeň‘. Asi treba uznať, že skupinu spoluhlások *-ng* treba v uvedených a im podobných adjektívach zachovať a orientalisti sa v rámci „systémovosti“ prihovárajú aj za *pekinský*.

3. VLASTNÉ MENÁ

Adaptovanie vlastných mien predstavuje niekoľko okruhov problémov, a to najmä ich zápis v slovenčine, poradie mena a priezviska/rodového mena a prechýľovanie. Pri zápise treba postupovať podľa pravidiel transkribovania z príslušného jazyka. Problém

⁷ Ukážkou nesystémového prístupu môže byť škála podôb pomenovania indického eposu Rámájana v slovenských textoch: Rámajana, Ramájana, Ramajána, Ramajana.

⁸ SESS láma ‚budhistický mních‘ (od 20. stor.) Z tibet. (b)lama, čo je zloženina z tibet bla ‚vrchný‘; predstavený a ma ‚muž‘; do európskych jazykov preniklo prostredníctvom angl. lama.

⁹ Dlhé á v slove láma sa niekedy (Ľudovo?) zdôvodňuje snahou vyhnúť sa homonymii s pomenovaním lamy ‚úžitkového zvierata príbuzného ľave‘. Možno stojí za zmienku, že práve toto pomenovanie prevzaté z kečuánčiny, má pôvodne podobu ľama (teda s á!). (SESS)

predstavujú mená a priezviská, s ktorými sa bežne stretávame v anglickej podobe. Týka sa to hlavne Indie, kde niektorí autori, ale najmä zakladatelia rozličných hnutí používajú aj anglickú, alebo výhradne anglickú podobu svojho mena. Niektorí indickí autori publikujú len po anglicky. V takom prípade by sa zrejme mala zachovať anglická podoba ich mena, napr. *Arundhati Roy*. Ak v slovenčine prechýľujeme anglické priezviská, vlastné meno bude mať podobu *Arundhati Royová*. Ak autor publikuje v indickom aj anglickom jazyku, ako napríklad hindský spisovateľ *Mulk Rádž Ánand*, prepíšeme jeho meno buď z indického jazyka podľa všeobecne platných zásad, alebo v prípade knihy napísanej po anglicky, bude mať aj jeho meno anglickú podobu *Mulk Raj Anand*. Ani pri menách osôb, ktoré stáli alebo stoja na čele nejakého filozofického či náboženského hnutia, nemožno postupovať jednotne. Pri osobnostiach pôsobiacich v indickom prostredí, hoci sú známe aj ďaleko za hranicami Indie, ako sú napríklad *Rámákrišna* alebo *Vivékánanda*, považujeme za správne prepisovať ich mená (ako aj mená im podobných, napr. *Čaitanja*, *Šankara*, *Rámánudža*) do latinky pomocou slovenských grafém. No niektoré osoby sú skôr známe pod menom v anglickej podobe, preto v takých prípadoch považujeme za vhodné použiť obe podoby mena: indickú v prepise do slovenčiny a v zátvorke anglickú, pod ktorou bude možné daného človeka hľadať napr. na internete alebo v katalógoch knižnice: *Radžniš (Rajneesh)*, *Ošo (Osho)*, *Šri Činmoj (Sri Chinmoy)* a pod. (Rácová, 2004, s. 25 – 26).

Pri preberaní indických mien prostredníctvom angličtiny sa stretávame aj s ďalším problémom, a to s neodôvodneným rozdelením mena na dve zložky, napríklad meno panovníka *Šáhdžahána* sa objavuje v podobe *Šáh Džahán*¹⁰.

Pri adaptovaní vlastných mien môže byť problémom poradie mena a priezviska a s tým súvisiace prechýľovanie ženských priezvisk. Treba vedieť, že v čínštine, japončine, kórejšine a vietnamčine sa meno nepoužíva na prvom mieste, a navyše to, čo sa u nás považuje za priezvisko, nemusí mať v príslušnom orientálnom jazyku rovnakú hodnotu. Ako dobrý príklad môže poslúžiť analýza J. Múčka (zatiaľ nepublikovaný text) mena poprednej vietnamskej politickej predstaviteľky *Nguyen Thi Binh*. Ako uvádza J. Múčka: Väčšina vlastných osobných mien sa skladá z troch komponentov. Prvý z nich je takzvané rodové meno (v uvedenom prípade *Nguyen*), ktoré nie celkom adekvátne zodpovedá slovenskému priezvisku, lebo má oveľa širší obsah. Druhý komponent je obyčajne takzvaný klasifikátor sexu (u mužov *van*, u žien *thi*). Tretí komponent je vlastným osobným menom, používa sa pri oslovovaní a v priamom vokatívne, teda približne korešponduje so slovenskými menami Ján, Mária a pod. V porovnaní s naším systémom mien ide v určitom zmysle slova o inverziu. Treba však poznamenať, že Vietnamci sa medzi sebou oslovujú vždy (v mnohých prípadoch aj oficiálne) tak v písomnom, ako aj v ústnom styku vlastným osobným menom a nikdy nie len „priezviskami“ (ich variabilita je nízka). Z toho vyplýva, že v rámci snahy o funkčnú ekvivalenciu nemôžeme k vietnamskému osobnému menu pripojiť sufix slovenských ženských priezvisk „-ová“ (v našom prípade Binhová). Nešlo by tu o konštitutívny po-

¹⁰ Tento problém sa týka aj názvov literárnych diel, napr. Bhagavadgíta sa vďaka angličtine nesprávne zapisuje ako Bhagavad Gíta alebo Bhagavad-gíta.

sun (v dôsledku akceptovateľných rozdielov obidvoch jazykov), ale o posun negatívny, spojený s výrazovou nivelizáciou jedinečných a jednoznačne kódovaných vlastností vietnamského mena ako určitej výrazovej štruktúry. Z nesprávne transponovanej formy „pani Binhová“ by sme mohli v rámci nášho jazykového kontextu usudzovať, že ide o vydatú ženu, ktorej manžel je nositeľom mena Binh, respektíve o ženu, ktorej otec je nositeľom tohto mena, čo je v obidvoch prípadoch nezmysel.“

Podobne treba zachovať poradie mien v kórejčine, kde je na prvom mieste rodové meno, nasleduje osobné meno, skladajúce sa zvyčajne z dvoch slabík, a pri ženských menách nemožno písať koncovku *-ová* (Genzor, 2002, s. 64). Za zachovanie pôvodného sledu mien sa prihovára aj I. Rumánek v japončine (2004, s. 75 – 76), kde pri neznalosti veci môže dokonca dôjsť k zámene prezývky za meno a priezvisko (*Murasaki Šikibu*), alebo sa môže v pozícii priezviska ocitnúť šľachtické rodové meno, končiacie sa na genitívnu koncovku *-no* (*Fudžiwara-no Mičínaga*, dosl. „Fudživarovský Mičínaga“). Na druhej strane I. Rumánek pripúšťa príležitostné prechýľovanie ženských priezvisk, keď sa priezvisko uvádza v prívlastňovacom tvare: spisovateľka *Óta Jóko* – diela *Óta Jóko*, *Ótovej* diela.

V indickom/bangladéšskom/pakistanskom prostredí môže mať žena priezvisko prevzaté od otca alebo manžela tak ako u nás a v mnohých prípadoch je možné prechýľovanie, ktoré umožňuje identifikovať, že ide o ženu (*Indira Gándhiová*). Treba však vedieť, že ženské meno nemusí obsahovať otcovo či manželovo priezvisko, ako napríklad v prípade bangladéšskej političky menom *Kháledá Zijá*, ktorá mala rodné priezvisko *Mazumdár(ová)* a manžel mal priezvisko *Rahmán*. Za priezvisko nemožno považovať ani pomenovanie *Kaur* (princezná) u sikhských žien, ktoré tento prídomek dostávajú ako symbol príslušnosti k sikhskému spoločenstvu podobne ako muži pomenovanie *Singh* (lev) (Rácová, 2004, s. 27).

Problémy môže spôsobovať aj adaptácia arabských mien. Ako uvádza L. Drozdík (dosiaľ nepublikovaný text), v arabčine všeobecne platí, že prvé meno je (rodné) meno dotýčnej osoby, druhé je otcovo a tretie dedovo. Niekedy k menu pristupuje miestny predikát, napr. „*al-bagdádí*“ (bagdadský). Arabi vo všeobecnosti oslovujú mužov prvým menom, napr. pána *Chálida /ibn/ Muhammada* oslovujú *pán Chálid*. Časté sú zložené mená, ktoré majú formu nezhodného prívlastku. Napríklad z mena *Abd* (otrok, sluha), po ktorom nasleduje meno *Alláha*, vzniká zložené meno *Abdalláh /sluha boží/*. Niekedy sa udržiava aj rozdelené písanie mena, napr. *Abd al-Kádir* popri *Abdalkádir*. V špecifických prípadoch dochádza k spodobovaniu určitého člena ‘al’ s nasledujúcou zložkou zloženého mena, napr. *Abd an-Násir/Abdannásir*, *Šams ad-Dín/Šamsaddín* a iné.

Ako vidno, pri adaptácii orientálnych osobných mien do slovenčiny je dôležité poznať príslušnú tradíciu a kultúru, z ktorej sa meno preberá. Najjednoduchším riešením je zachovať osobné meno v takej podobe, ako si ho uvádza konkrétna osoba, tzn. nemeniť menosled a pri ženských atroponymách neprechýľovať. V prospech takého riešenia sa vyslovujú vo svojej štúdií aj slovenskí jazykovedci-neorientalisti J. Wachtarczyková a R. Garabík (2016, s. 184 – 185).

4. PREBERANIE CELÝCH POJMOV

Nesprávností sa dopúšťame nielen pri transkripcii orientálnych pomenovaní, ale aj pri preberaní celých pojmov, napr. *mohamedán*, *lamaizmus*, *aziat*. V slovenčine sa dodnes stretáme s pojmom *mohamedán*, ktoré sa používa ako synonymum slova *muslim*. L. Králik (2015) uvádza, že pomenovanie *mohamedán* ‚moslim‘ (od 18. stor.) má pôvod v strlat. *Mohamedanus*. Takéto označenie muslimov je nevhodné a treba sa mu vyhýbať. Muslimovia ho považujú za hanlivé a nikdy by sa neoznačili ako *mohamedáni*. Odvodené je od mena proroka Muhammada a „odráža kresťanský pohľad na islám“ (Pirický, 2004, s. 12 – 13). Podobne hodnotí slovo *mohamedán* a jeho odvodeniny aj *Collins English Dictionary*: *Mohammedan*, *mohammedanism* pôvodne bežné na západe, ale nikdy sa nepoužívalo medzi muslimami. („*Mohammedan*, *Mohammedanism* formerly common in Western usage, but never used among Muslims.”) Nemecký slovník (Baer, D. – Fritzsche, P. 2015) označuje pojmy *Mohammedaner*, *mohammedanisch* a *Mohammedanismus* ako zastarané.

Medzi nevhodne používané pomenovania patrí aj pomenovanie *lamaizmus*, ktoré sa používa často na označenie tibetskej formy buddhizmu. Do slovenčiny sa dostalo z angličtiny a nie je významovo neutrálne, má negatívny význam; tibetská tradícia buddhizmu sa považovala za degenerovanú formu originálneho buddhizmu; treba si osvojiť pomenovanie tibetský buddhizmus (Slobodník, 2004, s. 31).

Do tejto kategórie pomenovaní patrí aj *aziat*. Niekedy sa používa namiesto *Ázijčan*, pričom toto pomenovanie je pejoratívne, ako uvádza aj L. Králik (2015): pejor. ‚divoch, barbar‘ (od 19. stor.). Hoci v staršom období asi nemalo toto pejoratívne zafarbenie a znamenalo jednoducho ‚obyvateľ Ázie, Ázijčan‘ (slovo tvoreným východiskom je lat. *Asiaticus*, prevzaté z gr. *Asiaticos*). Aj podľa slovníka význam typu ‚barbar‘ vznikol na základe predstáv o nižšej civilizačnej úrovni ázijských národov.

S istou rezervou sem možno zaradiť aj prostredníctvom angličtiny prevzaté pomenovanie *zen-buddhizmus*, v ktorom má *zen* funkciu adjektíva, preto je správne pomenovanie *zenový buddhizmus*.

5. ZHRNUTIE

Pri preberaní pojmov z orientálnych jazykov s vlastnými písmami odporúčame populárny prepis založený na fonetickej transkripcii (čo vie spravidla urobiť len znalec tohto písma). Treba sa vyhnúť sprostredkujúcemu jazyku, ktorý môže mať iné grafémy na zaznamenanie príslušných foném ako slovenčina (napr. v angličtine *sh* oproti *š*, *ch* oproti *č* a *i*). Pojmy preberané z jazykov, ktoré používajú latinkovú abecedu, je vhodné používať v texte v nezmenenej podobe (treba sa naučiť, ako ich čítať). Domáci prepis treba rešpektovať aj v prípade, ak sa v nich nachádzajú pojmy prevzaté z iného jazyka (napríklad indické pomenovania v indonézštine). Pri adaptovaní pojmov z čínštiny považujeme za vhodné používať *pchin-jin* napríklad pri zápise antroponým športovcov, v beletrii však bude vhodnejšie použiť populárny fonetický prepis, ktorý čitateľovi

priblíži výslovnosť príslušného pomenovania. Môžeme zhrnúť niekoľko všeobecných zásad, ktoré by sa pri prepise výrazov z orientálnych jazykov mali rešpektovať:

- Pojmy z islámskeho prostredia navrhujeme v súlade s názormi arabistov v Ústave orientalistiky SAV používať v zaužívanej podobe, avšak ústredné pojmy islámu, teda *muslim*, *islám* a *Alláh* treba uviesť na pravú mieru. Všetky nové pojmy je potrebné prijať v správnej podobe (overiť si ich znenie a zápis u orientalistov): napr. *Hamás* (s dlhým *á*), *tálibánci* (Tálebán-e hakk) a pod.
- Pri pojmoch prevzatých z orientálnych jazykov by sa nemalo vynechávať označenie dlhej samohlásky, lebo dĺžka v nich môže mať fonologickú platnosť (*hákim* oproti *hakím*). Rovnako nevhodné je dlhé a krátke samohlásky ľubovoľne zamieňať (*Rámajana*, *Ramajána*, *Ramájana* namiesto správneho *Rámájana*) alebo dĺžku pridávať (*láma* namiesto *lama*).
- V čínštine a kórejšine je treba v odvodených adjektívach zachovať suffix *ng*, ktorým sa odliší od adjektíva odvodeného od substantíva zakončeného na suffix *-n* (*čchingský* – *čchinský*).
- Menosled často nezodpovedá našim zvyklostiam, antroponymum môže popri mene a priezvisku obsahovať napr. rodové meno, príslušnosť k šľachtickému rodu, k náboženskému spoločenstvu aj iné indikátory, preto je najvhodnejšie zachovať ho v pôvodnej podobe a neprechyľovať.
- Treba sa vyhnúť používaniu nevhodných a zastaraných pojmov *mohamedán*, *lamaizmus*, *aziat*, ktoré môžu mať negatívne konotácie, ako aj spojeniu *zen buddhizmus*, v ktorom je *zen* prívlastkom, bližším určením istej podoby buddhizmu (*zenového buddhizmu*).

6. ZÁVER

V príspevku sme sa usilovali poukázať na niektoré z mnohých problémov, ktoré súvisia s adaptáciou pomenovaní z orientálnych jazykov. V nijakej štúdií nemožno priniesť vyčerpávajúci prehľad o týchto problémoch ani návod na riešenie všetkých jednotlivostí, ktoré sa čoraz častejšie vynárajú v dôsledku zvyšujúcich sa kontaktov s krajinami Ázie a Afriky a snahy priniesť informácie o ich kultúrach, náboženstvách, literatúrach, dejinách, politickom živote či úspechoch v športe. Jedinou možnosťou pre tých, ktorí majú záujem jednoducho nepreberať príslušné pomenovania prostredníctvom iných jazykov, najčastejšie prostredníctvom angličtiny, je obrátiť sa na orientalistov, znalcov príslušných kultúr a jazykov. Ďalšou praktickou pomôckou môžu byť texty publikované slovenskými orientalistami.

Literatúra

- BAER, D. – FRITZSCHE, P.: Duden Fremdwörterbuch Duden Band 5. 10. vyd. Berlin: Dudenverlag 2015.
- BENICKÁ, J.: Niekoľko poznámok k používaniu hláskovej abecedy v čínštine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra 2002, s.165 – 168.

- BENICKÁ, J.: Problém jednotnej transkripcie čínskych nábožensko-filozofických termínov. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 38 – 43.
- BEŠKA, E.: Dobyte Sudánu vojskami Muhammada Alího (1820 – 1824). In Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity, 2013, č. 1, s. 12 – 35.
- Collins English Dictionary. 12. vyd. Glasgow: HarperCollins 2014.
- ČARNOGURSKÁ, M.: O potrebe zjednotenia prepisu čínskych mien a názvov v slovenčine a definovania pravidiel ich skloňovania aj tvorby ich prídavných mien. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra 2002, s. 174 – 181.
- ČARNOGURSKÁ, M.: Problémy transkripcie čínskych mien a názvov v slovenčine. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 44 – 61.
- DROZDÍK, L.: Prepis arabských mien a termínov v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra 2002, s. 133 – 137.
- DROZDÍKOVÁ, J.: Lexikón islámu. Bratislava: Kalligram 2005.
- GENZOR, J.: Prepis z kórejštiny a filipínskych jazykov a názvy štátov a území v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra 2002, s. 153 – 164.
- GENZOR, J.: Prepis z kórejštiny a náboženská situácia v kórejských štátoch. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 62 – 68.
- IBN CHALDÚN: Al-Mukaddima. Úvod do dejín. Preložil a predslov napísal Ladislav Drozdík. Bratislava: Tatran 1984.
- KRÁLIK, L. (ed.): Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra 2002.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2003.
- KRUPA, V.: Odras histórie v písomných sústavách Indonézie a Malajzie. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 80 – 85.
- MÚČKA, J.: Vietnamská latinka (nepublikované).
- PAULINY, J.: Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, v spolupráci s Bernolákovou spoločnosťou v Bratislave 1999.
- PAULINY, J.: Poznámky k transkripcii arabského písma do slovenčiny. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 9 – 11.
- PIRICKÝ, G.: Populárne prepisy islámskej terminológie do slovenčiny. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 11 – 17.
- RÁCOVÁ, A.: O prepisovaní náboženských pojmov z indických jazykov. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 18 – 28.
- RÁCOVÁ, A. – VALOVÁ, E. (eds.): Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004.
- RUMÁNEK, I. R.: Adaptácia mien – Japončina, sanskrt a jazyky juhovýchodnej Ázie. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav L. Štúra 2002, s. 146 – 152.

- RUMÁNEK, I.: Transkripcia či transliterácia? Japončina a jazyky kontinentálnej juhovýchodnej Ázie. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Ráčová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004, s. 69 – 79.
- SLOBODNÍK, M.: Niektoré problémy prepisu z tibetčiny a čínštiny. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. L. Králik. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav E. Štúra 2002, s. 169 – 173.
- SLOBODNÍK, M.: Od Džókhangu k svätému Johanovi: vybrané problémy prepisu náboženskej terminológie z tibetského jazyka. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Ráčová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004, s. 29 – 37.
- SORBY, K. ml.: Arabi, islám a výzvy modernej doby. Bratislava, Slovak Academic Press 2007.
- SORBY, K. R.: Arabský východ (1918 – 1945). Bratislava, Slovak Academic Press 2013.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.: Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. Časť I. Slovenská reč, 2016, roč. 81, č. 3 – 4, s. 174 – 189.

ADAPTÁCIA POUŽÍVATEĽOV JAZYKA NA ÚLOHU JAZYKOVÝCH PORADCOV¹

Jaroslava Kmit'ová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava, Panská 26, 811 01 Bratislava 1

e-mail: jaroslavak@juls.savba.sk

a ako adaptácia

Adaptation of language users to the role of language consultants

Abstract: In the paper we focus on the explicit language attitudes of users towards contemporary literary Slovak language. We consider the definition of the group of speakers relevant to language codification and language culture. We also reveal some demands of language users in the new social conditions. The behaviour of language users is characterized by a) the necessity of urgent language problem solution, b) the need of dialogue with language experts, c) the request of confrontation of language theory with practice, d) denying the orthography exceptions and c) accepting variants in orthography and morphology. In conclusion we enunciate a few requests on modern codification and language practice.

Key words: current pattern of language culture, metalinguistic communication between language users, language users as language consultants, language requests of users, modern pattern of language culture

„(...) úloha jazykovedcov pri utváraní normy spisovného jazyka je dosť obmedzená a v zásade trpná. Jazykovedec by podľa toho mal iba zistiť normu a dať ju do prehľadných pravidiel. Inak by sám do jej utvárania nezasahoval. Vec by mohla byť taká jednoduchá, ale... Týchto ‚ale‘ je viac.“

Eugen Pauliny

1. ÚVOD

V diskusiách o aktuálnych otázkach súčasného spisovného jazyka je potrebné zamerať bádateľskú pozornosť jazykovedcov nielen na problematické javy v používaní jazyka, ale aj na otázky týkajúce sa postavenia používateľov vo vzťahu k jazyku, ku kodifikácii a k jazykovej kultúre. Sledujeme tým leitmotív konferencie odhaliť potreby novodobého používateľa slovenčiny s ohľadom na spoločenský a technologický pokrok a s ohľadom na rozvoj komunikačných sfér. V súvislosti s tým náš príspevok nebude kvantitatívny v zmysle vyratúvania jazykových javov a ťažkostí, s ktorými si musia používatelia jazyka poradiť. Naším cieľom je predložiť vzorku explicitných výrokov, ktoré odhaľujú nové tendencie v dynamike jazykovej kultúry a kodifikácie, tzn. v ich vývoji a v ich fungovaní v súčasnej spoločnosti. Impulzom pre reflexiu sa stáva čoraz kritickejší postoj zo strany používateľov k súčasným jazykovo-kultúrnym aktivitám odborníkov z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, ktorý je výsledkom nového diskurzu medzi používateľmi a väčšej jazykovo-kultúrnej sebestačnosti. V centre nášho záujmu je teda používateľ jazyka a jeho a) definícia z hľadiska

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy MŠVVaŠ SR VEGA 2/0011/15 *Jazyk v sociálnej kultúre* (2015 – 2017).

jazykovej kultúry, b) jeho súčasné potreby v oblasti jazyka, c) nároky, ktoré kladie na kodifikáciu a jazykovú kultúru.

Kto sú používatelia jazyka, na ktorých sa zameriava jazyková kultúra? „Pri rozširovaní a upevňovaní spisovnej slovenčiny zohrávajú dnes rozhodujúcu úlohu školy (...), pôsobenie rozhlasu, televízie a tlače, vysoká knižná kultúra a úroveň spoločenského života.“ (Král – Rýzková, 1990, s. 113) Ide o sféru verejnej komunikácie, ktorá je pre jazykovú kultúru relevantná. Relevantnými používateľmi spisovného jazyka sú teda učitelia, novinári, redaktori, moderátori, spisovatelia. Ide o skupinu bežne označovanú ako profesionálni používatelia jazyka, v iných prácach pomenovanú prívlastkom *prestížni*.

2. POUŽÍVATEĽ JAZYKA V KONCEPCII JAZYKOVEJ KULTÚRY

Aké je súčasné postavenie používateľov jazyka vo vzťahu k spisovnej slovenčine, jej kodifikácii? Aké je postavenie používateľov jazyka v rámci jazykovej kultúry? Úlohou jazykovej kultúry je cieľavedomé zdokonaľovanie, t. j. kultivovanie jazyka (Král – Rýzková, 1990, s. 15), jej cieľom je „kultivovanie osobnosti a spoločnosti kultivovaním reči“ (Král – Rýzková, 1990, s. 50). Ide o vplyv na jazykovú úroveň určitej skupiny používateľov jazyka a prostredníctvom nej o vplyv na jazykovú úroveň ostatných používateľov, má mať celospoločenský dopad. Cieľom jazykovej kultúry je vplývať na jazykovú prax. Ide o aplikáciu teoretického poznania jazyka do praxe, ktorú možno znázorniť ako reťazec stupňov **jazykový systém – kodifikácia – jazyková kultúra – používateľ jazyka**.

Jazykový systém, chápaný ako ideálny, osebe existujúci systém, má svoj teoretický opis, vyznačuje sa určitou mierou teoretického rozpracovania, ktoré sa stalo a naďalej pretrváva ako východisko kodifikácie jazyka. Kodifikácia je inštitucionalizovaný opis spisovného jazyka, ktorý ma normatívnu silu, tzn. že má imperatívny charakter (porov. Považaj, 2009, s. 11). Kodifikačné príručky slúžia ako prostriedok jazykovej kultúry na kultiváciu jazyka spoločnosti.

Inak povedané, teória jazykovej kultúry vychádza z kodifikácie spisovného jazyka, opiera sa o jej autoritu, ťaží z tejto autority. Kodifikácia spisovnej slovenčiny je postavená na systémovo-lingvistickom prístupe k jazyku, ktorý určuje aj hierarchiu kritérií hodnotenia spisovnosti uplatňovaných v procese kodifikácie jazykových prostriedkov. Vedúce postavenie v hierarchii má kritérium ústrojnosti, t. j. systémovosti, potom kritérium ustálenosti a nakoniec kritérium funkčnosti (Horecký, 2001, s. 28).

Uvedené možno formulovať aj tak, že miesto používateľa jazyka vo vzťahu ku kodifikácii a k jazykovej kultúre je miesto podriadené. Používateľ jazyka je v úlohe prijímateľa normy, ktorú má akceptovať, aby bol považovaný za kultúrneho, vyspelého, uvedeného používateľa. Rovnako aj potreby používateľov jazyka sú na hierarchicky nižšom stupni oproti potrebe jazykovedcov udržiavať jazyk v medziach spisovno-jazykových kritérií, potreba jazykovedcov uprednostňovať kritérium ústrojnosti (systémovosti) vyplýva z nadradených (ideálnych) potrieb jazyka. Potrebnami

jazyka metaforicky označujeme a) požiadavku správať sa v súlade so zákonitosťami jazykového systému, b) súvislosti, ktoré z primárnej požiadavky vyplývajú, napr. odstraňovanie nesystémových prvkov, upevňovanie pravidelnosti jazykového systému, c) potreba jazykovej výchovy, kritiky atď.

3. POUŽÍVATEĽ JAZYKA V NOVEJ SPOLOČENSKEJ SITUÁCII

Už v sedemdesiatych rokoch minulého storočia Ján Kačala (1971, s. 65) konštatoval, že: „Teória jazykovej kultúry (...) má aj vonkajší, širší rozmer, a to zreteľ na stav spoločnosti, ktorá tento jazyk používa na každodenné dorozumievanie. Ak by teória jazykovej kultúry nebrala do úvahy toto širšie hľadisko, chýbala by záruka, že praktické kroky v oblasti jazykovej kultúry budú mať predpokladaný a žiadaný účinok.“ No kým spoločnosť sa od tých čias neustále mení, geopolitickými podmienkami počnúc a jazykovými končiac, teória, z ktorej vychádza dnešná kodifikácia aj jazyková kultúra ostáva, čo naznačujeme v predchádzajúcom výklade o koncepcii jazykovej kultúry na Slovensku. Proces ustáľovania teórie spisovného jazyka začal v r. 1966 na konferencii v Smoleniciach, kde J. Ružička predstavil *Tézy o slovenčine*. V súčasnosti je zastrešená a chránená aj legislatívne, a to zákonom o spisovnom jazyku, ktorý má upravovať najmä verejnú komunikáciu. Aj tá sa však postupne modifikovala do novej podoby. Pre televízne a rozhlasové vysielanie začína byť charakteristická neformálnosť, dialogickosť, interakcia s divákom. Vznikajú nové publicistické žánre, články sú často prekladané zo zahraničných zdrojov a v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami sa zvyšuje objem prekladovej literatúry. Technologický pokrok v oblasti výpočtovej techniky rozšíril možnosti verejnej komunikácie o internetové informačné zdroje. Alternatívu k „oficiálnym“ médiám predstavujú napr. stránky o životnom štýle, ktorých obsah sa snaží byť čo najtrendovejší a informuje o novinkách zo sveta hudby, módy, filmu, technológií, výtvarného a grafického umenia, športu. Autori tiež prinášajú články o zaujímavých ľuďoch, miestach, udalostiach atď.

Nové podmienky verejnej komunikácie umožňujú (prostredníctvom webstránok, blogov, komentárov), aby do nej vstupovali aj „neprestížni“ používatelia. Autori článkov častokrát nie sú novinári, odborníci alebo špeciálne školení používatelia jazyka, ich vek sa približuje veku čitateľov, sledovateľov stránok. Je zjavné, že charakteristika verejnej komunikácie v dnešnej dobe by mala byť preformulovaná.

Internetový prieskum ukazuje, že v súčasnej situácii a v stave, v ktorom sa nachádza dnešná spoločnosť, vynára sa čoraz naliehavejšia potreba používateľov jazyka riešiť jazykový problém aj inými prostriedkami, aké ponúkajú odborníci z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Stránok venovaných gramatickým ťažkostiam je neúrekom, z mnohých príkladov možno uviesť stránky www.prelozime.sk, www.zuna.sk, www.slovake.eu, www.corectus.webnode.sk ^{[1]–[7]}. V niektorých prípadoch poskytujú poradenské služby aj školy, napr. základná škola s materskou školou v Ľubochni. Stránky fungujú troma spôsobmi. Prvý spôsob kopíruje tradičný postup zasielania otázok formou e-mailu alebo formulára uvedeného priamo na stránke, pričom komunikácia nie

je dostupná iným používateľom. V druhom prípade ide o formu jazykových okienok, ku ktorým možno len zriedka pridávať komentáre. Tretí spôsob zahŕňa interakciu používateľov jazyka bez ohľadu na profesiu, vek či iné sociologické ukazovatele. Komunikácia je zvyčajne dostupná aj pre iných používateľov, ktorí sa do diskusie môžu zapojiť a reagovať tak na predchádzajúce výroky.

Nám ako zdroj informácií a materiálu poslúžil fenomén posledných rokov, sociálna sieť Facebook, konkrétne skupina *Jazyková poradňa ASAP*, ktorá sa primárne zameriava na jazykové problémy vynárajúce sa v procese prekladu, prispievateľmi a komentujúcimi sú však aj používatelia z iných profesijných oblastí, prípadne študenti atď.² Príspevky do skupiny pridávajú len prihlásení používatelia Facebooku, no sú voľne dostupné aj pre tých, ktorí sa do nej priamo neprihlásia, tzn. nepotvrdia členstvo v danej skupine. Riešenie jazykových ťažkostí funguje na princípe diskusie medzi členmi skupiny, ktorá odráža jazykové vedomie, povedomie používateľov jazyka, ale aj ich postoje, hodnotenie.

4. POUŽÍVATELIA JAZYKA V ÚLOHE JAZYKOVÝCH PORADCOV

Sociálne skupiny sú bohatým zdrojom informácií o používateľoch jazyka aj vďaka ich čiastočnej anonymite. Diskusie sú otvorené, používatelia nie sú pod vplyvom akejsi autoritatívnej osoby jazykovedca, ktorá by pôsobila na ich metajazykové (ne)vyjadrovanie sa. Používateľom vyhovuje aj rýchla forma poradenstva, ktorá funguje na princípe **status vo forme otázky : komentáre s odpoveďami**. Z dôvodu obmedzeného rozsahu článku nemožno uvádzať celé príspevky aj s komentármi, preto v našich príkladoch uvádzame a) tému, resp. jazykový problém, ku ktorému sa používatelia vyjadrujú; b) konkrétny status/otázku (len v prípade, že obsahuje postoj spytujúceho sa); c) vybrané komentáre k daným jazykovým otázkam. Výber komentárov sa zameriaval na tie prípady, kedy používatelia jazyka prejavovali postoje odrážajúce súčasné jazykové a komunikačné potreby. Zámerom bolo ilustrovať proces autonomizácie používateľov jazyka.

4.1. Používanie slova *dron*

Súčasná jazykovo-komunikačná situácia sa vyznačuje o. i. rýchlym prenikaním neologizmov z cudzích jazykov, a to nielen z oblasti vedy a techniky. Používatelia si neologizmy osvojujú automaticky, avšak za určitých okolností (napr. pri preklade cudzojazyčného textu) dochádza k hodnoteniu daného slova. Prekladateľ si uvedomuje jeho cudzosť a pod vplyvom kritéria funkčnosti hodnotí, či je daný výraz vhodný. V celom procese hodnotenia sa pokúša nájsť slovenský ekvivalent a dostáva sa do problematickej situácie, keď si nie je istý, či môže použiť slovo v pôvodnom jazyku. Novú jazykovú situáciu charakterizuje **a) urgentná potreba riešiť vzniknutý jazykový problém**³, pričom do jazykovej normy prichádzajú aj také jazykové prostried-

² Prevádzkuje ju prekladateľská spoločnosť ASAP-translation.com, s. r. o.

³ Táto potreba sa premieta aj do názvu skupiny. Význam skratky ASAP (as soon as possible) možno voľne preložiť „čo najrýchlejšie/čo najskôr/okamžite“.

ky, ktoré nie sú v súlade so zákonitosťami jazykového systému a kým na tieto javy zareaguje kodifikácia, sú už dávno vžitú.

Používateľ1⁴: „Slovenské slovníky (dokonca aj ten najnovší, samotnými jazykovedcami čiastočne zaznávaný SSSJ) sú známe tým, že nové slová slovnej zásoby zaznamenávajú so značným oneskorením – v extrémnych prípadoch môže ísť o desaťročia. Pri mnohých slovách sa nedá čakať, kým ich oficiálne neschváli niektorá „kodifikačná“ príručka – treba ich začať používať ihneď. Myslím si, že slovenský ekvivalent anglického ‚drone‘ patrí medzi takéto slová. (...).“

Nová jazyková situácia vyvíja tlak na kodifikáciu, ktorá často reaguje zavádzaním nových prvkov v súlade so systémom alebo zavádzaním výnimiek, čo používateľov jazyka ešte viac zneisťuje. Zneisťovanie, resp. znižovanie jazykového sebedomia u ľudí, vytvára napätý vzťah medzi používateľmi a kodifikáciou.

4.2. Spisovnosť slov *share(ovať)* : *zdieľať*

Jedným z príkladov uvedeného napätého vzťahu je aj používanie slov *share/šérovať* : *zdieľať*. Z hľadiska kodifikácie ide v prvom prípade o anglicizmus, v druhom prípade o bohemizmus, ktoré je vhodné prekladať ako „vymieňať si, šíriť, deliť sa o“.

P2: „Dobry vecer, keby ste prekladali obsah webovej stránky, na ktorej sa nachádza tlačidlo ‚share‘, preložili by ste to ako ‚zdieľať‘ napriek tomu, že vieme, že je to nespisovné? :) Dakujem za vaše názory“

P3: „Jazykovedná poradňa tvrdí, že je to nespisovné. Všetci, ktorí používajú web a sociálne siete anglický výraz *share* prekladajú ako *zdieľať*. Podľa mňa by sa jazykovedci mali prebrať zo strnulosti a začať zapracovávať do slovnej zásoby slová, ktoré ešte pred časom neexistovali – vid' príklad anglické *chat* je dnes v pohode slovenské *četovať* :) a možno onedlho bude aj *šérovať*“

P4: „Rozhodne je ‚zdieľať‘ lepšie ako ‚šérovať‘. Tak sa už tomu toľko nebráňte a rýchlo radšej silou más tlačme na to, aby sa toto často používané slovo zlegalizovalo. Inak budeme mať v našom jazyku ďalší anglický paškvil.“

Používatelia jazyka disponujú vedomosťou, že oba výrazy sú nespisovné, no odporúčané slovenské ekvivalenty nevnímajú ako vhodné. Uvedený konflikt vyvoláva povedomie o rozšírenosti oboch slov. Používateľ2 hľadá oporu práve v tejto rozšírenosti, keď sa obracia na iných používateľov. Nasledujúce výpovede možno hodnotiť ako jednoznačnú reakciu na spomínané zneisťovanie zo strany jazykovedcov. Súčasný používateľ jazyka sa vyznačuje neustále zvyšujúcim sa jazykovým sebedomím, ktoré vyústilo do **autonomizácie používateľov** jazyka, čím rozumieme nezávislosť v riešení jazykových otázok, čoho dôkazom je existencia takýchto poradní, predstavujúcich alternatívu k oficiálnemu projektu jazykovej poradne JÚĽŠ SAV.

4.3. O projekte jazykovej poradne JÚĽŠ SAV

P5: „Takže projekt jazykovej poradne JÚĽŠ v spolupráci so SME ešte funguje? Mal som dojem, že ho už umŕtvili a udržiavajú len v „archívnom“ režime, bez pri-

⁴ Ďalej len P1, P2, P3...

dávania nových otázok a odpovedí. Pričom na internete sa dá nájsť len veľmi málo takýchto skutočne praktických a užitočných zdrojov jazykových rád. Hoci treba aj kriticky poznamenať, že čisto z technického – nie jazykového – hľadiska boli odpovede jazykovej poradne často formulované amatérsky, s nekonkrétnymi odkazmi na jazykové publikácie namiesto klikateľných odkazov, ako by sa na internete slušilo a patrilo. *Pravidlá slovenského pravopisu* už dávno mali byť na internete k dispozícii v podobe štandardných HTML webstránok, nie iba ako nemotorný, predpotopný súbor PDF, a mali by sa dať bezproblémovo zohnať aj v štandardnom formáte elektronickej knihy (EPUB). Tieto kroky by podľa mňa mali patriť medzi priority JÚLŠ – veď je platený z daní všetkých občanov, tak by vari práve takéto verejnosti poskytované ústretové služby mohli mať prednosť. Spomínané nedostatky však nie sú dôvod na umŕtvenie projektu so SME. Verme, že ho znova oživia v plnom rozsahu – a ešte vylepšia v smeroch, ktoré boli práve naznačené.“

Výpoveď Používateľa5 poukazuje na fakt, že jazyková poradňa Jazykovedného ústavu nespĺňa nároky, ktoré na ňu používatelia jazyka kladú. Vyjadruje nespokojnosť s niektorými formuláciami odpovedí zo strany odborníkov. Okrem toho postuluje požiadavku úplnej dostupnosti kodifikačných príručiek vo formátoch, ktoré by uľahčili prácu s nimi. Výčitky voči jazykovo-kultúrnej činnosti lingvistov nie sú len vyjadrením čirej nespokojnosti so súčasným technickým stavom v danej oblasti, sú aj vyjadrením **b) potreby dialógu**, komunikácie s odborníkmi a vyjadrením **c) potreby konfrontácie teórie s praxou (kontextom)** za účelom dosiahnutia konsenzu. Používateľ sa už neuspokojí s jednosmerným vzťahom, v ktorom má pasívnu pozíciu prijímateľa nariadení a odporúčaní. Ukazuje sa, že prostredníctvom nových možností interaktívneho poradenstva na sociálnych sieťach si používateľ jazyka nielen zdokonaľuje a upevňuje svoje znalosti o slovenčine a o fungovaní jazyka ako takom, ale vedie tiež o problémových javoch diskusie, uvažuje o prípadných riešeniach, čím si vydobýja novú pozíciu v koncepcii jazykovej kultúry.

4.4. O probléme Matka Rus – matka Rus

Škála jazykových ťažkostí, s ktorými používatelia do diskusií prichádzajú, je široká, pričom v rámci jednej konverzácie sa môžu prelínať príklady z rôznych jazykových oblastí, resp. jazykových rovín. Uvedená diskusia vychádza z problému písania veľkých a malých písmen, no používateľky sa v ďalších výrokoch presúvajú z oblasti pravopisu k lexikálnym ťažkostiam spisovného jazyka a k téme prirodzenosti dynamiky jazyka založenej na jazykovom cíte.

P6: „Prosím o pomoc so spojením *Matka Rus*. Veľké alebo malé m? Akosi sa zatiaľ nedokážem dopátrať k nejakej relevantnej informácii.“

„Ide o vývoz technológií do *Matky Rusi*“. Teda nie o nejakú špecificky personifikovanú Rus ako rozprávkovú bytosť, ale o akési obrazné pomenovanie. Každopádne ja osobne som tiež za veľké M. Pokiaľ ide o sochu, je to jej názov, tak to je trochu iná situácia, no aj *Matku Rus* vnímam ja osobne ako prenesený „názov“ krajiny, mne sa tam teda tiež ponúka to veľké M. Ďakujem krásne za názor!“

P7: „Ja by som sa spoliehala na jazykový cit a logiku a nie na nejakú pani odporúčačku Sibylu. Pravda, pokiaľ sa v našich kruhoch ešte pestuje niečo také, ako jazykový cit. Mám pocit, že tu mnohí hľadajú na všetko nejaký ‚paragraf‘. Ak je slovenčina náš materinský jazyk, mali by sme ho ovládať bez večného hľadania zdôvodnenia pre každú blbosť. Jazyk je živý organizmus, ktorý sa vyvíjal celé stáročia, nie všetko má zdôvodnenie, ale všetko sa dá krásne vycítiť (ak sme veľa čítali a ak venujeme svojmu jazyku dostatočnú pozornosť od útleho veku).“

P6: „Niežeby som Vám chcela oponovať, ale môj jazykový cit je veľký bežár. :-) Nejakých 20 rokov ma nechal žiť v mylnom presvedčení, že slová ako krabica, proste, štamperlík a podobné sú celkom v poriadku. Tak ja už radšej ten cit podrobím prísnej logickej úvahe. :-)“

P7: „S tou krabicou to nie je až také jednoznačné, už sa začína dokonca preferovať. :)”

P6: „Vážne? Keď som sa po toľkých trampotách preorientovala na škatuľu? :-) A po tom, čo ma skoro celá rodina chcela zniest' zo sveta kvôli buzerácii? Jazyk jeden nevďačný!“

P8: „S malým, je to všeobecné podstatné meno.“

P9: „To je napríklad aj ‚únia‘, lenže ‚niekto hore‘ rozhodol, že sa to v prípade EÚ bude písať ‚Únia‘, podľa všetkého povinne vždy – aj vtedy, keď to v konkrétnom kontexte zapôsobí pedanticky či ako päšť na oko. :/ Vysvetlenie? Únia sa vraj (parafrázujem), zaradila do série (nesystematických) výnimiek, ktoré už v slovenčine v tomto smere existujú. Ach tak – nuž, to skutočne všetko vysvetľuje: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/1334>. A teraz: ak EÚ smie byť ‚Únia‘, čo taká Africká únia? Tá už bude iba ‚únia‘? Vari sú Afričania a ich iste úctyhodný projekt celoafrickej integrácie voči nám menejcenní, či ako? ;) (A príšerka politickej korektnosti v pozadí sa zlovestne zamračila.) Na slnko sa derie aj aliancia (NATO) – ak EÚ smie byť ‚Únia‘, potom my chceme byť ‚Aliancia‘! No ak to povolíme NATO – prečo nie napríklad aj Aliancii za rodinu? Atď., atď. – nekonečná špirála kontroverzií, z ktorých sa nedá vymotať, ak budeme nástožiť na tom, že „jediné správne“ riešenie je písať to či ono slovo „iba veľkým“/„iba malým“. Preto orodujem za dvojtvary ako za najrozumnejšie riešenie nielen tejto kontroverzie: ponechať pisateľom možnosť podľa konkrétneho kontextu rozhodnúť sa pre písanie buď malým, alebo veľkým písmenom.“

Z príspevkov vyčítame o. i. to, že používatelia disponujú jazykovým vedomím, no pri práci s jazykom majú **d) potrebu využiť aj jazykový cit**. Používateľke⁷, ktorá naznačuje myšlienku o prirodzenom používaní jazyka, oponuje používateľka⁶, ktorá je skôr zástankyňou logiky a logického vysvetľovania. Tá na novú informáciu (že slovo *krabica* je prípustné⁵) reaguje prenesením „viny“ na jazyk, čím potvrdzuje jeho metaforický status nadradeného systému. Takýto prístup k jazyku vyvoláva dojem, že používateľ sa na systém musí „preorientovať“, sám mu však, napriek prísnej logickej úvahe, len ťažko môže rozumieť. Okrem toho vzniká mylná predstava o tom,

⁵ Vhodnosť používania slova *krabica* odôvodnil z historicko-jazykového hľadiska P. Žigo (2011).

že jazyk sám rozhoduje o správnosti a nesprávnosti jazykových jednotiek (spomínali sme potreby ideálneho jazykového systému, ktoré sú tiež výsledkom metaforického myslenia), hoci ide o výsledok vedeckého zdôvodňovania jazykovedcov.

Pravda, ťažko aplikovať jazykový cit v oblasti ortografie, používatelia však znova vystupujú v opozícii k oficiálnej jazykovej norme, ktorú nevnímajú ako jednoduchú, či prehľadnú. Aj tu pracujú s významovými odtienkami výrazov v rámci kontextu, čo vyúsťuje do dvoch tendencií. Kým v oblasti pravopisu charakterizuje používateľov **e) odmietanie pravopisných výnimiek**, v gramatike postulujú požiadavku **f) prijímania dvojtvarov**, ktoré by predstavovali najlepšie riešenie jazykových ťažkostí vyplývajúcich z neustálej dynamiky jazyka, z procesu ustáľovania jazykových prostriedkov a z aktuálneho kontextu.

4.5. Systémovosť v jazykovej realite

Schopnosť uvažovať o jazyku a o jazykových prostriedkoch v širších vývinových súvislostiach naznačuje aj odpoveď používateľa¹⁰, ktorý reaguje na otázku o správnom tvare slova *rukovať* v N pl., v ktorom sa používateľom javí spisovná forma *rukováti* ako nevyhovujúca:

P10: „Inými slovami: teraz sa to skloňuje spôsobom X, ale ak si to rozmyslíme, bude to spôsob Y, alebo pre istotu dvojtvar X aj Y. Nič nového v slovenskom skloňovaní – na systematickosť či logiku sa spoliehať nedá (viď genitív alebo lokál maskulína), treba to vždy posudzovať od slova k slovu, od prípadu k prípadu. Taká (chaotická) je jazyková realita a nič s tým nenarobíme... (PS: Práve vzhľadom na takúto povahu reality je striktné dogmaticko-normatívny prístup k jazyku nedobrou lexikografickou stratégiou. Vhodnejšie by bolo zamerať sa na odporúčania „dobrého štýlu“, nie na zákazy a príkazy.)“

Používatelia jazyka chápu jazyk ako prirodzene vyvíjajúci sa jav, ktorého dynamika nezávisí od jazykového systému, ale od komunikačných potrieb používateľov jazyka. Jazyk je označovaný ako „živý organizmus“, ktorý sa vyvíja prirodzene, nezávisí od logiky človeka, ktorú do jazyka vnáša vo forme štrukturalistického myslenia.⁶

5. ZHRNUTIE

Výpovede používateľov jazyka potvrdzujú myšlienku, že používatelia jazyka sa usilujú svoje vyjadrovanie zlepšovať. Mnohí reagujú na problematické javy v jazyku a na jazykové zmeny v súlade so svojím jazykovým vedomím. Ukazuje sa, že aj jazykovo vzdelaní používatelia majú niekedy ťažkosti s uplatnením kritérií spisovného jazyka, ktoré podľa jazykovej kultúry odrážajú potreby používateľov disponovať takým spisovným jazykom, ktorý by bol jednoduchý a prehľadný. V prípade, že ich jazykové vedomie v určitej situácii zlyháva, majú používatelia

⁶ Prirodzenosti používania a vývinu jazyka, ktoré spočívajú v prirodzenej orientácii človeka vo svete, t. j. v princípoch prirodzenosti, sa venoval J. Dolník (2013).

tendenciu hľadať oporu v kodifikačných príručkách či v odporúčaníach jazykovedcov. Používatelia však disponujú aj vlastným jazykovým citom, ktorý je často v rozpore s navrhovanými riešeniami, no zo strany jazykovedcov sa im nedostáva priestor na diskusiu. Používatelia tak zostávajú odkázaní na samých seba a hľadajú ďalšie riešenia v komunikácii s inými ľuďmi. Potreba vyjadrenia svojho postoja voči spisovnému jazyku je len jednou z mnohých potrieb nositeľov jazyka, ktoré sa nám v priebehu interpretácie explicitných výrokov ukázali. Medzi potreby používateľov jazyka patria napr.:

- a) potreba okamžitého riešenia jazykových otázok,
- b) potreba dialógu s odborníkmi,
- c) potreba konfrontácie teórie a praxe,
- d) potreba uplatnenia jazykového citu v narábaní s jazykom,
- e) potreba odstránenia výnimiek z jazyka a zjednodušenia pravidiel,
- f) potreba prijatia variantných jazykových prostriedkov.

Uvedené potreby sa premietajú do nárokov, ktoré používatelia jazyka kladú na súčasnú jazykovú kultúru a spisovný jazyk, resp. kodifikáciu.

6. ZÁVER

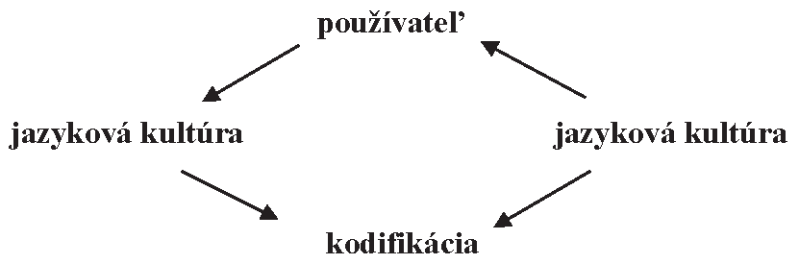
„Spisovná slovenčina – ako každý iný spisovný jazyk – má diferencovaných nositeľov, ktorí ju v jazykovej komunikácii reprodukovujú a rozvíjajú. Ako história fungovania jazyka, tak aj súčasná jazyková prax ukazujú, že reprodukcia jazyka diferencovanými používateľmi nemôže sťažiť plnenie jeho funkcií. (...) Sú sťažnosťami, že jazyková výchova je nedostačujúca, málo efektívna a pod. Nie je však nízka účinnosť jazykovej výchovy aj (ba dokonca hlavne) v tom, že neharmonizuje so spisovnou slovenčinou ako živou realitou?“ (Dolník, 2007, s. 92) V našej práci sme sa pokúsili nahliadnuť do virtuálneho priestoru jazykovej kultúry, v ktorom sa používatelia jazyka vysporadúvajú s jazykovými ťažkosťami. Reagujeme tak na vyjadrenia jazykových kritikov, že niet napätia medzi kodifikáciou a používateľmi jazyka: „Oponenti jestvujúcej teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry síce upozorňujú na možné konfliktné situácie medzi terajšou kodifikáciou a používateľmi, ale o nijakých pozoruhodnejších konfliktných prejavoch nevieme.“ (Kačala, 2009, s. 27).

V priebehu fixácie spisovného jazyka v jazykovej spoločnosti získali jazykovedci, ako odborníci, v záujme rozširovania jazykovej kultúry istú autonómnosť, ktorú J. Dolník (2015, s. 268) charakterizuje ako descendent spoločenských potrieb. Autonomizáciou a postupnou izoláciou vedy mali následok v podobe autonomizácie používateľov jazyka, ktorí postupne menia svoje postavenie v súčasnej jazykovo-kultúrnej situácii. Pod pojmom jazykovo-kultúrna situácia rozumieme a) stav, v akom sa nachádza jazyková kultúra, b) vzťahy, ktoré utvára, c) činnosť, ktorú vykonáva, d) prostriedky a nástroje, ktoré využíva.

V novej spoločensko-jazykovej situácii zaujíma používateľ jazyka novú pozíciu v rámci jazykovej kultúry, čo sa prejavuje v samotnej existencii poradenských

skupín. Aktívny vzťah k zlepšovaniu vlastnej jazykovej kultúry nadobúda rozmer aktívneho zasahovania do jazykovej normy. Zníženie napätia medzi kodifikáciou a používateľmi si vyžaduje:

- prehodnotenie hierarchie hodnotiacich kritérií spisovnosti, kde by primárnu funkciu malo kritérium ustálenosti/vžitosti/normovanosti⁷,
- nové definovanie používateľa, na ktorého má jazyková kultúra vplývať nielen prostredníctvom zvyšovania jazykového vedomia, ale aj rešpektovaním jazykového povedomia (citu) a podporovaním jazykového sebavedomia,
- redefinovanie starších pojmov teórie spisovného jazyka a kultúry, napr. verejná komunikácia kultúra jazyka, jazykové vedomie, jazykové vzdelávanie atď.,
- prehodnotenie postavenia autonómneho používateľa jazyka v procese implementácie jazykovej teórie do praktickej roviny nie v zmysle reťazca jazykový systém – kodifikácia – jazyková kultúra – používateľ, ale v recipročnom zmysle, kde používateľ jazyka stojí na začiatku aj na konci cyklu a jazyková kultúra predstavuje sprostredkujúci článok medzi kodifikáciou a používateľom:

Literatúra

- DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Praha: Academia 1979. s. 79 – 91.
- DOLNÍK, J.: Súčasná spisovná slovenčina a jej problémy. Bratislava: Stimul 2007.
- DOLNÍK, J.: Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu). Bratislava: Veda 2010.
- DOLNÍK, J.: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: Veda 2013.
- DOLNÍK, J.: Potreba lingvistickej sociovedeckej komunikácie. Slovenská reč, 2015, roč. 80 č. 5 – 6, s. 263 – 275.
- KAČALA, J.: Spoločenské a odborné východiská práce v oblasti jazykovej kultúry. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Praha: Academia 1979. s. 70 – 73.
- KAČALA, J.: Systémové základy jazyka a jazykovej kultúry. In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Matej Považaj (ed.). Bratislava: Veda 2009. s. 25 – 31.
- KRÁĽ, Á.: Jazyková kultúra včera, dnes, zajtra. In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Matej Považaj (ed.). Bratislava: Veda 2009. s. 32 – 40.

⁷ O pravopisných kritériách hovorí už F. Daneš (1979): „Dospívame tak na základě sociolingvistickeho rozboru k této přirozené hierarchii kritérií: 1. noremnost (vžitost ap.), 2. funkční adekvátnost, 3. systémovost.“ (s. 89)

KRÁL, Á. – Rýzková, A.: Základy jazykovej kultúry. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990.

PAULINY, E.: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Spisy SJS 2/2000.

TECHTMEIEROVÁ, B.: Témy o jazykovej kultúre. Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 1, s. 3 – 15.

ŽIGO, P. Osudy slov škatuľa a krabica. Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 4, s. 193 – 199.

Internetové odkazy

^[1] <http://www.prelozime.sk/jazykovaporadna.html>, (cit. 18. 6. 2016)

^[2] <http://www.zuna.sk/dwqa-questions/>, (cit. 18. 6. 2016)

^[3] <https://slova.ee/sk/forum/2>, (cit. 18. 6. 2016)

^[4] <http://corectus.webnode.sk/jazykova-poradna/>, (cit. 18. 6. 2016)

^[5] <https://zslubochna.edupage.org/text/?text=subjects/34210&subpage=8>, (cit. 18. 6. 2016)

^[6] https://www.facebook.com/jazykovaporadna.sme.sk/posts_to_page/, (cit. 18. 6. 2016)

^[7] <https://www.facebook.com/groups/jazykovaporadna/?fref=ts>, (cit. 18. 6. 2016)

„PONÚKAME VOĽNÉ MIESTA *CONTENT MARKETÉR* *A BACK OFFICE ŠPECIALISTA*“ ALEBO INTERNACIONALIZMY V NÁZVOCH A INZERCII PRACOVNÝCH POZÍCIÍ¹

Miroslava Gavurová

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: mgskola@gmail.com

„Jobs available: *Content Marketer and Back Office specialist*“ or *Internationalisms in the Employment Glossary and Advertisements in Slovak*

Abstract: Paper focuses on hypertrophy of internationalisms in the lexical field of job titles which is approached from the point of theory of lexical motivation. The analysis shows the most prominent intersection between interlingual and paradigmatic motivation is synonymy which emerges as a result of weak semantic outlines as well as pragmatics. Use of imported or adapted job titles is therefore influenced not only by policy and terminology of international companies, but also by added strong communication prestige, as they are perceived as more prestigious and attractive for job applicants.

Key words: adaptation, interlingual motivation, internationalism, pragmatic motivation, abbreviation, theory of lexical motivation, transsemantization, multi-word unit

1. ÚVOD

Príspevok sa zameriava na expanziu internacionalizmov v rámci lexikálneho poľa názvov pracovných pozícií. Korpus analyzovaných pomenovaní pochádza čiastočne z personálnej štruktúry nemenovanej spoločnosti, predovšetkým však z excerptie inzercie na portáloch ako www.profesia.sk a www.kariéra.sk. Vyseletovali sme pritom len tie ponúkané pozície, ktoré majú text inzercie v slovenčine, a to aby sme pozorovali spôsob zakomponovania internacionalizmov do slovenského komunikátu.

V texte zámerne pracujeme s termínom **internacionalizmus**, keďže sme si vedomí skepticizmu vo vzťahu k termínu anglicizmus (porov. napr. Jesenská, 2004, s. 1). Podľa citovanej autorky slovenčina disponuje skôr internacionalizmami anglosaského pôvodu, ktorý je však pre lingvistov nedôležitý (ibid.). Napr. lexéma *concierge*, ktorá má svoj pôvod vo francúzštine, sa používa aj v angličtine, hoci v oboch jazykoch má odlišný význam („domovník, správca domu“) ako v slovenčine, kde označuje pracovnú pozíciu v oblasti „cestovný ruch, gastro, hotelierstvo“. Náplňou práce je pri nej „*asistovanie hosťom s concierge službami pri zabezpečovaní trávenia ich voľného času a zábavy, vrátane zabezpečovania rezervácií v reštauráciách*“.

Hypertrofia internacionalizmov je však charakteristická nielen pre názvy pracovných pozícií, ale aj pre slovenský text jej inzercie. Je samozrejmosťou, že v rámci

¹ Príspevok vznikol pri práci na grante VEGA č. 1/0433/16. Slovtvorná a morfematická štruktúra slovenského slova. Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0342-11

zadefinovania požiadaviek na uchádzačov sa vyskytujú termíny z príslušného registra, pričom ich súčasťou sú internacionalizmy, napr. *tvorba business modelov kvôli analýze a zmene pricingu a sledovaniu výnosovosti retailových úverov; odpis pohľadávok, kde bol ukončený work out proces, realizácia zabezpečenia pri úveroch v past due (dražby, exekúcie, zmenkový platobný rozkaz, realizácia záruky); spolupráca s klientskymi oddeleniami TL a TB pri riešení work out klientov*. Poznanie terminológie je preto iste akýmsi filtrom na adeptov a jednou z elementárnych požiadaviek na uchádzača o túto pozíciu. Ak však internacionalizmus nie je dostatočne komunikantom známy, môže znamenať aj narušenie zrozumiteľnosti, teda zásady spôsobu a čiastočne i kvantity (poddimenzovanie množstva informácií potrebných na dekódovanie prejavu): ponúkaná práca sa charakterizuje ako „skladník – kumulovaná pozícia“².

Okrem tejto selektívnej funkcie však internacionalizmy zreteľne plnia aj ďalšiu funkciu v pracovnej inzercii. V citátovej podobe prenikajú nielen do náplne práce, ale aj do vyjadrenia platového ohodnotenia: *ponúkaný plat (brutto) – competitive compensation package*. Zamestnanecké výhody sa označujú ako *benefity* a medzi nimi sa uvádza aj *homeoffice* (teda „práca z domu“). druh pracovného pomeru sa charakterizuje ako „na dohodu (brigády), *internship*, *stáž*“; hoci samotná lexéma *internship* už označuje „stáž“. Aj táto výrazová redundancia je dôkazom, že internacionalizmy v týchto pozíciách nadobúdajú skôr funkciu pragmatickú, vytvorenie dojmu prestížnosti pozície (porov. kap. 2.2).

Nасыtienie textu pracovnej inzercie internacionalizmami môže byť také výrazné, že sa narušajú niektoré Leechove zásady tvorby komunikátu (Slančová, 1996), konkrétne zásada kvantity (výrazná „presila“ prevzatých lexém) a zásada spôsobu (zrozumiteľnosti): napr. pri pozícii „*dizajnér pre úspešný startup*“ sa ako náplň práce, právomoci a zodpovednosti uvádza: „*Budeš pracovať na našich webových stránkach, na admine alebo na mobilnej webovej aplikácii. Veľa vecí musíme re-designovať, niekde iba pokračujeme v zadefinovanom UI alebo prerábame úplne celú experience. Napríklad teraz pracujeme na novom dizajne webu. Inak od teba očakávame, že si vieš definovať pravidlá a potom sa ich držať (budovať UI kit, dbať na konzistenciu celej identity). Ideálne ak budeš s nami veľa wireframovať, feedbackovať, navrhovať informačnú architektúru, učiť sa ako robiť live user-testing a usability testing.*“

Riziko nadožívania internacionalizmov v pracovnej inzercii si uvedomujú nielen lingvisti, ale aj odborníci na marketing. J. Štofilová (2014), ktorá analyzovala nové názvy pracovných pozícií v oblasti hotelierstva a cestovného ruchu, upozorňuje na viaceré nevýhody prevzatých označení profesií. Niektoré názvy môžu byť terminologicky nesprávne (napr. *manažér marketingu a reklamy*); pri iných „anglický názov nemusí byť vždy úplne zrozumiteľný, a niekedy môže byť dokonca zavádzajúci“ (Štofilová, 2014, s. 170). Navyše, „[p]odľa odborníkov na trhu práce existujú pritom

² Spojenie *kumulovaná pozícia* tu označuje fakt, že popri hlavnej činnosti musí skladník zvládnuť ďalšie činnosti.

priliehavé slovenské názvy, ktoré bez väčších problémov dokážu názov pozície vy-
stihnúť.“ (op. cit., s. 171).

Dôvod na internacionalizáciu terminológie pracovných opozícií v oblasti cestovného
ruchu a hotelierstva hľadá J. Štofilová práve v unifikácii, ktorá sprevádza globalizáciu
týchto odvetví cez hotelové siete (s. 172). Ukazuje sa však, že pri niektorých pozíciách
by bol slovenský pendant medzinárodného označenia priam žiaduci, ak nie nevyhnutný
pre úspešnú komunikáciu. Ak sú totiž spojenia *Economic Manager*; *Financial Manager*;
Marketing Manager ako-tak zrozumiteľné aj pre menej poučeného príjemcu, spojenia
ako *Yield Manager* (*manažér ziskov*), *Revenue Manager* (*manažér príjmov*), *Food and
Beverage manager* (*manažér stravovacieho úseku*); *Front Office manager* (*vedúci uby-
tovacieho úseku*) by v inzercii mohli prinajmenšom alternovať so slovenskými označe-
niami, resp. byť nimi nahradené. Mnohé z nich nezainteresovanému používateľovi slo-
venčiny, ktorý terminológiu hierarchie pracovníkov hotela nepozná, totiž nič nehovoria.

Pri názvoch pracovných pozícií pozorujeme niektoré nové tendencie:

a) **Feminatívne sufixy.** Jazykovým prejavom snahy o rodovú rovnosť, resp. po-
litickú korektnosť, je defaultné uvádzanie feminatívnych sufixov pri maskulínach:
kontrolór/ka, *pracovník/čka na pokladni*, *asistent/ka*, *predavač/ka – poradca/kyňa*,
Knihár/ka, *Operátor/ka*, *Expedient/ka*; Hľadáme montážnikov/čky. Táto stratégia
sa však uplatňuje aj opačne na pozície, ktoré boli kedysi vyhradené zvyčajne pre
ženy; teraz sa však uvádzajú aj ich maskulínne pendanty: *pedikér/-ka*, *manikér/-ka*.
Produktívne je aj zachytávanie rodovej rovnosti cez skratky lexém: *muž – žena*, napr.
Pracovník prevádzky obchodu (*m/ž*); *Domový technik* (*m/ž*), čo predstavuje jedno-
duchšiu a z pohľadu jazykovej ekonomie aj úspornejšiu alternatívu pre feminatívne
tvary a súčasne ide o vplyv medzinárodného terminologického úzu firiem.

b) **Laxnosť v denominácii.** Na pomenovanie pracovných pozícií sa často použí-
vajú také (prevzaté) lexémy, ktoré implikujú skôr neživotnosť denotátu, resp. znejú
kolokviálne: *Senior Tester* (*je súčasťou tímu skúsených odborníkov v oblasti testova-
nia software*); *Checker/-ka*, *práca so scannerom*; *skenovačka – asistentka procesného
inšpektora kvality*³; *horizontkár* (*sústružník*), *klasická horizontka*; *skladník retrakár/
retrackár* (*práca s retrakom*), *pizzér*, *evidentka*. Práve tu vidíme priestor pre vstup
normy, ktorá by mohla ovplyvniť živelnosť preberania a tvorby takýchto lexém a vy-
dala odporúčania alternatívnych tvarov pre prax.

2. PRIENIK INTERLINGVÁLNEJ A PARADIGMATICKEJ MOTIVÁCIE

Teoretickým východiskom našich úvah bude teória lexikálnej motivácie (Furdík,
2008; Ološtiak, 2011), ktorá dokáže univerzálne pokryť jednotlivé aspekty adaptácie
prevzatých lexém v slovenčine, a to prostredníctvom prieniku interlingválnej motivá-

³ Náplň práce tu nie celkom korešponduje s názvom pozície *skenovačka*: „Kontrola správnosti
komponentov vo výrobných linkách; Uvoľňovať proces lepenia výrobných štítkov a laserového
vypaľovania kódov; Sledovať a kontrolovať výrobu nového projektu; Podporovať inšpektora
kvality pri dennom uvoľňovaní výrobných procesov“ [http://kariera.zoznam.sk/pracovna-ponu-
ka/689001/skenovacka-asistentka-procesneho-inspektora-kvality](http://kariera.zoznam.sk/pracovna-ponu-ka/689001/skenovacka-asistentka-procesneho-inspektora-kvality) (cit. 25. 6. 2017)

cie s ostatnými typmi lexikálnej motivácie v konkrétnom type komunikátu a registra. Pomocou týchto motivačných vzťahov sa pokúsime pomenovať súčasný stav v oblasti pomenovania pracovných pozícií, jeho príčiny a takisto spôsoby jeho riešenia.

V registri interlingválne motivovaných názvov pracovných pozícií je najčastejší paradigmatický vzťah synonymie, ktorý vzniká z niekoľkých dôvodov, najmä však:

- 1) rozptyl významu internacionalizmu;
- 2) komunikačno-pragmatické dôvody.

2.1. Rozptyl významu internacionalizmu

Za najväčšiu nevýhodu – alebo, ak sa na to dívame z iného uhla, výhodu – internacionalizmu v názve pracovnej pozície považujeme jeho nepresne vyhranenú sémantiku. To potom vedie k **synonymii** i k **rozširovaniu** významu, a to aj pri lexémach prevzatých už dávnejšie. A práve tu sa otvára priestor pre inovované lexikografické zachytenie i ďalšiu lingvistickú analýzu takýchto lexém.

Interlingválne motivované názvy pracovných pozícií sa dostávajú do synonymických vzťahov so svojimi slovenskými pendantmi (aj v rámci inzercie tej istej spoločnosti), napr. *planer* – *plánovač*. Takéto synonymá sa v inzercii uvádzajú ako alternanty, a to i vzhľadom na podobnú sémantizáciu v lexikografických prácach: napr. v synonymickom páre *montér* – *montážnik* sa lexéma *montér* definuje ako „robotník robiaci montáže“ a *montážnik* je „montážny pracovník (KSSJ); kto robí montáže, pracuje pri montáži“ (SCS). Otázny je komunikačný zámer takejto synonymie, ktorá pôsobí v neprospech jazykovej ekonomie. Buď inzerenti sami nevedia presný rozdiel, alebo v prípade domáceho a cudzieho člena synonymickej dvojice chcú zasiahnuť komunikantov s rozličnou znalosťou medzinárodnej terminológie.

Niekedy sa však pre neznalosť sémantiky formálne podobných lexém v názvoch pracovných pozícií používajú ako synonymá také lexémy, ktoré majú odlišné významy, takže ich možno považovať za akési intrajazykové false amis, napr.: **manipulačný pracovník/manipulant/manipulátor**. Spojenie *manipulačný pracovník* je prejavom tendencie po opisných viacslovných pomenovaniach s generalizujúcim nadradeným substantívom *pracovník*, ktorá je medzi názvami pracovných pozícií veľmi silná. Kým *manipulant* sa definuje ako ten, „kto má na starosti manipuláciu s niečím“, lexému *manipulátor* spracúva *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003; ďalej KSSJ) iba vo význame „kto manipuluje s ľuďmi, zneužíva ich dôveru“. Z tohto pohľadu je použitie lexémy *manipulátor* na pomenovanie pracovnej pozície nesprávne, resp. znamená rozširovanie významu tejto lexémy. *Manipulátor* má význam:

1. ten, kto manipuluje s ľuďmi, zneužíva ich dôveru;
2. zariadenie na automatické vykonávanie istých operácií (KSSJ, 2003);
3. ten, kto má na starosti „vykladanie a nakladanie balíkov..., manipuláciu s balíkmi pomocou paletového vozíka, pomoc kuriérom.“^[2]

Aj preto lexéma *manipulátor* v tomto význame alternuje s lexémou *skladník*. Pri príprave lexikografických prác by sa mala teda vyhodnotiť aj relevantnosť a perspektívnosť tohto významu, a to aj na osi spisovnosť – hovorovosť.

K synonymickému radu *manipulačný pracovník/manipulant/manipulátor* sa pripája aj internacionalizmus *picker*, pri ktorom došlo k **transsémantizácii** ako procesu adaptácie interlingválne motivovanej lexémy (Ološtiak, 2011, s. 221; porov. aj ďalej kap. 5). Kým v angličtine sa substantívum *picker* definuje ako „človek alebo zariadenie, určené na zberanie kvetov, zeleniny atď.“⁴, v slovenčine má táto lexéma skôr význam „manipulant“, keďže náplňou práce *pickera* je „*balenie tovaru, nakladanie a vykladanie, kontrola tovaru*“.

K istému rozširovaniu významu došlo aj pri lexéme *representant*. V slovenčine sa *representant* definuje ako: 1. ten, kto reprezentuje, zástupca, delegát; 2. (význ., typický) predstaviteľ (KSSJ, 2003). V názvoch pracovných pozícií sa najnovšie dostáva do nových kolokácií, napr. *obchodno-technický reprezentant; medicínsky reprezentant* (ktorého náplňou práce je „*návšteva lekární a lekárov za účelom odbornej prezentácie voľnopredajných farmaceutických produktov, účasť na odborných seminároch, kongresoch*“^[3]), takže lexéma *representant* sa používa ako (pragmaticky motivované) synonymum viacslovného pomenovania *obchodný zástupca*.

Pre nejasnosť sémantizácie a sémantický rozptyl internacionalizmu sa stáva, že jedna lexéma vstupuje do synonymického radu s viacerými odlišnými spojeniami: na jednom mieste sa internacionalizmus *back-office* uvádza ako alternácia spojenia *odborný asistent*, napr. *odborný asistent (back office) oblastného riaditeľa*; na inom mieste ako synonymum pre spojenie: *pracovník zákazníckeho centra – backoffice*. Významový rozsah lexémy *backoffice* je teda naozaj široký: „*asistentka, sekretárka či office Manager má za úlohu vybavovanie administratívnej agendy, vedenie kancelárie po administratívnej stránke, obsluhu kancelárskej techniky, vyhotovovanie zápisov a ďalšie činnosti podľa špecifikácie konkrétnej pozície*.“^[1] Práve na objasnenie sémantiky sa k takto široko vymedzenému internacionalizmu *backoffice* ešte pridávajú komponenty *špecialista* a *asistent* v spojeniach *back office špecialista* a *back office asistent*.

Rozširovanie významu internacionalizmu má aj výhody – takýto termín môže fungovať ako hyperonymum, strešný termín pre viacero kohyponymných názvov, napr. pod kategóriou *facility manager*⁵ sa uvádza široké spektrum pracovných pozícií: *pomocník záhradníka/údržba a správa nehnuteľnosti, správca objektu, technik, manažér údržby, vedúci/vedúca upratovania nočnej zmeny v Šamoríne; správca priemyselného parku – site manažér, projektový manažér*. Podobný štatút hyperonyma má aj lexéma *londyner*, ktorá pokrýva pozície *hotelový zriadenec – dverník, pochôdzkar, nosič batožiny, zriadenec na parkovisku, welcome service manager* (Štofílová, 2014, s. 177). Vzhľadom na strešnosť pojmu normovanie v tomto smere preto nie je žiaduce, ak tak len v intenciách uplatnenia ortograficky adaptovaných foriem (napr. *facility manažér*).

⁴ „a person or machine that picks flowers, vegetables, etc“ (vlastný preklad). <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/picker> (cit. 25. 6. 2017)

⁵ Náplň práce tvorí: „*vedenie oddelenia údržby, plánovanie údržby a opráv, organizácia a realizácia opráv strojov a prístrojov, evidenciu HIM, reporting, spolupráca s inými oddeleniami, ochota a chuť pracovať nutnosťou*.“ <https://www.grafton.sk/jobs/manazer-udrzby-3> (cit. 25. 6. 2017)

Vo vzťahu k norme by však predmetom diskusie mala byť živelná tvorba a preberanie synonym, ktoré sa vytvárajú ako alternanty k už jestvujúcemu legitímnemu a funkčnému domácemu označeniu, najmä vtedy, ak nedochádza k zmene významu: napr. staršie označenie *recepčný* („zamestnanec v recepcnej kancelárii“, SCS, 2005) je nahrádzané novým termínom *recepčný*, hoci ich náplne práce sa prekrývajú (Štofilová, 2014, s. 175 – 176). V rovnakých intenciách sa k lexéme *masér* začína používať aj pendant *spa terapeuta*. Keďže anglické pomenovanie pre kúpele – *spa* – preniká aj do ďalších kolokácií (*hotelové spa, spa recepcia*), je možné, že aj pomenovanie *spa terapeuta* bude jazykovo perspektívne.

2.2. Komunikačno-pragmatické činitele

Ukazuje sa, že v lexikálnom poli interlingválne motivovaných názvov pracovných pozícií dominuje pragmatická motivácia, ktorú J. Furdík vymedzuje ako nadstavbovú, strešnú (Furdík, 2008, s. 16). Častou motiváciou pre vznik synonymického páru či radu medzi týmito pomenovaniami je totiž práve pragmatika – ustálené domáce pomenovania sú nahrádzané prevzatými synonymnými kolokáciami v snahe o získanie komunikačnej prestíže. Pragmatická motivácia sa teda zapája najmä pri pomenovaní kvalifikačne menej náročných pozícií pomocou internacionalizmov: *houseman*⁶ (sčasti synonymné s lexémami *chyžná, upratovačka*), *sandwich artist, foodrunner/ka*⁷; *barista/seller* (predaj kávy Coffe to go); *dokladač tovaru/merchandiser* – (*malo*) *obchodník, predajca; housekeeping manager* atď. Na mieste je otázka, do akej miery môže jazyková norma vstupovať do procesu, ktorého jasnou hybnou silou je práve zameranosť na efekt, snaha zapôsobiť na príjemcu, ktorá nie je len sekundárnou, ale dominantnou funkciou.

Z komunikačno-pragmatických dôvodov sa používajú aj ďalšie internacionalizmy, ktoré si zaslúžia osobitnú pozornosť vďaka svojej univerzálnosti:

2.2.1. Operátor

Ako komunikačno-pragmatický komponent funguje vo viacslovných pomenovaniach lexéma *operátor* (*skladový operátor, operátor skladu* i *operátor logistiky*) a pomenúva sa ňou pozícia, ktorá nie je taká lukratívna – *skladník*.⁸ Náplň práce *operátora logistiky* („zásobovanie výroby materiálom, zaskladňovanie tovaru, expedícia tovaru, presun hotovej výroby do skladu expedície“) sa totiž výrazne prekrýva s náplňou práce *skladníka*.

⁶ K náplni práce na tejto pozícii patrí: „Podieľanie sa na efektívnom plnení denných pracovných úloh na oddelení housekeepingu; Vynášanie objemného tovaru a pracovných prostriedkov do jednotlivých skladov na poschodiach; Vynášanie, znášanie a triedenie hotelovej postelnej bielizne a uterákov; Zodpovedanie za pravidelnú mesačnú inventúru tovaru.“ <http://www.pozicie.sk/cestovny-ruch-gastro-hotelierstvo/houseman> (cit. 25. 6. 2017)

⁷ „Distribúcia hotových produktov z výrobného strediska zákazníkom; komunikácia portfólia jedálneho lístka/nápojov smerom k zákazníkovi.“ <http://www.profesia.sk/praca/medusa-group/O2964524>

⁸ S podobným pragmatickým zámerom sa používa aj paralelné alternujúce viacslovné pomenovanie domáceho pôvodu: *skladový pracovník*.

Rovnakú pragmatickú motivovanosť vidno aj za pracovnými pozíciami *operátor call-centra* (človek, ktorého úlohou je dohadovanie stretnutí pre firemné prezentácie v domácnostiach), *telefonický operátor*, *operátor technickej podpory*; *helpdesk operátor*, *operátor Helpdesk biznis podpory* atď. Ani v tomto význame však lexému *operátor* slovenské slovníky zatiaľ nezachytávajú; porov. *operátor* 1. pracovník obsluhujúci počítačové stroje; 2. voj. osoba obsluhujúca rádiolokátor; 3. žel. pracovník podávajúci hlásenie podľa daných príkazov (výpravcu, strojmajstra ap.); 4. prevádzkovateľ: o. *telekomunikačnej siete*; *mobilný* o. poskytovateľ služieb mobilnej siete (KSSJ, 2003). Aj tento stručný sumár názvov pracovných pozícií však ilustruje, že v úzke lexéme *operátor* funguje ešte v (prinajmenšom) jednom význame: „pracovník technickej obsluhy“, ktorý je o niečo širší, všeobecnejší ako význam 1.

2.2.2. Špecialista

Snaha o získanie komunikačnej prestíže vedie aj k nadužívaniu, resp. vyššej frekvencii lexémy *špecialista* pri pomenovaní pracovných pozícií. Napr. spojenie *špecialista nákupu* („*ktorý má za úlohu obstarávanie tovaru a služieb v súlade s nákupnou smernicou a záujmami spoločnosti*“) sa používa vo význame domácej lexémy *nákupca* („*kto je poverený nakupovaním, skupovaním, nakupovač*“); podobne funguje aj dvojica *špecialista predaja* – *predavač/ka*. Výhodou lexémy *špecialista* je jej relatívna vágnosť, univerzálnosť a veľký sémantický rozsah, ktoré dovoľujú jej použitie ako premennej pre rôzne pracovné pozície v rôznych oblastiach: *anti-spam špecialista*; *back office špecialista*; *work out špecialista*, *imigračný-relokačný špecialista*, *compliance špecialista*, *CRM špecialista* (marketing, reklama, PR); *custody špecialista*⁹ (finančnictvo), *technický špecialista/technická podpora*. Komponent *špecialista* je ekvivalent/kalk anglického substantíva *specialist*, ktoré sa objavuje často aj v anglických/medzinárodných názvoch pracovných pozícií (*Customer Care Specialist with German language*, *procurement specialist*, *B2B Solutions Senior Specialist*), takže aj tu možno pozorovať vplyv angličtiny, resp. medzinárodnej terminológie na skúmaný register pracovných názvov.

V podobných pragmatických intenciách sa v inzercii vyskytujú aj dvojslovné spojenia *špecialista predaja/asistentka predaja/pracovníčka predaja* – pričom z náplne práce vyplýva, že zakaždým ide o *predavača/predavačku*. Všetky tri substantíva so všeobecným významom (*špecialista*, *asistentka*, *pracovníčka*) neprinášajú nové sémy – viacslovné pomenovanie, ktoré vytvárajú, však pôsobí formálnejšie ako jednoslovná lexéma. To dokumentuje aj pozícia s alternujúcimi názvami *Asistent predaja/Dokladač tovaru na predajnom oddelení*, kde sa prvé spojenie vyznačuje výraznou pragmatickou motiváciou, zatiaľ čo jeho alternant *dokladač tovaru* pôsobí neutrálne, až mierne derogatívne. Rovnako viacslovné pomenovanie *Junior Loss adjuster* by sa

⁹ Náplň práce: „*Zabezpečovanie správy a úschovy cenných papierov pre klientov; Informovanie klientov o korporátnych akciách týkajúcich sa spravovaných cenných papierov*“. <http://www.pozicie.sk/bankovnictvo/custody-specialista> (cit. 8. 6. 2017)

vzhľadom na náplň práce¹⁰ mohlo použiť synonymne s lexémami *odhadca/likvidátor škôd*, znie však sofistikovanejšie a „kultivovanejšie“ ako jeho slovenský náprotivok. V uvedených prípadoch možno uvažovať aj o šifrujúcej funkcii internacionalizmov – na zakrytie menej príjemnej náplne práce, takže opäť je sporné a otázne, či norma v tomto prípade môže a má zasiahnuť, keďže ide o sekundárnu a nadstavbovú funkciu internacionalizmu.

3. PRIENIK INTERLINGVÁLNEJ A SYNTAKTICKEJ MOTIVÁCIE

Ako vidno už z predchádzajúcich príkladov, názvy pracovných pozícií, v ktorých sa nachádzajú prevzaté lexémy, sú buď jednoslovné, alebo – a to častejšie – viacslovné. Aj pri paralelnej existencii anglického i slovenského názvu pracovnej pozície vo firemnej terminológii či štruktúre je základnou tendenciou doslovnosť slovenského ekvivalentu anglického označenia: *Quality Engineer* → *Inžinier kvality*; *Business Analyst* → *Business analytik*^[4]; *Reporting specialist* → *špecialista reportingu*¹¹. V snahe o jednotnosť firemnej/odbornej terminológie sa niekedy ponechávajú anglické lexémy vo viacslovných pomenovaniach v podobe akéhosi citátu: *Asistentka Compliance a audit/ Asistencia riaditeľom odboru Compliance a Vnútorný audit a vnútorná kontrola*.¹² Opäť treba skonštatovať, že ak je hnacím motorom takýchto pomenovaní unifikácia s medzinárodným terminologickým aparátom, potom snaha o reguláciu v tomto prostredí sa nemusí stretnúť s pochopením, ani s patričnou odozvou.

V analyzovanom korpuse sú produktívne analytické viacslovné pomenovania (VP) so štruktúrou „substantívum + substantívum“ (N. + N.), ktoré vznikajú ako kalky východiskových VP, napr. *Specialist Accountant* → *špecialista účtovník*. Výsledkom kalkovania východiskového pomenovania sú však niekedy trochu bizarné a prinajmenšom netypické kombinácie prevzatého formálneho výrazu (*operátor*) a nociónálnej lexémy (*sklad*): *warehouse operator* → *operátor skladu* (porov. aj 2.2.1). Popri doslovných ekvivalentoch anglických názvov pozícií sa však objavujú aj typickejšie kolokácie, ktoré rešpektujú cieľový jazykový kontext (*warehouse leader* → *vedúci skladu*).

Do pozície anteponovaného atribútu sa dostávajú aj nesklonné prevzaté substantíva: *antispam špecialista*; *back office špecialista*; *work out proces*; *content mar-*

¹⁰ Podľa inzerátu sú jeho náplňou práce „obhliadky a šetrenie škôd všetkých druhov a rozsahov, komunikácia s poisťovňami, poisťenými, poškodenými a externými spolupracovníkmi, práca s firemným softwarom, vypracovávanie **expertných správ**“. <http://www.profesia.sk/praca/inervis-slovakia/O784097>

¹¹ Význam substantíva *reporting* nie je laikovi pravdepodobne jasný; ide teda o súčasť odbornej terminológie.

¹² Náplň práce na tejto pozícii je pomerne široká: „*príprava rešerší z odborných textov, publikácií a pod. Príprava podkladov, prezentácií a pod. Prípadná asistencia na rokovaníach – vedenie zápisov z rokovaní a pod. Správa kalendára riaditeľa, bookovanie termínov, organizovanie stretnutí nadriadeného. Objednávanie kancelárskych potrieb pre oddelenie, distribúcia materiálu a kontrola zásob kancelárskych potrieb*“. <http://www.profesia.sk/de/arbeit-suchen/vseobecna-uverova-banka-intesa-sanpaolo/O2656595> (cit. 5. 6. 2017)

ketér; android programátor, helpdesk operátor, operátor Helpdesk biznis podpory, site manažér. Internacionalizmus sa tu použije ako indeklinábile, buď v snahe zachovať v nezmenenej podobe značku (*Android*) alebo preto, že ešte neprešiel procesom transdeklinácie. Takto sa vytvárajú viaceré VP s rovnakým komponentom: *event manager, event/marketing manager, event koordinátor, event specialist*, pričom niektoré z nich sa používajú bez transortografizačnej adaptácie. Predpokladáme, že časom niektoré z týchto prevzatých substantív nastúpia proces adaptácie prostredníctvom transdeklinácie, prípadne transderivácie, keďže sa k nim už vytvárajú adjektívne deriváty (*eventový*).

Osobitnú pozornosť si v pozícii anteponovaného nesklonného substantívneho komponentu viacsovného pomenovania zasluhujú lexémy *junior* a *senior*, ktoré sa používajú vo význame „(služobne) mladší, podriadený, začínajúci“, v ktorom sa však v slovenských lexikografických prácach nezachytávajú: *junior obchodný konzultant, junior účtovník, junior accountant/senior accountant, senior PHP programátor, junior konzultant*. Tieto lexémy sa používajú už aj v pozícii nadradeného alebo samostatného substantíva: *správca junior* – práca popri štúdiu; *Risk manažér/-ka pre kreditné riziko – senior; System Engineer/Administrator – Junior*; „Aktuálne hľadáme pozíciu *juniora* s perspektívou rastu po zaškolení.“; *poradca pre predaj a obsluhu – junior*.

Lexémy *junior* a *senior* úspešne a efektívne vyplňajú lakúnu, ktorá v slovenčine doposiaľ jestvovala v koncíznom pomenovaní zaučenosti, postupnosti v zamestnanecskom rebríčku. Samozrejme, boli a fungujú tu spojenia ako *služobne mladší* a *služobne starší*; tlak jazykovej ekonómie tu však zrejme zvíťazí a tieto relatívne zrozumiteľné lexémy, ktoré doposiaľ fungovali v slovenčine v iných významoch, sa presadia aj v tomto význame.

4. PRIENIK INTERLINGVÁLNEJ A ABREVIÁCNEJ MOTIVÁCIE

Súčasťou názvov pracovných pozícií býva aj **skratka**, často prevzatého pôvodu, napr. *IT podpora; IT Support, IT support engineer, PR Manager, Senior .NET/SQL Developer, PHP developer*. V týchto viacsovných pomenovaniach spolupracuje abreviačná, interlingválna a syntaktická motivácia. Často sa používajú aj skratky samotných názvov pracovných pozícií: *PM*¹³ (*project manager*), *LL* (*Localization Lead, Language Lead*). Okolo frekventovaných skratiek sa vytvárajú celé hniezda viacsovných pomenovaní:

HR → *HR oddelenia, HR štatistiky a iné HR ukazovateľe* (sic! mäkčeň); *HR eventy, HR projekty*;

IT → *IT analytik, IT architekt, IT konzultant, IT manager, IT projektový manažér, IT tester, IT/Technical Support Specialist*.

Pri analytickom radení iniciálovej skratky, ktorá na svojej forme nevie bezpríznakovo vyjadriť pádové zaradenie, však vzniká riziko, že sa skratka vyskytne vo

¹³ Aj v ústnom prejave s výslovnosťou [pí em].

viacslovnom pomenovaní v netypickej pozícii (*koordinátor IT regionálnej pobočky*), kde nie je jasná jej syntaktická funkcia (či pádová forma). V inzercii sa zvyčajne ráta s tým, že adepti na post už význam skratky poznajú, preto sa jej abreviačný motivant neuvádza, napr. *disponent MKD, vodič MKD¹⁴; technik TZB (technické zabezpečenie budov), evidencia HIM (hnutel'ný a investičný majetok)*.

Pri frekventovanej skratke sa z dôvodu jej vysokého výskytu v inzercii objavujú transpozíčné zmeny významu. Takto napr. skratka *VZV* má význam, daný motivantom:

1. (*vysokozdvížny vozík*) – *Viete jazdiť na VZV? Práca na VZV, NZV a aj ručne; vodič VZV a CXT s možnosťou ubytovania; Manipulant VZV/skladník*);

ale na základe metonymickej transpozície nadobúda aj ďalšie významy:

2. „preukaz oprávnenia jazdiť na VZV“ (*Operátor logistiky/skladník VZV; skladník bez VZV/s VZV*);

3. „ten, kto jazdí na vysokozdvížnom vozíku“ (*Máte preukaz VZV?; skladník a VZV^[51]*).

Toto rozširovanie významu, pri ktorom spolupracuje aj sémantická motivácia, je výsledkom istej laxnosti v nominácii, ktorá môže byť vnímaná dvoma spôsobmi. Negatívne – ak skratka sama o sebe predstavuje vyššie riziko percepčnej pauzy pri dekodovaní a táto pauza sa zvyšuje s množstvom referenčných denotátov. Pozitívne – ak sa takýmto rozširovaním sémantického rozsahu stáva skratka univerzálnym pomenovacím prostriedkom schopným pomenovať viaceré významy.

5. ADAPTAČNÉ MECHANIZMY PRI INTERNACIONALIZMOCH V NÁZVOCH PRACOVNÝCH POZÍCIÍ

Ako sa ukázalo v predošlej analýze, prevzaté lexémy a konštrukcie sa vyznačujú menšou, niekedy až nulovou mierou adaptácie; často sa uvádza celý názov pracovnej pozície v angličtine, niekedy aj so slovenským synonymom/ekvivalentom. Pri ich adaptácii však predsa len niekedy nastupujú adaptačné mechanizmy (Ološtiak, 2011, s. 216 – 225), ktoré na tomto mieste len naznačíme.

K **transmorfologizácii** dochádza nielen pri substantívach, ku ktorým sa pridávajú slovenské relačné morfémy (napr. *Lead – Leadam, Leadovi*), ale prostredníctvom produktívneho sufixu *-ovat'* sa transmorfologizujú aj verbá, napr. *to report* → *reportovať* („*analyzuje, kontroluje, dohliada a reportuje* výkon dcérskych spoločností NMH a zverených projektov pre CFO a CEO“). Na tento nadväzuje proces **transderivácie**: *reportovať* → *reportovanie* (napr. *reportovanie problematických, rizikových a iných žiadostí ... svojmu nadriadenému*); hoci v úze paralelne funguje aj jeho anglický pendant *reporting* (napr. *špecialista pre reporting a konsolidáciu*), ktoré sa definuje ako „*spravodajstvo, podávanie správ*“; podobne *pickovat'* → *pickovanie*. **Transderiváciou** vznikli viaceré deriváty prevzatých motivantov a v budúcnosti sa

¹⁴ MKD (*Medzinárodná kamiónová doprava*)

ukáže, do akej miery sú perspektívne a produktívne: *pizza* → *pizzér*; *evidovať* → *evidentka*, *receptia* → *recepčníár*.¹⁵ Popri transsémantizácii, transmorfolozizácii a transderivácii sa aktivizujú aj ostatné adaptačné mechanizmy (napr. transortografiácia), ktoré si iste zaslúžia detailný a osobitný výskum.

6. ZÁVER

Pri opise lexikálneho poľa názvov pracovných pozícií sa ako funkčná osvedčila teória a terminológia lexikálnej motivácie. A hoci sme sa zamerali predovšetkým na spolupôsobenie interlingválnej motivácie s paradigmatickou, syntaktickou a abreviačnou motiváciou, do hry tu jednoznačne vstupujú aj ostatné typy lexikálnej motivácie, napr. sémantická. Pozornosť si preto iste zaslúži proces transsémantizácie, ktorá sa týka predovšetkým rozširovania významu prevzatých lexém v názvoch pracovných pozícií, ale aj ich vyššej sémantickej vágnosti a väčšieho významového rozsahu.

Analytická sonda takisto potvrdila expanzívnosť internacionalizmov v tomto lexikálnom poli i v registri pracovnej inzercie, čo je motivované predovšetkým pragmaticky – snahou dodržať jednotnú terminológiu nadnárodných firiem a v neposlednom rade získať komunikačnú prestíž. Naznačili sme však, že takéto importované pomenovania môžu na druhej strane predstavovať riziko pre porozumenie, najmä ak internacionalizmy prenikajú aj do špecifikácie a charakteristiky pracovných pozícií.

Namiesto je preto otázka, či treba a či je vôbec možné z pohľadu jazykovej normy tento stav ovplyvniť, regulovať, prípadne zvrátiť. Aj keď pri niektorých pozíciách by iste pomohlo výraznejšie uplatnenie domácich lexém namiesto prevzatých, náš postoj k takejto regulácii je skôr opatrný, až skeptický, a to z viacerých dôvodov:

Prvým z nich je výrazná pragmatická funkcia týchto internacionalizmov, ktorá sa prejavuje v dvoch rovinách, a ani pri jednej z nich výrazná regulácia prostredníctvom jazykovej normy nie je žiaduca. Ak sa internacionalizmus použije na zvýšenie prestíže ponúkanej pozície, vtedy inzerenti môžu odmietnuť odporúčania jazykového manažmentu, keďže náhrada internacionalizmov domácimi lexémami by znamenala nivelizáciu tejto pragmatickej funkcie a narušenie komunikačného zámeru. Ak sa zasa internacionalizmus použije na selekciu uchádzačov o túto pozíciu – potom by opäť jeho nahrádzanie domácim pendantom znamenalo eliminovanie tejto funkcie. V oboch prípadoch je možné vnímať použitie internacionalizmov ako žiaduce, ako súčasť príslušného registra, nie ako inhibítor úspešného priebehu komunikácie. Jedným dychom však treba dodať, že aj tu platí proporčnosť, teda náležitá miera

¹⁵ Kvalifikovaný pracovník, ktorý poskytuje efektívne, promptné, zdvorilé a bezproblémové služby hosťom s cieľom neustále zlepšovať ich maximálnu spokojnosť, príjem ambulantných klientov, predaj a časovanie procedúr, denná komunikácia s hosťom, poskytovanie informácií, zúčtovanie ambulantnej kúpeľnej liečby, spracovanie dennej agendy kúpeľnej recepcie, predaj produktov a tovarov hosťom. Popri tom sa používa aj výraz *recepčný/recepčná* a podobnú náplň práce má aj *reservation agent*.

použitia internacionalizmov, aby komunikát mohol plniť základnú funkciu dorozumievania.

Druhým dôvodom skepticizmu voči normovaniu tejto sféry je tiež skutočnosť, že názvy týchto pozícií v rámci medzinárodných spoločností, firiem a korporácií sú ustálené a fixné v ich hierarchii, a sú tak ľahko rozoznateľné a identifikovateľné pri komunikácii na medzinárodnej úrovni. Takéto globalizačné tendencie sú prejavom zjednocovania pracovného trhu, čo by pre reguláciu jazykovou normou predstavovalo tak trochu boj s veternými mlynmi.

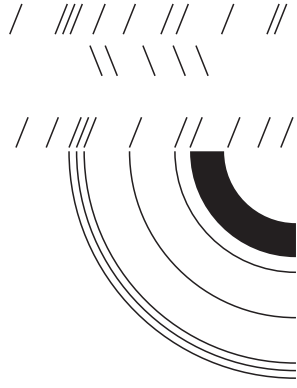
Z pohľadu normy môže byť problematický fakt, že viaceré pozície z portálov pracovnej inzercie sa nenachádzajú v katalógu profesií a pracovných funkcií Úradu práce SR, kde sa pri každej profesii uvádza okrem jej názvu aj požadované vzdelanie a náplň práce (Štofilová, 2014, s. 174 – 175). Aj tam sa preto otvára priestor pre jazykové spracovanie nových názvov pracovných pozícií v rámci terminologických databáz i pre zachytenie v lexikografických príručkách, čo by nepochybne prispelo prinajmenšom k ich väčšej ustálenosti (ortografickej, sémantickej) a následne aj zrozumiteľnosti takýchto komunikátov pre všetkých členov jazykového spoločenstva.

Literatúra

- FURDÍK, J.: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008.
- JESENSKÁ, P.: Slovenčina pod paľbou anglicizmov. In: Zborník mladých filológov UMB III. Banská Bystrica: FHV UMB 2004, s. 8 – 15.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003.
- OLOŠTIAK, M.: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2011.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov: SLOVACONTACT 1996.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad E. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. E. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005.
- ŠTOFILOVÁ, J.: Pracovné pozície v terminológii marketingu. In: Aktuálne otázky terminológie marketingu. Red. J. Levická, K. Viestová. Bratislava: JULŠ SAV 2014. s. 170 – 179.

Internetové odkazy

- [1] <http://www.projobs.sk/napln-prace-pracovnik-back-office-5> (cit. 12. 6. 2017)
- [2] <http://www.profesia.sk/praca/direct-parcel-distribution-sk/O2715267> (cit. 16. 6. 2017)
- [3] <http://www.profesia.sk/hu/allas/benela/O478562> (cit. 18. 6. 2017)
- [4] <http://www.profesia.sk/praca/pro-hr/O2715006> (cit. 18. 6. 2017)
- [5] <http://www.profesia.sk/praca/cloetta-slovakia/O1075870> (cit. 18. 6. 2017)
- [6] <http://www.profesia.sk/praca/spaceman-organization/O2699053> (cit. 18. 6. 2017)

m ako mená

SPOR O PREPIS HISTORICKÝCH UHORSKÝCH PRIEZVISK NEMÁ OPODSTATNENIE¹

Ingrid Hrubaničová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Panská 26
811 03 Bratislava, e-mail: ingridh@juls.savba.sk

The quarrel around the historical Hungarian surnames has no foundation

Abstract: There has been a discrepancy in Slovak between the codification (since 1991) and the norm of historical Hungarian surnames' (HHS) transcription for decades. The HHS codification has become crucial due to becoming legislatively obliging after the passing of the State Language Act (1996). As the codification concerns the whole language community, the disobeying of codification has become a problem in the society, due to the possible sanctions. In the expert discourse, the argumentation pro or contra the codification of HHS, has always been general and partial according to the needs and approaches of the individual field, where HHS are being used more often (historiography, genealogy, encyclopedia studies, bibliography etc.). The real state of the problem in the language use has not been researched in any way yet. This study presents six aspects of the issues concerning the transcription of HHS: 1. A) The gradual change in the perception of HHS in historiography from the proposal of unification (1980) to the acceptance of HHS' variety (2010). B) The exemplification of many various editorial and authorial practices concerning HHS in the contemporary scientific and expert textual production. 2. The analysis of the codified transcription rules for transcribing HHS and their obvious lack of information for successful use of the codification in praxis. 3. Some stylistic functions of HHS, which cannot be substituted with the transcribed versions. 4. The way of explanation of HHS' codification at the language counselling service of the L. Štúr Institute of Linguistics, which is not consistent. 5. The state of use in the most frequently used set of these surnames in the Slovak National Corpus, where the number of HHS is higher than their transcribed forms. 6. The wording of the State Language Act concerning the explanation of the given part of the codification (the Rules of Slovak Orthography, 1991 – 2013) about the transcription of HHS. The reasons why the codification of HHS is a quarrel, which has been looked at ambivalently by the society for 35 years, and has no foundation today, are shown by the interpretation of these 6 aspects. The 7th aspect of this issue – the current users' views on the topic, the language professionals, editors, journalists – was investigated by L. Molnár Satinská in the text *The current Slovak discourse on the transcription of historical Hungarian surnames on the language users' level* published in this volume as well. It is also a part of the whole research.

Keywords: historical Hungarian surnames, codification, norm, use, transcription, transcription rules, anthroponym, language rules, language act, corpus

1. ÚVOD

Diskusia a polemiky o prepise historických uhorských priezvisk (ďalej i v podobe skratky HUP) prebiehajú u nás od prelomu 70. a 80. rokov 20. storočia dosiaľ nepretržite. Po vyše 35 rokoch je prepisovanie historických uhorských priezvisk skutočnosťou, na ktorú jazykové spoločenstvo nazerá tak ako na samom začiatku – proti-pólovo. Na jednej strane ako na jav, ktorý je v rozpore s vedeckosťou a poslaním historiografie, so spoločensko-historickým vývinom (administratívno-právne zmeny), etikou a právami jednotlivca, a na druhej strane ako na jav, ktorý, naopak, vnáša jed-

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy Vega č. 2/0125/14: Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko.

notný systém nielen do vedeckej a odbornej oblasti, ale aj do celospoločenského používania spisovného jazyka, čomu musia etika a právo jednotlivca ustúpiť a podriaďiť sa. Akékoľvek úsilia zladíť tieto dva prístupy boli a sú nateraz neúspešné. Vždy po nejakom období prebehne odborná diskusia, usporiada sa konferencia, argumentuje sa, publikujú sa príspevky, ale nič sa nemení na fakte, že z celospoločenského hľadiska sa ďalej pestuje „preťahovanie lanom“ medzi táborami „za a proti“ transkripcii.

Tento stav bol do vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (ďalej i v podobe skratky PSP) v r. 1991, v ktorých sa prvý raz objavila pasáž o písaní historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín s návodom na ich prepis, ale najmä do prijatia *Zákona o štátnom jazyku* (ďalej i v podobe jazykový zákon) v r. 1996 a jeho novelizácií viac-menej témou pre úzke odborné spoločenstvo. Napokon, v rámci neho problém vznikol najprv ako problém písania šľachtických mien a v ňom by sa pravdepodobne nejakým spôsobom „stabilizoval“ (ako to naznačujú aj súčasné prístupy v odbornom prostredí). Od prijatia jazykového zákona sa však prepis týchto priezvisk na základe formulácie príslušnej časti PSP týka všetkých osobných mien „z uhorského obdobia slovenských dejín“ (ide teda o mená v rozpätí 1000 rokov, ak by sme boli dôslední) a stal sa výberovým „kladivom na čarodejnice“ (v tom zmysle, že sa požiadavka prepisovať tieto mená podľa platných PSP vyžaduje pod hrozbou sankcií nie celoplošne a za každých okolností, ale len výberovo, či už kontrolnými orgánmi na dodržiavanie jazykového zákona, alebo vydateľskými redakciami) a celospoločenským „ventilom“ rozmanitých frustrácií zastretých jazykovopolitickým plášt'om. Domnievame sa, že pohybovať sa v takto „zastretom“ a naďalej účelovo „zastieranom“ mentálnom svete nie je zdravé ani pre odbornú verejnosť, ani pre jazykové spoločenstvo ako celok.

Chceli by sme preto vniesť do problematiky iný pohľad na základe skúmania súčasného stavu a predstaviť naše závery smerujúce k zisteniu sformulovanému v nadpise príspevku – spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie. Predmetom nášho skúmania boli:

1. súčasný stav v používaní týchto mien a postoje k danej problematike v odbornej oblasti;²
2. transkripčné pravidlá na prepis sformulované v PSP a možnosť/nemožnosť dosiahnuť ich aplikáciou požadovanú podobu mena uvedenú v *Slovenskom biografickom slovníku* (ďalej i v podobe skratky SBS);
3. niektoré funkcie, ktoré z hľadiska štýlového rozvrstvenia slovenčiny podoby historických uhorských priezvisk plnia a v rámci ktorých ich nemožno transkribovanou podobou mena nahradiť;
4. spôsob výkladu tejto problematiky v poradenskej činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra;
5. stav v používaní najfrekvencovanejšej vzorky týchto priezvisk v Slovenskom národnom korpuse;

² Lucia Molnár Satinská (2017) v rámci tejto témy skúmala postoje k danej problematike vo verejnom diskurze.

6. znenie jazykového zákona vo vzťahu k výkladu príslušnej pasáže o prepise historických uhorských priezvisk v PSP.

1. SÚČASNÝ STAV V POUŽÍVANÍ HISTORICKÝCH UHORSKÝCH PRIEZVISK V ODBORNOM PROSTREDÍ A VÝVIN POSTOJOV K DANEJ PROBLEMATIKE

1.1. Iniciátor prepisu Jozef Novák a jeho názorový vývoj

Je všeobecne známe, že téma prepisu historických uhorských priezvisk sa primárne sformulovala ako problém jednotlivca – historika. Bol ním Jozef Novák. Ten pri príprave svojej prvej heraldickej monografie *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí* (1980)³ potreboval vyriešiť problém písania šľachtických mien. Vyplynul mu pri rozhodovaní o podobách záhlaví – heslových podôb priezvisk. Pri jednotlivých šľachtických rodoch mala záhlavie tvoriť jedna zastrešujúca podoba rodového priezviska. Novák síce uvádza v neskoršom období (2002) ako hlavný dôvod návrhu na jednotné prepisovanie historických priezvisk šľachtických rodov fakt, že tieto mená existovali v mnohých písaných variantoch, ktoré používali jednak sami príslušníci rodu alebo vznikali pisárskymi chybami,⁴ no na samom začiatku v r. 1979 mu primárne išlo o zavedenie slovenskej ortografie v písaní historických uhorských šľachtických mien an block. Keď sa problematika začala riešiť v rámci historickej terminologickej komisie, Novák o inom kritériu ako o zavedení slovenskej ortografie bez ohľadu na etnicitu nositeľa mena neuvažoval (na rozdiel napríklad od svojho kolegu zo Štátneho ústredného archívu SSR Františka Sedláka, ktorý rozlišoval medzi šľachtou slovenského pôvodu a jej inonárodnými príslušníkmi⁵). Badať to z Novákovho prvého návrhu na prepis publikovaného v časopise *Slovenská archivistika* (1979): „... a) dôsledne obnoviť

³ „Netajím sa tým, že som bol iniciátorom poslovenčovania uhorských priezvisk. Nebol to ani momentálny nápad, ani cieľavedomý zámer. Bol to výsledok bádania v oblasti heraldiky a genealógie koncom 70. rokov“ (Novák, 2001, s. 80 – 81).

⁴ Pozri Novák, J.: Príspevok k prepisu uhorských mien. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 80 – 83.

⁵ Pozri Sedlák, František: Návrh na úpravu písania priezvisk uhorských šľachtických rodov. In: *Slovenská archivistika*, roč. XV, 1980, č. 2, s. 195 – 199. V závere svojho návrhu Sedlák rozlišuje prípady, keď je potrebné používať slovenské znenie mien, urobiť slovakizačný zásah v mene alebo ponechať pôvodnú doloženú historickú podobu mena podľa toho, či ide o predikáty, o priezviská utvorené z predikátov a o priezviská iného pôvodu. V rámci priezvisk utvorených z predikátov rozlišuje dve skupiny. V prvej sú zahrnuté predikáty podľa lokalít nachádzajúcich sa na území Slovenska „a) úplne slovensky znejúce, b) majúce slovenský základ, no maďarskú koncovku, c) utvorené podľa maďarského pomenovania slovenských lokalít – aa) majúcich aj starú listinne doloženú slovenskú podobu, bb) nemajúcich starú listinne doloženú slovenskú podobu“ (tamže s. 197) a v druhej sú zahrnuté mená podľa lokalít nachádzajúcich sa na území Maďarska a inde. V rámci priezvisk iného pôvodu rozlišuje autor takisto dve skupiny, a to slovenské priezviská a v druhej skupine maďarské a inorečové (tamže). Sedlákovce riešenia v jednotlivých prípadoch boli veľmi logické a rešpektovali historicitu. Akceptovať ich a pripraviť na ich základe biografický slovník by si, samozrejme, vyžadovalo oveľa viac práce. To sú len naše dohady, nepodarilo sa nám zistiť, prečo sa v rámci rokovaní komisie pre historickú terminológiu neujali.

slovenské znenie priezvisk príslušníkov uhorských rodov slovenského pôvodu; b) pri písaní priezvisk príslušníkov ostatných uhorských rodov zaviesť slovenskú ortografiu“ (Novák, 1979, s. 175). A pokračuje: „Tých niekoľko nezvyklých – iba nateraz nezvyklých – foriem, akými sú *Ďörfi*, *Nad'* a *Ñari*, nie je azda dôvodom, aby sme kvôli nim nezavádzali jednotnú, celkom jednoznačnú slovenskú ortografiu, ktorú sme konečne povinní uplatňovať na základe normy slovenského spisovného jazyka“ (tamže, s. 177). Treba poznamenať, že taká norma, ktorá by sa týkala poslovenčovania cudzích priezvisk, v slovenskom jazyku nikdy nebola, bol to skôr úzus pri niektorých menách a u niektorých autorít rovnako ako iné authority tento úzus neakceptovali (pozri časť 1.2.2. tohto textu). V tejto súvislosti si nemožno nevšimnúť Novákovo zdôraznenie idey košického učiteľa Oldricha Taufera, ktorého názor z r. 1931 na potrebu prepisu všetkých šľachtických priezvisk cituje v úvodnom komentári svojej druhej práce *Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí* (1986): „... vyjadril [Oldrich Taufer, odborný učiteľ z Košíc, pozn. autorky] neskrývané nadšenie nad Peťkovou snahou zachytiť slovenskú podobu krstných mien a súčasne ľutoval, že podobnú prácu Peťko nevydal aj pre priezviská. Doslova píše, že by bolo ‚žiaduce [kvantitu v slove ponechávame tak, ako je uvedená v citovanom texte, pozn. autorky] všetky priezviská, teda aj pomadařčené, ponemčené a popoľštené, respektíve písané inojazyčným pravopisom nahradiť pravopisom rýdze slovenským, respektíve českým‘ (tamže, s. 9).⁶ Dá sa teda predpokladať, že idey o prepise a ich inšpiračné zdroje boli rôznej odbornej úrovne a proveniencie.⁷

Neskôr sa interpretácia prvotného podnetu a názor na presadzovanie prepisu priezvisk slovenskou ortografiou menili u samého iniciátora Jozefa Nováka. V r. 2000, vyše dvadsať rokov po vydaní svojej prvej heraldickej knihy, J. Novák v Predhovore k publikácii Frederika Federmayera *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica* (2000) akceptuje Federmayerovo uvádzanie šľachtických rodových mien v podobe, aká sa zachovala v skúmaných súpisoch šľachty: „V odborných kruhoch je známe, že otázka prepisovania priezvisk historických rodov je stále otvoreným problémom slovenskej historiografie. Prax je veľmi rozkolísaná a určité tápanie v ortografii mien je badať aj v tomto diele. (...) Presvedčil som sa

⁶ Tu je potrebné podotknúť, že aj podrobné transkripčné pravidlá Pavla Horvátha, ktoré sa chápu ako platné aj pre dnešok, pretože na ne ako na zdrojový text odkazujú PSP (1998, s. 38, naposledy 2013 pasáž v nezmenenom znení), obsahujú návrh na prepisovanie všetkých priezvisk, teda napr. vypúšťať zdvojené hlásky by bolo žiaduce aj v menách slovenských kultúrnych a verejných dejateľov (Kollár, Hollý, Hattala) rovnako aj vypúšťať hlásku *h* v dvojiciach *rh*, *th*, *gh* v menách Maróty, Záturecký, Orság a pod. (pozri Horváth, 1980, s. 204). To sa však nikdy neaplikovalo a ani zástancovia transkripcie netrvajú na uplatňovaní takejto zásady. Čo teda platí z Horváthových návrhov a transkripčných pravidiel, ťažko určiť. PSP sa potom dajú interpretovať aj tak, že platia iba transkripčné pravidlá uvedené v nich a tých je veľmi málo na to, aby sa na ich základe dali prepísať rôznorodé mená s latinskými, maďarskými, nemeckými a inými historickými grafémami.

⁷ Aj v súčasnosti sa v prospech prepisu argumentuje spôsobmi písania mien historických osobností dobovou slovenskou ortografiou u niektorých autorít obrodeneckého obdobia (Hrnko, 2010; Doruľa, 2015). Na takéto individuálne či dobovo ohraničené skupinové úzy (typ tlače) v priebehu historického vývoja poukazuje aj P. Horváth (pozri Horváth, 1999).

o tom, že Frederik Federmayer uprednostnil vždy taký tvar priezviska, aký sa zachoval v skúmaných súpisoch šľachty. Napríklad namiesto pravopisne správneho [toto konštatovanie už odkazuje na kodifikačnú platnosť PSP, pozn. autorky] *Ördog*, autor toto meno v abecednom poradí zaraďuje v podobe *Eördögh*. Podobných príkladov je v predloženej práci aj viac, čitateľ sa v nich napriek širokosiahlemu materiálu rýchlo zorientuje.⁸ Federmayer uvádza slovenské podoby priezvisk ako nadradené iba v prípadoch, ak sú doložené.⁹ Tento prístup bol zahrnutý aj v návrhu na prepis už spomenutého F. Sedláka (1980), ktorý ostal v dobe svojho vzniku bez povšimnutia.¹⁰

A do tretice ten istý Jozef Novák vo svojom vlastnom texte prednesenom na konferencii *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (2000) a publikovanom v zborníku s rovnakým názvom (2002) sa vyjadruje v prospech dobrovoľnosti pri písaní historických uhorských priezvisk: „Je zaiste zaujímavé, ako sa zavedenie slovenskej ortografie prejavilo v praxi. Záležalo na autorovi i redakcii, či ho prijme alebo odmietne. (...) Som si vedomý, že tento môj návrh a teraz už aj prax nie sú pre každého prijateľné. (...) Tento návrh mal už v čase svojho prerokovania zástancov i odporcov. Takýto stav trvá dodnes. S plnou zodpovednosťou vyhlasujem, že svoj návrh som nikdy nepresadzoval: svedkami sú všetci študenti archívniectva, ktorí na našom odbore pripravovali svoje diplomové práce“ (Novák, 2001, s. 81 – 83). V tomto texte sám pri zdôvodňovaní svojich úvah používa písanú podobu priezviska *Thurzo*: „Ide o súbor, ktorý zostavil Mikuláš Kubínyi z pečatí na korešpondencii Thurzovcov. (...) Listy – a aj pečate – posledných Thurzovcov...“ (Novák, 2001, s. 80), kým vo svojej heraldickej publikácii z 80. rokov uvádza podobu *Turzo* (Novák, 1986, s. 5).

Zhrnutie: To je trajektória vývinu názorov iniciátora prepisu Jozefa Nováka – od presadzovania striktnej celoplošnej slovenskej transkripcie k pochybnostiam a deklarovaniu dobrovoľnosti a rešpektovania úzu a prístupov jednotlivých autorov i redakcií.

1.2. Stav v používaní podôb historických uhorských priezvisk a postoje k problematike v odbornom prostredí

Všetky názory a argumenty tu nebudeme zhrnovať, rozsah zborníkového príspevku to neumožňuje. Základné a na orientáciu v téme sú vhodné niektoré diskusie a príspevky v zborníkoch z konferencií venovaných tejto problematike v rámci širších tém. Prvá výrazná diskusia prebehla r. 1999 v 1. a 2. čísle Historického časopisu, keď recenzie Evy Kowalskej dvoch historických publikácií, v ktorých sa slovenská transkripcia z pohľadu autorky vníma ako problém (uvádzanie HUP transkribovaných slovenskou or-

⁸ Novák, J.: Predhovor. In: Federmayer, F: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava: Hajko & Hajková 2000, s. viii.

⁹ Sú to napríklad rodové mená *Đurana*, *Đurčanský*, *Đurd'oviansky*, pričom pri jednotlivých predstaviteľoch rodu autor uvádza v zátvorke aj iné doložené/používané podoby mena [*Juraj Đurana* (*Diuranya*), *Ján Đurčanský* (*Gyurczanszky*), *Štefan Đurd'oviansky* (*Gyurgyowiansky*)] (Federmayer, 2000, s. 60 – 61), ale rod *Csanády*, *Császár*, *Csepény*, pričom takisto pri jednotlivých predstaviteľoch uvádza ďalšie doložené písané podoby priezviska v zátvorke [*Martin Csanády* (*Chanadi*), *František Császár* (*Czászár*), *Vavrinec Csepény* (*Chepeny*)] (tamže, s. 41 – 42).

¹⁰ Pozri text poznámky pod čiarou č. 4.

tografiou iba v prípade maďarských mien, v prípade nemeckých nie v biografii Antona Bernoláka, ktorej autorom je P. Horváth, a takisto ich uvádzanie v anglickom rezumé publikácie o rodovej zbierke Illesházyovcov od kolektívu troch autorov), hoci len okrajovo, keďže obe recenzie sú veľmi pozitívne, vyvolali ako odpoveď rozsiahly „obraný“ text Pavla Horvátha (pozri Kowalská, 1999; Horváth, 1999). Ďalej sú to príslušné odborné texty publikované v zborníkoch *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (2002) a *Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7. decembra 2004* (2005). Tie z nich, ktoré sú z nášho pohľadu relevantné, priblížime. Dôležitá je aj diskusia, ktorá prebehla na stránkach Historického časopisu v r. 2010 (Kováč, 2010; Hrnko, 2010; Zemko, 2010). Pozornosť si zasluhuje aj tejto témy sa týkajúca kapitola v monografii Jána Doruľu (2015) a stručná diskusia medzi Frederikom Federmayerom a redakciou časopisu Slovenská archivistika z r. 2010. Treba podotknúť, že v slovenskej jazykovednej obci sa problematika prepisu HUP dosiaľ kriticky veľmi nerefletovala. Na nateraz poslednej konferencii o otázkach adaptácie cudzích mien v slovenčine z r. 2001 sa k prepisu historických uhorských priezvisk, ako ho odporúčajú PSP z r. 1991, kriticky postavil iba Ľubomír Ďurovič s poukazom na rozporné pasáže týkajúce sa prepisu cudzích mien v samotných PSP. V prípade variantov mien literárne činných osobností navrhol rozlíšenie medzi autorským menom (*Zabanius*) a slovenskou podobou mena (*Caban*) (Ďurovič, 2002, s. 23 – 26). O prepise a poslovenčovaní historických uhorských priezvisk sa tu kriticky vyjadril v úvodnom slove aj Slavomír Ondrejovič (Ondrejovič, 2002, s. 7 – 10). Ostatné príspevky, ktoré k téme na spomínanej konferencii odzneli z úst jazykovedcov, vyznievajú v súvislosti s PSP naďalej akceptačne (Doruľa, 2002, s. 96 – 101; Považaj, 2002, s. 90 – 95). Prehľad o „kvasení“ názorov a postojov, o priebehu diskusií a polemík od začiatku dosiaľ a podrobnú bibliografiu k téme podávajú viacerí autori vo vymenovaných zborníkoch (napr. Mészárosová, 2005; Szabómihályová, 2005), naposledy Gabriel Szeghy (2014).

1.2.1. Súčasná prax v písaní HUP v odbornej oblasti

Táto prax je v súčasnosti veľmi rozmanitá a závisí od dohody a úzu redakcií periodík, vydavateľstiev, redakcií jednotlivých monografií, encyklopédií či iných odborných a populárno-náučných textov.

Krajné póly tu tvorí trvanie buď iba na: **a) historicky doložených písaných podobách** (napr. v už spomenutej práci F. Federmayera *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica*, 2000) a na druhej strane trvanie iba na **b) transkribovaných podobách HUP** (pozri napr. publikácie zmienené v Kowalská, 1999).

Medzi tým jestvujú rôzne modifikácie kombinovaného uvádzania HUP – **c) transkribované priezvisko a za ním v zátvorke historicky doložené** (tento spôsob sa rešpektuje v napr. populárnej a do viacerých jazykov preloženej publikácii *Krátke dejiny Slovenska*, 2003, 2010¹¹, ale ani tu nebaďat' jednotnosť či dôsledný systém, pre-

¹¹ Zostavovateľka *Krátkych dejín Slovenska* E. Mannová sa v tejto súvislosti vyjadrila takto: „Pri redakčných prácach na tejto knihe sme (hoci nie všetci autori rovnako ochotne) rešpektovali dnes platné pravidlá. Používame formu priezvisk podľa Slovenského biografického slovníka a v zá-

tože napríklad meno František *Révai* (prepísaná podoba) sa tu uvádza bez historickej podoby *Révay* (s. 127), a meno jazykovedca Juraja *Ribaya* (s. 204) sa zas ponecháva iba v historickej podobe, hoci aj na túto osobnosť sa vzťahuje pravidlo z PSP a mala by mať podobu *Ribai*. No Juraja *Ribaya* uvádza *Slovenský biografický slovník* v neprepísanej podobe. Prečo, to nikomu nie je jasné), **d) historicky doložené priezvisko a za ním v zátvorke transkribované.**

Niektoré redakcie umožňujú autorom používať vlastné prístupy, takže v rámci **e) jedného čísla periodika sa možno stretnúť s rozmanitými podobami týchto priezvisk.** Takto pristupuje k problematike napríklad Historický časopis (vydáva Historický ústav SAV), ktorý rešpektuje rozhodnutie autora. V jednom čísle možno teda čítať príspevok, v ktorom autor priezviská píše v pôvodnej historickej podobe, a ďalší príspevok, v ktorom autor používa transkribované podoby [pozri napr. Historický časopis, roč. 58, 2010, č.1, kde Ladislav Tajták v príspevku *Poznámky k historickým otázkam v diele Ondreja R. Halagu* používa mená v doloženej historickej podobe: „... šarišský župan Gyula Andrássy, keď na uhorskom sneme roku 1847 vyhlásil...“ (s. 126) a o pár strán nižšie Július Bartl v recenzii publikácie *Báthory, život a smrť* sám používa transkribované podoby historických priezvisk „palatín Turzo“ (s. 141), „aby sa s Bátorovou konal riadny súd“ (tamže), no u autorov recenzovanej publikácie akceptuje netranskribované písanie historických priezvisk, a to u tých osobností, ktoré nemajú slovenský pôvod. Upozorňuje však na potrebu písať slovenským pravopisom podobu mena *Láni*: „...Treba povedať, že v celej publikácii sú mená písané maďarskou ortografiou (*Bocskai, Bethlen, Rákóczi, Balassi – Balassa, Wesselényi.*) Aj keď pripustíme, že autori na to majú právo a že títo šľachtici boli neslovenského pôvodu, nedá sa to povedať o Eliášovi Láni, ktorý pochádzal zo Slovenského Pravna a bol synom mäsiara, takže meno nie je maďarské, ale latinizovaná forma *Lanius – Láni*, teda syn mäsiara“ (tamže, s. 141 – 142).].

Niektoré redakcie zas **f) neumožňujú autorom publikovať text, ak autori nechcú rešpektovať úzus redakcie opierajúci sa o PSP.** V tomto duchu prebehla krátka diskusia v r. 2010 na stránkach 1. a 2. čísla časopisu Slovenská archivistika (vydáva Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov a registratúr) medzi autorom Frederikom Federmayerom, ktorému redakčná rada časopisu odmietla publikovať článok s oficiálnym odôvodnením, že neakceptuje zásady písania osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín, a Júliou Hautovou a Jozefom Šimončičom.¹²

Iné redakcie, napr. pri monografiách, **g) výberovo používajú pri niektorých osobách transkribované podoby a popri nich pri iných osobách pôvodné historické**

tvorke uvádzame zaužívanú (najčastejšie maďarskú) podobu.“ (zdroj: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004mannova24>, cit. 9. 10. 2017)

¹² Pozri Federmayer, F.: Úvaha k problematike prepisu priezvisk. In: Slovenská archivistika, 2010, č. 1, s. 76 – 77; Hautová, J.: Stanovisko redakcie Slovenskej archivistiky k nepublikovanej štúdii Frederika Federmayera (Klement Literát Beczency (a archontológia zástupcov miestodržiteľov úradu palatína) a jeho úvahe k problematike prepisu priezvisk), tamže, s. 78 – 79; Šimonovič, J.: K diskusií doc. F. Federmayer – redakcia Slovenskej archivistiky (AD SA 1/2010, s. 76 – 79). In: Slovenská archivistika, 2010, č. 2, s. 88 – 89.

podoby. Editor to nijako nezdôvodňuje. Takýto nesúlاد je doložitelný napríklad v reprezentatívnej publikácii prekladu diela Jána Baltazára Magina *Obrana slávnej župy trencianskej a mesta tohože mena* (2002). V publikácii sa PSP pri prepise historických mien aplikujú výrazne, nie však dôsledne. Už v Predhovore editora Vincenta Sedláka sa píše meno profesora uhorského práva na Trnavskej univerzite, autora hanopisu, ktorý chce Maginov text vyvrátiť, *M. Bencsik* (s. 5) (teda zložkovým pravopisom, hoci *Slovenský biografický slovník* uvádza podobu *Michal Benčík*). Ján Tibenský tento pravopis mena Bencsik vo svojej úvodnej štúdii k dielu takisto dodržiava, iba pri prvej zmienke mena dáva do zátvorky aj slovenský prepis „Michala Bencsika (Benčík)“ (tamže, s. 16). Ďalej meno komentuje takto: „Narodil sa okolo r. 1670 v Jászberényi pri Hatvane vo východnom Maďarsku v zemianskej rodine, ktorá pochádzala z Liptova. Napokon Benčík je bežným slovenským priezviskom“ (tamže, s. 16). Takže ani v r. 2002, keď preklad Maginového textu vyšiel a PSP s pasážou o prepise HUP už boli v platnosti, prepis sa nedodržiaval dôsledne. Dokonca v tomto prípade nemožno vyľúčiť ani úvahu, že sa tu transkripcia/netranskripcia HUP používa účelovo na implicitné komunikovanie sympatií či antipatií k historickým osobnostiam. V celom texte sa mená osôb prepisujú nedôsledne, napr.: gróf Illésházy je v Predhovore publikácie v podobe „*Illésházy (Ilešházi)*“ (teda zložkovým pravopisom na prvom mieste, súčasný slovenský prepis je v zátvorke), no v preklade Maginového textu sa už používa iba podoba *Illésházy* („Nech tu stojí namiesto všetkých len najvynikajúcejší a najosvietenejší gróf Mikuláš Illésházy, dvorný kancelár Uhorského kráľovstva“, s. 143). Rovnako neznáma je čitateľovi motivácia písania mien šľachty, ktorú Magin vymenúva ako slovenskú: „veľmi učený P. Martin Szentiváni“ (s. 116), „k týmto pridaj barónov Révayovcov, Zayovcov, Pongrácovcov, Rutkayovcov“ (s. 142), „Stav rytiersky má v právnej vede slávnejších mužov: Mikuláša Suňoga a Nedeckého, Adama Nagya a Timona, Štefana Borčického, Gyüriho, Jankoviča, Gyurčaniho, Valiho a Medňanského... vynikajú nad ostatných Šáadorovci, Motešickovci, Ambrovci, Ottlikovci, Ordódiovci... Madočániovci... Banociovci, Omasthiovci“ (s. 143). Takéto písanie, v ktorom sa výberovo akceptujú i neakceptujú PSP o prepise HUP, nemožno interpretovať inak, iba ako rozhodnutie prekladateľa, editora a jazykového redaktora, keďže text bol preložený z latinčiny. Kľúč k tomuto riešeniu však ostane čitateľovi neznámy, pretože o prepise mien sa nič nehovorí ani v Predhovore a nejestvuje ani edičná poznámka, v ktorej by sa prístup vysvetľoval.

Medzi ďalšie spôsoby používania a uvádzania HUP patrí **h) uvádzanie všetkých zaužívaných variantov príslušného mena**, pričom sa zohľadňuje, aká podoba je na prvom mieste. Takto je to napríklad v reprezentatívnej publikácii slovníkového typu *Encyclopaedia Beliana*. Tá sa so skutočnosťou, aby vyhovela aj PSP, aj tomu, aby bola kompatibilná s medzinárodnými encyklopédiami tohto druhu, vysporiadala po svojom; na prvom mieste uvádza polotučným slovenský prepis HUP a za ním obyčajným typom historicky doloženú podobu, pričom tieto historicky doložené podoby uvádza aj ako samostatné odkazové heslá uvedené polotučne (**Csáky** [čá-] → Čákiovci; Čákioveci (Csáky) – uh. šľachtický rod...) (k tomu viac pozri Prociková,

2002, kde autorka na s. 69 upozorňuje aj na nesúlad medzi písaním priezviska *Bočkaj* v PSP a *Bočkai* v *Slovenskom biografickom slovníku*).

Sú aj autori odborných textov, ktorí používajú transkribované podoby týchto mien, ale nie podľa PSP, ale **ch) transkribujú podľa vlastných individuálnych pravidiel** a redakcie časopisov im to umožňujú. Napríklad Štefan Švagrovský v štúdií *Z histórie slovenských kalvínskych rituálnych kníh z rokov 1750 – 1758*¹³ používa podoby priezvisk *Stáraj*, *Dévaj*, a nie *Stárai*, *Dévai*, ako to odporúčajú transkripčné pravidlá v PSP. Švagrovský používa prepísanú podobu mena Juraj *Rákoci*, ale zas historickú podobu mena Zuzana *Lorantffiová*, teda koncové *-i* podľa PSP sedí, no zdvojenú hlásku *ff* v priezvisku ponecháva, čo je v rozpore s PSP.

Na záver tohto stručného prehľadu treba uviesť zistenie, že niektorí autori odborných a populárno-náučných textov **i) rešpektujú transkripčné pravidlá z PSP, pričom utvárajú celkom nové, nikde nezachytené podoby priezvisk historických osobností**. Toto zistenie nás podnietilo preskúmať, či je možné aplikáciou PSP dopracovať sa k takej podobe priezviska, aká je uvedená v *Slovenskom biografickom slovníku* (pozri časť 2 tohto textu). „Na sepulkráliách šľachticov aj mešťanov zachytené rodinné vzťahy pomáhajú spresniť genealógiu rodov, ako to možno sledovať na príklade rodov *Dešefi* (Dessewfy) [zvýraznila autorka] či Brezovických...“ (Čovan, Miroslav: Sepulkrálie na Šariši v stredoveku a ranom novoveku.¹⁴ Oproti *Slovenskému biografickému slovníku*, v ktorom sa uvádza toto rodové priezvisko v podobe *Dežöfi* (zv. 1, s. 469), vzniká aplikáciou približných a veľmi všeobecných transkripčných pravidiel uvedených v PSP, kde sa prepisovanie hláskového spojenia „*ssew*“ medzi transkripčnými pravidlami neuvádza, ďalšia podoba mena – *Dešefi*.¹⁵ Historický rod *Berzeviczy*, ktorý má mať podľa PSP podobu *Brezovický*, podľa SBS má podobu *Berzevici* (zv. 1, s. 234), sa na webovej stránke Spišskej Starej Vsi v rámci textu o histórii hradu Niedzica uvádza v podobe *Berzeviči*,¹⁶ teda v ďalšej nedoloženej podobe, ktorá vznikla pravdepodobne nesprávnym pochopením transkripčných pravidiel (viac o tom v časti 2 tohto textu).

1.2.2. Zhrnutie

Vidíme teda, aké množstvo prístupov a ich kombinácií jestvuje popri sebe pri používaní HUP v odbornej oblasti, ktorej textová produkcia zásadným spôsobom ovplyvňuje všeobecné povedomie a poznatky verejnosti (študentov, novinárov, administratívnych pracovníkov atď.). **Ak je takáto rozmanitá situácia prípustná a reš-**

¹³ Pozri Slovenská reč, roč. 65, 2000, č. 5 – 6, s. 279 – 294.

¹⁴ Dostupné na: <http://www.academia.edu>, (cit. 25. 9. 2017).

¹⁵ Je možné, že takáto podoba (*Dešefi*) je doložená v pramennom materiáli, ale to sa nijaký bežný čitateľ nedozvie, ak v texte nie je odkaz na pramenný materiál. Tak či tak, táto podoba nezodpovedá *Slovenskému biografickému slovníku* a PSP návod na prepis spojenia hlások *ew* nedávajú. Internetové zdroje zas naznačujú pomerne rozšírenú inú „nekodifikovanú“ podobu mena tohto rodu, a síce *Dešefi* (pozri viac časť 2 tohto textu).

¹⁶ „Hrad Niedzica, nazývaný aj Dunajec, bol centrom dunajeckého panstva. Horný hrad postavil v prvej štvrtine 14. st. Kakaš Berzeviči.“ Pozri <http://www.spisskastaraves.sk/hrad-niedzica/>, (cit. 25. 9. 2017).

pektovaná v prostredí, o ktorom sa predpokladá, že práve tu sa utvára odborná norma, nejestvuje dôvod, aby sa podobná situácia nerešpektovala v iných oblastiach a v bežnom používaní jazyka vôbec. Vyžadovať dôsledné dodržiavanie PSP od bežných používateľov a nevyžadovať od odborníkov, ak PSP a jazykový zákon platia aj pre nich, nemá opodstatnenie.

1.2.3. Komentár k relevantným novším odborným postojom k problematike prepisu HUP u zástancov prepisu

Záštancovia rešpektovania transkripcie HUP najčastejšie argumentujú troma tézami. Prvou je, že aj okolité slovanské štáty sa s prepisom týchto mien dávno vyrovnali (Česi, Chorváti, Slovinci). Druhou, že v našom kultúrnom prostredí sa už od čias obrodzenia tieto mená prepisovali slovenským pravopisom. A treťou je trvanie na dodržiavaní jazykového zákona a v jeho rámci na PSP ako kodifikačnej príručke (pozri Horváth, 1999; Hrnko, 2010; Doruľa, 2002, 2015).

V prvých dvoch prípadoch sú argumenty zástancov podložené niekoľkými výberovými dokladmi, proti ktorým možno (keďže nemáme k dispozícii nijaký relevantný výskum stavu) postaviť takisto výberové doklady svedčiacie o tom, že ani okolité krajiny, ani naši obrodenci či authority v neskorších obdobiach kultúrneho vývinu HUP neprepisovali, alebo používali v rôznej miere rozmanité varianty zodpovedajúce dobovému úzu.

A. Hrnko spomína v prvej súvislosti české prostredie a podoby mien *Lobkovic*, *Černín*, *Valdštejn* a *Rožmberk* zavedené v 19. st.¹⁷ Takéto podoby sa iste v českej odbornej aj neodbornej literatúre nájdu, nie sú však vyžadované ani zákonom a nik netrvá iba na používaní týchto podôb, tobôž nie, ak ide napríklad o genealogickú publikáciu, v ktorej je skúmanie histórie mien zapísaných v matrikách či na administratívno-právnych listinách súčasťou, resp. aj predmetom výskumu. V českom prostredí vyšla napr. v r. 2002 genealogická publikácia *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu* (autori Kasík, Stanislav; Mašek, Petr; Mžýková, Marie). Petr Mašek, autor úvodnej štúdie *Lobkowicz (dějiny rodu)*, tu uvádza aj vývin a premeny písanej formy tohto rodového priezviska – v 16. st. to boli varianty „z Lobkowic / z Lobkowicz“, v 18., 19. st. rod používal podobu „z Lobkowitz“, no vo vtedajšej odbornej a krásnej literatúre zvíťazila „moderní pravopisná forma z Lobkovic, ktorá se mezi lidem užívá dodnes. Rozhodnutím vladaře lobkowiczského domu ze dne 19. ledna 1919 byla však pro všechny členy rodu závazně stanovena zmíněna nejstarší dochovaná forma – z Lobkowicz [do kurzívy dala autorka tento text], což je rodem dodnes respektováno“ (Kasík, Mašek, Mžýková, 2002, s.15).

¹⁷ „V 19. století řešila rovnaký problém štandardizácie mien historických osobností aj česká historiografia. V jej prípade to však bolo odlišenie sa od nemčiny. Tak vznikli v českej spisbe mená ako Valdštejn (v origináli [skloňovaciú koncovku slova zachováваме tak, ako je citovanom texte; pozn. autorky] von Waldstein, neskôr von Wallenstein), Rožmberk (von Rosenberg) atď., ale upravili sa aj pôvodne české mená, ktoré používali a mnohí používajú dodnes v zložkovom pravopise. Tak napr. pánov z Lobkowicz (von Lobkowicz) bežne píšú v českej historiografii Lobkovic; podobne Černín (von Czernin) a iné“ (Hrnko, 2010, s. 345).

Ďalším českým príkladom môže byť publikácia Jana Haladu *Lexikon české šlechty* (Praha, Akropolis 1992). Tu sa v edičnej poznámke na s. 193 okrem iného uvádza: „Je určená [knihy] tým čtenářům, kteří na našem knižním trhu postrádají jakékoliv, často jen základní informace o osudech české šlechty. Zvolená forma implikuje i způsob zpracování; u jednotlivých jmen rodů jsou uváděny i další historické či používané varianty.“ Ak sa teda hovorí o šľachte českého pôvodu (aj o starých českých vladyckých rodinách od 13. st.), na prvom mieste sa uvádza domáca podoba mena, za ním ďalší variant či varianty, všetky podoby sú však vytlačené rovnakým typom – polotučným písmom: **Radeční z Radče** „též **Radetzky**“ (s. 122); **Přichovští z Přichovic** „též **Przichowsky z Przichowitz**“ (s. 119); **Malovcové z Malovic** „též **Malowetz z Malowitz** je jméno starého českého rodu, nejprve vladyckého, později panského.“ (s. 95); **Hrzánové z Harasovova** „též **Hrzan z Harrasova i Herzanové**“ (s. 60); **z Lobkovic** „též **z Lobkowitz**“ (s. 91); **Černínové z Chudenic** „též **Czerninové z Chudenic**“ (s. 37) atď. Podľa pôvodu rodu sa varianty uvádzajú aj v opačnom poradí, na prvom mieste je napr. nemecké, francúzske apod. meno a za ním český variant, ak existoval, napr.: **Liechtensteinové** v záhlaví (pôvod Štajersko) „též **Lichtenštejnové**“ (s. 88); **Buquoyové** „též **Bucquoyové [kvoj]**“ (s. 30); **Fürstenbergové** [firstenberkové] (s. 49) – kde je to potrebné, uvádza sa teda aj výslovnosť. Okrem poradia variantov, ktorými sa naznačuje pôvod rodu, nie sú tu nijaké zátvorky, iné typy písma či formálne znaky „usmerňujúce“, ktorú podobu mena má používateľ uprednostňovať. Naznačenie výslovnosti je ďalším krokom ústretovosti voči čitateľovi.

J. Doruľa (2015) spomína tie isté domáce podoby rodových mien z českého prostredia ako A. Hrnko (*Lobkovic, Valdštejn*) a argumentuje, že aj u nás sa v danom období písali historické mená slovenským pravopisom. Ako príklad uvádza doklady z M. Godru – *Vešelini... dnes pod jménem Vesselinski, Esterházi*, z M. M. Hodžu – *Séčini, Séčini*, J. Kollára – *Wešelini, Boďai, Rákoci* (tamže, s. 387). J. Doruľa tým poukazuje na fakt, že v niektorých (individuálnych, pozn. autorky) úzoch obrodencov sa uplatňovali pri písaní mena hlásky zodpovedajúce modernému (vtedajšiemu) slovenskému pravopisu, meno sa zapisovalo foneticky. Áno, takéto tendencie nik nevyvracia, v jazyku jestvuje prirodzený proces kultúrnej aproprácie (reálie, osobnosti), ktorá sa prejavuje aj tak, že sa meno osoby adaptuje, prispôsobí sa napríklad pravopisne, ale trebárs aj prekladom do prijímajúceho jazyka (*Filip IV. Pekný*, v pôvodnom jazyku vo francúzštine *Philippe IV le Bel*). Vďaka ortografickej aproprácii zas máme v dnešnej slovenčine (nie štúrovskej ani hodžovsko-hattalovskej) adaptované historické mená *Mikuláš Šubič Zrinský, Matej Korvín, Matúš Čák Trenčiansky, Zápoľský, Kopernik, Kolumbus* a pod. (popri pôvodných, zvyčajne latinských podobách). Prejav formálnej jazykovej aproprácie (privlastnenia) na znak známosti, hrdinstva, úcty, ale aj používanie variantnej podoby zápisu mena samým jeho nositeľom alebo dodatočná legendarizácia osobnosti (prostredníctvom forsírovania v publicistike, v populárno-náučnej literatúre, beletrii, učebniciach, vo filme a pod.) a iné činitele sa v našich kultúrnych dejinách spontánne podieľajú na adaptácii niektorých mien. Ale to neznamená, že obrodenci (ani generácie po nich) prepisovali všetky mená používané

do ich obdobia. Ani v obrodení, ani neskôr sa apropiácia neaplikovala celoplošne, naraz a nariadením. Dokonca ak sa aj na J. Doruľom citované texty z 19. st. pozrieme hlbšie, zistíme, že autori popri „svojej“ domácej podobe nezabudli uviesť/uvádzať aj iné jestvujúce či používané variantné podoby priezvisk historických osobností. V tomto zmysle ich prístup zodpovedal danému stavu a odrážal úsilie poskytnúť čitateľovi informácie aj iného ako len čisto umeleckého charakteru (napr. spôsob písania mena osobnosti nielen samými autormi, ale aj inými autoritami). V almanachu Zora (1835), v ktorom je publikovaná balada Michala Godru *Vešelíni na Muráni* citovaná J. Doruľom, je uverejnený aj Žiwotopis ĽGRÓFA ZRÍŇI MIKULÁŠA IVho (s. 69 – 98) od Martina Hamuljaka, tu podpísaného ako Hamulják (s. 98). Hamuljakov text i poznámky k nemu dobre dosvedčujú, že úzus v písaní priezvisk bol u obrodencov veľkorosý, v podstate zachytávali jestvujúce variantné podoby mien: „Zrínski aňeb Zríňi i ĽGróf Mikuláš IV, Horwatska, Slawonska i Dalmatska Bán (Bogan)...“ (tamže, s. 71). V poznámke pod čiarou označenej v texte Žiwotopisu dvoma hviezdikami, v ktorej Hamuljak spresňuje, koho chápe pod spojením „domáci i prespolňi Ďegopisci wihlašugú“, uvádza mená týchto dejepiscov – „Istvánffy, Rattkay, Hellmar, Wagner, Kačič, Bethlen, Fessler, Hammer a t. d.“ (tamže, s. 71). Tieto priezviská píše bez zásahu do zložkového pravopisu. Ďalšie rodové mená zapisuje v texte rozmanito – „Ország, Balašša, Thurzo, Forgács, Battyán, Reni (ďle Wagnera: Prényi), Bánffy, Drugeth, Teleky“ (tamže, s. 72). Aj Michal Godra vo vyššie spomínanej balade, ktorá je v almanachu na s. 233 – 250, v poznámke pod čiarou takto komentuje posledný verš na s. 235: „Když pod Ferdinandem III. sedmohradský kníže Rákócí Jiří I. známe spiknutí ve vlasti našej byl učinil: tu i Muráň, hrad toho času velmy značný, nímž vtedy hraběte Sěci Jiřího dcera Maria, Bethlen Štěpanova jšťě květúca wdova, vírou evangelička, snad so sestrou za hraběte Illěšháziho vdanou... Jak Vešelíni, – původně Vesselín, – z polské, dněš pod jmenem Vesselinski květúce rodiny...“ (tamže, s. 235). Ani tu teda nemožno hovoriť o nejakom jednom alebo jednotnom prístupe k historickým priezviskám (*Vešelíni* v texte balady, *Vešelíni*, *Vesselín*, *Vesselinski* v Godrovom komentári, *Rákócí*, *Sěci*, ale *Illešházi* a *Bethlen*).

Individuálnym úzom písal priezviská niektorých osobností aj Ľudovít Štúr. Spôsoby zápisu sú pri rôznych osobnostiach rôzne. Letmý obraz si môžeme urobiť vhl'adom napr. do korešpondencie (1954, zostavil J. Ambruš), v ktorej sú mená zapísané takto: *Prónay* (s. 114, 147 a inde), gróf K. *Zay* (s. 199 a inde), *Zolnay*, *Liptay* (s. 143), *Tewrewk* (s. 148), P. *Jozeffy* (s. 326 a inde), *Majláth* (s. 356 a inde), K. *Rutkay* (s. 215, 241), ale *Muňai* (s. 113), *Mačkóni* (s. 143), knihovník *Appoňský* (s. 148), Šaffařík (155) / Šafařík (220), K. *Kuzmáni* (s. 339). Nejdeme teraz skúmať a porovnávať, aké boli matričné zápisy mien týchto osobností, isté je, že Štúrov prístup bol svojvoľný, individuálny (*Zay*, *Prónay*, ale *Muňai*, *Appoňský*).¹⁸

¹⁸ Ak by sme niektoré z týchto Štúrových zápisov priezvisk porovnali s tým, čo platí a čo sa vyžaduje dnes, v prípade grófa Zaya sa v SBS v príslušnom zväzku uvádza podoba *Zai* (zv. 6, s. 399), meno *Zolnay* sa v biografickom slovníku neuvádza, meno Pavla *Jozeffyho* (1775 – 1848) v SBS ostáva nezmenené (zv. 2, s. 152), hoci sa vzhľadom na časovú hranicu r. 1918 podľa PSP

Bolo by zaujímavé preskúmať, prečo sa napríklad tieto individuálne úzy obrodencov – ak by smerovali k nejakému jednému typu zápisu – nesnažil v ich časoch nik zjednotiť a kodifikovať. Keby to bola bývala silná téma, iste by nejaké pokusy boli. A takisto prečo sa napríklad tendencie prepisovať uhorské šľachtické priezviská slovenským pravopisom ani v názname neprejavili neskôr, napr. v *Slovenských dejinách* Františka Hrušovského (4. vydanie, Turčiansky Svätý Martin, 1940). V nich sú nasledujúce podoby mien: *Jagello*, *Jagelovský* (s. 130), *Ján Huňadi*, rumunský šľachtic (s. 140), *Mikuláš Komorowski* (správa spišských miest, 1412 do zálohu Poľsku), *Peter Komorowski* (liptovský župan, pán Oravského zámku) (138, 145), *Thurzovci* (159, 170), *Juraj Thurzo* (171, 173 a i.), *Fr. Révay* (170 a i.), arcibiskup *Peter Pázmány* (179, 180), arcibiskup *František Forgács* (178), sedmohradský kalvínsky šľachtic *Štefan Bocskay* (187), *Jur Rákóczi* (190), *Fraňo Rákóczi* (197), *Benedikt Szőlősi* (z Rybníka) (207), *Albert Apponyi* (336), správca univerzitnej tlačiarne *Martin Szentiványi* z Liptovského Jána (222). Podobne je to aj v inej publikácii F. Hrušovského z rovnakého obdobia, v učebnici pre 4. ročník slovenských stredných škôl (1942), v ktorej sa uvádza meno *Juraja Fándlyho*¹⁹ ako *Fándli* (s. 115), ďalej *Eliáš Láni* (s. 102), ale *Benedikt Szőlősi* (z Rybníka) (s. 102), *Grassalkovičov* palác (s. 101), a ďalej *Gabriel Bethlen* (s. 94), *Štefan Bocskay* (s. 89, 94), arcibiskup *Peter Pázmány* (s. 91), *Juraj Thurzo* (s. 89), kardinál *Alexander Rudnay* (s. 118), *Martin Hamulják* (s. 118), gróf *Zay* (s. 121) atď. Podobný stav zachovávanía historických podôb priezvisk ukazuje aj publikácia D. Rapanta, F. Hrušovského a F. Bokesa *Osudy memoranda* (1941).

Medzi autoritatívne texty, ktoré formujú kultúrne prostredie a povedomie súčasných generácií, patrí nielen slovenská odborná textová produkcia po r. 1991, ktorá – ako sme ukázali – je v otázkach prepisu HUP veľmi hybridná. Dosiaľ funkciu základných vysokoškolských učebníc plnia napr. publikácie z dejín staršej slovenskej literatúry [Minárikove, Mišianikove, Okálove práce, vydané v 80. rokoch 20. storočia a skôr²⁰] či z histórie Slovenska, v ktorých sa historické mená uvádzajú v úze, aký bol platný v čase vzniku týchto publikácií a v ktorom badať istý systém.²¹ Uvádzanie variantných podôb mien historických osobností je tu pravidlom – celkom dôsledná je pri menách autorov literárnych diel, pri osobnostiach z oblasti spoločensko-politického života sa zvyčajne (no nie vždy) uvádza iba jedna podoba priezviska (*Matej Korvín*, *Ján Zápoľský*, *Štefan Bocskay*, *Gabriel Bethlen*, *Juraj I. Rákóci*, *Peter Pázmány*, *Mikuláš Oláh*, *Juraj Draškovič*²²;

zjednodušovanie zdvojených hlások a písanie mäkkého -i na konci namiesto ypsilonu vzťahuje aj na toto meno (pri iných menách so zdvojeným *ff* sa jedno vypúšťa – Bánfi). Meno *Tewrewk* u Štúra sa v SBS uvádza dokonca s *th* (*h* sa má podľa PSP v tomto prípade vypúšťať) – *Thewrewk* (1839 – 1903), ale meno *Prónay* u Štúra je v SBS v podobe *Prónai* (zv. 4, s. 550). Nuž teda aký systém, aká časová hranica rok 1918 a aké zjednotenie? O nedôslednostiach v *Slovenskom biografickom slovníku* pozri aj Chrenková, 2005.

¹⁹ Dnešná vžitá podoba.

²⁰ Pozri konštatovanie Daniela Škovieru (2008) o doteraz jedinej vysokoškolskej učebnici renesančnej literatúry Jozefa Minárika.

²¹ Platí to aj o beletrii s historickou tematikou (Nižnánsky, Hykisch a i.).

²² Podoby sú vyexcerpované z Registra autorov a diel v publikácii Jozefa Minárika (1985).

Štefan Báthory, Michal Bencsik, Gabriel Bethlen, Štefan Bocskay, Matúš Čák, Mikuláš Eszterházy, Ján Hunyady, Ján Jessenius-Jesenský, Mikuláš Koperník, Matej Korvín, Michal Siládi, Imrich Thököly, Thurzovci²³). Na mieste je teda otázka, či tu naozaj pred r. 1991 (vydanie PSP) panovalo z celospoločenského používateľského hľadiska až také rozkolísanie v písaní historických mien. Pretože aj tento „náhodný“ vhlád do niektorých autoritatívnych zdrojov 20. storočia, ktoré formovali a formujú historické vzdelanie a individuálnu pamäť rôznych generácií, ukazuje, že rozkolísanosť v pomere k stabilite v písaní mien bola skôr zanedbateľná. Reálny stav však môže ukázať iba systematický výskum na reprezentatívnej vzorke tlačенých diel vrátane učebníc. Ten nemáme k dispozícii, resp. pokiaľ je nám známe, taký výskum nejestvuje. Čítanie, štúdium formuje pamäť, tá zas odovzdáva informácie v perspektíve ďalej. Ak má raz človek z kultúrneho kontextu zažitú a vžitú (vžitosť ako vlastnosť normy je lexikálna a lexikologická kategória) podoby mien *Thurzo* a *Fugger* (či odvodených označení typu *Thurzovsko-fuggerovská banská spoločnosť*), jeho logike sa prieči písať od istého dátumu mechanicky na základe vonkajšieho rozhodnutia a príkazu tieto mená v podobe *Turzo*, ale *Fugger* sa pripúšťa (hoci pri dôslednom dodržaní transkripčných pravidiel z PSP by to mali byť podoby *Turzo* a *Fuger*).

Dostali sme sa tak k tretiemu argumentu zástancov prepisu HUP, k trvaniu na dodržiavaní platných PSP a na jazykovom zákone (Hrnko, 2010). Ako ukážeme ďalej, príslušná pasáž PSP má „matrioškový charakter“ pravidiel v pravidle. Podstupovať procedúru realizácie takto koncipovaného pravidla nie je v silách bežného používateľa jazyka. Vo vlastnej textovej časti príslušného pravidla o prepise sa uvádza zopár elementárnych transkripčných pravidiel, ktoré na adekvátne prepísanie mien vyskytujúcich sa v priebehu 1000 rokov („mená osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín“, PSP, s. 38), počas ktorých sa vystriedalo množstvo pisárskych a kníhtlačiarskych úzov ovplyvnených latinčinou, nemčinou, poľštinou, maďarčinou a kultúrnymi slovenčinami, nepostačujú. Laik, ale ani jazykový profesionál bez hlbokých odborných filologických a historických vedomostí nedokáže každé (či akékoľvek) historické meno (vyskytujúce sa často vo viacerých doložených variantoch, pričom k dispozícii je v bežnej praxi zvyčajne iba jeden variant) prepísať podľa PSP tak, aby zodpovedalo podobe priezviska uvedenej v *Slovenskom biografickom slovníku*. PSP totiž „zabezpečujú“ nedostatok uvedených transkripčných pravidiel odkazom na toto dielo. V poznámke príslušnej pasáže konštatujú, že „náležité podoby mien“ sa uvádzajú v *Slovenskom biografickom slovníku* (PSP, 2013, s. 38). PSP odkazujú na vydania tohto slovníka v rozpätí rokov 1986 – 1994, teda je potrebné vedieť, v koľkých vydaniach slovník vyšiel, a zrejme vydania porovnávať, či a k akým zmenám došlo v jeho novších vydaniach oproti starším vydaniam. Len prvé vydanie *Slovenského biografického slovníka* z r. 1986 má 6 zväzkov veľkého formátu a je dostupné dnes už len v rámci knižníc. Knižnice slovníky požičiavajú iba prezenčne, elektronická podoba tohto slovníka nejestvuje. Na nedostatky, nesystematickosť a hojné „výnimky“ v sprá-

²³ Podoby sú vyxcerpané z Menného registra v publikácii Jána Mišianika a ďalších autorov (1958).

covaní *Slovenského biografického slovníka* sa viackrát poukazyvalo (Chrenková, 2005; Szabómihályová, 2005, 2013, tu aj viac odkazov) bez vyvodenia dôsledkov. Konštatujeme, že toto dielo ako záväzná na prepis HUP nemožno akceptovať. Ak platia PSP o prepise HUP a transkripčné pravidlo o vypúšťaní hlásky *h* v skupine *th* pri priezviskách, ktorých nositelia zomreli pred r. 1918, potom nie je jasné, prečo v príslušnom abecednom poradí SBS sa hláska *h* vypúšťa v mene *Turzo* (Juraj), ale v menách *Tholt*, Štefan, publicista, učiteľ (1831 – 1912), *Thurn-Valsassina*, Krištof, úradník (? – 1554), *Thuróczy*, Karol, lekár (1850 – 1909), *Thury* (Thúry), Juraj, protiturecký bojovník (1515 – 1571)²⁴ hláska *h* ostáva. Mohli by sme pokračovať v ďalších príkladoch (*Zai*, ale *Ribay*, pozri poznámku pod čiarou č. 14).

Ak používateľ nevie na základe PSP prepísať čo i len jedno priezvisko, na ktoré sa PSP vzťahujú, alebo ho prepíše tak, že vzniknutou podobou rozmnožuje ďalšie nedoložené, teda deformované varianty, potom vyvíjanie nátlaku, aby to robil výberovo v niektorých populárnych a forsírovaných prípadoch, ktoré sú uvedené priamo v PSP (*Pálfí*, *Ňári*, *Ziči*, *Palucký*), nemá opodstatnenie. PSP okrem toho v poznámke odkazujú ešte na akési „iné pravidlá“ publikované v časopise *Slovenská archivistika*, 15, 1980 (bez uvedenia autora a názvu príspevku). Časopis je dostupný napr. v Univerzitnej knižnici v Bratislave iba prezenčne. Text, na ktorý PSP odkazujú, je štúdia P. Horvátha (1980) na 12 stranách – z ktorých každá má 52 riadkov (podľa súčasnej normy by mal tento článok približne dvojnásobný počet strán) – obsahujúca také množstvo typov, prípadov a vysvetlení o grafickom zápise a následnom slovenskom prepise písmen v latinských, južnoslovanských, maďarských a napokon aj slovenských historických menách, že bez tohto textu prepisovať jednoducho nemožno (o tom podrobnejšie v časti 2 tohto textu). V Horváthovom texte sa navyše odporúča prepisovať všetky mená z tohto obdobia, teda aj mená *Kollár*, *Országh*, *Hollý* na *Kolár*, *Orság*, *Holý* a pod. (pozri poznámku pod čiarou č. 5). Má teda ten, kto sa podrobne oboznámi so štúdiou P. Horvátha, rešpektovať aj tieto návrhy na transkripciu? Alebo má poznať Horváthove pravidlá a potom hľadať, do akej miery korešpondujú so *Slovenským biografickým slovníkom* a ten zas do akej miery korešponduje s transkripčnými pravidlami uvedenými vo vlastnej textovej časti PSP? Na to už PSP odpoveď nedávajú.

Ak toto poznanie a praktická skúsenosť, o ktorých tu hovoríme, nie sú vlastné tým zástancom prepisu, ktorí argumentujú PSP a jazykovým zákonom, potom možno pochybovať, či sami problematiku ovládajú aj prakticky, nie iba deklaratívne. Autor, redaktor, novinár či prekladateľ, ktorý má pracovať nie s troma uhorskými priezviskami uvedenými v PSP v „adekvátnych vzorových podobách“, ale s desiatkami mien pri príprave odbornej či populárno-náučnej historickej publikácie k dejinám regiónu, mesta, fary či podniku, pričom k základným štýlotvorným činiteľom takéhoto textu patrí aj vymenúvanie osôb či uvádzanie zoznamov príslušníkov rodín alebo rôznych sociálnych skupín (členov záujmových spolkov priemyselníkov, remeselníkov, umelcov, cirkevných, politických inštitúcií, poslucháčov, profesorov, učiteľov škôl

²⁴ Slovenský biografický slovník, zv. IV, 1986, s. 56 – 59.

a pod.), si musí klásť otázku, na základe akých poznatkov a akého overovania možnosti naplniť požadované pravidlo mohli vlastne autori PSP v r. 1991 a v neskorších vydaniach takéto všeobecné a vágne pravidlo predložiť. A takisto na základe akej skúsenosti a overovania realizovateľnosti tohto pravidla mohlo Ministerstvo kultúry SR toto pravidlo kodifikovať a môže dosiaľ na ňom trvať a výberovo jeho dodržiavanie od používateľov pod hrozbou pokuty vyžadovať. Dnes s HUP prichádza do styku ktokoľvek, ktokoľvek sa môže podieľať na zverejňovaní historických faktov, medzi ktoré HUP patria. Ak niekto pripravuje napr. webovú stránku (obce, mesta, fary atď.), na ktorej chce zverejniť súpis mien historických osobností z uhorského obdobia, ktoré sa v priebehu dejín vystriedali v nejakom úrade, v nejakej funkcii, mal by ich prepísať podľa platných PSP a jazykového zákona. Má teda ten, kto vypisuje znenie mien z matrik, kroník, signovaných dokumentov a archívov, všetky tieto mená vo svojom novom pripravovanom dokumente prepísať? Na stránke fary vo Veľkých Kostoľanoch²⁵ sú napríklad zverejnení súčasný správca a kaplán farnosti a zoznam ich predchodcov: 2007 – 2009 Kubinec Marcel, 1989 – 2007 Obranec Peter, 1985 – 1989 Vaško Rudolf, 1956 – 1984 Múčka Antonius, 1927 – 1956 Herda Rajmundus, 1888 – 1927 Hoenig Franciscus, 1848 – 1888 Ochaba Stephanus, 1834 – 1848 Fekete Josephus, 1812 – 1834 Fiala Antonius, 1805 – 1812 Templer Joannes, 1788 – 1805 Mikovényi Antonius, 1763 – 1788 Miekeška Martinus, 1759 – 1763 Thamassy Samuel, 1758 – 1759 Thurszky Andreas, 1748 – 1758 Mojthényi Stephanus, 1721 – 1748 Tamássy Michael Joseph, 1714 – 1720 Bilik Joannes, 1710 – 1714 Skomalovics Joannes atď. Podľa platných PSP by mená osôb, ktoré žili do r. 1918, mali byť prepísané. Ale ako? Mikovényi?/Mikovíni?, Miekeška?, Tamasi?/Tamaši?/Tamási?, Turský?/Turský?, Mojténi? atď. Je možné od niekoho žiadať takéto prístup k archívnym materiálom, k svojej vlastnej histórii a jej vierohodnosti?

1.2.4. Komentár k relevantným novším odborným postojom k problematike prepisu HUM u kritikov prepisu

Ak sme na začiatku v časti 1.1. poukázali na vývin názorov a zmenu postoja u samého iniciátora prepisu J. Nováka smerom k „dobrovoľnosti“ a rešpektovaniu rozhodnutia autora, ako písať HUP, v súčasnosti je takýto postoj výrazne prítomný aj ako hlas odborníkov. Tí so zástancami prepisu už „nebojujú“ v zmysle dokazovania, ktoré meno prepísať a ktoré nie, kto bol „slovenský“ šľachtic,²⁶ a kto nie, ale celú problematiku slovenského prepisu HUP vnímajú už ako anachronizmus. Argumentujú súčasným stavom historického poznania (domáceho i medzinárodného) a výskumov (často vlastných, napr. F. Feder Mayer) a nevyhnutnosťou medzinárodnej vedeckej kompatibility. V r. 2010 publikoval Dušan Kováč v č. 1 Historického časopisu člá-

²⁵ Zdroj: <http://www.velkekostolany.fara.sk/web/index.php/farnost/knazi-farnosti>, dátum uverejnenia: pondelok, 29. august 2011, 10:20.

²⁶ Zdôrazňujeme, že hoci sa téma teraz často zo strany zástancov prepisu zjednodušuje v tom duchu, že prepisovaním mien prijímame aj maďarských šľachticov za „svojich“ (Aponi), z hľadiska dodržiavania znenia pravidla v PSP sa prepis týka všetkých mien, nielen šľachtických.

nok, v ktorom referuje o vytvorení Komisie pre písanie mien z uhorského obdobia slovenských dejín. Jej členovia sa zhodli a dospeli k spoločnému záveru v troch bodoch: napriek tomu, že mnohé osoby a rody používali rôzne spôsoby písania svojich mien, unifikácia spôsobu písania mien nie je nevyhnutná za každú cenu, „pretože historici v odborných prácach a edíciách dokumentov sú povinní používať formu, ktorá sa vyskytuje v historických dokumentoch“ (Kováč, 2010, s. 136). Ďalej sa komisia vyjadrila, že nie je vhodné, aby sa do PSP „zavádzali tzv. umelé, nikde v historických prameňoch sa nevyskytujúce mená, ako napr. Ziči (Zichy), Pálfi (Pálffy), Baťáň (Batthyány) a pod.“ (tamže) a že na sprehľadnenie a zavedenie systému do týchto mien je účelné vydať publikáciu, „ktorá by uvádzala všetky v historických dokumentoch sa vyskytujúce formy písania mien osôb a rodov“ (tamže, s. 137). Takýto projekt je podľa slov D. Kováča v citovanom príspevku už pripravený v Slovenskej národnej knižnici (SNK) (tamže). Medzi projektmi, ktoré SNK zverejňuje na svojej webovej stránke, sme však v r. 2017 o tomto projekte nenašli nijakú informáciu.²⁷

V r. 2002 v 11. a 12. čísle časopisu *Knižnica* publikovala bibliografka Mária Okálová, zodpovedná za menné autority na pracovisku Útvar pre súbory autorít v Slovenskej národnej knižnici v Martine, štúdiu *Historické mená ako menné autority*. Autorka v nej dáva do pozornosti potrebu redaktorov, bibliografov, tvorcov katalógov a indexov, ktorí sa pri svojej práci orientujú na určitú jednotiacu formu autoritatívneho záhlavia (osobného mena) – prístupového výrazu s prepracovanou množinou odkazov, aby získali informácie o tom, čo sa v danom katalógu či databáze od historického autora alebo o ňom nachádza, pričom slovenské katalógy musia byť prepojené s medzinárodnými. Okrem toho aj naše katalógy slúžia zahraničným používateľom. Aká je celá práca tohto typu zložitá a čo všetko je pri nej potrebné zohľadňovať, zosúladiť aj s príručkovými prameňmi, M. Okálová ukazuje na viacerých modelových spracovaniach záhlaví a odkazov pri antických a stredovekých autoritách. V tejto súvislosti argumentuje, prečo je napríklad adekvátne záhlavie *Martin Rakovský* (s ďalšími variantmi *Rakowsky Martin*, *Rákóczy Márton*, *Racotius Thurocius Martinus*), ale aj záhlavie *Szentiványi Martin* (a nie *Sentiváni* ani *Svätojánsky*) (tamže, s. 551 – 552). Ak raz neexistuje ani jeden prameň, kde by sa vyskytovala podoba mena *Sentiváni*, nemôže takáto podoba tvoriť záhlavie.²⁸ Okálovej štúdiu naznačuje, že jestvovanie variantných písaných podôb mien historických osobností je v bibliografii bežná záležitosť rovnako ako je v tejto oblasti prirodzené systematizovať len to, čo reálne jestvuje.

Dôležitým hlasom v skupine historikov, ktorí pravidlo o prepise HUP vnímajú ako „nesprávne a nmoderné“, je genealóg a heraldik mladšej generácie doc. F. Federmayer. Vo svojom článku Úvaha k problematike prepisu priezvisk (2010) publikovanom v časopise *Slovenská archivistika* po tom, čo mu redakcia tohto časopisu zamietla publikovať štúdiu s odôvodnením, že neakceptuje prepis HUP podľa PSP (Federmayer, 2010, s. 76), Federmayer poukazuje na fakt, že snaha spred

²⁷ Pozri <http://www.snk.sk/sk/informacie-pre/kniznice-a-knihovnikov/projekty.html>, (cit. 25. 9. 2017)

²⁸ Na túto štúdiu odkazuje v poznámke pod čiarou aj G. Szabómihályová, 2005.

tridsiatich rokov riešiť rozkolísanosť písania historických priezvisk v praxi ukázala „svoje výhody, ale aj viacero problematických miest“. Presadením prepisu do PSP sa vytvorila „právna báza, ako nútiť všetkých autorov prepis priezvisk rešpektovať“, pričom príslušníci novej generácie historikov sa k tomuto problému nemali vôbec možnosť vyjadriť. Federmayer medzi hlavné dôvody, prečo prepis nepovažuje za akceptovateľný, uvádza odborné dôvody opierajúce sa o dlhoročný vlastný genealogický výskum, ako aj vecné (medzinárodný charakter problematiky) a etické dôvody. Ak pripustíme analógiu v čase, doc. F. Federmayer je v podobnej situácii, v akej bol doc. J. Novák v 70. rokoch 20. storočia – ako vedec je hlboko ponorený v genealogickej problematike. Je dokonca v komfortnejšej pozícii, pretože sa môže oprieť o širšie a hlbšie výskumy ako jeho predchodca. No na rozdiel od J. Nováka F. Federmayer nemôže formulovať svoje poznatky takým spôsobom, ktorý ako vedec považuje vo svojom čase za adekvátne: „Pravidlá pravopisu, najmä takto podivuhodne kreované,²⁹ tak dnes zasahujú do práva autora byť stotožnený so svojím textom. Prepis priezvisk nie je totiž pravopisný problém, ako písanie ypsilonu či veľkého písmena v názvoch, ale odborný problém. Dokazuje to aj zloženie komisie a spôsob, ako boli svojho času tieto zásady dohodnuté“ (tamže, s. 76). Vyššie sme ukázali (pozri časť 1.1. a poznámku pod čiarou č. 8), že Federmayer vo svojom prístupe k HUP rešpektuje doložené podoby mien v skúmaných súpisoch šľachty, uvádza všetky doložené pravopisné varianty a slovenské uprednostňuje v prípadoch, ak sú doložené.

Zásadný hlas do tejto diskusie predstavuje štúdia Gizely Szabómihályovej *Písanie historických osobných mien ako pravopisný problém* (2005, 2013). Szabómihályová rozsiahlo a na mnohých príkladoch mien poukazuje na viacero protirečení ako z hľadiska onomastického chápania problematiky, tak v rámci aplikácie samého pravidla o prepise HUP v PSP, ktoré znemožňujú najmä laikovi docieľať adekvátne prepis. Závažný je jej poukaz na rozpor v rámci znenia rozdielných podkapitol týkajúcich sa písania osobných mien v PSP. Nik dosiaľ nedal do súvislosti tak ako ona znenie dvoch rozdielných podkapitol PSP umiestnených v rámci III. kapitoly Písanie slov cudzieho pôvodu (prevzatých slov a cudzích vlastných mien). V rámci časti 1 tejto kapitoly (Hlavné zásady písania slov cudzieho pôvodu) sa v 3. bode medzi nezdômacnené slová, ktoré sa „používajú v pôvodnej podobe“, radia „predovšetkým vlastné mená, a to: a) osobné mená, t. j. rodné (krstné) mená a rodinné mená (priezviská)“ (Szabómihályová, 2005, s. 62; PSP, 2013, s. 35). Szabómihályová medzi takýmito menami, pri ktorých sa má zachovať pôvodný pravopis, nachádza aj meno spisovateľa a poslanca uhorského snemu *Kálmána Mikszátha*. Toto meno by sa však podľa podkapitoly 2 tej istej kapitoly (Písanie historických osobných mien z uhorského ob-

²⁹ „... veľmi nesystémovo tiež pôsobí, že prepis, faktické poslovenčenie sa dotýka len maďarských, ale už nie nemeckých, francúzskych, anglických, poľských či iných mien. Prečo? Radšej to tu nechcem ani rozvádzať. Ak má však slovenský pravopis umelé výnimky na základe času (1918), regiónu (územie Uhorska) či dokonca etnicity, niečo asi nie je v poriadku“ (Federmayer, 2010, s. 77). Ako na to poukazujeme v časti 1.2.2. tohto textu, podľa PSP je potrebné prepísať ako meno *Thurzo* na *Turzo*, tak aj *Fugger* na *Fuger*. V praxi sa to ne deje. V SBS však priezvisko *Fugger* vôbec nefiguruje. Uvádza sa v inej publikácii, v *Biografickom lexikóne Slovenska* v podobe *Fugger* (2004, zv. 2, s. 676).

dobia slovenských dejín) malo prepísať (dátum jeho úmrtia spadá pred rok 1918, pozn. autorky) na *Koloman Miksát* (porovnaj Szabómihályová iba *Miksát*, tamže, k tomu aj Ďurovič, 2002, s. 25). Tu potrebujeme dodať, že vo všeobecnosti jestvuje akési presvedčenie, že pravidlo o prepise HUP v PSP sa nevzťahuje na priezviská umelcov (najmä spisovateľov) z tohto obdobia. V tomto duchu sa vyjadril aj M. Zemko (2010). Nie je to však tak. Prepis uhorských mien sa týka všetkých (pozri PSP, s. 38). Ale práve na základe spomínaného bodu 3, na ktorý obracia pozornosť Szabómihályová a v ktorom sa ako príklady uvádzajú takmer výlučne mená umelcov, vedcov a politikov zo starších období svetových dejín (*Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven... Kálmán Mikszáth, Zsigmond Móricz, Juliusz Slowacki*, tamže, s. 35), sa môže utvárať všeobecné povedomie, že na mená spisovateľov (umelcov) sa pravidlo o prepise HUP nevzťahuje.

G. Szabómihályová otvára vo svojej štúdií ešte jeden závažný teoretický problém. Hovorí, že ak sa transkripcia HUP interpretuje ako čisto technická záležitosť, potom „sa forma vlastných mien chápe ako nepodstatná zložka jazykového znaku“ (Szabómihályová, tamže, s. 73). Proti tomu stavia konštatovanie V. Blanára, že „vlastné meno funguje prostredníctvom svojej vonkajšej formy, svojho vonkajšieho kontrastu s inými slovami“, a takisto konštatovanie J. Dolníka o špeciálnej funkcii označujúcej zložky vlastného mena: „vzťah používateľa jazyka k označujúcej stránke onymického znaku je zdrojom metajazykovej informácie o denotáte“ (tamže).

Pozornosť G. Szabómihályovej priklonená k teoretickej – onomastickej stránke problematiky nás inšpirovala k inej otázke. Textový výskum, ktorý sme robili na pozadí Slovenského národného korpusu a internetových zdrojov, predovšetkým webových stránok slovenských miest, obcí, hradov a iných pamätihodností, kde sa zverejňujú historické fakty (vlastníci majetkov, osobnosti, ktoré sa pričínili o rozvoj danej oblasti a pod.), nám ukázal, že mnohé HUP nadobúdajú po prepise na základe takej interpretácie PSP, akej je ten-ktorý autor prepisu schopný, nie jednu, ale niekoľko ďalších variantných podôb HUP. Napríklad meno HUP *Berzevicy* je v zdrojoch doložené v podobách *Berzevici/Berzeviči*³⁰ v oficiálnych textoch zo Spiša. Podľa PSP by mal používateľ dospieť k adekvátnej podobe mena: *Brezovický*, to však predpokladá znalosť maďarčiny a historických súvislostí; ak používateľ nevie po maďarsky, použije transkripčné pravidlá uvedené v PSP a prepíše na *Berzevici*. Nieкто však prepíše zložku *cz* ako *č* (*cs*), a nie ako *c*, a vznikne podoba *Berzeviči*. J. Novák v už citovanej publikácii píše rod ako *Brezovický* a v texte udáva, že tento rod v literatúre „nachádzame iba pod priezviskom odvodeným od maďarského pomenovania obce – pod priezviskom *Berzevicy*“ (Novák, 1986, s. 23). My dnes máme vďaka „pred-

³⁰ „Dedina vznikla na zač. 14.st. nad potokom Lapšanka. Vznikla na nemeckom práve a jej zakladateľom bol Kakaš *Berzeviči*... Je to dôkaz toho, že fundátorom svätyne bol v r.1326 Kakaš *Berzeviči*.“ (<http://spisskastaraves.sk/nizne-lapse/>); „Hrad Niedzica (nazývaný aj Dunajec) – na začiatku 14. storočia ho postavil Kakaš *Berzeviči* a počas storočí hrad často striedal vlastníkov.“ (<http://www.infoglobe.sk/regiony/europa/slovenska-republika/presovsky-kraj/kraje-clanky/spisska-staraves-a-zamagurie>, cit. 2. 8. 2017).

písanej“ transkripcii teda už aj podobu *Berzeviči*, ktorá asocjuje skôr talianske ako uhorské šľachtické priezvisko.

Zaznamenali sme napríklad tendenciu prepisovať priezviská s koncovkou *-ay* (typ *Bocskay* → *Bocskaj*) s *-j* na konci mena, pričom PSP podobu *Bočkaj* s *-j* uvádzajú ako jedinú výnimku (s. 38). Ostatné mená zakončené na *-y/-i* po samohláskach a všetkých spoluhláskach okrem *d, t, n* sa majú písať s *-i*. V korpuse Omnia Slovaca však nachádzame napríklad 27-krát podobu *Sirmaj* (Szirmay) v relevantných zdrojoch – v *Encyklopédii slovenských hradov* (2007), v slovenskej wikipédii v rámci hesla *František Barkóci* aj ako samostatné heslo *Anton Sirmaj zo Sirmy*. *Sirmaj* s *-j* sa objavuje aj na webových stránkach obcí a miest (Stretava, Ružomberok, Brekov, Pozdišovce), Matice slovenskej a Zemplínskeho múzea. Podoba *Stáraj* (Sztáray) v prípade zemplínskej šľachtickej rodiny sa v korpuse vyskytuje v 10 dokladoch, z toho najviac na webovej stránke Zemplínskeho múzea, potom po 1 doklade na stránke fary obce Staré a na stránke obce Slivník a jeden doklad je zo štúdie Š. Švagrovského, ktorú citujeme v časti 1.2.1. Používateľ vidí v PSP tučným typom vytlačené meno *Bočkaj* a podľa toho prepisuje. Meno sa uvádza ako výnimka pre svoju „zaužívanosť“ (pozri znenie PSP v poznámke pod čiarou č. 32), no iným menám tohto typu sa upiera stať sa zaužívanými. Pričom ak niečo zodpovedá prirodzeným adaptačným procesom v slovenčine, tak je to práve výslovnosť *-j* v skupine samohlásky, za ktorou nasleduje *-i/-y*. Pri šľachtickom mene *Dessewffy* sme zaznamenali výskyt 4 ďalších písaných podôb (*Dešefi, Dešefy, Dežóffy, Dežófi*),³¹ ktoré nezodpovedajú ani PSP, ani SBS, ale snaha o prepis je tu preukazná. Pri týchto dokladoch sa nedá hovoriť, že niekto odmieta prepis. Sú dôkazom akceptácie prepisu, ale – individuálne pochopeného a zvládnutého.

Otázka teda je, aký štatút majú takto vzniknuté „laické“ ortografické podoby, ktoré vznikli v úsilí rešpektovať pravidlo o prepise HUP, ale sú neadekvátne – nezodpovedajú ani PSP, ani SBS, ani transkripčným pravidlám v štúdiu P. Horvátha z r. 1980. Slovenská onomastika pozná termín *rekonštruovaná podoba mena*. Tak označuje V. Blanár svoj prepis, keď v časovom priereze sleduje vývin príslušného osobného mena³² (pozri Blanár, 1961). Potom v korpuse doložené laické i odborníkmi uvádzané podoby, ktoré tu len výberovo dokladáme, možno označiť ako „individuálne nesytemové (ad hoc) rekonštrukcie“ HUP. V PSP sa nezohľadnil dôležitý aspekt, a síce, že prepis niektorých mien predstavuje náročnú problematiku, ktorá si vyžaduje ako historiografické, tak aj filologické poznatky (napr. transkribovanie písmen, fonematická platnosť zdvojených grafém v jednotlivých epochách; k výslovnosti a prepisu mena *Juraj Lessák* [*Lesák/Lešák*] pozri napr. Vavro, 1961; Majtán, 1997, ale pozri napr. aj odpoveď jazykovej poradne týkajúcu sa výslovnosti mena *Gessay*

³¹ Viac o tom pozri časť 2 tohto textu.

³² „... Formu vlastných mien uvádzame v rekonštruovanej podobe. Dnešným pravopisom sa zachytáva znenie mena v 16. a 17. storočí na Bociach. K rekonštruovanej podobe sme dospeli porovnávaním jazyka PK (ako ho poznáme z početových kníh 5 pisárov) s dnešným nárečovým stavom.“ (Blanár, V.: Osobné mená v početových knihách zemianskeho banského súdu na Boci z rokov 1588 – 1602. In: Jazykovedný časopis, XII, 1961, č. 2, s. 140).

[Gesai/Gešai]³³). Vyžadovať takúto erudíciu od bežného používateľa slovenčiny je neprimerané (k tomu v podobnom duchu aj Szabómihályová, 2005). A je tu ešte ďalšia otázka: dochádza rešpektovaním PSP skutočne k jednotnému písaniu týchto mien a utváraniu akéhosi systému, čo bol cieľ, ktorý si stanovili členovia Komisie pre historickú terminológiu v 80. rokoch 20. storočia? Ukazuje sa, že nie. Ba práve naopak, vznikajú ďalšie svojvoľné písané varianty, čím variantnosť podôb jedného mena, ktorú chcela komisia odstrániť, narastá, ako to ukážeme v nasledujúcej časti.

2. TRANSKRIPČNÉ PRAVIDLÁ NA PREPIS SFORMULOVANÉ V PSP A MOŽNOSŤ/NEMOŽNOSŤ DOSIAHNUŤ ICH APLIKÁCIU POŽADOVANÚ PODOBU MENA UVEDENÚ V SLOVENSKOM BIOGRAFICKOM SLOVNÍKU

Ako sme už upozornili v predchádzajúcich častiach textu, keď sme ukázali na komplikovaný „matrioškový“ charakter formulácií pravidla o prepise HUP v PSP, v rámci ktorého sa uvádza iba zopár elementárnych a všeobecných transkripčných pravidiel a odkazuje sa na *Slovenský biografický slovník*, a uviedli niekoľko v korpusse doložených neadekvátne prepísaných mien, chceme teraz predviesť, ako v praxi vyzerá/môže vyzerat' pokus o prepis HUP na základe PSP³⁴ a do akej miery takto utvorená grafická podoba zodpovedá/nezodpovedá požadovanej podobe mena uvedenej v SBS.

³³ „*Gessayova ulica* v Bratislave je pomenovaná po slovenskom novinárovi *Ignácovi Gessayovi*. Pri priezvisku *Gessay*, ako aj pri názve ulice *Gessayova* (keďže nepoznáme výslovnosť priezviska podľa rodinného úzu) možno uprednostniť výslovnosť so spoluhláskou *š* – [gešaj, gešajova]. Opora takejto výslovnosti je v historickom názve obce *Gessayov*, ktorý sa po roku 1948 písal v podobe *Gešajov* (od r. 1960 *Zálesie*). Keďže uvedené skutočnosti nie sú všeobecne známe, bežne sa názov ulice vyslovuje aj so spoluhláskou *s* [gesajova].“ Dostupné na: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/1589/#axzz4iOI3Vjil>, cit. 9.7. 2017)

³⁴ Uvádzame celé znenie príslušnej časti z PSP: „Mená osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín (do roku 1918), písané dosiaľ nejednotne (zložkovým alebo maďarským pravopisom), píšú sa podľa zásad slovenského pravopisu; odstraňujú sa aj zdvojené a ďalšie nefunkčné písmená, najmä *h*, a kvantita v nich podlieha rytmickému zákonu. Napríklad: *Pázmány* sa píše *Pázmaň*, *Rákóczi/Rákóczy* sa píše *Rákoci*, *Forgách/Forgács* sa píše *Forgáč*, *Zichy* sa píše *Ziči*, *Bercsényi* sa píše *Berčeni*, *Nádasdy* sa píše *Nádašdy*, *Pálffy/Pálffi* sa píše *Pálfi*, *Illésházy* sa píše *Ilešházi*, *Károlyi* sa píše *Károli*, *Ghyczy* sa píše *Gici*, *Thurzo* sa píše *Turzo*. O písaní *i*, *y* v týchto menách platí, že po samohláskach a po všetkých spoluhláskach okrem tvrdých *d*, *t*, *n* sa píše *i* (Šemšei, Šomodi, Ebergéni, Ňári, Kohári, Čáki, Károli, Tököli). Po tvrdých spoluhláskach *d*, *t*, *n* sa píše *y* (*Erdődy*, *Nádašdy*, *Platy*). Výnimkou je meno *Bočkaj*, ktoré píšeme v zaužívanej podobe *s j*. V slovenskej podobe sa píšú tie mená, ktoré sú v takejto podobe historicky doložené (*Svätójánsky*, *Kubínsky*, *Palucký* namiesto maďarizovaných *Szentiványi*, *Kubinyi*, *Palugyai*).

P o z n á m k a. – Zásady písania historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín boli vypracované v súlade so závermi komisie pre historickú terminológiu pri Historickom ústave SAV, ktoré sa prediskutovali aj za účasti ďalších historikov, literárnych a právnych historikov, jazykovedcov, archivárov a bibliografov (porov. Slovenská archivistika, 15, 1980, č. 2, s. 199 – 211). Náležitá podoba mien uvádza šesťzväzkový Slovenský biografický slovník (Martin 1986 – 1994).“ (PSP, 2013, s. 38)

Rod *Dessewffy* (o fixácii podoby mena *Dessewffy* samotným rodom pozri Szabómihályová, 2005, s. 72) možno na základe PSP prepísať iba nasledujúcim spôsobom: *Desewfi* (odstráni sa zdvojenie hlásky *s* a *f* a koncové *y* sa zmení na *i*). Ibaže SBS uvádza rod v podobe **Dežöfi** (zv. 1, s. 469). My sme zaznamenali aj ďalšie prepísané podoby: **Dešefi/Dešefy**,³⁵ **Dežöffy**³⁶ v závislosti od toho, ako autor chápe zdvojené *ss* a či vie niečo o prepise hláskovej skupiny *ew* zo starej maďarčiny a či vôbec chápe samohlásku *ö* ako „funkčnú“ (zrejme preto ostáva v mene *-e*) v rámci slovenského hláskového systému, na čo ho upozorňujú PSP („odstraňujú sa zdvojené a ďalšie nefunkčné hlásky“).

Hypoteticky sme sa pokúsili aplikovať pravidlo o prepise HUP napríklad na doložené meno *Hosszútóthy* (prepošt Spišskej kapituly). Ak má používateľ prepísať toto meno podľa PSP, môže utvoriť takéto podoby: **Hosútoty?** (zruší zdvojenú hlásku *s* a ponechá prvú dĺžku, rešpektujúc rytmický zákon), **Hosutóty?** (zruší zdvojenú hlásku *s* a ponechá druhú dĺžku, rešpektujúc rytmický zákon), **Hošútoty/Hošútoty?** (ďalšie dva možné varianty na základe chápania spoluhláskovej skupiny *ssz* ako *š*), **Hožútoty/Hožutóty?** (ďalšie dva možné varianty na základe chápania spoluhláskovej skupiny *ssz* ako *ž*). Dovedna to predstavuje 6 možností prepisu. Podľa J. Nováka (1980) má mať prepoštovo meno podobu **Hosutóty** (uvádza rod, Štefana Hosutótyho a Ladislava Hosutótyho, spišského prepošta). V *Slovenskom biografickom slovníku* ani v *Biografickom lexikóne Slovenska* takéto priezvisko nie je zachytené.

Meno *Drasskowszky* možno podľa PSP prepísať ako **Draskovský/Dražkovský**,³⁷ ale aj so zachovaním hlásky *w*, pretože v PSP sa fakt, ktoré hlásky sú ešte funkčné a ktoré nefunkčné, explicitne neuvádza. No SBS uvádza meno len v podobe **Dražkovský** odvodenej od miestneho názvu Dražkovce. Ak nájde používateľ meno zapísané v podobe *Draskóczy*, prepíše ho zas podľa PSP na **Dražkóci/Draskóci**, stále však ide o toho istého *Dražkovského z Dražkoviec* (pozri SBS).

Už bez komentára uvádzame niekoľko ďalších prípadov, keď je meno možné na základe PSP prepísať viacerými spôsobmi v závislosti od toho, ktorú z jestvujúcich doložených historických podôb mena má prepisujúci k dispozícii, a pritom inak, ako sa meno príslušnej osoby uvádza v SBS:

³⁵ Ako *Dešefi/Dešefy* sa priezvisko prepisuje napríklad aj v odborných textoch, čo možno interpretovať ako úsilie rešpektovať PSP iba na základe transkripčných pravidiel bez overenia v lexikónoch. „Dolná brána od cesty a horná – vzorová, vedúca na nádvorie kaštieľa pochádzajú z roku 1917, kedy ich dal postaviť gróf **Dešefy** (*Dessewffy*)“ (Kollárová, Zuzana: Postavenie dedinskej šľachty na Spiši. In: Forum Historiae. Zdroj: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/kollarova.pdf>); „My, Melichar Zabo a Michal Huzar, zajatci z Turecka prepustení, potvrdzujeme týmto našim listom, že na príkaz vznešeného pána Jána **Dešefiho**, prefekta Uhorskej komory svätého kráľovského majestátu... urodzený pán Ján **Dešefi**, magister Curiae a prefekt Uhorskej komory Jeho majestátu, nám spolu vyplatil a zaplatil...“ (Segeš, Vladimír – Šeďová, Božena: *Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/1. 1526 – 1648*. Vojenský historický ústav 2015, s. 76 – 77.)

³⁶ „Krátka analýza dvoch skladieb Cornelia **Dežöffy**...“ (www.ff.unipo.sk/balkova.pdf, cit. 6. 8. 2017).

³⁷ Ak používateľ nedisponuje nijakým „predpoznaním“ problematiky, podobu *Dražkovský* (ako ju odporúča SBS či J. Novák v *Rodových erboch na Slovensku II*, 1986) z historickej podoby *Drasskowszky* nikdy nevydedukuje.

Benyák < podľa PSP **Beňák** > v SBS **Beniak** (filozof, učiteľ, piarista (1745 – 1829), literárne činný)

Csabai < podľa PSP **Čabai** > v SBS **Caban** (Matej) (učiteľ pri L. Stöckelovi, Bardejov 16. st.) – tá istá osoba so zápisom mena v podobe *Chiabai* < podľa PSP **Čabai, Kiabai** > v SBS **Caban** (Matej) (učiteľ pri L. Stöckelovi, Bardejov 16. st.)

Čipkay < podľa PSP **Čipkai** > v SBS **Čipka** (Jonatán) (1819 – 1861), kňaz, folklorista

Cisch < podľa PSP **Čiš, Čis** > v SBS **Číž** (Andrej), levočský textilník – tá istá osoba so zápisom mena v podobe *Szisch* < podľa PSP **Siš** > v SBS **Číž** (Andrej), levočský textilník

Desericzky < podľa PSP **Deserický, Dešerický** > v SBS **Dežerický** (Jozef, Inocent), historik, učiteľ, piarista

Zhrnutie: Transkripčné pravidlá na prepis HUP uvedené v PSP nie sú dostatočné na to, aby ich aplikáciou dokázal používateľ dospieť k adekvátnej podobe mena, za ktorú sa považujú podoby uvádzané v *Slovenskom biografickom slovníku*. Ak existuje skupina mien osobností, pri ktorej sa aplikáciou pravidla o prepise nemožno dopracovať k adekvátnej podobe mena, ale, naopak, vznikajú tým ďalšie ad hoc varianty príslušného mena, vyžadovať rešpektovanie tohto pravidla je neopodstatnené.

3. NIEKTORÉ FUNKCIE, KTORÉ Z HĽADISKA ŠTÝLOVÉHO ROZVRSTVENIA SLOVENČINY PODOBY HISTORICKÝCH UHORSKÝCH PRIEZVISK PLNIA A V RÁMCI KTORÝCH ICH NEMOŽNO TRANSKRIBOVANOU PODOBOU MENA NAHRADIŤ

Ukázali sme dosiaľ, že historické podoby priezvisk osôb z uhorského obdobia slovenských dejín majú svoje miesto aj sa bežne používajú v odborných textoch rôzneho druhu a v bibliografických databázach. Ony sa však bežne používajú aj v súčasnej historickej beletrii, kde dokonca môžu slúžiť ako tematizačný prostriedok. **Metajazykovú funkciu** plnia historické antroponymá napríklad v diele Antona Hykischu *Obrana tajomstiev* (1990), v ktorej autor striedaním historickej a poslovenčenej podoby priezviska tematizuje práve etnickú príslušnosť postáv a zároveň témou sa v texte implicitne stávajú aj historicky podmienené zmeny zápisu osobných mien:

*Na jar roku 1637 šepkali si dievčatá počas jasavého spevu prefácie v novovybudovanom univerzitnom chráme, že **Jakuba Slatinského (Jakub de Szalatnai)** predsa z trnavskej univerzity vylúčia. Spisy o mladom poslucháčovi filozofie vraj prezrel i sám uhorský primas **kardinál Peter Pázmány**, ktorý sa pokladal za pôvodcu a ochrancu mladej univerzity a na ktorého sa Spoločnosť Ježišova v zložitejších prípadoch s dôverou obracala. **Jakub Slatinský**, urastený študent z Pohronia, mihol sa niekoľko ráz na spoločenských podujatiach, ktorými univerzita nadchýnala Trnavu a jej obyvateľov, teraz pyšných, že sú v cirkev-*

nej správe prvým mestom Uhorska, lebo všetka honorácia musela z Ostrihomu zutekať pred pohanskými Turkami.³⁸

Ivan Kadlečík zas v diele *Taroky* (2003) i v texte *Variácia na Kukučínovu* tému³⁹ používaním historickej a prepísanej podoby priezviska **kriticky tematizuje sám akt prepisovania**:

Jablonovský farár Juraj Slávik, rodák z Dačolómu, bol po štúdiách vo Viedni, Erlangene a Lipsku počas vychovávateľom u Nyáryovcov (niektorí pišu Nári, neuveriteľné) v Bohuniciach: mali tri deti; budúci maďarský archeológ, maliar a významný historik Albert mal práve desať rokov.

U Joža Nižnánskeho, ktorého historické romány vychádzajú v reedíciách aj v súčasnosti (2000), sa rešpektuje autorov spôsob zápisu, takže v týchto reedíciách nachádzame mená v historickej podobe: *gróf Nyáry, Révay, Pálffy, Juraj Thurzo, Alžbeta Báthoryčeka*.⁴⁰

V beletrii zápis antroponyma **môže byť súčasťou jazykovej charakteristiky postavy**, môže ukotvovať život postavy (spomienky) v rámci času a historických udalostí. V tejto funkcii historické mená používa napríklad Milan Zelinka v románe *Frajlenka Hollóška* (2013):

Vtom mladšia dáma povedala: „Ja som grófka Šarlota Zichy z Cífera a toto je pani grófka Štefánia Majláthová zo Zavara...“ Vstala som, mierne som sa im uklonila a vravím: „Som tunajšia poštmajsterka Mária Hollósy rempe Hollosi. Veľmi ma teší. (...) Pravda je taká, že aj oni majú svoje starosti, a nie malé, takže im niet čo závidieť. Náš starý gróf Pál Ferenc Zichy napríklad pred dvoma rokmi nakúpil parné oracie mašiny až hen z Anglicka, lebo keď sa oralo s koňmi, vyšlo ho to velice draho – sedliakov a bírešov sa nemohol doplatiť.“⁴¹

Kodifikácia so štylistickým využitím HUP neráta, resp. neupozorňuje na možnosť, že by HUP takúto funkciu mohli plniť.

4. SPÔSOB VÝKLADU PROBLEMATIKY PREPISU HUP V PORADENSKEJ ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU L. ŠTÚRA

Analýzovali sme aj listové odpovede týkajúce sa otázok o prepise HUP, ktoré poskytuje Jazykovedný ústav L. Štúra v rámci svojej poradenskej činnosti. Niektoré odpovede sú dostupné aj online v internetovej jazykovej poradni⁴² a pochádzajú z ob-

³⁸ Citované podľa Slovenského národného korpusu Slovenský národný korpus. Bratislava: omnia-2.0-public. Jazykovedný ústav Eudovíta Štúra SAV 2015. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk/omnia.html](http://korpus.juls.savba.sk/omnia.html).

³⁹ Dostupné na: <http://www.literarnyklub.sk/texty/kadleik-variacia-na-kukuinovu-temu/literarny-klub-pravda>, cit. 9. 8. 2017)

⁴⁰ Obrovské množstvo dokladov poskytuje korpus.

⁴¹ Citované podľa Slovenského národného korpusu.

⁴² Pozri webovú stránku www.jazykovaporadna.sme.sk

dobia po r. 2000. Odpovede sú rôznorodé, pravdepodobne v závislosti od postoja a prístupu autora/autorky odpovede, nevyznačujú sa nijakou jednotnosťou. Ak sa otázka týka mien explicitne uvedených v PSP (*Pálfi, Esterházi, Ziči*), odpoveď je krátka a jednoznačná s odkazom na PSP.⁴³ V jednej otázke sa často žiada vyjadrenie k písaniu viacerých priezvisk, z ktorých niektoré PSP explicitne neuvádzajú. Napr. na otázku „Ako sa správne píšu mená šľachticov a zemepánov *Bočkaj, Révai, Prónai, Ruttkay, Pálffy, Országh, Horváth*?“ sa odpovedá výberovo: odporúča sa písať *Pálfi* a *Bočkaj* s odkazom na PSP. Ďalej je odpoveď formulovaná takto: „Slovenský biografický slovník uvádza mená viacerých osôb s priezviskom *Prónai* a *Révai*, mená *Štefan Rutkai, Gabriel Rutkai-Danko, Michal Ruttkai-Nedecký* a *Viliam Ruttkay-Nedecký*. Ďalšie priezviská sa vyskytujú vo viacerých podobách podľa identifikácie konkrétneho nositeľa.“ Ako si má používateľ vysvetliť túto formuláciu? Že má písať vždy *Pálfi*, *Bočkaj*, *Prónai*, *Révai*, akoby neexistovala možnosť, že aj tieto mená sa môžu týkať/týkajú sa viacerých osôb, ale iba pri mene *Ruttkay* je potrebné vedieť, o koho (ktorého *Ruttkaya*) ide? Ak to vieme, v tom prípade je možná aj podoba *Rutkai* s jedným *t*, ak ide o Štefana Rutkaia, a *Ruttkai* s dvoma *t*, ak ide o Michala Rutkaia-Nedeckého, a *Ruttkay* s dvoma *t* a ypsilonom pri Viliamovi Ruttkayovi-Nedeckom? V odpovedi sa nič nehovorí, že je potrebné vedieť, či nositeľ mena žil pred r. 1918, ktorý PSP uvádzajú ako hranicu prepisovania mien, na obdobie po tejto hranici sa už prepis nevzťahuje. Ako posluži takáto odpoveď používateľovi?

Iná otázka sa týkala písania priezvisk *Fugger* a *Harrach*. V prípade *Harrach* je tu súvislosť s manželkou Mikuláša Pálffyho, ktorého meno má mať podobu *Pálfi*: „Priezviská nemeckého pôvodu *Fugger* a *Harrach* odporúčame písať v pôvodnej podobe. Priezvisko *Fugger* sa v tejto podobe uvádza aj vo 4. zväzku *Slovenskej všeobecnej encyklopédie Beliana* pri hesle *Fuggerovci*, v *Slovenskom biografickom slovníku* (Martin: Matica slovenská 1990) sa pri mene *Mikuláša Pálfiho*, majiteľa hradu Červený Kameň, uvádza meno jeho manželky, grófkya *Márie Eleonóry*, rod. *Harrachovej*.⁴⁴ Neboli to všetko osoby uhorského obdobia slovenských dejín? Čo potom s písaním *Fugger* s jedným *g* a *Harrach* s jedným *r*, ako to odporúčajú PSP? Prečo sa Pálffyho manželke zdvojená hláska v priezvisku ponecháva a jemu sa v jeho priezvisku ruší?

⁴³ Celá odpoveď: „V 80. rokoch minulého storočia sa prijali zásady písania mien osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín do roku 1918, ktoré boli vypracované v súlade so závermi komisie pre historickú terminológiu pri Historickom ústave SAV. Môžete si ich prečítať v Pravidlách slovenského pravopisu (2000) v kapitole Písanie historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín. Pravidlá slovenského pravopisu sú sprístupnené aj v elektronickej verzii na stránke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV http://www.juls.savba.sk/pravidla_sloven_pravopisu.html (zvoľte textovú časť). Priezvisko Pálffy/Pálfi sa podľa zásad slovenského prepisu píše Pálfi, takže pomenovanie rodu má podobu rod Pálfiovcov a rodinné pomenovanie je Pálfiovci. Podobne je to pri menách Esterházy a Zichy, ktoré sa podľa spomínaných zásad píšu Esterházi a Ziči. Rodinné pomenovanie má podobu Esterháziovci, Zičiovci.“ Dostupné na: <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/4965/#axzz4hfn2e33D>; cit. 20. 5. 2017.

⁴⁴ Pozri archív jazykovej poradne, list z 9. 3. 2006.

Na otázku, ktorý z názov *Pisztoryho/Pistoryho/Pistoriho palác* je správny, sa krátko a jednoznačne odpovedá: „Meno bratislavského lekárnik, ktorý si dal postaviť palác na Štefánikovej ulici, sa aj v odbornej literatúre uvádza v rozličných podobách: *Pisztory, Pisztóry, Pišťory, Pistory, Pistori*, z ktorých odporúčame uprednostniť podobu *Pistori*. V názve paláca bude tvar *Pistoriho – Pistoriho palác*.“⁴⁵ Odpoveď zodpovedá PSP, pričom je všeobecne známe, že na tabuliach označujúcich bratislavské paláce sú pôvodné historické podoby šľachtických mien (Pálffyho palác, Zichyho palác) a Ministerstvo zahraničných vecí SR na svojej webovej stránke v rámci služieb občanom, kde prináša napr. informácie o spôsobe podávania sťažností a petícií, uvádza názov svojej sídelnej budovy, kde sťažnosti možno podávať, s menom osoby v historickej (neprepísanej podobe): „3. ústne podanie sťažnosti – v budove MZV SR *Palugyayov* [zvýraznila autorka] palác /vchod z ul. Pražská/ v pracovných dňoch od 8.00 – 15.00 hod.“⁴⁶

Zaujímavá je v tejto súvislosti odpoveď jazykovej poradne na otázku o písaní mien *Palugyai, Báthory* a *Žofia Bošňáková*, keď sa v prípade prvých dvoch mien nepripúšťa nijaká variantnosť, no pri treťom mene sa pýtajúcemu vymenúvajú všetky doložené podoby, pričom sa pri tomto mene odkazuje na bohatú, aj „nekodifikovanú“ literatúru: „Slovenská podoba maďarského priezviska *Palugyai* je *Palud'ai*,⁴⁷ priezviska *Báthory* je *Bátori*. V Slovenskom biografickom slovníku sa meno slovenskej šľachtickej žijúcej na hrade Strečno uvádza v podobe *Žofia Bošňáková*, ďalšie tu uvedené varianty tohto priezviska sú *Bosniaková* a *Bosnyáková*. *Slovenská všeobecná encyklopédia Beliana* pripúšťa dve podoby – *Bosniaková* i *Bošňáková*. V staršej literatúre sa môžeme stretnúť i s ďalšími podobami – *Bošniaková* a *Bosňáková*.“⁴⁸ Všimnime si, že v prípade šľachtickej sa uvádza ako možná aj podoba priezviska zapísaná zložkovým pravopisom – *Bosnyáková*.

Ako príklad na ďalší typ otázok, s ktorými sa používatelia obracajú na jazykovú poradňu, je otázka týkajúca sa zápisu/prepisu mena, ktoré nie je uvedené v SBS (*Miksa Róth*). Odpoveď je nasledujúca: „Pri osobách vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín odporúčame uvádzať také podoby ich mien, ktoré sa uvádzajú v šesťzväzkovom *Slovenskom biografickom slovníku* (vychádzal postupne v rokoch 1986 – 1994 vo vydavateľstve Matice slovenskej v Martine), resp. v *Biografickom lexikóne Slovenska* (doteraz vyšli 2 zväzky v rokoch 2002 – 2004 v Národnom biografickom ústave SNK v Martine).

Meno známeho budapeštianskeho architekta, predstaviteľa maďarskej secesie, sa v *Slovenskom biografickom slovníku* uvádza v podobe *Ján Edmund Lechner*. Pri osobách, ktoré nie sú zaradené do menovaných slovníkov (napr. uvedený *Maximilián/*

⁴⁵ <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/1446/#axzz4hfn2e33D>; cit. 21. 5. 2017.

⁴⁶ https://www.mzv.sk/sluzby_obcanom/poskytovanie_informacii_podla_zakona/peticie_a_staznosti; cit. 21. 5. 2017).

⁴⁷ *Palugyai* sa tu odporúča prepisovať *Palud'ai*, ale v PSP sa uvádza písať priezvisko v podobe *Palucký*.

⁴⁸ Pozri archív jazykovej poradne, list z 22. 7. 2005.

Miksa Róth), odporúčame uprednostniť podobu, ktorá bola doteraz v slovenskej odbornej literatúre zaužívaná.⁴⁹ Pýtajúci sa teda môže hľadať ďalej v odbornej literatúre.

Záver: Analýza otázok a odpovedí jazykovej poradne týkajúcich sa prepisu HUP je témou na samostatnú štúdiu. Mohlo by sa zistiť, aká je frekvencia takýchto otázok, aká je motivácia (dôvody, účel) kladenia takýchto otázok a aký je profil pýtajúcich sa, ak sa dá z príslušného listu zistiť (súkromný záujem, profesionálny záujem a pod.). Tu uvedené výberové ilustrácie však naznačujú, že odpovede z jazykovej poradne majú odlišnú dikciu a šírku poskytnutých informácií – PSP a ostatné lexikóny či dokonca odborná literatúra sa ako argument využívajú v odpovediach výberovo. Táto skutočnosť sa dá interpretovať viacerými spôsobmi – nijakej z odpovedí nemožno uprieť, že každé čiastkové (jednotlivé) riešenie zodpovedá tomu, čo sa žiada – rešpektujú sa platné PSP ako kodifikačná príručka. Niektoré však obsahujú aj informácie navyše. Iná vec je badateľný príklon k uvoľnenejšej interpretácii písania tých mien, ktoré PSP explicitne neuvádzajú alebo ktoré nie sú zachytené v SBS, a striktný prístup k tým, ktoré PSP zahrnujú v textovej časti pravidla o prepise. V konečnom dôsledku možno niektoré odpovede chápať ako explicitný prejav tendencie rešpektovať pravopisnú variantnosť (prípady *Ruttkay* a *Žofia Bošňáková*) historického priezviska jedného rodu či jednej osoby ako fakt zodpovedajúci skutočnosti, a teda prirodzený. Ale vo viacerých prípadoch cez tu ilustrovaný poradenský prístup „presvita“ aj *čosi iné*, a síce veľkorysosť v prepise priezvisk osôb zvykovo vnímaných ako takých, ktoré sa historicky vyznačovali afinitou k „slovenskosti“. Kriticky rozmyšľajúcemu a porovnávajúcemu človeku tento „dvojaký meter“ nemôže uniknúť. Avšak je tu ešte tretí aspekt: pracovníčky a pracovníci, ktorí sa podieľali/podieľajú na poradenskej službe, nie sú v ľahkej situácii. Môžu sa cítiť alebo sa aj cítia ako medzi dvoma „mlynskými kameňmi“. Na jednej strane práve od nich ako od profesionálov pracoviska, ktoré je podpísané pod platnou kodifikačnou príručkou (PSP), sa očakáva poradenstvo v duchu kodifikácie. Tým sa však ich individuálny pohľad podložený povedzme aj vlastným výskumom musí zatlačiť do úzadia. Buď dajú prednosť zachovaniu historickej hodnovernosti, poznaniu súčasného stavu problematiky, alebo mechanicky uprednostnia rešpektovanie záväznosti kodifikačnej príručky. Ani jedna situácia nie je z *profesionálneho, psychologického a etického hľadiska komfortná*. Ibaže – ako sme ukázali, ten, kto interpretuje to, čo je príliš vágne a čo umožňuje viacero výkladov, a svoje výklady posúva ďalej do jazykovej praxe, sám ovplyvňuje a utvára normu. Pri dostatočnom uvedomení si tejto skutočnosti odborníkom alebo odborničkam, ktorí radiu verejnosti, by mal byť/môže byť orientátorom pri ich práci nie 25 rokov stará kodifikácia, ale súčasný stav v jazyku ako celku, teda tak v odbornom, ako aj v bežnom.

⁴⁹ Pozri archív jazykovej poradne, list z 24. 5. 2006.

5. STAV V POUŽÍVANÍ NAJFREKVENTOVANEJŠEJ VZORKY TÝCHTO PRIEZVISK V SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE

V tejto časti predstavíme korpusové profily skupiny vybraných HUP, ktoré sme získali vlastným výskumom v Omnii Slovaca (ďalej i korpus). Výskum zahŕňa stav korpusu k 30. 9. 2016 a všetky citácie z tohto zdroja sa vzťahujú na tento dátum. Skúmali sme výskyt tých historických mien a ich prepísaných podôb, ktoré sa v PSP v príslušnom paragrafe priamo uvádzajú ako príklady na správny prepis. Predpokladali sme, že pri akceptácii pravidla práve tieto HUP by mali mať v prepísanej podobe vysokú frekvenciu v korpusových zdrojoch, keďže používatelia majú priamy návod na to, aká je ich kodifikovaná podoba a môžu ich používať mechanicky, bez prekonávania takých ťažkostí, ktoré sa pri menej známych menách môžu vyskytnúť, ako sme na to poukázali vyššie.

V korpuse sme vyhľadávali 2 a viac variantných podôb jedného mena uvedeného v PSP – najčastejšiu historickú podobu i pravidlami odporúčanú transkribovanú podobu (*Pálffy – Pálfi; Zichy – Ziči*) a prípadne ďalšie, ku ktorým sme sa dopracovali hypoteticky alebo nám ich ukázal sám korpus. Výskyt príslušnej podoby priezviska v N sg. (nominatív singuláru) bol pre nás len orientačný, pretože pri mnohých menách sme museli zohľadniť fakt, že v korpuse sú pri rôznych podobách priezviska zahrnuté aj mená súčasníkov, resp. osôb žijúcich aj po r. 1918, napr. *Pálffy, Forgáč, Palugyay, Kubínyi, Rákoci* a ďalšie. Významnejšie bolo potom sledovanie najfrekventovanejších kolokácií, ktoré zaručovali, že ide o meno historickej osoby, ktorá zomrela pred r. 1918. Pri mene *Pálffy/Pálfi* sú takýmito kolokáciami napr. *gróf Pálffy/Pálfi, Mikuláš Pálffy/Pálfi, Pálffyho/Pálfiho palác*, pri mene *Pázmány/Pázmaň* sú nimi napr. *Peter Pázmány/Pázmaň, arcibiskup Pázmány/Pázmaň, kardinál Pázmány/Pázmaň* atď.

Sledovali sme iba vzorku mien, nie všetky priezviská uvedené v pravidlách, pretože ide o časovo veľmi náročnú prácu, najmä N sg., ale aj niektoré kolokácie bolo potrebné odfiltrovať ručne (pre objektivitu možno dopracovať všetky mená uvedené v PSP). Keďže našim zámerom bolo zisťovať aj to, či sa dá ohraničiť, resp. vyčleniť súbor zdrojov, v ktorých by prevládala pôvodná alebo pravidlami odporúčaná transkripcia, vzorku priezvisk sme vyberali typovo podľa predbežného odhadu frekvencie mena v zdrojoch. Zdroje sme rozčlenili veľmi všeobecne, a to takto: beletria, odborná a populárno-náučná literatúra, periodiká a denná tlač, webové stránky. Vzorku priezvisk sme potom pri všetkých menách volili na základe ich pozície vo všeobecnom kultúrnom povedomí plus pri každej skupine aj na základe ďalších sprievodných kritérií takto:

- *Pázmány/Pázmaň; Forgách/Forgács/Forgáč* – aj vzhľadom na používanie v cirkevnom a náboženskom kontexte;

- *Pálffy/Pálfi; Zichy/Ziči* – aj vzhľadom na priezvisko ako súčasť vlastného mena objektu (*Pálffyho palác, záhrada; Zichyho palác*); pôvodný pravopis priezviska *Pálffy* je súčasťou názvov súčasných vinárskych výrobkov – *sekt Pálffy* (to isté platí aj pre priezvisko *Palugyay – Château Palugyay*), vinárskych predajní a pod.;

- *Nyáry/Nári; Ghycy/Gici* – aj vzhľadom na nižšiu všeobecnú známosť i pomerne veľký rozdiel medzi grafémami historickej podoby a prepísanej podoby priezviska;

• *Rákóczy/Rákóczi/Rákoci* – keďže sa priezvisko aj v minulosti pomerne často vyskytovalo buď iba s mäkkým *i* na konci alebo v prepísanej slovenskej podobe, volili sme ho najmä vzhľadom na v PSP formulovanom pravidle dodržiavať pri prepise HUP rytmický zákon; toto priezvisko je takisto dnes súčasťou iných vlastných mien (vyskytuje sa napríklad v názve občianskeho združenia *Rákociho cesta*);

• *Palugyai/Palucký; Kubínyi/Kubínsky* – vzhľadom na používanie slovenských prídomkov, ktoré prešli do adjektívnej podoby, na čo PSP upozorňujú (*Palucký, Kubínsky*).

Apendix predstavujú niektoré ďalšie HUP, ktorých frekvenciu sme merali iba v jednej kolokácii s dvoma písanými variantmi HUP (*Illesházy/Ilešházy, Bethlen/Betlen* a i., pozri nižšie). Tučným typom písma naznačujeme v nadpise príslušnej tabuľky aj v jej tele frekvenčne najsilnejšie doložené podoby jedného priezviska či kolokácie.

Tabuľka č. 1: Alternácia podôb **Pázmaň** : Pázmány : Pázmaň

Peter Pázmaň : Peter Pázmány : Peter Pázmaň	150 : 146 : 40
kardinál Pázmaň : kardinál Pázmány : kardinál Pázmaň	55 : 45 : 13
arcibiskup Pázmaň : arcibiskup Pázmány : arcibiskup Pázmaň	61 : 38 : 9
Petra Pázmaňa : Petra Pázmány : Petra Pázmaňa	150 : 134 : 28
Pázmaňov : Pázmányov : Pázmaňov	12 : 9 : 1
Pázmaňovci : Pázmányovci	0 : 0
pázmaňovský : pázmányovský	0 : 0

1. Prepísaná podoba **Pázmaň** a historická podoba **Pázmány** (**150 : 146**) *sú frekvenčne vyrovnané* s miernou prevahou **Pázmaň** v G.sg. (Petra Pázmaňa : Petra Pázmány 150 : 134, túto podobu mena u súčasníkov sme ručne odfiltrovali, takže táto vzorka ich neobsahuje). Doložená je však aj podoba *Pázmaň* s čiastočne uplatnenými PSP (v prepise hlások sa akceptujú, v dodržiavaní rytmického zákona nie). Je tu potrebné uviesť, že historická podoba mena arcibiskupa **Peter Pázmány** je *doložená vo výraznej miere aj vo všetkých textových zdrojoch z oblasti cirkvi* (napr. v tlačových správach Tlačovej kancelárie Konferencie biskupov Slovenska (www.tkkbs.sk), doklady z r. 2005, 2009, 2010; zo zdrojov z webových stránok predstavujú 5,5 z celkového počtu korpusových 8 strán takisto doklady na podobu mena *Peter Pázmány* – cirkevné webové stránky zvyrazňujeme: portal.gov.sk; frantiskani.sk; radosina.sk; kbs.sk; roznava.rcc.sk; litcentrum.sk; plus7dni.pluska.sk; malinovo.sk; trstensky.sk; sk.wikipedia.org; congregatijesu.com, citované k 25. 9. 2017).

Tabuľka č. 2: Alternácia podôb **Forgách** : Forgács : **Forgáč**

gróf Forgách : gróf Forgács : gróf Forgáč	104 : 3 : 25
Adam Forgách : Adam Forgács : Adam Forgáč	55 : 4 : 77
František Forgách : František Forgács : František Forgáč	25 : 0 : 70
Forgáchovci : Forgáčsovci : Forgáčovci	121 : 1 : 200
forgáchovský : forgáčsovský : forgáčovský	1 : 0 : 8

2. V prípade podôb *Forgách/Forgács/Forgáč* nebolo možné porovnávať N sg. priezviska, keďže korpus ukázal veľké množstvo súčasných nositeľov priezviska *Forgáč*. Kolokácie naznačujú *nevyrovnanú skupinu* – výraznú prevahu HUP pred jeho prepísanou podobou sme zaznamenali v prípade spojenia **gróf Forgách** : gróf Forgáč (**104** : 25), miernu prevahu prepísanej podoby nad historickou zas v mene a priezvisku **Adam Forgáč** : Adam Forgách (**77** : 55) a výraznejšiu prevahu prepísanej podoby v prípade **Forgáčovci** : Forgáčovci (**200** : 121). Výsledky výskytu variantnej historickej podoby tohto mena *Forgács* sú irelevantné, ich výskyt je minimálny.

Tabuľka č. 3: Alternácia podôb **Pálffy** : Pálfi

Ján Pálffy : Ján Pálfi	512 : 189
gróf Pálffy : gróf Pálfi	340 : 148
Mikuláš Pálffy : Mikuláš Pálfi	208 : 107
Pálffyho palác : Pálfiho palác	1 371 : 121
Pálffyovci : Pálfiovci	509 : 254
pálffyovský : páfiovský	49 : 34

3. V prípade dvojice *Pálffy* : *Pálfi* **výrazne prevláda pôvodná historická podoba *Pálffy* vo všetkých kolokáciách**. Spojenie *Pálffyho palác*, ktorého používanie podporuje rovnomenné tabule na priečeliach budov, prevláda nepomerne výrazne (**1 371** : **121**).

Tabuľka č. 4: Alternácia podôb **Zichy** : Ziči

Zichy : Ziči	548 : 146
gróf Zichy : gróf Ziči	145 : 25
Zichyho : Zičiho	1 694 : 178
Zichyho palác : Zičiho palác	1 372 : 125
Zichyovci : Zičiovci	73 : 23
zichyovský : zičiovský	8 : 0

4. V prípade podôb priezviska *Zichy* : *Ziči* **výrazne prevláda pôvodná historická podoba *Zichy* vo všetkých kolokáciách**. Spojenie *Zichyho palác*, ktorého používanie podporuje rovnomenná tabuľa na priečeli budovy, prevláda veľmi výrazne (**1 372** : **125**), pomer je veľmi podobný ako pri spojení *Pálffyho palác* (vyššie). Rovnako nepomerne výrazná je historická podoba priezviska v G sg. *Zichyho*, ktorá však slúži väčšinou vo funkcii zhodného prívlastku.

Tabuľka č. 5: Alternácia podôb **Ghyczy** : Gici

Ghyczy : Gici	23 : 8/4
Ghyczyho : Giciho	5 : 0
Ghyczyovci : Giciovei	0 : 3
ghyczyovský : giciovský	0 : 0

5. Výskyt priezviska s prevahou HUP **Ghyczy** (23) oproti prepísanej podobe *Gici* (8/4) je v korpuse zanedbateľný (málo dokladov). **Aj v tejto malej vzorke však prevláda HUP Ghyczy.** Z 8 dokladov podoby *Gici* 4 doklady vyjadrujú v obsahu textu kritické, odmietavé stanovisko k takémuto prepisovaniu, takže relevantné sú iba 4 zvyšné.

Tabuľka č. 6: Alternácia podôb **Nyáry** : **Ňári**

Nyáry : Ňári	547 : 35
gróf Nyáry : gróf Ňári	452 : 5
Nyáryovci : Ňáriovci	26 : 18
nyáryovský : ňáriovský	1 : 1

6. V prípade podôb priezviska *Nyáry* : *Ňári* výrazne prevláda pôvodná historická podoba **Nyáry**.

Tabuľka č. 7: Alternácia podôb **Rákóczi** : **Rákoci** : Rákóczy plus ďalšie varianty

Rákoci : Rákóci : Rákóczi : Rákoczi: Rákóczy : Rákoczy	2 938 : 74 : 620 : 585 : 108 : 147
Rákociho : Rákóciho : Rákócziho : Rákocziho : Rákóczyho : Rákoczyho	1 904 : 63 : 1 268 : 1 558 : 20 : 265
F. Rákociho II. : F. Rákóciho II. : F. Rákócziho II. : F. Rákocziho II. : F. Rákóczyho II. : F. Rákoczyho II.	173 : 151 : 10 : 70 : 20 : 35
Rákociho povstanie : Rákóciho povstanie : Rákócziho povstanie : Rákocziho povstanie : Rákóczyho povstanie	171 : 4 : 113 : 142 : 8 : 21

7. Písanie podôb priezviska *Rákóczi/Rákóczy/Rákoci* je výrazne rozkolísané. V N sg. výrazne prevláda prepísaná podoba **Rákoci**. Nie je však zanedbateľné, že takmer v rovnakom pomere sú zastúpené podoby *Rákóczi/Rákoczi* (620 : 585) s aplikovaním pravidla o rytmickom krátení druhej dlhej slabiky. To isté sa odráža aj pri tvare G sg. *Rákócziho/Rákocziho*, uplatňuje sa pôvodná historická podoba mena, no rytmický zákon sa v rovnakej miere dodržiava, ako aj nedodržiava.

Tabuľka č. 8: Alternácia podôb **Palugyay** : Palugyai : Palud'ai : Palucký : Palúdzky/z Palúdzky

Palugyay : Palugyai : Palud'ai : Palucký : z Palúdzky	429 : 39 : 7 : 7 : 5
Palugyayov palác : Palugyaiov palác : Palud'aiov palác : Paluckého palác	41 : 1 : 6 : 0
Jakub Palugyay : Jakub Palugyai : Jakub Palud'ai : Jakub Palucký	31 : 2 : 0 : 0
biskup Imrich Palugyay : biskup Imrich Palugyai : biskup Imrich Palud'ai : biskup Imrich Palucký	17 : 7 : 3 : 3
Baltazár Palugyay : Baltazár Palugyai : Baltazár Palud'ai : Baltazár Palucký	10 : 6 : 0 : 1
Palugyayovci : Palugyaiovci : Palud'aiovci : Paluckí/Paluckovci	17 : 0 : 1 : 0

8. Z viacerých variantov **prevláda historická forma priezviska *Palugyay***. Výskyt v N sg. bolo potrebné ručne odfiltrovať vzhľadom na osoby nosiace toto meno, ktoré zomreli po r. 1918. Ide o známeho bratislavského hoteliera (Karl Palugyay), maliara (Zoltán Palugyay). HUP Palugyay sa vyskytuje aj v názve slovenského vína (*Château Palugyay*). Prevaha podoby *Palugyay* v korpusových dokladoch sa potvrdila aj pri mene **biskupa Imricha Palugyaya**, aj pri mene obhajcu Juraja Jánošíka **Baltázara Palugyaya**, aj pri rodovom mene **Palugyayovci**. Takisto prevláda pôvodné písanie v spojení **Palugyayov palác** (pozri aj časť 4 tohto textu o adrese sídla Ministerstva zahraničných vecí SR). V PSP sa uvádza ako historická podoba priezviska iba variantná forma s mäkkým -i v zakončení (*Palugyai*) a meno sa odporúča písať iba v slovenskej podobe *Palucký*.

Na ilustráciu doplníme ešte frekvenciu niekoľkých ďalších mien už iba vo dvojiciach, ako ich uvádzajú PSP:

Kubínyi (prevláda) – *Kubíni*

Kubínyiovcov 31 (kaštieľ, vetva, rodina, rod, panstvo, majetok)

Kubíniocov 27 (rodina, rod, dvor, familia, erb, park)

Kubínski 2/rodina Kubínskych 1, rod Kubínskych 1 (odfiltrované ručne, adj. *ku-bínsky*)

Kubínskovcov 4 (rodu 2, rodiny 1, kúria 1)

rodina Kubínyi : Kubínyiovcov : Kubíniocov : Kubínskych :	27 : 31 : 27 : 2 : 4
Kubínskovcov	

Tab. č. 9: Iné mená v najfrekventovanejších kolokáciách

Štefan Illésházy : Štefan Ilešházy	52 : 20
Juraj Thurzo : Juraj Turzo	1 022 : 559
gróf Károlyi : gróf Károli	107 : 9
Mikuláš Bercsenyi : Mikuláš Berčeni	49 : 56
Štefan Bocskay : Štefan Bočkaj : Štefan Bocskai	44 : 128 : 15
Gabriel Bethlen : Gabriel Betlen	202 : 105

Záver: Na sledovanej vzorke, ktorú predstavujú mená historických uhorských osobností explicitne uvedené s návodom na prepis v PSP, badať napriek tomu prevahu písania historických priezvisk pôvodným pravopisom. Historická a prepísaná podoba si frekvenčne konkurujú v prípadoch 2 dvojíc *Pázmány/Pázmaň* a *Forgách/Forgáč*.

Keďže korpus obsahuje odbornú historiografickú literatúru v malej miere, sledované mená odrážajú stav najmä v súčasnej publicistike a beletrii. V rámci zdrojov sa nepreukázala diferenciacia na zdroje, ktoré by programovo uprednostňovali jeden alebo druhý prístup pri textovom spracovaní historických priezvisk. V publicistických zdrojoch, ktoré majú na verejnosť najväčšiu ovplyvňovaciu silu, sa v jednom

periodiku používajú aj prepísané, aj pôvodné historické podoby toho istého priezviska. Dvojaké pisanie sa potvrdzuje dokonca v tom istom zdroji, často v tej istej publikácii. Platí to aj pre cirkevnú textovú produkciu, ktorá vzhľadom na vyňatie liturgického jazyka z podriadenosti jazykovému zákonu⁵⁰ môže ovplyvňovať povedomie, že v oblasti cirkvi v jej textovej produkcii jazykový zákon neplatí.

Inklinácia k jednému prístupu je badateľná v súčasnej beletrii, kde sa nám v dostupných textoch ukazuje príklon k rešpektovaniu pôvodnej historickej podoby priezviska (A. Hykisch, M. Zelinka, P. Jaroš, S. Lavrík, J. Červenák, A. Baláz, P. Krištúfek, I. Kadlečík, V. Šikula, J. Nižnánsky v reedíciách).

Tak ako sa korpusová lingvistika využíva pri príprave výkladového slovníka, možno ju využiť ako nástroj pri príprave databázy, ktorá by odrážala stav v používaní historických antroponým v súčasnej slovenčine. Tento nástroj môžu ako doplnkový či sprievodný využiť aj historiografi či bibliografi.

6. ZNENIE JAZYKOVÉHO ZÁKONA VO VZŤAHU K VÝKLADU PRÍSLUŠNEJ PASÁŽE O PREPISE HISTORICKÝCH UHORSKÝCH PRIEZVISK V PSP

V úvode tohto textu sme konštatovali, že reťazová reakcia, ktorá sa utvorila zakomponovaním pasáže o prepise HUP do PSP z r. 1991 a prijatím jazykového zákona, na základe ktorého nadobudli tieto pravidlá kodifikačnú platnosť, umožnila problematike prepisu HUP stať sa výberovým „kladivom na čarodejnice“. Ukázali sme, aká nejednota vládne v tejto oblasti. Napriek tomu podchvíľou dochádza veľmi výberovo k vyžadovaniu prepisovať tieto mená podľa platných PSP, pretože sa tým porušuje jazykový zákon. Spomínali sme diskusiu F. Federmayera s redakciou časopisu Slovenská archivistika (pozri 1.2.3.). O tom, že sa transkripcia historických priezvisk vníma ako problém aj v štátnej exekutive, svedčí napríklad záväzný dokument – 1SVS-204-2007/00564 *Metodický pokyn na prepis rodových priezvisk historických rodov v archívnych pomôckach štátnych archívov* zverejnený a dostupný na stránke Ministerstva vnútra SR z r. 2007.⁵¹

Je vypracovaný na základe uznesenia Vedeckej archívnej rady, „ktorá sa na svojom rokovaní zaoberala príčinami nedodržovania akademických Pravidiel slovenského pravopisu pri ich prepise v genealogických, heraldických aj historických publikáciách vychádzajúcich v poslednom období“ (materiál nie je v citovanom zdroji bližšie datovaný rovnako ako ani príslušné rokovanie VAR, *pozn. autorky*). V tomto materiáli sa vo vzťahu k archívom a archivárom konštatovalo, že archivári nedodržiavajú predpísanú normu „pri vypracúvaní archívnych pomôcok a ak, tak s viace-

⁵⁰ „(3) Zákon neupravuje používanie liturgických jazykov. Používanie týchto jazykov upravujú predpisy cirkvi a náboženských spoločností.“ (Pozri §1 Úvodné ustanovenie, dostupné na: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270>, cit. 8. 9. 2017).

⁵¹ Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/odbor%20archivov/dokumenty_na_webe/metodicke_pokyny/MP_prepis_priezvisk_hist_rodov.pdf; cit. 21. 5. 2017).

rými chybami vyplývajúcimi z nerešpektovania Pravidiel slovenského pravopisu“ a deklaruje sa záväznosť prepisu priezvisk rodov, ako aj členov historických rodov zomretých do r. 1918 podľa *Slovenského biografického slovníka* (1986 – 1994), *Pravidiel slovenského pravopisu* (príslušná kapitola sa v materiáli cituje takmer celá) a v prípade nejasností podľa článku Pavla Horvátha *O potrebe a zásadách slovenskej transkripcie rodových mien a priezvisk* uverejneného v *Slovenskej archivistike*, r. 15, 1980, č. 2, s. 199 – 211. Od archivárov sa žiada prepísať všetky mená a „ďalšie formy priezviska uvedené v archívnom dokumente uviesť v zátvorke“. Nijaké zistenia o príčinách stavu nie sú uvedené.

Iným dokladom je napríklad list adresovaný jazykovej poradni JÚLEŠ zo 16. 9. 2016, v ktorom sa Mestský úrad Galanta obracia na pracovisko so žiadosťou o stanovisko SAV k zmene písania mena v názve ulice, ktorá má podobu (bez substantíva „ulica“) *Esterházyovcov* na *Esterháziocov*. Išlo o návrh všeobecne záväzného nariadenia (VZN) na prepis podľa PSP, no legislatívno-právna komisia MsZ v Galante tento návrh neschválila, pretože „nestotožnila sa s používaním názvu Esterházyovcov s -i aj z dôvodu používania formy názvu rodu Esterházyovcov aj samotným rodom, t. j. s -y“.⁵²

Na zavádzanie prepísaných podôb HUP podľa PSP a jazykového zákona sa dbá aj pri štandardizácii názvov geografických objektov a prírodných pamiatok, o čom svedčia napríklad súčasné názvy *Mariášiho lipy*⁵³ (chránené stromy v Štôle), *Aponiho klin*⁵⁴ (les v katastri Malacky), *Vešeléniho jaskyňa*⁵⁵ (Revúca), *Vešeléniho záhrada* (Bratislava) a i.

Pozrime sa však na znenie jazykového zákona. V §2 (Štátny jazyk a jeho ochrana) v bode 3 sa konštatuje: „Akýkoľvek zásah do kodifikovanej podoby štátneho jazyka v rozpore s jeho zákonitosťami je neprípustný.“⁵⁶ Pasáž o prepise historických uhorských priezvisk v PSP sa v rámci tohto paragrafu chápe ako zákonná záväznosť, ktorej nedodržiavanie znamená „neprípustný zásah do kodifikovanej podoby štátneho jazyka“. Tu chceme upozorniť, že pri argumentácii touto zákonnou formuláciou sa málo zohľadňuje alebo vôbec nezohľadňuje jej druhá časť, a síce, že neprípustný je taký zásah, ktorý je „v rozpore s jeho [štátneho kodifikovaného jazyka, pozn. autorky] zákonitosťami“. To je veľmi dôležité, pretože je potrebné zdefinovať, aké sú zákonitosti kodifikovanej podoby štátneho jazyka a v čom sa líšia od zákonitostí slovenského jazyka vo všeobecnosti, jazyka ako prirodzeného vyvíjajúceho sa organizmu. Martin Ološtiak, ktorý sa dlhodobo venuje výskumu antroponým, sa vo svojej

⁵² Pozri archív jazykovej poradne, list zo 16. 9. 2016.

⁵³ Pozri http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/rezortne-periodika/nazvoslovne_informacie/ni55.pdf, cit. 9. 8. 2017.

⁵⁴ Pozri http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/rezortne-periodika/nazvoslovne_informacie/ni41.pdf, cit. 9. 8. 2017.

⁵⁵ Pozri http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/rezortne-periodika/nazvoslovne_informacie/ni41.pdf, cit. 9. 8. 2017.

⁵⁶ Pozri <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zakon-o-statnom-jazyku-c2.html>, cit. 9. 8. 2017.

štúdiu o vzťahu jazykového systému a cudzích antroponým v slovenčine (2001) zaberá rozmanitými teoretickými otázkami, okrem iných aj miestom vlastného mena v jazykovom systéme. Pri charakteristike zvukovej stránky vlastných mien sa opiera o prácu Jána Sabola (1980), z ktorej cituje konštatovanie o čiastočnom prekryvaní zvukovej roviny apelatív a vlastných mien, no kľúčom k špecifickej zvukovej charakteristike vlastných mien sú znaky, „ktorými sa od apelatív líšia ako svojrázne jednotky jazykového systém“ (Sabol, 1980 podľa Ološtiak, 2001, s. 86). Špecifické znaky zvukovej stránky vlastného mena potom Ološtiak uvádza podľa J. Sabola (napr. príznaková frekvencia periférnych foném é, ó, iu, ä; f, g, dž – *Englér; Andó, Fögel*; výskyt hiátu – *Deák, Eliáš*; fonemická variantnosť rôzneho pôvodu – *Masiar/Mäsiar/Mesiar; Paulík/Pavlík, Bevelaqua/Bevilaqua* a d’.) a uzatvára, že „antroponymá majú niektoré črty spoločné s cudzími a prevzatými slovami, citoslovcami a onomatopojami“ (tamže, s. 86). Pri pravopisnej charakteristike systému slovenských antroponým Ološtiak konštatuje: „Z rôznych dôvodov (historických, spoločenských, teritoriálnych, interlingválnych ap.) sú niektoré dnešné osobné mená (najmä priezviská) pravopisne rozkolísané, porov. *Schvarc – Schvarcz – Schwartz – Schwarz – Schwarc – Schwartz – Schwarz – Švarc; Síkora – Sýkora, Lupták – Lupták* a i. K tomu v poznámke pod čiarou dodáva: „V historickom vývine slovenského etnika boli napríklad dôležité kontakty s inými etnikami, najmä v rámci Rakúsko-Uhorska. Z tohto dôvodu majú slovenskí občania mnohokrát pôvodom inojazyčné priezviská, napr. *Horváth, Tóth, Kiš, Schuster, Hoffmann, Orel, Krédl*“ (tamže, s. 90).

Ak je teda pre systém priezvisk v slovenčine vo všeobecnosti zákonitosťou, že vzhľadom na spoločenský, historický a kultúrny vývin do tohto systému patria aj pôvodom inojazyčné priezviská s príslušným pravopisom, tak kodifikácia ako „historicky obmedzený stupeň poznania, utvrdenia a formulovania týchto zákonitostí v podobe pravidiel“ (Doležel, 1955, s. 200) by zo svojej podstaty nemala vytvárať vlastné, alternatívne „zákonitosti“, ktoré sú v protiklade s jazykovou realitou. Pravda, hovoriť o „zákonitostiach“ v súvislosti s ustáleným, väčšinovým spôsobom písania HUP možno len podmienene, a to v tom zmysle, že ide o výsledok stáročného, kodifikáciou dlhý čas neregulovaného vývinu.⁵⁷ Treba mať však na mysli, že analyzovaná problematika sa primárne týka pravopisu, teda javu, ktorý sa neopiera priamo o objektívne jazykové zákonitosti, hoci môže byť v tesnom kontakte s fonologickým systémom (op. cit., s. 253). Kodifikácia pravopisných pravidiel súvisiacich s grafickou podobou slov má primárne povahu konvencie, a nie zachytenej normy realizujúcej jazykovú zákonitosť. Dobrá kodifikácia väčšiny jazykových rovín musí mať ambíciu, „aby pokryla čo najväčšiu časť reálnej celonárodnej normy“ (Jarošová, 2015, s. 120) a v prípade HUP aby pokryla tie grafické podoby, ktoré sú najzaužívavejšie ako v odborných, tak aj v laických kruhoch.

Súčasná kodifikácia HUP akoby vyžadovala od používateľa istú rozdvojenosť vo vedomí – v jednej a tej istej jazykovej rovine popri spontánne osvojených, odpozoro-

⁵⁷ Za upozornenie na túto podmienenosť ďakujem PhDr. Alexandre Jarošovej, CSc.

vaných a v komunikácii zakúšaných zákonitostiach má pochopiť aj paralelné skonštruované zákonitosti popierajúce tie prvé, osvojiť si ich a aplikovať v predpísaných komunikačných situáciách. Ukázali sme, domnievame sa, dostatočne, že dosiahnuť to nie je možné bez rozsiahlych odborných poznatkov a bohatej príručnej literatúry.

7. ZÁVER

Všeobecná (platí pre každého používateľa) právna záväznosť prepisovania HUP na základe PSP (1991) vstúpila na scénu napriek tomu, že problém vznikol v úzkom odbornom kruhu a neberúc na zreteľ fakt, že v našom jazykovom prostredí v tom čase jestvovali v používaní HUP isté stabilné, generačno-kultúrne fixované odborné, vydavateľské či iné skupinové úzy (škola). Aké tieto úzy boli a či by sa na ich základe dalo podľa frekvencie a vžitosti uvažovať o tom, pri ktorých HUP je potrebné v rámci všeobecného používania jazyka (nie v rámci potrieb odborného – vedeckého jazyka, kde je/mal by byť autoritou odborník, vedec) uprednostniť slovenské znenie či prepis slovenskou ortografiou, a pri ktorých je potrebné rešpektovať najfrekventovanejšiu historickú podobu, nik neskúmal. Dnes by sa dala skúmať celá produkcia alebo aspoň jej reprezentatívny výber (pred r. 1980 aj po ňom) historických, literárnohistorických, kultúrnohistorických textov vedeckých, odborných aj populárno-náučných textov, učebníc a historickej beletrie, ak by sa na to vytvoril špeciálny korpus. Na riešenie problému sa teda zvolila taká forma, aká bola v daných podmienkach možná, zaužívaná, a teda vnímaná ako efektívna, t. j. dohoda v rámci vytvoreného kruhu vtedajších autorít (terminologická komisia). Postoje týchto autorít k problematike boli diametrálne odlišné (J. Novák, P. Horváth vs. F. Sedlák). Nevolil sa kompromis, resp. návrh F. Sedláka sa v ničom neakceptoval. K rozhodnutiu navyše došlo v čase (1980 – 1991), keď sa nedalo predpokladať, aké spoločenské a technologické zmeny zasiahnu textovú produkciu a vôbec komunikáciu a jazykový vývin nielen v slovenskom, ale v celosvetovom rámci (internet, zmena statusu autora verejného/verejne dostupného textu – dnes oproti minulosti ním môže byť ktokoľvek).

O jednotné prepisovanie HUP tak, ako ho sformulovali PSP v r. 1991, by bolo možné usilovať sa iba v podmienkach centrálnej kontroly textovej produkcie a za predpokladu, že by texty pripravoval úzky kruh odborne pripravených autorov, editorov a redaktorov. Dnes texty s historickou tematikou produkuje ktokoľvek – od jednotlivcov fanúšikov histórie, potomkov šľachtických rodov cez študentov, administratívnych pracovníkov pri príprave webových stránok miest a obcí, farských úradov, škôl, novinárov regionálnej i celoslovenskej tlače až po autorov encyklopédií, bibliografických databáz, krásnej, populárno-náučnej a vedeckej literatúry. Metódy prípravy takýchto textov sú vzhľadom na veľkú rozmanitosť ako v charaktere, tak aj v spôsobilosti autorov veľmi rozmanité. Korpus nám však dnes vie ukázať, ako sa často celé textové pasáže z jedného zdroja kopírujú a ocitajú sa v iných zdrojoch a s nimi aj podoby HUP. Domnievame sa, že v tomto rozpore – v neudržateľnosti pôvodného zámeru v súčasnosti – prameni a ním je živená permanentná konfliktnosť

v stále prítomnej verejnej diskusii o prepise HUP u nás. Nijako tým nespochybňujeme fakt, že proces adaptácie v jazyku sa môže týkať/týka sa aj historických priezvisk, býva však striedmy a má svoje činitele a špecifiká (pozri 1.2.2.). Zavedením pravidla o prepise HUP a trvaním na ňom dosiaľ sme si však možnosť prirodzeného procesu adaptácie niektorých z týchto mien vlastne znemožnili. V historických vedách, najmä v genealógii, archívnictve, ale aj v onomastike plnia historické podoby mien nielen identifikačnú funkciu, ale samy jazykové formy týchto mien predstavujú objekty výskumu, tu ich nemožno nahrádzať prepísanými podobami ani zjednocovať doložené varianty – bez nich strácajú tieto odbory svoje opodstatnenie (pozri napr. štúdiu o vývine mien v práci Špirko, 1938 – 39, či v štúdiu O. Halagu, 1972, o tvorení osobných mien v najstaršej košickej mestskej knihe).

P. Horváth vo svojej štúdiu (1980), ktorá je, trúfame si povedať, fantómová (všetci by o nej mali vedieť, podľa nej prepisovať HUP, ale málokto ju videl, teda podrobne preštudoval), uvádza na s. 200 – 201 takéto konštatovanie: „Komisia počíta aj s tým, že mnohým sa budú spočiatku zdať navrhované úpravy nezvyklé, ako je nakoniec nezvyklá každá nová vec, kým sa nedostane do praxe a nestane sa bežnou.“ Dnes môžeme konštatovať, že ani po 35 rokoch sa navrhovaná úprava nestala bežnou. Nasvietením problematiky zo šiestich uhlov sme sa usilovali ukázať, prečo je to tak. Ak sú (doložené) variantné historické podoby uhorských priezvisk pevnou súčasťou súčasnej odbornej i všeobecnej jazykovej praxe, ak PSP neposkytujú dostatočný, jasný návod na prepis HUP, ale, naopak, prispievajú k narastaniu množiny variantných neadekvátnych pravopisných podôb týchto mien, ak ani v jazykovom poradenstve Jazykovedného ústavu nebadáť jednotný prístup k interpretácii PSP, ak si prepis vyžaduje hlboké špeciálne znalosti, ak mienkotvorná verejnosť (médiá) neuprednostňuje prepis ani pri tých zopár priezviskách, ktoré sa ako adekvátne uvádzajú v PSP (pozri výsledky korpusového prieskumu časť 5 tohto textu) a ak nemáme jasno v tom, čo je zákonitosť slovenského jazyka a čo zákonitosť kodifikovanej podoby štátneho jazyka, potom spor o historické uhorské priezviská nemá opodstatnenie.

Literatúra

- BARTL, J. – Lengyelová, T. – Várkonyi, G.: Báthory, život a smrť. (Recenzia) In: Historický časopis, 2010, roč. 58, č.1, s. 138 – 142.
- BLANÁR, V.: Osobné mená v počtových knihách zemianskeho banského súdu na Boci z rokov 1588 – 1602. Jazykovedný časopis, XII, 1961, č. 2, s. 140 – 149.
- BLANÁR, V.: Problematika vývinu pomenúvania osôb. In: Studia Academica Slovaca, 30, Bratislava: Stimul 2001. (dostupné na: http://zborniky.e-slovak.sk/SAS_30_2001.pdf, cit. 2. 8. 2017).
- ČOVAN, M.: Sepulkrálie na Šariši v stredoveku a ranom novoveku. Dostupné na: <http://www.academia.edu> (cit. 2. 8. 2017).
- DOLEŽEL, L.: Spisovná norma s (sic!) hlediska potřeb společnosti. Slovenská reč, 1955, roč. 20, č. 4, s. 199 – 205.
- DOLEŽEL, L.: Diskusný príspevok na konferencii o norme spisovného jazyka. Slovenská reč, 1955, roč. 20, č. 4, s. 253 – 254.
- DORULA, J.: Písanie osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 96 – 101).

- DORULA, J.: Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť Slováci starí? Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov 2015.
- ĎUROVIČ, L.: Pro domo sua? In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 23 – 26.
- FEDERMAYER, F.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava: Hajko & Hajková 2000.
- FEDERMAYER, F.: Úvaha k problematike prepisu priezvisk. Slovenská archivistika, 2010, roč. 45, č. 1, s. 76 – 77.
- FRANCISCI, J.: Vlastný životopis (dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/988/Francisci_Vlastny-zivotopis/1, cit. 9. 8. 2017).
- HALADA, Jan: Lexikon české šlechty. (Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.) Praha: Akropolis 1992.
- HALAGA, O. R.: Tvorenie osobných mien v najstaršej košickej mestskej knihe (1394 – 1405). In: Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI. – 6. XI. 1970. Ed. V. Blanár. Miesto vydania a vydavateľ neuvedené, 1972, s. 188 – 215.
- HAUTOVÁ, J.: Stanovisko redakcie Slovenskej archivistiky k nepublikovanej štúdií Frederika Federmayera (Klement Literát Beczency (a archontológia zástupcov miestodržiteľov úradu palatína) a jeho úvaha k problematike prepisu priezvisk). Slovenská archivistika, 2010, roč. 45, č. 1, s. 78 – 79.
- HORVÁTH, P.: O potrebe a zásadách slovenskej transkripcie rodových mien a priezvisk. Slovenská archivistika, 1980, roč. XV, č. 2, s. 199 – 209.
- HORVÁTH, P.: Neuvážený návrh na zrušenie slovenskej transkripcie starých rodových mien a priezvisk. Historický časopis, 1999, roč. 47, č. 2, s. 306 – 315.
- HRNKO, A.: Diskusia. Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. Historický časopis, 2010, roč. 58 č. 2, s. 343 – 345.
- HRUŠOVSKÝ, F.: Slovenské dejiny. 4 vydanie. Turčiansky Svätý Martin 1940.
- HRUŠOVSKÝ, F.: Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slov. stredných škôl. 2. vydanie. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1942. Stránkované po s. 208, na ďalších nestránkovaných stranách sú mapy a obsah.
- HYKISCH, A.: Obrana tajomstiev. Bratislava: Smena 1990.
- CHRENKOVÁ, E.: Lexikóny takmer neznámych osobností. In: Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7. decembra 2004. Ed. Attila Simon. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín, Lilium Aurum, s. 81 – 86.
- JAROŠOVÁ, A.: Slovo v slovníku z hľadiska času a normy. Dve kapitoly o slovenskej lexikografii. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015.
- KASÍK, S. – MAŠEK, P. – MŽYKOVÁ, M.: Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu. České Budějovice: Veduta 2002.
- KOLLÁROVÁ, Z.: Postavenie dedinskej šľachty na Spiši. Forum Historiae, 2008, roč. 2, č. 1. (dostupné na: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2008/texty_2_2008/kollarova.pdf (cit. 2. 6. 2017)
- KOVÁČ, D.: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. Historický časopis, 2010, roč. 58, č. 1, s. 135 – 137.
- KOWALSKÁ, E. – Horváth, P.: Anton Bernolák (1762 – 1813). Pôvod a osudy jeho rodiny. Život a dielo. Bratislava, Veda 1998. 261 s. (Recenzia). Historický časopis, 1999, roč. 47, č. 1, s. 115 – 117.
- KOWALSKÁ, E. – Babičová, K. – Hábl, V. – Učnicková, D.: Iľešháziovci. Rodová zbierka obrazov. Trenčín, Trenčianske múzeum 1998. 56 s. (Anotácia práce) Historický časopis, 1999, roč. 47, č. 1, s. 136 – 137.
- MAGIN, J. B.: Obrana slávnej župy trenčianskej a mesta tohože mena. Ed. Vincent Sedlák. Martin: Matica slovenská, 2002.

- MAJTÁN, M.: Juraj Lesák (1740 – 1803). Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 5, s. 285 – 287.
- MANNOVÁ, E. (zost.): Krátke dejiny Slovenska. Autori [kapitol]: Blanka Brezováková, David P. Daniel, Daniela Dvořáková, Roman Holec, Eva Kowalská, Tünde Lengyelová, Lubomír Lipták, Ján Lukačka, Elena Mannová, Ivan Mrva, Ján Steinhübel, epilogue: Alexander Avenarius. Bratislava: Academic Electronic Press, 2003.
- MÉSZÁROSOVÁ, K.: Nomen est omen? In: Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7. decembra 2004. Ed. Attila Simon. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín, Liliium aurum 2005, s. 87 – 93.
- MINÁRIK, J.: Renesančná a humanistická literatúra, svetová, česká a slovenská. Bratislava: SPN 1985.
- MIŠIANIK, J. – MINÁRIK, J. – MICHALCOVÁ, M. – MELICHERČÍK, A.: Dejiny staršej slovenskej literatúry. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1958.
- MOLNÁR, SATINSKÁ, L.: Súčasný slovenský diskurz o prepise uhorských mien u používateľov. In: Wachtarczyková, J. (ed.): Aktuálne otázky slovenského jazyka. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2017, s. 145 – 154.
- NOVÁK, J.: Úprava písania priezvisk historických rodov. Slovenská archivistika, 1979, roč. 14, č. 2, s. 175 – 178.
- NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí. Martin: Osveta 1980.
- NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí. Martin: Osveta 1986.
- NOVÁK, J.: Príspevok k prepisu uhorských mien. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 80 – 83.
- OKÁLOVÁ, M.: Historické mená ako menné authority. Knižnica, 2002, č. 11 – 12, s. 548 – 553.
- OLOŠTIAK, M.: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (na materiáli anglických antroponym). Jazykovedný časopis, 2001, roč. 52, č. 2, s. 81 – 99.
- ONDREJOVIČ, S.: Úvodné slovo. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 7 – 10.
- POVAŽAJ, M.: Niekoľko poznámok o písaní mien z uhorského obdobia slovenských dejín. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 90 – 95.
- PROCKOVÁ, A.: Problémy adaptácie cudzích mien v Encyclopaedii Beliane. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 68 – 73.
- RAPANT, D., – HRUŠOVSKÝ, F. – BOKES, F.: Osudy memoranda (1861 – 1941). Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1941.
- SEDLÁK, F.: Návrh na úpravu písania priezvisk uhorských šľachtických rodov. Slovenská archivistika, 1980, roč. XV, č. 2, s. 195 – 199.
- SEGEŠ, V. – ŠEĎOVÁ, B.: Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/1. 1526 – 1648. Bratislava: Vojenský historický ústav 2015.
- SZABÓMIHÁLYOVÁ, G.: Písanie osobných historických mien ako pravopisný problém. In: Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7. decembra 2004. Ed. Attila Simon. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín, Liliium aurum 2005, s. 59 – 79. Dostupné aj na: <http://madari.sk/publikacie/gizela-szabomihalyova-pisanie-historickyh-osobnych-mien-ako-pravopisny-problem> (26. jún 2013), (cit. 5. 9. 2017).
- SZEGHY, G.: Prepísanie uhorských šľachtických mien do slovenského jazyka (1. časť). Dostupné na http://www.rovart.com/sk/prepisanie-uhorskch-achtickch-mien-do-slovenskeho-jazyka-1-as_225 (cit. 9. 9. 2017).
- SZEGHY, G.: Prepísanie uhorských šľachtických mien do slovenského jazyka (2. časť). Dostupné na http://www.rovart.com/sk/prepisanie-uhorskch-achtickch-mien-do-slovenskeho-jazyka-2-as_226 (cit. 9. 9. 2017).
- ŠIMONČIČ, J.: K diskusii doc. F. Federmayera – redakcia Slovenskej archivistiky. Slovenská archivistika, 2010, roč. 45, č. 2, s. 88 – 89.

- ŠPIRKO, J.: Starý kláštor minoritov v Levoči, s. 227 – 255. In: Sborník Matice slovenskej 1938 – 39.
- ŠKOVIERA, D.: Latinský humanizmus v kultúrnych dejinách Slovenska. In: Latinský humanizmus. Ed. Daniel Škoviera. Bratislava: Kalligram 2008, s. 588 – 601.
- ŠVAGROVSKÝ, Š.: Z histórie slovenských kalvínskych rituálnych kníh z rokov 1750 – 1758. Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, s. 279 – 294.
- TAJTÁK, L.: Poznámky k historickým otázkam v diele Ondreja R. Halagu. Historický časopis, 2010, roč. 58, č. 1, s. 123 – 134.
- VAVRO, J.: Pravidlá slovenského písania z roku 1775. Jazykovedný časopis, 1961, roč. 12, č. 2, s. 150 – 158.
- ZELINKA, M.: Frajlenka Hollóška. Bratislava: Slovenský spisovateľ 2013.
- ZEMKO, Milan: Ad Dušan Kováč: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. (Diskusie). Historický časopis, 2010, roč. 58, č. 4, s. 725 – 727.

Pramene

- Biografický lexikón Slovenska, 2. zv. C – F. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav 2004.
- Biografický lexikón Slovenska, 3. zv. G – H. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav 2007.
- Historický časopis, roč. 58, 2010, č.1. Dostupné na: <http://www.historickycasopis.sk/index.php?id=hc12010> (cit. 9. 6. 2017).
- Listy Ľudovíta Štúra I. 1834 – 1843. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7. decembra 2004. Ed. Attila Simon. Šamorín – Dunajská Streda: Fórum inštitút pre výskum menšín, Liliium aurum 2005.
- Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľubor Králik. Bratislava: Veda 2002. 182 s.
- Slovenský biografický slovník. 1 – 6 zv. Martin: Osveta 1986 – 1994.
- Zora. Almanach za rok 1835. W BUĎÍŇE, LITERAMI KRÁL. UNIVERS. ŤISKÁRŇE. Dostupné na: <https://books.google.sk/books?id=06NbAAAAcAAJ> (cit. 8.6. 2017).

SÚČASNÝ SLOVENSKÝ DISKURZ O PREPISE UHORSKÝCH MIEN U POUŽÍVATEĽOV¹

Lucia Molnár Satinská

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Panská 26, 81101 Bratislava

e-mail: lucia.molnar.satinska@juls.savba.sk

The current Slovak discourse on the transcription of historical Hungarian surnames on the language users' level

Abstract: The paper is a material addition to I. Hrubaničová's study (2017). It focuses on three groups of non-academic users. Firstly, it presents the results of a survey amongst language professionals, newspaper editors about the transcription of historical Hungarian surnames. Views of ten editors are presented ranging from the transcription rules acceptance to its disrespect. Secondly, it presents a case of a website arguing for its use of a Hungarian name within the frame of Slovak language legislation and thirdly, it shows an example of online discussion of inexpert language users whose main discussion topic is Slovak castles, but who switch their topic to the transcription of historical Hungarian surnames. It is shown how the three spheres present similar arguments for not/transcribing the historical Hungarian surnames.

Key words: historical Hungarian surnames, transcription of Hungarian surnames, internet discussion, language users' positions

1. ÚVOD

Tento text je materiálovým doplnením štúdie I. Hrubaničovej (2017). Stojí na rovnakých východiskách. Mapuje sa tu súčasný slovenský diskurz o prepise uhorských mien u používateľov na troch rovinách. V prvom rade predstavujeme výsledky ankety v redakciách slovenských periodík, čiže názory profesionálnych používateľov jazyka na prepis uhorských mien. V druhom rade prezentujeme príklad edičnej poznámky vysvetľujúcej legislatívne pozadie ne/prepisovania uhorských mien na internetovej stránke^[1]. V treťom rade mapujeme argumenty a názory komunity navštevujúcej internetové fórum www.castles.sk.^[2], ktorá predstavuje laických používateľov. Všetky tieto používateľské skupiny ovplyvňujú to, aké podoby prepisu sa objavujú v korpuse. Preto považujeme za potrebné priblížiť pozadie ich rozhodovania uplatniť alebo neuplatniť prepis uhorských mien a ich motivácie. Cieľom tohto textu je predstaviť materiál, ktorý môže prispieť k odhaleniu reálnych problémov pri prepise a tým napomôcť k ich vysvetleniu a uvoľneniu napätia medzi kodifikačnými *Pravidlami slovenského pravopisu* (ďalej PSP) a praxou.

2. PRAX PREPISOVANIA UHORSKÝCH MIEN V JAZYKOVÝCH REDAKCIÁCH SLOVENSKÝCH PERIODÍK

2.1. Priebeh ankety

Výzvu o spoluprácu s vyplnením ankety sme rozoslali v septembri 2016 do dvadsiatich deviatich redakcií. Vrátilo sa nám jedenásť odpovedí. Časť neodpovedajúcich

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantu VEGA 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

mohla našu prosbu ignorovať aj z dôvodu, že sa s prepisom uhorských mien vo svojej praxi nestretla, keďže sme oslovili aj redakcie rôznych spoločenských časopisov, ktoré sa historickým témam nevenujú. Odpovede nám prišli z týchto periodík: týždeň, Denník N, Postoj, Pravda, Revue svetovej literatúry, Romboid, Slovo a SME. Z niektorých redakcií sme dostali aj viac odpovedí od rôznych redaktorov a redaktoriek. Vyplnenú anketu sme dostali aj zo Slovenskej národnej galérie, od redaktorky tamojších publikácií.

Anketa pozostávala z troch otázok. Prvá otázka v znení: „Ako postupujete pri písaní historických mien z uhorského obdobia?“ mala naznačené okruhy odpovedí, pričom vždy sme vyžadovali aj komentár k odpovedi. Možnosti boli nasledujúce: a) rešpektujeme platné Pravidlá slovenského pravopisu (ďalej PSP) a historické mená prepisujeme podľa nich, napr. *Pálfi, Ziči, Andráši, Pázmaň, Sirmai*; b) nerešpektujeme platné PSP; c) rešpektujeme písanie autora/autorky textu (článku); d) uplatňujeme vlastný redakčný úzus (priblížte ho, prosím, stručne); e) konzultujeme s historikom/iným odborníkom (uvedte, prosím, dôvody); f) iné. Druhá otázka nadväzovala na prvú a znela: „Ak rešpektujete platné PSP, nachádzate v príslušnom paragrafe o prepise historických mien uhorského obdobia všetky potrebné informácie, ktoré pri práci hľadáte?“ Na výber boli odpovede áno a nie. Tretia, otvorená otázka nadväzovala na druhú v znení: „Ak ste na otázku č. 2 odpovedali nie, napíšte, prosím, zopár príkladov, čo vám v tomto paragrafe chýba, na čo ste v ňom nenašli návod na riešenie.“ Vzhľadom na prepojenosť otázok je zrejmé, že nie každý odpovedal na všetky.

Cieľom ankety bolo získať prehľad o názoroch a potrebách redakcií v oblasti prepisu uhorských mien. Neobracali sme sa na redakcie s tým, aby sme kontrolovali, či dodržiavajú pravopis podľa PSP.

2.2. Výsledky ankety

Dotazníky spracovávame anonymne, napriek tomu, že sme ich vzhľadom na spôsob zberu dát (cez elektronickú poštu) anonymne nezískali. Výsledky prezentujeme podľa postoja k prepisu na škále od dodržiavania prepisu (uznanie autority PSP), cez rešpektovanie prepisu autora textu (uznanie autority autora), po nedodržiavanie prepisu (neuznanie autority PSP, vytvorenie vlastného redakčného úzu).

2.2.1. Dodržiavanie prepisu podľa PSP

Niektoré redakcie potvrdili autoritu kodifikácie a uvádzali ju ako pádny dôvod na prepis. Takéto odpovede sme dostali od jednej redaktorky z Denníka N, z denníka Pravda a z Romboidu. Redaktorka z Denníka N to formulovala takto: „Korektor by mal rešpektovať kodifikáciu, preto tak robím.“ Avšak zároveň si vedia predstaviť aj neprepisovanie v určitých situáciách: „V prípade, že mená z uhorského obdobia majú v texte iný ako kodifikovaný tvar a kontext tento tvar podporuje (napr. podáva vysvetlenie tohto tvaru mena, že práve taký tvar bol dobový alebo že taký tvar stojí v nejakých historických dokumentoch, análoch, kronikách, privilégiách), neupravujem takýto tvar mena na kodifikovaný.“ Táto redaktorka považuje vysvetlenie v PSP

za dostačujúce. Denník Pravda poskytol veľmi stručnú odpoveď, prepis podľa PSP dodržiavajú a vysvetlenie je pre nich postačujúce. Ako ukážem nižšie, táto odpoveď celkom nesedí pri konkrétnom vybranom článku. Jazyková redaktorka Romboidu sa síce podriadiť PSP, ale dáva najavo svoj nesúhlas: „Pravidlá ako normu musíme rešpektovať napriek tomu, že tento spôsob písania historických mien pokladám (ja) za nezmysel. Každý človek (historická osobnosť) má právo na písanie svojho mena v národnom jazyku, ku ktorému prislúcha, resp. na meno, ktoré dostal od predkov. V opačnom prípade by sme mali napr. písať *Mickievič, Mačovský, D'setegzúperi...*?“ V niektorých prípadoch priznáva aj ona, že nerešpektujú PSP, „ak ide o odborníka [myslí sa autor článku, textu, v ktorom sa historické uhorské mená vyskytujú, pozn. autorky] z oblasti, ktorej sa príspevok týka.“

Redakcia Romboidu s návodom na prepis v PSP spokojná nie je: „Už pri písaní i, y je v návode rozpor. Sú tu aj nesystémové výnimky. Paragraf má znaky istého stupňa nacionalizmu. Prehľadnejšia a jednoznačnejšia je pre tento problém publikácia *Praktická príručka slovenského pravopisu* od Alfonza Zaunera².“

2.2.2. Dodržiavanie prepisu autora textu

Iné redakcie nad autoritu kodifikácie a PSP kladú autoritu autorstva. Takýto názor má redakcia online denníka Postoj: „S týmto problémom sa v našom denníku stretávame zriedka. Ak sa náhodou vyskytne článok, kde sa tieto historické mená nachádzajú, jeho autorom je zväčša historik, ktorého ako jazyková redaktorka považujem za autoritu, a teda podobu vlastných mien ponechám tak, ako ju napísal on.“

Podobne sa k prepisu stavia internetový magazín Slovo, nástupca rovnomenného týždenníka: „Rešpektujeme písanie autora textu. Dôvod je veľmi jednoduchý: autori textu zvyčajne trvajú na svojom písaní – a Slovo nemá kapacitu viesť nejaké dlhé diskusie okolo toho.“ Editor následne vyjadril aj vlastný názor: „Osobne normu, že sa majú mená písať „po slovensky“, neuznávam, históriu sa nám takto dodatočne prepísať nepodarí. Iné je, ak napríklad *Bratislava* je oficiálny názov dnes, a nie je *Posonium, Poszony* ani *Pressburg*. Takže ak si nositelia „historických“ mien tieto poslovenčili, buď im to na chválu, ale prepisovať historické postavy, to sa mi zdá znásilňovanie – nie nepodobné tomu, ktoré im mená pomad'arčili.“

V období po našej ankete vyšiel v Slove článok^[3] kritizujúci prepis uhorských mien v rozhovore s historičkou v denníku Pravda^[4]. V tomto rozhovore redakcia denníka Pravda zvolila postup, pri ktorom uvádzala pôvodný pravopis mena (napr. *Illésházy, Wesselényi*) a hneď za ním v zátvorke prepis (*Ilešházi, Vešelényi*) avšak niekedy po prvej zmienke v zátvorke pri ďalšej zmienke mena už prepis vynechali.³ Tento postup vníma autor Slova Jozef Schwarz veľmi negatívne a naznačuje, že by to malo

² Ide o publikáciu: ZAUNER, A.: *Praktická príručka slovenského pravopisu*. Martin: Osveta, 1956. 301 s. Alebo jej iné vydanie.

³ Toto je v rozpore s odpoveďou redakcie denníka Pravda na našu anketu, kde sa vyjadrili, že dodržiavajú prepis podľa PSP. Pokúsili sme sa získať od nich vysvetlenie, prečo v tomto prípade zvolili takýto prístup k prepisu, no neodpovedali.

byť naopak, najskôr prepis a prípadne v zátvorke pôvodné písanie mena. Z nášho pohľadu je zaujímavé, že redakcia Slova mala osobitnú potrebu doplniť k článku poznámku v tomto znení: „Uverejňujeme príspevok kmeňového autora Slova, ktorý môže našich čitateľov viesť k otázke: A v Slove je to ako? Nedávno sa médií na zaužívanú prax pri písaní mien a priezvisk historických rodov pýtali z Jazykového ústavu Ľudovíta Štúra SAV, na ktorú sme poslali odpoveď c) – rešpektujeme písanie autora/autorky textu. Dôvod je veľmi jednoduchý: autori textu zvyčajne trvajú na svojom písaní – a Slovo nemá kapacitu viesť nejaké dlhé diskusie okolo toho. Redakcia“. Touto redakčnou poznámkou sa naša vnútorná diskusia dostala späť k verejnosti.

2.2.3. Nerešpektovanie PSP

V prípade, že sa redaktorky alebo redaktori vyjadrili, že nerešpektujú platné PSP, ako dôvod najčastejšie uvádzali nevôľu autora so zásahmi do textu. Vyjadrila sa tak redakcia .týždňa: „Stalo sa mi párkrát, že sa nejaký autor rozčúlil nad prepisom historických priezvisk do slovenčiny, napísal, že nechápe, prečo by sa malo meniť niečie priezvisko – iné je to s krstnými menami (napríklad u panovníkov), ale priezviská meniť, to nám pripadá neúctivé a neprirodzené.“

Nerešpektovanie PSP v tejto problematike ako vlastné rozhodnutie s argumentáciou prezentovala redakcia denníka SME. Jedna z redaktoriek SME uviedla: „V redakcii SME sa prikláňame k pôvodnému pravopisu. Zastávame názor, že ak sa niekto volá všade vrátane náhrobku trebárs *Pálffy*, tak nemáme právo mu meno zmeniť.“

Doplnila ju aj kolegyňa v samostatnej odpovedi. Nerešpektujú platné PSP, pretože „uprednostňujeme pôvodné pomenovania názvov a mien“. Zároveň po dohode rešpektujú písanie autora/autorky, „ale opäť sa presadzuje pôvodné pomenovanie“. Pripúšťa, že v prípade, ak sa nevedia dohodnúť s autorom, konzultujú s jazykovou poradňou JÚĽŠ.

Okrem médií sme dostali vyjadrenie aj od Slovenskej národnej galérie (ďalej SNG), kde sa pripravujú texty ku katalógom výstav. Uplatňujú vlastný redakčný úzus: „Rešpektujeme pravidlá pôvodnej transkripcie s uvedením všetkých variantov písania v zátvorke pri prvom výskyte, ďalej už iba jednej podoby mena (napr. *Mednyánszky/Medňanský; Pálffy/Pálfi/Pálffi; Zichy/Ziči; Andrásy/Andráši; Szirmai/Sirmai* v niektorých prípadoch konzultujeme s JÚĽŠ alebo s kolegami z iných ústavov SAV.“ Pre texty vydávané SNG je dôležité aj to, aby sa podoba mena v katalógu zhodovala so signovaním na obraze.

2.2.4. Problematickosť výkladu prepisu v PSP a možné odporúčania

Viacere redakcie vnímajú prepis a jeho vysvetlenie v PSP ako problematický a uvítali by zmenu v PSP. Jedna z redaktoriek Denníka N to sformulovala takto: „Stretávam sa s nimi [uhorskými menami, pozn. autorky] menej, takže napíšem len z doterajšej skúsenosti: snažím sa dodržiavať PSP, ale sú aj mená, pri ktorých by som iste privítala dvojtvar.“ Svoj názor vysvetľuje: „Problém totiž je, že aj v súčasnosti

sa napríklad mená maďarského pôvodu (identické s uhorskými) píšú aj slovensky, aj maďarsky, nie iba jednotne (hoci sa, samozrejme, netýkajú jedného človeka, prípadne rodu) – napríklad *Pázmány*, *Tököly* a podobne, teda hoci sa s historickými uhorskými menami nestretávam často, osobne vidím priestor aj na to, aby sme boli otvorení dvojtvarom a priezviská, ktoré sú aj dnes bežné v dvojtvare, ponechali na dvojtvar. (Na vysvetlenie: napríklad nevidím problém v *Turzovi*, *Balašovi*, *Forgáčovi* či *Zičim*, pretože tu akoby slovenská verzia dominuje aj v povedomí ľudí. Ale spomínané priezviská *Pázmány*, *Tököly*, prípadne *Csáky*, *Károly* a iné by som rešpektovala aj v pôvodnej uhorskej/maďarskej forme, pretože ich poznáme v dvojtvare aj v súčasnosti a dodržiavanie zadaných pravidiel PSP je podľa mňa v plnej miere a pri každom jednom priezvisku dosiahnuteľné len ťažko.)“ Na tomto príklade vidieť, ako respondentka nad prepisom uhorských mien premýšľa. Avšak za kritérium prepisu považuje to, čo dominuje v povedomí ľudí, čo však nemáme jasne zmapované, preto je ťažké sa riadiť týmto kritériom, alebo ho uvádzať v PSP.

Respondentka z redakcie Denníka N ďalej na jednej strane potvrdzuje, že v PSP nachádza dostatok informácií potrebných k prepisu mien, no na druhej strane navrhuje zmeny v danom paragrafe: „Napísala som áno, pretože vysvetlenie je naozaj dostačujúce a jasné. Len by som navrhla aj v kontexte súčasných priezvisk neapelovať na pevnej jednotnosti, ale zväziť možnosť dvojtvarov, hoci sa možno budú týkať jednej osoby / jedného panovníckeho rodu. V prameňoch sa totiž ich priezviská nenachádzajú jednotne ani dnes, a vzhľadom na používanie maďarských verzii priezvisk v súčasnosti (hoci vo všeobecnej rovine a týkajúci sa viacerých rodín, nie iba jednej) sa jednotnosť zrejme presadí ťažšie, ak vôbec.“ Na tomto príklade vidno, že respondentka vníma prepis priezvisk uhorského obdobia ako problém maďarských priezvisk, hoci v PSP sa to neobmedzuje na maďarské priezviská.

Podobne jej kolega z redakcie denníka N opisuje snahu a situáciu, v ktorej sa trvaní na dodržaní PSP vzdávajú: „Snažíme sa dodržiavať PSP, no v ojedinelých a odôvodnených prípadoch je možné rešpektovať písanie autora / autorky textu, najmä ak ide o odborný text od profesionála v danej oblasti, ak by sa rozhodol použiť podobu odlišnú od normovanej.“ V súlade s kolegyňou sa stavia aj k informáciám k prepisu v PSP: „Podmienečné „áno“. Príslušný paragraf opisuje najmä všeobecné zásady, no pri konkrétnych menách môže byť nevyhnutné obrátiť sa napríklad na 6-zväzkový *Slovenský biografický slovník*.⁴ Ten by však pre praktické potreby roku 2016 mal byť dostupný na internete spoločne s ostatnými na adrese <http://slovníky.korpus.sk>, resp. by mal existovať online vyhľadávač, kde by sa dala jednoducho vyhľadať normovaná podoba konkrétneho mena historickej osoby. (Už samotné PSP sú na internete sprístupnené v neobratnej, s ohľadom na rok 2016 nenáležitej podobe PDF súboru – vhodnejšia na

⁴ Ide o: Slovenský biografický slovník IA – D. Martin: Matica slovenská, 1986. 583 s.; Slovenský biografický slovník II E – J. Martin: Matica slovenská, 1987. 599 s.; Slovenský biografický slovník III K – L. Martin: Matica slovenská, 1989. 484 s.; Slovenský biografický slovník IV M – Q. Martin: Matica slovenská, 1990. 562 s.; Slovenský biografický slovník V R – Š. Martin: Matica slovenská, 1992. 560 s.; Slovenský biografický slovník VI T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994. 692 s.

praktické účely by bola forma štandardnej webstránky HTML, ako aj štandardnej elektronickej knihy EPUB.)“ Ako najväčší nedostatok teda nevníma obsah, ale formu a prístupnosť používateľovi. Aj toto je výzva na prehodnotenie prístupu k používateľom.

Dôležitý nedostatok PSP formulovali vo vyjadrení SNG: „Chýba nám rozdiel pri publikovaní v odborných textoch (kde z nášho pohľadu treba rešpektovať pôvodnú transkripciu) a populárno-náučných textoch (kde sa vychádza z istého redakčného úzu vydavateľstva / inštitúcie / printových médií)“.

2.2.5. Zhrnutie výsledkov

Naša anketa jednoznačne potvrdila, že redakcie sa v mnohých prípadoch neriadia PSP, že prevláda autorita autora alebo redakcie. Na jednej strane to vysvetľuje rozmanitosť podôb mien zachytenú v korpuse (porov. Hrubaničová, 2017 s. 91), na druhej strane to pomáha pochopiť dilemy jazykových redakcií. Z viacerých redakcií je zrejme snaha o súlad s PSP, ktorá však v praxi nie je naplnená z dôvodu nesplniteľných kritérií prepisu.

3. REDAKCIA INTERNETOVÝCH STRÁNOK

V slovenskom internetovom priestore existuje viacero webových stránok s historickým, popularizačným obsahom viažucim sa k uhorskému obdobiu. Nie všetky zdôvodňujú písanie uhorských mien vo svojich textoch. Príkladnou stránkou v tomto prípade je stránka venovaná výročiu prevezenia ostatkov Františka II Rákócziho a jeho druhov do Košíc. Táto stránka je výnimočná v tom, že venuje samostatnú sekciu vo svojom menu vysvetleniu, prečo v logu a textoch stránky používa formu mena *Rákóczi*. Odcitujeme ju tu v plnom znení^[5]:

„Stačí sa pozrieť do kníh z rôznych časových období a zistíme, že meno Františka II. Rákócziho sa v rôznom čase uvádzalo stále inak. Aj súčasné literárne práce sa často krát vyznačujú nesprávnym písaním mena. Nie je to len vec názoru, ale ide o jasne formulované pravidlá s legislatívnym zázemím.

Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré do súčasnej podoby zostavil Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, sa v kapitolách o písaní slov cudzieho pôvodu špeciálne venujú historickým osobným menám z uhorského obdobia slovenských dejín. Tu sa doslovne uvádza: „Mená osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín (do roku 1918), písané dosiaľ nejednotne (zložkovým alebo maďarským pravopisom), sa píše podľa zásad slovenského pravopisu; odstraňujú sa aj zdvojené a ďalšie nefunkčné písmená, najmä h, a kvantita v nich podlieha rytmickému zákonu. Napríklad: *Pázmány* sa píše *Pázmaň*, *Rákóczi/Rákóczy* sa píše *Rákoci*, *Forgách/Forgács* sa píše *Forgáč*, *Zichy* sa píše *Ziči*, *Bercsényi* sa píše *Berčéni*...“

Pravidlá slovenského pravopisu a *Krátky slovník slovenského jazyka*⁵ uvádzajú ešte ďalšie zásady, ktorými sa je potrebné pri písaní uhorských mien riadiť. Zvláštnu

⁵ Ide o: *Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

pozornosť tejto problematike však venuje najmä šesťzväzkový *Slovenský biografický slovník*⁶. Tento ponúka konkrétnu ukážku takmer všetkých známejších mien slovenských dejín v čase Uhorska. Na jeho vytvorenie vznikla komisia so zástupcov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, literárnych a právnych historikov, jazykovedcov, archivárov a bibliografov. Aj tu sa uvádza správne pisanie mena *Rákoci*.

Spomínané publikácie sú smerodajné najmä vďaka zákonu o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Ide o zákon 270/1995, Z.z., v novelizáciách 260/1997, Z.z., 5/1999, Z.z. a 184/1999, Z.z.

Nesprávnym písaním mena *Rákoci* sa teda môže porušiť zákon, a to najmä podľa: § 3, odsek 4 Verejnoprávne orgány a nimi zriadené organizácie sú povinné používať štátny jazyk vo všetkých informačných systémoch i vo vzájomnom styku. § 5, odsek 6 Príležitostné tlače určené pre verejnosť, katalógy galérií, múzeí, knižníc, programy kín, divadiel, koncertov a ostatných kultúrnych podujatí sa vydávajú v štátnom jazyku. V prípade potreby môžu obsahovať inojazyčné preklady. § 8, odsek 6 Všetky nápisy, reklamy a oznamy určené na informovanie verejnosti, najmä v obchodoch, na športoviskách, v pohostinstvách, na uliciach, pri cestách a nad nimi, na letiskách, v autobusových staniaciach a železničných staniaciach, vo vozňoch a v priestriedkoch hromadnej dopravy sa musia uvádzať v štátnom jazyku. Môžu byť preložené do iných jazykov, ale inojazyčné texty nasledujú až po rovnako veľkom texte v štátnom jazyku. Písanie mena Františka II. Rákociho malo v minulosti nejednotnú formu. Napríklad priamo na známom portréte z roku 1703, kde bol namaľovaný počas svojho pobytu v Podolínci, je jeho meno napísané *Rakoczy*. Stará maďarská kniha *Rákóczi album*⁷ ho uvádza pod menom *Rákóczi*. Na pamätných predmetoch z pohrebu v Košiciach v roku 1906 je uvedené meno *Rákoczy*. Slovenská podoba mena *Rákoci* vznikla ako hlásenie sa Slovákov k uhorským dejinám, prijatie niekdajších uhorských politikov za svojich a prispôsobenie ich mien slovenskému pravopisu. Je tiež známe, že v čase Uhorska boli mnohé inojazyčné mená prevádzané do podoby maďarského pravopisu. Svedčí o tom napríklad rozsiahly výskum historika Branislava Varsika, uverejnený v trojzväzkovom diele *Osídlenie Košickej kotliny*⁸. Uhorsko bol pritom mnohonárodnostný štát. Nakoniec, aj rodokmeň Františka II. Rákociho siaha po otcovskej línii do Čiech a jeho matka – Helena Zrínska, bola Chorvátko. Komisia pripravujúca oslavy stého výročia uloženia telesných pozostatkov Františka II. Rákociho v Košiciach sa uzniesla, že aj vzhľadom na medzinárodný

⁶ Ide o: Slovenský biografický slovník I A – D. Martin: Matica slovenská, 1986. 583 s.; Slovenský biografický slovník II E – J. Martin: Matica slovenská, 1987. 599 s.; Slovenský biografický slovník III K – L. Martin: Matica slovenská, 1989. 484 s.; Slovenský biografický slovník IV M – Q. Martin: Matica slovenská, 1990. 562 s.; Slovenský biografický slovník V R – Š. Martin: Matica slovenská, 1992. 560 s.; Slovenský biografický slovník VI T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994. 692 s.

⁷ Ide o: *Rákóczi album: II. Rákóczi Ferenc és kurucai. A pesti napló – Hornyánszky V. Cs. és Kir. udvari könyvnyomdája.* 150 s.

⁸ Ide o: VARSIK, B.: *Osídlenie košickej kotliny. I – III.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, 1973, 1977. 475 s., 598 s., 574 s.

rozmer akcie bude používať v logu akcie latinizované meno slávneho kuruckého vodcu, vo všetkých písomnostiach v slovenčine sa však bude riadiť pravidlami slovenského pravopisu, čo jej vyplýva zo zákona.

Dňa 10. 3. 2006 sa na zasadnutí prípravného výboru akcie „Rákóczi v Košiciach 1906 – 2006“ zúčastnil generálny riaditeľ sekcie menšinových kultúr Ministerstva kultúry SR Róbert Dohányos. Podľa jeho názoru je súčasný stav zákona 270/1995, Z.z., v novelizáciách 260/1997, Z.z., 5/1999, Z.z. a 184/1999, Z.z. v rozpore s ústavnými právami, na základe ktorých má každá osobnosť právo uvádzať svoje meno v súlade so zápisom v rodnom liste. Z tohto dôvodu žiada, aby bol František II. Rákoci uvádzaný ako *Rákóczi*, pričom prisľúbil toto doporučenie dodať aj v písomnej forme. Z tohto dôvodu je na webovej stránke venovanej týmto oslavám a aj na všetkých propagačných materiáloch uvádzané meno v pôvodnej forme *Rákóczi*.

Výnimočným na tomto spracovaní je to, že autor stránky (alebo minimálne textu o prepise) si je vedomý povinností vyplývajúcich zo zákona^[6], a predsa hľadá oficiálne spôsoby, ako tento zákon obísť, v tomto prípade zastrešením sa autoritou generálneho riaditeľa sekcie menšinových kultúr MK SR. Ide teda o princíp, keď dotyčný nechce ignorovať platné normy, ale zároveň s nimi nesúhlasí, a nachádza argumenty pre svoje konanie.

4. DISKUSIA V RÁMCI KOMUNITY NÁVŠTEVNÍKOV SLOVENSKÝCH HRADOV

4.1. Všeobecná charakteristika diskusie

Tretím zdrojom názorov na prepis uhorských mien je diskusia návštevníkov stránok o slovenských hradoch www.castles.sk^[2]. Na tejto stránke sa stretáva komunita ľudí, ktorí navštevujú slovenské hrady, informujú sa o stave rekonštrukcií, dobrovoľníckych brigádach a pod. Ide o zmes laických používateľov jazyka, no z toho, čo o sebe diskutujúci v rôznych príspevkoch prezradia je zrejmé, že ide aj o vzdelaných používateľov, historikov (alebo študentov histórie) a pod. Nie vždy sa o diskutujúcich takéto informácie dajú získať. Diskutujúci tu vystupujú pod prezývkami, no niektoré z nich môžu byť aj skutočnými menami. Téma prepisu uhorských mien sa objavuje pri niekoľkých hradoch, nižšie sa pozrieme na dve z nich, pri hrade Turňa^[7] z roku 2004 a hrade Strečno^[8] z roku 2006. V obidvoch prípadoch sa táto téma zjavuje pri spomínaní historických obyvateľov hradu a jedným z hlavných aktérov je diskutér Ivan 78, ktorý je proti prepisu uhorských mien.

4.2. Názory na prepis uhorských mien v diskusií

Hneď na úvod treba uviesť, že názory prezentované v tejto diskusií sa vo svojej podstate neodlišujú od tých z jazykových redakcií. Dajú sa rozdeliť do troch skupín: a) súhlas a presadzovanie prepisu podľa PSP, b) nesúhlas s prepisom podľa PSP – návrat k pôvodnému písaniu, c) súhlas s prepisom niektorých mien a nesúhlas s prepisom iných mien. Hlavný rozdiel je v miere expresivity v diskusií. Zároveň je mar-

kantná neznalosť práce jazykovedcov, a vedomé znevažovanie či zosmiešňovanie ich práce. Keďže reflexia práce jazykovedcov v diskusii nie je predmetom tejto analýzy, nebudeme ju tu ani citovať. Zhrnieme argumenty pre a proti prepisu, a ďalšie argumenty, ktoré sa v týchto diskusiách objavili.

Proti prepisu

- argument neprepisovania mien z iných kultúr (opakuje sa príklad *majkl džeksn* a *šejkspír* – písaný spolu a malými písmenami),
- argument pôvodnosti mena a nemožnosti spojiť si prepísané meno s historickou osobnosťou (napr. *Nyári* > *Ňári*),
- nie vždy ide o „poslovenčenie“ (napr. *Bosniaková* > *Bošňáková*),
- chaos a nejednoznačnosť prepisu,
- neistota pri prepise rodov nevymretých do r. 1919.

Za prepis

- argument prepisovania slovenských mien inými kultúrami (objavuje sa príklad slovenských športovcov v zahraničí napr. *Šatan* > *Satan*),
- argument pôvodnosti mena pred „maďarizáciou“ (napr. *Palucký* > *Palugyai*),
- čitateľnosť mena pre slovenských čitateľov,
- problematizujúce argumenty,
- aj historické listiny uvádzajú rôzne podoby mien.

Zaujímavým potenciálnym zlomom v diskusií by mohol byť moment, keď sa jeden z diskutujúcich rozhodne kontaktovať Jazykovedný ústav, aby sa presvedčil, ako to s prepisom je. Odpoveď z jazykovej poradne zverejní celú na diskusnom fóre. Avšak táto odpoveď nezaznamená žiadnu reakciu, diskusia prebieha spontánne ďalej, v pôvodnom duchu, bez komentára expertného stanoviska. Treba poznamenať, že absencia jazykovedcov v takýchto diskusiách chýba, vytráca sa odborný pohľad na vec, v zrozumiteľnej forme, aký sa tu objavuje od historikov a archivárov.

Je zrejmé, že tieto laické diskusie zrkadlia argumenty používané v odborných diskusiách (Hrubaničová, 2017, s. 91 – 130). Zároveň sa argumentačne niektoré z nich akoby neutralizujú. Aj táto online diskusia sa končí zmierlivo s tým, že všetci majú v niečom pravdu a mali by sa venovať radšej diskusií o samotných hradoch:

„Petike: Chlapi, nevaďte sa ! Viem, je to večný a veľmi spleťitý problém – navyše aj veľmi citlivý z hľadiska histórie a jazykovedy... A rozhodne niektoré veci nie sú jednoznačné – v tom máte svätú pravdu...“

Ivan 78: Ale Petike má pravdu – naša debata by sa ťahala do nekonečna, takže dajme priestor Strečnu.“

5. ZÁVER

Tri vytypované oblasti používateľského diskurzu o prepise uhorských mien na Slovensku, profesionálna – jazykovoredakčná, internetová a internetovo-diskusná poukazujú na nejednotnosť v názoroch a hlavne na nejednoznačnosť PSP. V profesionálnej rovine jazykových redakcií sa stretávame s tromi základnými prístupmi:

rešpektovanie autority PSP, nerešpektovanie autority PSP – preferencia autority autora a vlastný redakčný úzus. Z odpovedí v našej ankete je zrejmé, že jazykoví profesionáli nad touto témou uvažujú a viacerí by privítali umožnenie variantnosti v otázke prepisu uhorských mien v PSP. V laickej rovine sa na internetových fórach stretávame s podobným názorovým spektrom na škále od rázneho nesúhlasu s prepisom uhorských mien, cez prepis závislý od okolností až po podporu prepisu uhorských mien. Na tejto rovine prevládajú emocionálne argumenty súvisiace s národným priľastňovaním si historických postáv. Hlavné odporúčania v záujme prepojenia expertnej a laickej sféry na základe tohto materiálu sú zhrnuté v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1: Hlavné odporúčania k prepisu historických mien uhorského obdobia

1.	Iniciovať otvorenejšiu komunikáciu s jazykovými redakciami (z ich strany záujem je).
2.	Formulovať pravidlá prístupnejšie používateľom.
3.	Umožniť variantnosť historických mien – prepísanú a neprepísanú formu.
4.	Zvýšiť povedomie o práci jazykovedcov, byť prítomnejší vo verejnom diskurze.

Literatúra

HRUBANIČOVÁ, I.: Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie. In: Wachtarczyková, J. (ed.): Aktuálne otázky slovenského jazyka. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2017, s. 105 – 144.

Pramene

Dotazník jazykovým redakciám k písaniu historických mien z uhorského obdobia v súčasnej tlači.

Dotazník sformulovali a odpovede spracovali: I. Hrubaničová a L. Molnár Satinská. Odpovede na dotazník prišli z nasledujúcich redakcií: .týždeň, Denník N, Postoj, Pravda, Revue svetovej literatúry, Romboid, Slovenská národná galéria, Slovo, SME.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Internetové odkazy

[1] Rákóczi v Košiciach 1906 – 2006. Dostupné na <http://rakoci.webex.sk/> (Cit. 2017-03-27)

[2] Slovak castles. Dostupné na <http://www.castles.sk/index.php> (Cit. 2017-03-27)

[3] Schwarz, J.: Jazykový smog škodí národnému povedomiu. Dostupné na http://www.noveslovo.sk/c/Jazykovy_smog_skodi_narodnemu_povedomiu (Cit. 2017-04-24)

[4] Barát, A.: Historička: Exotických Uhrov inšpiroval úhlavný nepriateľ. Dostupné na <https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/425525-exoticky-uhrov-inspiroval-uhlavny-nepriatel/> (Cit. 2017-04-24)

[5] Szabó, S.: Rákóczi – Rákoci? Dostupné na <http://rakoci.webex.sk/meno.php> (Cit. 2017-03-27)

[6] Zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Dostupné na <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270> (Cit. 2017-03-27)

[7] Diskusia k hradu Turňa. Dostupné na <http://www.castles.sk/turna.php?comment=list&from=60> (Cit. 2017-03-27)

[8] Diskusia k hradu Strečno. Dostupné na <http://www.castles.sk/strecno.php?comment=list&from=160> (Cit. 2017-03-27)

HISTORICKÉ MENÁ V SÚČASNEJ SLOVENČINE

Juraj Glovňa

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa
Štefánikova 67, 949 00 Nitra, e-mail: jglovna@gmail.com

m ako mená

Historical names in contemporary Slovak

Abstract: The writing of historical personal names from the Hungarian period of Slovak history is codified by the current Rules of Slovak Orthography (*Pravidlá slovenského pravopisu*). This codification is based on the traditions of Slovak scholars as well as on the evolution of Slovak orthography. The author examines the adherence to the rules of name writing in contemporary texts about Slovak history (history books, atlases, encyclopaedias etc.). He comes to the conclusion that a majority of them abides by the prescribed standard. He also analyzes handbooks which do not adhere to codification respectively in which an alternating Slovak and Hungarian writing of personal names can be found which is a breach of the rules of Slovak orthography. In writing practice this leads to a fluctuation and uncertainty in correct writing of names from the Hungarian era.

Keywords: Slovak spelling, Magyar spelling, convention, codification, historical names

1. ÚVOD

Písanie mien osôb a osobností z uhorského obdobia slovenských dejín, t. j. akým grafickým systémom sa majú prepisovať mená zo slovenských dejín uhorského obdobia v spisovnej slovenčine, upravujú *Pravidlá slovenského pravopisu*. Po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918 si nástupnícke štáty vyriešili otázky písania mien. Z uhorskej časti monarchie si zjednotili písanie historických mien Maďari, Rumuni a Chorváti¹ a ako poslední Slováci, a to v osemdesiatych rokoch minulého storočia. Rozhodujúcim impulzom grafického zjednotenia bolo rozkolísané písanie mien zo slovenských dejín uhorského obdobia. S touto nejednotnosťou zápasili okrem iných slovenskí heraldici² a rozkolísaný úzus sa ukázal ako vážna prekážka aj pri koncipovaní a príprave *Slovenského biografického slovníka* (ďalej SBS), ktorý vydávala Matica slovenská³. SBS zhromažďuje biografie (12 630 životopisných hesiel) nežijúcich slovenských a slovacikálnych osobností od čias Pribinu po súčasnosť. SBS je dnes už uzavretým lexikografickým dielom a je poznačený časovou sumou znalostí a politickými obmedzeniami. Preto Národný biografický ústav SNK v Martine začal vydávať novú edíciu *Biografický lexikón Slovenska* (ďalej BLS), ktorý nadväzuje na SBS, dopĺňa

¹ Ide o národy, ktoré používajú latinské písmo. Napr. v Maďarsku vyšla príručka Miklosa Kázmera (1993), v ktorej sú zachytené ako heslové slová štandardizované **podoby** historických mien v maďarskej grafike. Pri nich sa uvádzajú zdokumentované historické zápisy. Napríklad na s. 1160 je štandardizované meno Zicsi (historicky doložené sú iba podoby ako Zychy, Zyczy, Zichi, Zicsy atď., nie však Zicsi). To je tá istá forma ako v slovenskej štandardizácii: Zicsi = Ziči. Podobne na s. 338 je uvedené kodifikované meno Eszterházi = slov. Esterházi, na s. 212 Csáki = slov. Čáki atď.

² Por. NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku. I. (1980), HORVÁTH, P.: O potrebe a zásadách slovenskej transkripcie rodových mien a priezvisk (1980) a iné.

³ Zv. I (1986), zv. II (1987), zv. III (1989), zv. IV. (1990), zv. V (1992), zv. VI. (1994).

a reviduje heslá, uvádza nové heslá a spracúva tematiku novou koncepciou.⁴ Obe lexikografické diela (SBS a BLS) pokladáme za „kodifikačné“ príručky – ako zdroj základných podôb historických mien podľa platných *Pravidiel slovenského pravopisu*.

Na riešenie problému bola zostavená komisia z historikov, jazykovedcov, archívárov, právnikov, literárnych vedcov a ďalších významných odborníkov, ktorá sa v roku 1980 pretransformovala na terminologickú komisiu pri Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Výsledky práce komisie, v ktorej prebiehala tvorivá a produktívna diskusia a ktorá bola otvorená názorom iných odborníkov aj širokej verejnosti, sa konsenzuálne⁵ sformovali do *Zásad písania osobných historických mien z uhorského obdobia slovenských dejín*. Záverečný text ako výsledok dlhodobej diskusie odborníkov a dohody medzi nimi stal sa súčasťou akademických *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991) a potom všetkých ďalších vydaní.

Ideovým základom zásad prepisovania mien je všeobecne uznávaný historický fakt, že Slováci boli autochtónnymi obyvateľmi Uhorska a dodnes žijú na území Slovenska kontinuálne vyše tisíc rokov a žili tu aj v časoch, keď do strednej Európy prenikli od východu maďarské kmene. Preto aj Slováci majú právo prispôbovať si mená zo spoločných dejín podľa zásad slovenčiny. Existuje veľa dokladov o tom, že mená významných osobností pri vstupe do vtedajších jazykov sa prispôbovali princípom týchto jazykov: maďarčine, latinčine, nemčine.⁶

V tejto súvislosti treba povedať, že zásady prepisovania historických mien sa opierajú o dlhú slovenskú tradíciu. Nadväzujú na prax našich vzdelancov, ktorí zachytávali mená významných osôb vo svojich textoch tak, že ich prispôbovali slovenským jazykovým (pravopisným) zákonitostiam⁷. Je o tom veľa dokladov. Slovenskí historici, jazykovedci, literárni vedci presvedčivo zdokumentovali fakt, že naši vzdelanci používali v textoch mená prispôbené slovenskej grafike⁸. Na konto tohto historického faktu možno povedať, že Slováci sa svojou vlastnou podobou mien prihlásili k uhorským dejinám (veď iné nemali, Uhorsko bolo predsa ich vlasťou). Tradície slovenských vzdelancov sú vyjadrením toho, že uhorské dejiny

⁴ Dopĺňajú sa osobnosti zomreté v rokoch 1984 – 1995, zabudnutí, neprávom obchádzaní exiloví tvorcovia, nedocenení reprezentanti duchovného a cirkevného života, novoobjavené osobnosti. Doteraz vyšlo päť zväzkov: I. (2002), II. (2004), III. (2007), IV. (2010), V (2013).

⁵ Zásady sú výsledkom vedeckého prístupu k riešenej problematike, v niektorých momentoch aj kompromisom, tak ako bývajú aj iné kodifikácie v istom zmysle „dohodou“ relevantných činiteľov.

⁶ J. Doruľa uvádza presvedčivé doklady z nemeckých textov zo 17. stor. v knihe *Slováci medzi starými susedmi*, 2015, s. 397 – 398 a inde.

⁷ **Slovenská štandardizácia** mien osôb z uhorského obdobia spočíva na jazykových kritériách, je zjednotená len na princípe podstaty slovenského pravopisného princípu a neberie sa do úvahy etnicita osôb.

⁸ J. Doruľa (2015) píše, že „slovenskí vzdelanci písali tie mená (historické mená z uhorských dejín, J. G.) takým (nemaďarským) pravopisom, aký používali v celom ostatnom texte, do ktorého boli tie mená začlenené: Nijako ich neznepokojovalo ani nezaujímalo, či sa tie slovenské podoby mien vyskytujú aj v maďarskom jazyku... Tak napríklad M. Godra uvěřil v almanachu Zora z roku 1835 baladu pod názvom **Vešelňi** na Muráni.“ (s. 396) Autor ďalej uvádza texty, v ktorých sa objavovali mená **Zríňi, Vešelňi, Séci, Séceňi, Selepčňi** atď.

sú aj slovenské dejiny, resp. že slovenské dejiny sú významnou súčasťou uhorských dejín.

2. ANALÝZA PRÍRUČIEK S HISTORICKOU TEMATIKOU

V príspevku chceme ukázať, ako sa uplatňujú zásady písania historických mien v súčasnej praxi. Chceme zistiť, aký je stav v knihách a príručkách s historickou tematikou, ktoré sú určené odbornej, ale aj širokej čitateľskej verejnosti.

2.1. Dodržiavanie zásad písania podľa *Pravidiel slovenského pravopisu*

Ako sme už spomenuli vyššie, v *Slovenskom biografickom slovníku* a v novom *Biografickom lexikóne Slovenska* sú uvedené podoby mien, ktoré zodpovedajú zásadám písania historických mien podľa platných *Pravidiel slovenského pravopisu*. Konceptia oboch slovníkov vychádza z uvádzania jedinej heslovej podoby priezviska, nasleduje krstné meno vždy v slovenskej verzii. V zátvorkách sa uvádzajú aj historické podoby v zložkovej grafike, ak boli historicky doložené, resp. pseudonymy a podobne: *SELEPČÉNI, Juraj (Szelepchényi, Szelepcsényi, Juraj zo Slepčian, Slepčiansky, Pohroncius, Pohronczy, Pohronec)* – nasleduje text; *MEDŇANSKÝ, Ladislav (Mednyánszky)* – nasleduje text.

Kodifikačná zásada prepisovania mien z historického obdobia sa dodržiava vo väčšine kníh a príručiek s historickou tematikou, ktoré vyšli v ostatných dvoch desaťročiach. V príspevku venujeme pozornosť príručкам s historickou tematikou: dejinám Slovenska, slovenským dejinám, dejepisným príručкам, historickým atlasom, ktoré sú určené širokej verejnosti.

Z najnovších príručiek, v ktorých sa plne rešpektujú zásady písania historických mien podľa PSP, uvádzame knihu *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť* (2015)⁹. V časovom rámci od začiatkov Uhorského kráľovstva po koniec Rakúsko-uhorskej monarchie sa uvádzajú mená významných osobností v slovenskej grafike. Členovia roku Huňadyovcov sú označovaní napríklad takto: „1453 podnikol proti bratrickom výpravu bratislavský župan Ladislav **Huňady**, starší syn Jána **Huňadyho**.“ – „Matej **Huňady**, známejší prímením Korvín...“ (s. 115) Iné príklady: „Už v roku 1530 vytvoril v Považskej Bystrici šľachtickú školu tamojší župan Ján **Balaša**.“ (s. 186) – „Zásluhou Petra **Pázmaňa** bola v roku 1635 zriadená v Trnave univerzita.“ (187) – „Počas konania snemu sa starnúci Metternich tretíkrát oženil s Melániou **Žičiovou**.“ (244) Takisto sa uplatňuje kodifikovaná grafika v revolučných rokoch 1848 – 1849: „Dňa 3. marca 1848 v dolnej komore Ľudovít **Košut** prečítal prípis adresovaný panovníkovi.“ (s. 259) Potom aj v rokoch po rakúsko-maďarskom vyrovnaní: „Koloman **Tisa** vydal prísne úpravy pre stolice...“ (s. 288) V uvedenej príručke sa okrajovo využíva možnosť uviesť mená v zátvorkách aj v takej podobe, v akej sa objavovalo v konkrétnych historických

⁹ Šesťčlenný kolektív historikov dvoch generácií pripravil pre verejnosť dejiny Slovákov v širšom historickom kontexte rešpektujúc fakt, že slovenské dejiny sú významnou súčasťou uhorských dejín. Autormi sú M. Habaj, J. Lukačka, V. Segeš, I. Mrva, A. Petranský, A. Hrnko.

dokumentoch: „Za rozdelenie Uhorska a vyčlenenie Slovenska ako samostatnej korunnej krajiny sa prihovárali Ján Majlát a Emil Dežöfi (*Dessewffy*)“¹⁰, obidvaja príslušníci maďarskej konzervatívnej šľachty. (s. 267) V prípade známeho básnika Alexandra Petöfiho sa uvádza aj slovenský ekvivalent mena: „S určitosťou možno tvrdiť, že dvaja pomadžarčení Slováci, Košut v Bratislave aj vo Viedni a *Petrovič* – Petöfi v Pešti, boli hlavnými strojcami revolúcie“ (s. 255). Niektorí autori uvádzajú *expressis verbis*, že sa pridržiavajú platnej normy. Napríklad Milan Vároš, autor cenného diela *Stratené slovenské poklady*, uvádza v prvom diele v úvodnej poznámke: „Mená osôb z uhorského obdobia slovenských dejín uvádzam podľa *Pravidiel slovenského pravopisu* (1998, s. 38), pri prvej zmienke však aj v pôvodnej podobe: *Ilešházi (Illésházy), Turzo (Thurzo)*.“

Veľkej čitateľskej obľube sa tešia encyklopédie rozličného druhu aj zamerania. Medzi edične vydarené patrí aj *Ottova encyklopédia Slovensko A – Ž*, ktorá takisto rešpektuje normu zapisovania mien podľa PSP. Kodifikované podoby sú uvedené priamo ako heslové slová a v takej podobe fungujú aj v heslovom texte. V ostatných dvoch desaťročiach sa objavilo na knižnom trhu veľa kníh s historickou tematikou, ktoré dodržiajú platné zásady.

Osobitné miesto medzi nimi zaujíma *Ottov historický atlas Slovensko* (2015, zostavil P. Kršák). Ide o hodnotnú, moderne koncipovanú obrazovú publikáciu, doplnenú kompatibilnými textami. Zachytáva históriu Slovenska od praveku po súčasnosť. Nás zaujímajú uhorské dejiny v stredoveku (spracovali J. Steinhübel a J. Lukačka), v ranom novoveku 1526 – 1711 (spracoval V. Čičaj), z novoveku časť Habsburská monarchia v rokoch 1711 – 1792 (spracovala M. Kohútová). V týchto častiach textov sa dôsledne uplatňujú kodifikované podoby mien. Uvádzame prierezovo niekoľko príkladov vybratých z kontextu viet: *kniežatá Taš a Lel; sedmohradské knieža Ďula II; Ajoňovo kniežatstvo; župan Čanád; Forgáčovci; Ladislav I. Huňady; Peter Pázmaň; Pavel Nári; Mikuláš Pálfi; Juraj I. Rákoci; Adam Forgáč; Nádašdy; Tököli; Esterházi; Révai; Sentiváni; Karol III. Andráši*. Mená sa tu uvádzajú podľa PSP.

Je preto prekvapujúce, že počnúc textom s názvom *Revolúcia v rokoch 1848 – 1849* (spracoval L. Kačírek) autor úplne rezignuje na platnú kodifikáciu a uvádza mená v maďarskej grafike: „Predsedom uhorskej vlády sa stal gróf *Lajos Batthyány* a ministrami viacerí predstavitelia maďarského reformného hnutia (*Lajos Kossuth, Ferenc Deák, József Eötvös*).“ (282) – „Ešte 20. februára menoval panovník novú uhorskú vládu na čele s grófom *Gyulom Andrássym*.“ (290) – „Jej vedenie prebral Kálmán Tisza.“ (293) – „Nemaďarské národy negatívne hodnotili najmä obdobie vlády *Dezidera Bánffyho*...“ (293) – „V roku 1907 boli prijaté tzv. *Apponyiho* zákony, ktorými sa zavádzali jednotné učebné normy.“ (308)

Odhliadnuc od tejto „excentrickej“ časti možno konštatovať, že *Ottov historický atlas* sa pridržiava platných pravidiel. Využíva aj možnosť v zátvorkách uvádzať mená so zložkovým pravopisom, a to iba pri šľachtických menách v tematickom bloku „Šľachta“: Čáki (Csáky), Ziči (Zichy), Medňanský (Mednyánszky) atď.

¹⁰ Treba uviesť, že v slovníku Miklósa Kázméra (1993, s. 299) je štandardizovaná maďarská podoba *Dezsöfi*.

2.2. Striedavé používanie slovenskej a maďarskej grafiky

Druhú skupinu tvoria historické príručky a náučné publikácie, ktoré buď nerešpektujú písanie historických mien podľa zásad PSP¹¹ alebo sa v nich kríži kodifikované a nekodifikované písanie mien. V tejto súvislosti sa chceme podrobnejšie venovať veľmi cennej a v slovenskom edičnom kontexte inovatívnej a dlho očakávanej príručke *Slovensko – ilustrovaná encyklopédia pamiatok: historická architektúra, pamiatky výtvarného umenia, pamätihodnosti* (2014, hlavný redaktor P. Kresánek). Jej „ambíciou je predstaviť kultivovanému čitateľovi čo najširší fond pamiatok architektúry a výtvarného umenia na Slovensku“ (z úvodu). V knihe sa symbioticky spája obrazový materiál (farebné fotografie, mapy, schémy) s textovým výkladom. Postupuje sa podľa regiónov. Z hľadiska našej analýzy sa žiada hneď v úvode povedať, že v encyklopédii sa striedavo používa zložkový maďarský typ písania mien a slovenský typ mien podľa *Pravidiel slovenského pravopisu*.

2.2.1. Nerešpektovanie platnej kodifikácie

Uvádzame príklady, keď sa nerešpektujú zásady PSP „Kráľovský hrad a panstvo spravovali najprv palatín *Kont*, potom rody *Cillei*, *Szlopnay* a od roku 1576 rod *Jakussits*...“ (248) – „Pôvodne renesančný kaštieľ majiteľov lednického panstva – *Telekessi*, *Lorántffy*, *Rákóczi*, *Matyassovsky* barokovo prestaval...“ (249) – „Postaviť si ho (kaštieľ) dal Štefan *Csáky* s manželkou Evou *Forgách*.“ (212) – „Za podporu Karola Roberta z Anjou dostal v roku 1307 magister Kokoš (Gallus) *Berzevizcy*...“ (738).

2.2.2. Hybridne zapísané mená

V tomto diele sa ďalej krížia zásady písania historických mien slovenskou grafikou podľa PSP a zásady písania maďarskou grafikou: „Azda najvýznamnejší bol Ladislav *Mattyasovský*, od roku 1696 do 1705 bol nitrianskym biskupom a radcom cisára.“ (669) ↔ „V roku 1699 nitriansky biskup Ladislav *Mat’ášovský* kúpil areál pre kamaldulských mníchov...“ (756) Iný príklad: „Kaštieľ v Hodkoviciach...si v areáli starého majera postavili *Čákiovci*...“ (805) ↔ „Zmena siluety hradu nastala za *Csákyovcov*, ktorí po roku 1660 nadstavili paláce...“ (808).

2.2.3. Variantné písanie v rámci jedného tematického bloku

Napríklad v bloku „Nitra a okolie“: „Rod *Zerdahelyi* si potom postavil opevnený kaštieľ, ktorý je dnes na severnom okraji Nitrianskej Stredy.“ (351) – „Dnešný kostol (má byť Kostol, J. G.) Povýšenia sv. Kríža dal v roku 1820 (v Nitrianskej Blatnici, J. G.) postaviť gróf Pavol *Zerdaheli*.“ (353) *V súvislosti s hradom Tematín sa píše*: „K ďalším opevňovacím prácam pristúpili po roku 1658 noví majitelia, *Berčéniovci*.“ (s. 214) – „Už vtedy sa tu objavujú (v Brunovciach) Sandorovci, Csákyovci a od roku 1658 *Bercsényiovci*.“ (s. 216) Meno európskeho maliara a jeho

¹¹ Uviest’ tu možno časť textov knihy *Dejiny Uhorska* (autor Peter Konya a kol., 2014).

príbuzných sa takisto píše dvojako: „Baltazár Szirmay bol otcom Anny Márie, ktorá sa vydala za Eduarda *Mednyánszkého*. Bol teda starým otcom významného maliara Ladislava *Mednyánszkého*.“ (s. 217) – „V jednej z nich (v Ambrovskej kúrii) je múzeum venované histórii Beckova a slávnym osobnostiam, ktoré sa tu narodili, alebo tu pôsobili: Stiborovci, Jozef Miloslav Hurban, Alojz *Medňanský*, Ladislav *Medňanský*...“ (240).¹²

2.2.4. Variantné písanie v rámci jedného hesla

V hesle o Trnave možno nájsť túto rozkolísanosť: „Postaviť ju (renesančnú stavbu, J. G.) dal v roku 1567 arcibiskup Mikuláš *Olah* pre potreby kňazského seminára...“ (s. 185) Toto meno významného arcibiskupa sa v *texte pod obrázkom* píše takto: „Epitaf M. *Olláha* – zakladateľa Trnavskej univerzity z roku 1568.“ (182) V hesle o Trenčianskom Považí sú v tesnom susedstve tieto vety: „Vršatský hrad doplatil na boj cisárskych vojsk s vojskami Františka *Rákócziho* a od roku 1708 je v ruinách.“ (248) – „Po udalostiach povstania Františka II. *Rákóczyho*...“ (250).

2.2.5. Variantné písanie historických mien v rámci jedného podhesla

Pri opise kežmarského hradu máme na jednej strane publikácie dokonca tri pravopisné verzie mena Tököli: „Podľa požiadaviek Štefana I. *Tökölyho* postavili paláce s interiéromi vyzdobenými „talianskym“ štukami...“ (735) – „Vrcholom prestavby za Štefana II. *Tökölyho* je zámocká kaplnka z roku 1658...“ (735) – „Po porážke stavovského povstania (1684), ktorého vodcom bol Imrich *Thököly*, bol hrad *Thökölyovcom* skonfiškovaný...“ (735).

2.2.6. Historické mená zapísané slovenskou grafikou

V analyzovanej encyklopédii sú heslá, v ktorých sa uplatňuje iba slovenská kodifikovaná grafika: „Jeho nadstavenie štíhlou vežou...finančne podporil arcibiskup Juraj *Selepečni-Pohronec*.“ – Už v roku 1451 sa tu odohrala bitka medzi vojskami gubernátora krajiny Jána *Huňadyho* a žoldniermi Jana Jiskru...“ (405) – „Jeho stavbu (kostola) povolil v roku 1245 grófovi Jánovi, zakladateľovi rodu *Žigraiovcov* – pánov zo *Žehry*, *spišský prepošt* Matej...“ (804).

Pri uvádzaní historických mien v slovenských textoch platí všeobecná zásada, že **krstné mená** sa používajú v slovenskej podobe (*Ján Huňady*, *František II. Rákoci*). Táto norma sa vcelku dodržiava. Prípady jej nerešpektovania môžu prameňiť z nedostatku koncentrovanosti, neznalosti zásad¹³ alebo sú tendenčné.¹⁴

¹² Text pod fotografiou: *Neskororenesančný krb v Ambrovskej kúrii z roku 1648 s erbom „Stephan Mednianski“*. (240)

¹³ Milan Vároš v c. d. píše: Neraz i renomovaní autori uvádzajú krstné mená v slovenskej podobe, ale priezvisko nie, napríklad *Ladislav Mednyanszky*. Zavše sa možno dokonca stretnúť s menom *Lázsló Medňanský*.

¹⁴ V citovanom Ottovom historickom atlase Slovensko sú doklady: *Lajos Kossuth*, *Lajos Batthyány ap.*

Väčšina diel s historickou tematikou (slovníky, lexikóny, encyklopédie, učebnice, príručky dejín ap.) dodržiava zásady písania mien historických osobností podľa PSP (t. j. slovenskou grafikou)¹⁵. K týmto zásadám sa hlási v úvodnom texte¹⁶ aj Encyclopaedia Beliana (Slovenská všeobecná encyklopédia v dvanástich zväzkoch. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV 1999). Heslové mená sú uvedené v slovenskej grafike, potom nasleduje text. Využíva sa aj možnosť uvádzať názvy v zložkovej grafike v zátvorkách: „Čákiovci (*Csáky*) – uhorský šľachtický rod pochádzajúci zo Satmárskej stolice.“ V abecednom radení sa objavujú aj zápisy mien v maďarskej grafike, potom nasleduje odkazový znak [→] na meno v slovenskej grafike, napr. *Andrássyovci* [-ši-] → *Andrášiovci*. Avšak k menu *Andrášiovci* v tejto slovenskej grafike sa priraduje spojka „aj“ (nie zátvorky), ktorá signalizuje, že je prípustná (paralelná) aj maďarská grafika, čím sa spochybňuje jednoznačnosť platných zásad podľa PSP: *Andrášiovci*, **aj** *Andrássyovci* – uhorský šľachtický rod pôvodom zo Sedmohradska.¹⁷

3. ZÁVER

V štúdií sme sa usilovali poukázať na fakt, že vo väčšine príručiek a kníh s historickou tematikou, ktoré sú určené odbornej aj širokej čitateľskej verejnosti, sa zodpovedne pristupuje k zachycovaniu historických mien zo slovenských dejín uhorského obdobia, t. j. podľa platných *Pravidiel slovenského pravopisu*. Existuje však aj niekoľko kníh, v ktorých sa nerešpektujú zásady písania podľa platnej kodifikácie vôbec, a napokon sme podrobnejšie analyzovali príručku *SLOVENSKO Ilustrovaná encyklopédia pamiatok* – ináč veľmi cenné a užitočné dielo – ktoré je ukážkou „chaosu“ v písaní mien osôb a osobností z uhorského obdobia slovenských dejín.

Literatúra

- DANGL, V. – BYSTRICKÝ, V.: Chronológia dejín Slovenska a Slovákov. Bratislava: Veda 2014.
 DORULA, J.: Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí? Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2015.
 ĎURICA, M.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Bratislava: Lúč 2013.
 HORVÁTH, P.: O potrebe a zásadách slovenskej transkripcie rodových mien a priezvisk. Slovenská archivistika, 1980, roč. 15, č. 2, s. 199 – 211.
 HORVÁTH, P.: Neuvážený návrh na zrušenie slovenskej transkripcie starých rodových mien a priezvisk. Historický časopis, 1999, roč. 47, č. 2, s. 306 – 315.

¹⁵ Uvedieme aspoň niekoľko: Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti (2007); Mrva, I. – Segeš, V.: Dejiny Uhorska a Slováci (2012); Ďurica, M.: Dejiny Slovenska a Slovákov (2013); Škubla, P.: Hrady, zámky a kaštiele Slovenska (2014); Dangel, V. – Bystrický, V.: Chronológia dejín Slovenska a Slovákov (2014); Lengyelová, T. – Mrva, I.: Historický kalendár Slovensko (2011); Kučera, M.: Stredoveké Slovensko (2002); Spiesz, A.: Ilustrované dejiny Slovenska (2006); Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. stor. (1998); Lexikón slovenských dejín (1997) a viaceré iné.

¹⁶ „Pravopis sa riadi Pravidlami slovenského pravopisu vypracovanými JÚLŠ, vydanými v roku 1998...“

¹⁷ Iné príklady: Aponiovci, aj Apponyiovci; Abafiovci, aj Abaffyovci...

- KÁZMÉR, M.: Régi magyar családnevek szótára XIV – XVII század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993.
- KONYA, P. a kol.: Dejiny Uhorska. Bratislava: Citadela 2014.
- KOVÁČ, D. a kol.: Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. stor. Bratislava: Fortuna Print 1998.
- KUČERA, M.: Stredoveké Slovensko. Bratislava: Perfekt 2002.
- LENGYELOVÁ, T. – MRVA, I.: Historický kalendár Slovensko. Bratislava: Perfekt 2011.
- MRVA, I. – SEGEŠ, V.: Dejiny Uhorska a Slováci. Bratislava: Perfekt 2012.
- MRVA, I.: Slovenské dejiny pre každého. Bratislava: Perfekt 2016.
- NOVÁK, J.: Úprava písania priezvisk historických rodov. Slovenská archivistika, 1979, roč. 14, č. 2, s. 175 – 178.
- NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku. I. Martin: Osveta 1980.
- SPIESZ, A.: Ilustrované dejiny Slovenska. Bratislava: Perfekt 2006.
- ŠKUBLA, P.: Hrady, zámky a kaštiele Slovenska. Bratislava: Perfekt 2014.
- VÁROŠ, M.: Stratené slovenské poklady. I. Martin: Matica slovenská 2006.

Pramene

- Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. Red. F. Honzák. Bratislava: Slovart 2007.
- Lexikón slovenských dejín. Kolektív autorov. Bratislava: SPN 1997.
- Ottov historický atlas SLOVENSKO. Zostavil P. Kršák. 3. upravené vydanie. Praha: Ottovo nakladateľství 2015.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991.
- Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť. Kol. autorov. Bratislava: Perfekt 2015.
- SLOVENSKO. Ilustrovaná encyklopédia pamiatok. Historická architektúra. Pamiatky výtvarného umenia. Pamätihodnosti. Red. P. Kresánek. Bratislava: Simplicissimus vydavateľstvo 2014.

Internetové odkazy

- [1] HRNKO, Anton: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. Blog Antona Hrnku. Dostupné na [www: http://www.hrnko.sk/2010/03/29/ad-dusan-kovac-problem-pisanie-mien-historicky-ch-osobnosti-z-obdobia-uhorsky-ch-dejin](http://www.hrnko.sk/2010/03/29/ad-dusan-kovac-problem-pisanie-mien-historicky-ch-osobnosti-z-obdobia-uhorsky-ch-dejin) (Cit. 2010-03-29)

RODNÉ (KRSTNÉ) MENÁ A KODIFIKÁCIA¹

Iveta Valentová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava,
e-mail: ivetav@juls.savba.sk

First names and codification

Abstract: The paper deals with first names (forenames, given names, Christian names), with their formation, with their position in the naming system and with trends in their giving. In the next part of the study, Slovak and Czech laws, that stipulate the choice of first names and their record in registers of births, are outlined as well as the relationship of official forms of first names according to legislation. Based on the frequency of names recorded in registers of births in the last ten years along with the comparison with the list of official forms of first names, the changes in the choice and in orthography of first names are characterized. The results of the analysis show, among others, the increasing frequency of using foreign variants of first names already existing in Slovak, the growth of the popularity of female names that are ending in a consonant, changes in shortening and lengthening of some vowels in first names, the tendency of some hypocoristic forms of names to become independent official names and the fashionable status of some foreign names. The author proposes to consider the inclusion of such names in codification handbooks and in the updated list of official first names.

Key words: codification, first names, official names

1. AKO VZNIKLI RODNÉ (KRSTNÉ) MENÁ

1.1. Jednomenná pomenovacia sústava

Naši slovanskí predkovia najprv používali na identifikáciu osôb jedno meno, ktoré dostávali pri tzv. „postrizínách“, t. j. pri vstupe do života dospelých. Po prijatí kresťanstva cirkev zaviedla dávanie mien pri krste. V niektorých inojazyčných onomastikách sa používa termín *mononymum*,² ktorý sa v slovenčine zatiaľ neudomácnil. Toto osobné meno v jednomennej pomenovacej sústave nemožno nejako stotožňovať s našimi súčasnými rodnými menami, lebo samo bolo schopné identifikovať jednotlivca v spoločnosti v plnom rozsahu, plnilo úlohu dnešného rodného mena, priezviska, neúradného prímena i prezývky (Majtán – Považaj, 1983, s. 8).

1.2. Vznik a vývin dvojmennej pomenovacej sústavy

1.2.1. Situácia v pomenúvaní osôb sa začala výraznejšie meniť od 13. storočia, keď sa častejšie k menu osoby pridávalo meno otca alebo iného príbuzného, označenie príbuzenského alebo spoločenského zaradenia, zamestnania, etnickej či rodovej príslušnosti, miesta sídla rodu ap. Presnejšiu identifikáciu osoby si vyžiadala spoločnosť

¹ Príspevok je jedným z výstupov vedeckej úlohy *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov – 2. etapa* (č. 2/0021/17) grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

² Podľa onomastickej terminologickej príručky (Svoboda et al., 1983, s. 261) sa používa v češtine (*monymum*, napr. české knieža *Břetislav*), v poľštine (*mononim*, napr. *Wilk*), v nemčine existuje termín *Einzelname* (napr. *Chlodwig*).

ská potreba v rozvíjajúcej sa feudálnej spoločnosti predovšetkým pri administratívno-právnych úkonoch. Vplyvom rastúceho počtu obyvateľstva obmedzený inventár mien už nepostačoval. V latinských textoch sa muži i ženy bližšie určovali opisným spôsobom, napr. *komes Buken, syn komesa Bukena z rodu Hont – Poznan (Buken filius comitis Buken de genere Huntpanzan; urodzená pani Angela, dcéra komesa Bukena (nobilis domina Angelka filia comitis Buken)* (Prešporská stolica 1260) alebo pomocou tzv. *prímena*, resp. *historického priezviska*, ktoré sa mohlo utvoriť z prezývky podľa psychických alebo fyzických vlastností, podľa zamestnania, bydliska, pôvodu a pod., napr. *Povša Ryšavý (Rufus Pousa)* (1214, 1217), *Šimon Špán (Simon Yspanus)* (Hont 1243), *Heinz Uhor (Haintz Ungarus)* (1258) a i. (Majtán, 1994).³

1.2.2. Jednomenná pomenovacia sústava, v ktorej základným členom osobného mena stále ostávalo individuálne meno, trvala až do novoveku. Súbežne sa vyvíjala dvojmenná pomenovacia sústava, v ktorej hierarchicky základným členom sa postupne stávalo prímeno. Prímená bližšie určovali tieto individuálne mená, po prijatí kresťanstva krstné mená. Postupne sa stávali dedičnými a menil sa ich charakter z určujúceho člena pomenovacej sústavy na určovaný člen. Tento stav bol stabilizovaný už dve storočia pred oficiálnou kodifikáciou dvojmennej pomenovacej sústavy počas jozefínskych reforiem. Prímeno, ktoré dovtedy bolo pomocným členom osobného mena, získalo plnú spoločenskú váhu, stalo sa povinne dedičným, základným a záväzným členom osobného mena, a preto od jeho uzákonenia Jozefom II. sa už používa termín *priezvisko*. Úlohou krstného mena je odvtedy iba rozlišovať osoby s rovnakým priezviskom. Pretože nie všetky osoby môžu byť kresťanského vierovyznania a toto meno nemusia deti dostávať len pri krste, v onomastickej terminológii sa zaviedol a ustálil termín *rodné meno*. Keďže v širšej lingvistickej i laickej verejnosti je stále zaužívaný pojem *krstné meno*, pod ktorým sa rozumie aj meno, ktoré sa nedáva pri krste, často sa v odbornej i populárno-vedeckej literatúre označuje ako *rodné (krstné) meno* (ďalej len meno).

1.3. Motivácie výberu mien

Najstaršiu skupinu mien tvoria slovanské predkresťanské mená, ktoré fungovali ešte v jednomennej pomenovacej sústave. Vychádzali z vtedajšej apelatívnej lexiky a z predstáv o magickej sile mien, a preto častým motívom pri výbere mena mohli byť skutočné alebo želané vlastnosti a povahové črty pomenúvaného. Najstaršie záznamy mien našich slovanských predkov sa zachovali na okrajoch strán *Cividalského evanjelia* zo 6. storočia. Niektoré z nich sa používajú dodnes, predovšetkým zložené mená ako *Radoslav, Rastislav, Stanislav* a pod. S príchodom kresťanstva nastal aj prelom v používaní mien. Hoci prví kresťania nevenovali menám osobitnú pozornosť a ponechávali si svoje pohanské mená, cirkev neskôr začala vyžadovať, aby sa dávali deťom pri krste biblické mená a mená svätých, ktoré boli najčastejšie hebrejského (*Adam,*

³ Tam pozri aj bližšie k vývinu dvojmennej pomenovacej sústavy.

Eva, Dávid, Judita), gréckeho (*Andrej, Dorota, Katarína, Peter*) a latinského (*Lukáš, Marek, Margaréta, Martin*) pôvodu. Medzi šľachtou a meštianstvom sa stali obľúbené nemecké mená. Najmä mená kresťanských svätých cirkev začala cieľavedomejšie propagovať po tridentskom koncile v roku 1563. Viaceré z nich boli v móde hlavne vo vyšších spoločenských vrstvách a odtiaľ sa dostávali medzi obyčajných ľudí v mestách a na dedinách. Obľuba určitých mien potom ďalej podliehala dobovému vkusu, súvisela so spoločenskými, národnými i rodinnými tradíciami, migračnými a kultúrnymi vplyvmi či konfesiou. Módnosť vo výbere mien bola rôzna aj medzi spoločenskými vrstvami. Vplyvom idey slovanskej vzájomnosti sa v od druhej polovice 19. storočia u nás rozšírili mená ruského pôvodu (*Boris, Ivan, Viera, Olga*), južnoslovanské mená (*Dušan, Danica, Zlatica*) i starobylé slovanské mená. V tridsiatych rokoch minulého storočia prišli v mestách do módy západné, najmä francúzske mená ako *Žaneta, Henrieta, Iveta* a iné. Vplyv na popularitu mali a stále majú hlavne mená významných a slávnych osobností kultúrneho a politického sveta. Dvere pre príliv nových mien sa otvorili po páde minulého režimu v roku 1989, kedy sa súčasne otvorili hranice do západných krajín. Čoraz väčší dosah na výber majú nielen mená literárnych postáv, ale v súčasnosti predovšetkým hrdinovia zahraničných filmov a seriálov, čím sa do našich končín dostávajú nové, často exotické mená.⁴ Nástupom demokracie sa určitá voľnosť prejavila aj v možnostiach zápisov mien do matrik.

2. RODNÉ (KRSTNÉ) MENÁ A SLOVENSKÁ A ČESKÁ LEGISLATÍVA

2.1. Súčasná situácia z hľadiska zákonov v Česku

2.1.1. Na porovnanie uvedieme najprv súčasnú situáciu v oblasti rodných mien a zákonodarstva v Česku. V Českej republike (ďalej ČR) slobodná voľba rodičov pri pomenovaní svojich potomkov platí len do určitej miery. Voľba a fungovanie mien sú dané právnymi, jazykovými (gramatickými, pravopisnými a výslovnostnými) a mimojazykovými, spoločenskými aspektmi. Voľba a zápis mena do matriky sa usmerňuje zákonom č. 301/2000 Sb. v znení neskorších predpisov. Z matričného zákona vyplýva, že každý musí mať meno, pričom občan ČR môže mať maximálne dve mená. V § 62 tohto zákona sa uvádza: „Do matričnej knihy nelze zapsat jména zkomolená, zdobnělá a domácí.“ M. Knappová (2015, s. 41 – 42) túto formuláciu vysvetľuje takto: „Z jazykového hľadiska to znamená, že sa zapisujú základní, spisovné podoby pravopisne doložených, existujúcich jmen. Jméno tudíž musí existovat jako jméno, být ‚svou podstatou jméno‘. Jako jména se tedy nezapisují jména obecná, tzv. neosobní, jakými jsou např. označení dnů (*Pátek, Hromice*) a názvy věcí (*Video, Lavice*), a to ani cizojazyčné výrazy, pokud se jako jméno neužívají.“ Meno musí byť v zhode s pohlavím nositeľa. Vo funkcii mien sa nesmú zapísať priezviská, ktoré sa doteraz používali ako priezviská, hoci tradične sa v Česku a aj na Slovensku celá

⁴ Bližšie o popularite mien a o ich frekvenciách v minulosti i dnes pozri napr. M. Majtán – M. Považaj (1989), J. Krško (2001), J. Bauko (2015).

pomerne veľká skupina priezvisk vyvinula práve z rodných mien. Ako meno nemožno zapísať ani geografický sídelný alebo nesídelný názov. Možno zapísať české, ale aj inojazyčné pravopisné podoby cudzích mien, napr. *Jiří*, ale aj nem. *Georg*, angl. *George*, rus. *Jurij*, tal. *Giorgo* či slovenské *Juraj*. Nedá sa však zapísať meno, ktorého pravopisný alebo tvaroslovný variant neexistuje v cudzích jazykových systémoch. Rodičia si pravopisnú podobu nemôžu určovať. Napríklad sa neschválil zápis *Mylada* mena *Milada*, neodporučili sa ani neexistujúce podoby *Matiás*, *Zdenka* alebo *Victorie* (Knappová, 2015, s. 51 – 50).

2.1.2. Z jazykového výkladu matričného zákona vyplýva, že sa meno vyberá zo systému existujúcich, doložených mien. Zoznam mien, ktoré sú vhodné pre zápis do matriky, vypracoval na žiadosť ministerstva vnútra v roku 1949 Ústav pro jazyk český ČSAV. V súčasnosti je platný a matrikám a verejnosti dostupný zoznam úradných podôb českých mien v publikácii M. Knappovej *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, ktorého šieste aktualizované a rozšírené vydanie je už v tlači.⁵ M. Knappová úzko spolupracuje s matrikami a vo svojej knihe bližšie charakterizuje okrem iného možnosti a postupy pri zápise a zmene mena. Pridala tiež veľmi užitočné zoznamy afrických a ázijských mien (arabské, turecké, albánske, iránske, afganské, africké – hlavne neislámske, indické, arménske, čínske, japonské a vietnamské mená), ktorých používanie vyplynulo z praxe pri zápise mien detí zo zmiešaných alebo inonárodných manželstiev. Samozrejme, všetky uvedené zoznamy nie sú vyčerpávajúce. Repertoár mien sa obmieňa a dopĺňa, pretože pre mená a ich používanie je charakteristická pružná stabilita, a preto autorka v súčinnosti s matrikami pravdepodobne bude priebežne publikovať ďalšie aktualizované vydania.

2.1.3. Občania ČR niekedy môžu žiadať zápis takého mena alebo jeho pravopisnej podoby, ktoré matrikárka nepozná a nenachádza sa v publikácii M. Knappovej. Z § 62 českého matričného zákona vyplýva, že ak vzniknú pochybnosti o správnej pravopisnej podobe, je občan povinný predložiť doklad, ktorý môže vydať len súdny znalec.⁶ Súdny znalec overí základnú, spisovnú podobu v konkrétnom jazyku a v jeho pravopisnom systéme pomocou špeciálnych slovníkov cudzích osobných mien, ktoré sa vydali pre každý jazyk a sú odborne dôveryhodné. Rôzne zoznamy mien na internete anonymného charakteru sa nehodnotia ako oficiálne uznávané lingvistické pramene, a preto sa nepoužívajú na znalecké overenie pravopisnej podoby mena. Niekedy však môžu byť osožné ako pomocný materiál. Jazykové odborné znalecké posudky slúžia matrikám a sú pre nich určite nápomocné, ale právomoc rozhodnúť o zápise mena majú v konečnom dôsledku iba matriky.

⁵ Piate vydanie vyšlo v roku 2010.

⁶ Posudky s rozsahom znaleckého oprávnenia jazykoveda – overovanie podôb mien a priezvisk z hľadiska zákonných ustanovení usmerňujúcich ich zápis do osobných dokladov majú právomoc vydávať okrem M. Knappovej napríklad aj členovia oddelenia onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR v Prahe.

2.2. Rodné (krstné) mená a zákony na Slovensku

2.2.1. Podobná situácia v mnohých ohľadoch je aj na Slovensku. Podľa § 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku tiež každý musí mať meno. Paragraf 2 hovorí, že každému sa môže určiť viac mien, a to aj cudzojazyčných, ale na rozdiel od českých zákonov sa povoľujú až tri mená. V § 2 ods. 2 tohto zákona sa ďalej uvádza: „Nemožno určiť meno hanlivé, neosobné alebo domácku podobu mena, alebo prvé meno totožné s menom žijúceho súrodenca uvedeným v matrike na prvom mieste, alebo osobe mužského pohlavia určiť ženské meno a naopak. Tieto obmedzenia sa nevzťahujú na cudzojazyčné meno, ak je všeobecne známe, že takéto použitie mena je v súlade s tradíciou štátu, kde je takéto meno obvyklé. Na požiadanie matričného úradu tieto skutočnosti preukazuje rodič dieťaťa potvrdením zastupiteľského úradu cudzieho štátu.“ V § 3 sa ďalej píše: „Štátny občan Slovenskej republiky používa v úradnom styku meno v tvare a poradí uvedenom v matrike v knihe narodení.“ Bližšie sa tento zákon k forme zápisu mien do matrik nevyjadruje, len o podmienkach zmeny už zapísaného mena.

2.2.2. Podľa M. Majtána a M. Považaja (1989, s. 296) v § 1 ods. 1 zákona č. 55/1950 Z. z. o používaní a zmene mena a priezviska sa uvádzalo: „Úradná podoba rodného (krstného) mena je taká podoba mena, ktorá sa môže používať pri zápise do matriky (knihy narodení) a ktorá je potom záväzná pri používaní mena a priezviska v úradných listinách a dokumentoch, ako sú rodný list, občiansky preukaz, vysvedčenie, cestovný pas, potvrdenie o štátnom občianstve atď.“ Úradné podoby mien sú totiž také podoby, ktoré rešpektujú výslovnostné, pravopisné a gramatické zásady platné v spisovnej slovenčine. Tento zákon je dnes neplatný a takáto formulácia sa v zákone č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku nenachádza. V zákone Národnej rady č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky (ďalej SR) sa explicitne uvádzalo podľa 3 ods. 3 písm. c, že v kodifikovanej podobe štátneho jazyka sa „vedie celá úradná agenda (matriky, zápisnice, uznesenia...)“, z čoho tiež vyplývalo, že pri zápise mien občanom slovenskej národnosti by to mali byť mená, proti ktorým nie sú námietky z hľadiska normy slovenského spisovného jazyka a slovenského pravopisu, ktoré teda vyhovujú zákonitostiam spisovného jazyka (Majtán – Považaj, 1989, s. 271). Zoznam vyhovujúcich úradných, kodifikovaných podôb mien vypracovali M. Majtán a M. Považaj a schválilo ho Ministerstvo vnútra SR v roku 1979. Autori ho publikovali v niekoľkých vydaniach knihy *Meno pre naše dieťa* (1983, 1985, 1993). Posledné oficiálne vydanie vyšlo v roku 1998 pod názvom *Výberte si meno pre svoje dieťa*, ktoré autori doplnili niekoľkými menami slovenského a slovanského pôvodu zo *Slovníka slovenského jazyka* (1959 – 1968) a niekoľkými desiatkami mien vybraných na základe poradenskej praxe Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Aj keď tento doplnený zoznam mien nebol už osobitne schválený ministerstvom, dodnes táto publikácia slúži ako najdôležitejšia pomôcka pri zápisoch do matrik napriek tomu, že v dnešnom znení tohto zákona spojenie „kodifikovaná podoba“ vypadlo a ostala len formulácia: „V štátnom jazyku sa c) vedie celá úradná agenda (matriky, zápisnice, uznesenia...)“.

2.2.3. Informácie o spôsobe zápisu mien do matrik by sme mohli hľadať v zákone o matrikách č. 420/2006 Z. z., kde sa všeobecne o zápisoch do matrik v §12 konštatuje: „Zápisy do matriky sa vykonávajú v štátnom jazyku.“ Teda tiež sa nešpecifikuje, v akej podobe štátneho jazyka, keďže spisovný jazyk je iba jednou z foriem štátneho jazyka. Samozrejme, že pod štátnym jazykom by sa mohla automaticky chápať jeho spisovná podoba, ktorá predstavuje najvyšší stupeň integrácie celonárodného jazyka a je záväzným dorozumievacím prostriedkom pre školy a v oficiálnom styku. Existuje však aj štandardná a subštandardná forma jazyka, pričom predovšetkým subštandardná forma obsahuje prvky slangové, nárečové a iné prvky, ktoré nevyhovujú požiadavkám normy a kodifikácie, čo hlavne pre lingvistov naznačuje možnosť voľnejšej interpretácie. Osobitne sa v zákone o matrikách uvádzajú podmienky zápisu tvaru mena len v súvislosti s osobou, ktorá je inej ako slovenskej národnosti, inak sa odkazuje na zákon o mene a priezvisku.

2.2.4. Bližšie predpisy k zákonu o matrikách by mala obsahovať vyhláška Federálneho ministerstva vnútra č. 22/1977 Zb., ktorá bola v platnosti ešte v roku 1989 ako vykonávací právny predpis k zákonu o matrikách. Dnes je platná vyhláška č. 302/1994 Z. z., v ktorej sú ustanovenia o mene osoby a jeho zápise do matriky všeobecné, keďže meritom vyhlášky je vykonávacie ustanovenie k paragrafovému zneniu zákona o matrikách a o jej vedení. V § 22 sa okrem iného v súvislosti s menom len konštatuje, že zapísať sa môžu najviac tri mená, a to aj cudzojazyčné. Pri zápise cudzojazyčného mena sú rodičia povinní poskytnúť matričnému úradu súčinnosť v prípade, ak ide o meno, ktorého podoba a použitie nie je pre zápis do matriky všeobecne známa a preukázateľná. Takže poskytuje rovnaké informácie ako zákon o mene a priezvisku č. 300/1993 Z. z. Matriky majú pri zápise mena k dispozícii okrem publikácie M. Majtána a M. Považaja niekoľko usmernení, ktoré pripravilo Ministerstvo vnútra SR. Zoznam týchto usmernení však nie je verejne prístupný. Využíva sa aj dostupnosť internetových stránok s obsahom a zoznamom rôznych mien často s výkladom ich pôvodu a priradenia mena k pohlaviu, ktoré, ako sme už upozorňovali, nie vždy môžu obsahovať spoľahlivé údaje vzhľadom k charakteru internetu, na ktorý môže ktokoľvek uložiť akékoľvek informácie. Hlavne ak tieto internetové zoznamy neobsahujú zoznam relevantnej odbornej literatúry, z ktorej čerpali. Zápisy mien detí sú pod silným tlakom a vplyvom migrácie obyvateľov, zmiešaných rodičovských párov s vysokým percentom cudzieho prvku a v neposlednom rade aj módnosti mien rôznych mediálnych hrdinov a postáv z filmov a kníh hlavne neslovenskej produkcie. Meno dieťaťa je určované dohodou rodičov, je to prejav ich vôle a úlohou matrik je usmerniť ich v tom a poradiť im, aby výber mena bol v súlade s domácou tradíciou, kresťanstvom, aby sa meno hodilo k priezvisku, ale nie zakazovať, len ak by bol výber mena v rozpore so zákonom, s dobrými mravmi a pod. Túto problematiku sa štát snaží regulovať citlivo s prihliadnutím na skutočnosť, aby neboli porušené práva a slobody občana vyplývajúce z Ústavy SR a z medzinárodných dohovorov. Meno prináleží k jeho nositeľovi a jeho výber alebo zmena je prejavom osobnej slobody,

a preto aj keď sa musia stanoviť určité mantinely, ostal pomerne veľký priestor na dostatočnú mieru voľnosti.

2.2.5. Z formulácie, že zápisy do matrik sa vykonávajú v štátnom jazyku, nemusí teda jasne vyplývať ani to, že do matrik sa majú zapisovať len slovenské úradné podoby mien, keďže sa v zákone nešpecifikovala forma štátneho jazyka. Prirodzene, ako sme už spomenuli, by sa spojenie „v štátnom jazyku“ a tvrdenie, že „nemožno určiť meno hanlivé, neosobné alebo domácku podobu mena“, ktoré je obdobné aj v českom legislatívnom prostredí, v súlade s vysvetlením M. Knappovej dalo vykladať aj tak, že zapísať možno len kodifikované, spisovné slovenské úradné podoby mien. Lenže za spisovné možno pokladať aj niektoré domáce a deminutívne tvary mien, ktoré ale nie sú úradnými menami, ak sa ešte neosamostatnili a viac či menej sa pociťujú ako príznakové. Na druhej strane v prípade zápisov mien a priezvisk do matrik by sa mohol dostať do konfliktu zákon o mene a priezvisku a zákon o štátnom jazyku, ak by v ňom ostal atribút „kodifikovaný“ vo formulácii „matriky sa píše v kodifikovanej podobe štátneho jazyka“, pretože napr. priezviská nepodliehajú spisovnej slovenskej ortografii a zachovávajú množstvo hláskových, morfológických a lexikálnych nárečových prvkov. Pri ich zápise sa prihliada na rodinnú tradíciu.

2.2.6. Slovenské matriky nám vďaka tomuto uvoľneniu v zápisoch mien poskytujú zaujímavý antroponymický materiál, ktorý do určitej miery odzrkadľuje súčasný stav v pomenovaní a poukazuje na jeho ďalší vývin a smerovanie, popularitu či obľúbenosť pravopisných variantov v úradnej sfére. Ukazuje aj na to, akých chýb sa matrikári najčastejšie dopúšťajú, z čoho môžu vyplynúť ďalšie ponaučenia a pokyny pri zapisovaní mien do matrik v budúcnosti. Výsledkom výskumu tohto materiálu môžu byť napríklad zistenia, ktoré domáce podoby sa už zneutralizovali a osamostatnili, ktoré pravopisné varianty mien by bolo možné priradiť k úradným menám, alebo aké nové cudzie mená pribudli. Na druhej strane matričné záznamy príliš veľa nevytvádzajú o skutočnom fungovaní mien v polooficiálnej a neoficiálnej, neúradnej komunikácii. Na základe frekvencie mien v matrikách za posledné desaťročie⁷ sme vybrali niekoľko príkladov, o ktorých by bolo vhodné uvažovať a zvážiť buď zmenu ich úradnej podoby, alebo pridať ďalší slovenský úradný variant, resp. doplniť nové cudzie meno do zoznamu slovenských úradných mien.

3. INOJAZYČNÉ VARIANTY ÚRADNÝCH MIEN

3.1. Cudzojazyčné meno a inojazyčný variant úradného mena

Pri zápise mena aj občanovi slovenskej národnosti možno zapísať cudzojazyčné meno, resp. inojazyčný variant úradného mena, ak je všeobecne známe, že takéto

⁷ Za údaje o frekvencii mien ďakujem JUDr. Alene Kružliakovej, vedúcej oddelenia matrik, odboru registrov, matrik a hlásenia pobytu sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR. Do počtov, ktoré uvádzajú frekvenciu mien za posledných desať rokov (2006 – 2015), sme zahrnuli aj ich výskyt mena ako druhého, príp. tretieho v poradí, keďže je možné mať až tri mená.

použitie mena je v súlade s tradíciou štátu, kde je takéto meno obvyklé, ale takéto podoba mena zase nemusí byť a vo väčšine prípadov ani nie je zároveň úradnou slovenskou podobou mena, ktorá je v súlade s kodifikáciou spisovného slovenského jazyka. Pri niektorých cudzích menách, aj keď majú slovenskú úradnú podobu, sa vďaka tomu do matrik zapísali niektoré ich inojazyčné ekvivalenty. Pritom nemusí ísť o deti cudzincov, ale aj o slovenských občanov, ktorí doniesli potvrdenie zastupiteľského úradu cudzieho štátu, že dané meno, resp. jeho pravopisný tvar je všeobecne známy, že takéto použitie mena je v súlade s tradíciou štátu, kde je takéto meno obvyklé.

3.2. Matúš, Matej či Matias?

V matrikách sa nachádza množstvo inojazyčných podôb tradičných mien, napr. rôzne podoby mien *Matúš* a *Matej*, ktoré sú pôvodne novozákonné mená z hebrejského mena *Mattijah* s významom „dar boha Jehovu“. Úradná podoba *Matúš* je zatiaľ najfrekvencovanejšia, za posledných desať rokov sa zapísala až 7918 osobám. Úradné meno *Matej* (7856)⁸ sa tiež teší veľkej popularite, dokonca v jeho staršej podobe *Matiáš* sa vyskytuje 85-krát. Pomerne častá je však podoba *Matias* (1028), ktorá nezodpovedá žiadnemu pravopisnému variantu mena *Matúš* v iných jazykoch (lat. *Matthaeus*, gréc. *Matthaios*, nem. *Matthäus*, čes. *Matouš*, poľ. *Mateusz*, rus. *Matvej*, srb. a chorv. *Mate*, maď. *Máté*, tal. *Matteo*, špan. *Mateo*, franc. *Mathiu*, angl. *Mathew*)⁹, ani mena *Matej* (lat. *Matthias*, gréc. *Mattiás*, nem. *Matthias*, *Mattes*, *Matz*, dán. *Mads*, maď. *Mátyás*, angl. *Matthew*, *Mathias*, franc. *Mathias*, *Mathieu*, tal. *Mattia*, *Matteo*, špan. *Matia*, *Mateo*, čes. *Matěj*, *Matyáš*, poľ. *Maciej*, rus. *Matvej*, *Matfij*, rum. *Matei*). Možno povedať, že išlo o snahu pravopisne adaptovať niektoré cudzojazyčné pravopisné tvary týchto dvoch mien. Slovenskú pravopisnú podobu *Matias* však neschválila ako úradnú žiadna kodifikačná autorita, dokonca ju nezachytáva ani *Slovník súčasného slovenského slovníka* (m – n, 2015), ktorý síce nebol schválený ako kodifikačná príručka, ale komplexne opisuje súčasný stav lexiky slovenského jazyka vrátane vlastných mien. Do matriky sa zapísali aj pravopisné podoby *Matuš*, *Mattias*, *Matthew*, *Matyas*, *Mattia*, *Matouš*, *Matija*, *Matheo*, *Mathéo*, *Mattéo*, *Matteo*, *Mathew*, *Mateusz*, *Mathieu*, *Mattiás*, *Matiaš*, *Mathyas*, *Mathis*, *Matus*, *Matan*, *Mati*,¹⁰ *Mateus*, *Matthieu*, *Matey*, *Matei*, *Matheus*, *Matías*, *Matis*, *Mattes*, *Matvej*, *Matviy*, *Mátyás* a iné, ktoré buď zodpovedajú niektorej inojazyčnej podobe mien *Matúš* a *Matej*, alebo vidieť snahu takúto formu viac či menej pravopisne adaptovať do slovenčiny. Teoreticky by mohlo ísť o cudzích štátnych občanov alebo občanov s inou ako slovenskou národnosťou, prípadne pochybenie matrik, ale napr. latinský tvar *Mathias* sa zapísal len osobám s jedným rodným menom až 684-krát, český variant *Matyáš* 271-krát, taliansky *Matteo* je zapísaný 165-krát a niektoré varianty majú frekvenciu aj okolo 50.

⁸ Číslo v zátvorke za menom je jeho frekvencia v matrikách za posledných desať rokov.

⁹ Inojazyčné pravopisné varianty mien sme overovali v odborných publikáciách M. Majtána a M. Považaja (1989), M. Knappovej (2010) a J. Ladóa (1972).

¹⁰ *Mati* by mohla byť aj ženská domácka podoba, ale informácie o pohlaví nositeľa mena nemáme k dispozícii, ani informácie o národnosti a štátnosti nositeľov mien.

3.3. Zápisy mien s neznámymi pravopisnými podobami

Aj iné, u nás známe a pomerne frekventované mená sa zapísali pravopisom, ktorý nie je známy z európskych jazykov, napr. *Denniz* (2), *Yann* (7). Mená *Jovani* (2), *Jovanny* (2) sú pravdepodobne zápisy úradného mena *Jovan* (6), čo je chorvátska a srbská podoba mena *Ján*. Bud' môže ísť o menej známe pravopisné podoby v niektorých hlavne mimoeurópskych jazykoch alebo o snahu rodičov či už slovenskej národnosti, alebo inej národnosti či cudzincov vymyslieť originálnu pravopisnú podobu mena svojho dieťaťa. Nemožno vylúčiť, že rodičia doniesli potvrdenie zastupiteľského úradu štátu, v ktorom existuje takáto pravopisná podoba. Treba brať do úvahy fakt, že pri niektorých menách môže ísť o oficiálne uznávaný prepis mena z iných jazykov a grafických sústav, alebo v niektorých (zvlášť mimoeurópskych) štátoch zápisy mien nie sú úradne regulované, resp. nie sú dostatočne úradne regulované, t. j. takmer neexistujú predpisy pre výber mena, napr. v Anglicku, v USA, v Austrálii, na Novom Zélande (porov. Knappová, 2015, s. 53). Takéto netypické zápisy majú zatiaľ len nízku frekvenciu, a preto nateraz nie je potrebné sa nimi bližšie zaoberať.

3.4. Oficiálne inojazyčné ekvivalenty mien

Oveľa viac a frekventovanejších príkladov je na oficiálne inojazyčné ekvivalenty mien. Napríklad *Nikolas* (2637) je síce adaptovaná francúzska podoba mena *Nicolas*, ale zároveň aj slovenský úradný pravopisný variant mena *Mikuláš* (206), pričom v matrikách je pomerne frekventovaná francúzska a aj anglická či nemecká pravopisná podoba *Nicolas* (1324). Len ojedinelé sú iné tvary, napr. angl. *Nickolas* (3) a pravdep. pokus o maď. zápis *Nikolasz* (3), pretože maďarská podoba je *Miklós*. Ďalej napr. úradná podoba *Tobiáš* (654) oproti lat., nem., dán., švéd., špan. a angl. tvaru *Tobias* (3732), úradná podoba *Krištof* (308) oproti *Kristofer* (86), čo je slovenským pravopisom zapísaná anglická podoba mena *Christopher*, alebo švédska podoba *Kristopher*. Hoci úradné meno *Sára* (4459) je stále veľmi populárne, vzrastá počet zápisov podoby *Sarah* (1172), ktorá je známa napríklad v angličtine alebo švédčine. Domáce úradné podoby verzus inojazyčné podoby sú na rôznych stupňoch popularity: *Viktória* (8542) – angl., švéd., dán., rum., špan. *Victoria* (420), *Vanesa* (4930) – angl., franc., nem., švéd., tal. *Vanessa* (1503), *Kristián* (3963) – rus., dán. *Christian* (336), *Klára* (1555) – tal. *Chiara* (513), *Noema* (14) – čes., nem., špan., švéd., tal. *Noemi* (514), *Markus* (648) – lat., angl., nem., hol., dán. *Marcus* (526), *Džesika* (66) – angl., nem., franc., dán., hol. *Jessica* (511) – slov. i čes. *Jesika* (195), *Emilia* (694) – angl. *Emily* (753), *Jazmína* (320) – čes. *Jasmína* (743) – nem., chorv. *Jasmína* (223) – angl., nem., hol. *Jasmin* (224) – angl., franc., hol. *Jasmine* (98), *Zoa* (0) i *Zoana* (6) – čes., rum., špan., tal. *Zoe* (644) – franc., maď. *Zoé* (191), *Stela* (923) – lat., angl., nem., franc., tal., poľ., maď., rus., dán., švéd., špan. *Stella* (780) a i. V iných cudzích variantoch sú menej frekventované.

3.5. Varianty ženských mien so zdvojenými spoluhláskami

Zo ženských mien sú pomerne populárne inojazyčné pravopisné varianty so zdvojenými spoluhláskami v menách, ktoré boli pôvodne skrátene domácke pod-

by iných mien, napr. *Ema* (6917) – *Emma* (4006), *Ela* (1204) – *Ella* (1264), *Nela* (5504) – *Nella* (982). Môže to byť motivované aj snahou krátke meno aspoň prostredníctvom ortografie urobiť dlhšie alebo urobiť ho exkluzívnejšie zapísaním cudzím pravopisom, pretože v pôvodných menách v domácej pravopisnej podobe ide skôr o zriedkavejší výskyt zdvojenej spoluhlásky, napr. *Michaela* (5706) – *Michaella* (10), *Gabriela* (833) – *Gabriella* (41), *Petronela* (358) – *Petronella* (3).

3.6. Inojazyčné varianty ako slovenské úradné mená

Ako vidno z uvedených frekventovaných príkladov, pri niektorých menách sú pomerne módné zápisy mien v inojazyčných podobách, ako sú napr. mená *Nikolas*, *Matias*, *Emma*, *Ella* a pod. Frekventovanejšie sú niektoré maďarské varianty, napr. *Márk* (431) je maďarská podoba mena *Marek*, *Bence* (435) je maďarská podoba mena *Vincent*. Pri týchto a podobných menách možno predpokladať, že sú spojené zväčša s maďarskou národnostnou menšinou na Slovensku, keďže meno je možné zapísať v jazyku národnosti nositeľa. Na druhej strane ak ide o nositeľa slovenskej národnosti, pri zápise podoby *Márk* nemožno vylúčiť snahu pravopisne prispôbiť do slovenčiny podľa výslovnosti anglický variant *Mark*, ktorý môže byť pomerne známy hlavne z kvanta amerických filmov a seriálov na našich televíznych staniciach. Pri vysokých frekvenciách niektorých inojazyčných variantov mien je predpoklad, že pomerne veľké percento ich nositeľov tvoria deti občanov slovenskej národnosti, a preto je na zváženie, či ich nepriradiť k slovenským úradným podobám.

4. PRECHÝLENÉ MENÁ A ŽENSKÉ MENÁ ZAKONČENÉ NA -A

4.1. Úradné podoby ženských mien

Úradné ženské podoby mien sa v slovenskom jazyku tvoria od mužských podôb prechýľovaním, t. j. pridaním koncového *-a*, napr. *Daniel* – *Daniela*, *Ján* – *Jana*, *Stanislav* – *Stanislava*. Takéto tvary ženských mien vychádzajú zo systému slovenčiny ako flektívneho jazyka a z vývinu a tradície tvorenia domácich ženských mien a ich fungovania v neúradnej sfére. Ďalšiu skupinu tvoria ženské mená, ktoré už vznikli s koncovým *-a*, t. j. proprializovali sa apelatíva, ktoré už tak boli zakončené (lat. *liliana* > *Liliana*), príp. je to jedna z možností ich utvorenia. Pridaním koncového *-a* sa tvoria aj slovenské úradné podoby ženských mien od cudzích ženským mien zakončených na spoluhlásku, napr. spomínané starozákonné meno *Rút* z hebrejského apelatíva *reuth* s významom „krása“ na *Rúta* alebo meno *Miriam*, ktoré sa utvorilo zo starozákonného hebrejského mena *Mirjam*, čo bol staroveký variant mena *Mária*, na *Miriama*, pričom v tomto prípade staršia podoba *Miriam* vypadla zo zoznamu úradných mien. Napriek tomu sa za posledných 10 rokov zapísalo do matrik 1455-krát *Miriam* a 238-krát *Miriama* (1x pravopisný variant *Miriamma*). Variantnú podobu *Miriam* má aj čeština, nemčina, angličtina, španielčina a iné jazyky, a preto zrejme pre matrikárov nebol dôvod ju nezapísať, dokonca sa stala ešte populárnejšou. Úradné variantné podoby ženských mien sa vyskytujú len zriedkavo, napr. *Rút* i *Rúta*.

4.2 Karina – Karin

Ešte väčší rozdiel je medzi úradnou podobou *Karina* (353), ktorá sa utvorila buď zo švédskej domácej podoby *Karin* (2941) mena *Katarína* alebo z talianskeho mena *Carina* s významom „pekná“, „milá“. Podoba *Karen* (28) sa používa napríklad aj v švédčine, v angličtine a v španielčine. Variant *Karine* sa zapísal len raz, pravdepodobne išlo o snahu pravopisne adaptovať do slovenčiny francúzsku podobu *Carine*. Tvar *Karina* s koncovým *-a* má aj čeština, nemčina, maďarčina, v pravopisnej podobe *Carina* zase španielčina a taliančina.

4.3 Vивиána – Vivian, Vivien

Meno *Viviána* je slovenská úradná spisovná podoba ženského mena, ktoré má mužský náprotivok *Vivián*. Toto meno má pôvod v latinskom mene *Vivianus*, ktoré bolo motivované latinským slovom *vivianus* s významom „živý“ a je variantom mena *Bibiána*. V úradnej podobe nie je veľmi frekventované, za posledných desať rokov ho do matrik zapísali iba 27 deťom. Pravdepodobne prostredníctvom angličtiny a amerických filmov sa u nás stala populárna podoba *Vivien*, ktorú od roku 2006 dali rodičia zapísať zväčša ako prvé meno až 2216 deťom. V matrikách sa nachádza aj v podobách *Vivienne* (9), *Vivienn* (4), *Vivienna* (1); *Viviana* (47), *Vivian* (31), *Viviane* (7), *Vivianna* (3), *Vivianne* (3). V týchto prípadoch môže ísť buď o chybný zápis, alebo ako v iných prípadoch išlo pri zápise tvaru *Vivien* o občana cudzej národnosti alebo rodičov cudzej štátnosti, pretože v iných jazykoch existujú podoby: mužské *Vivian* (angl., čes., rus., chorv., srb.), *Vivien* (franc.); ženské *Viviana* (bulhr., čes., rus., špan., nem.), *Viviane* (nem.), *Vivian* (dán.), *Vivien* (angl., maď.), *Vivienne* (franc., švéd.), *Vivána* (maď.). Podľa frekvencie sa medzi slovenskými rodičmi stala pravopisná podoba *Vivien* natoľko populárna a zažívaná, že by bolo možné kodifikovať ju ako úradný spisovný variant mena *Viviána*, prípadne aspoň v prechýlenej podobe *Viviena*.

4.4. Liliána – Lilian, Lilien

Opačným príkladom je úradná podoba mena *Liliana* (2455), ktorá sa zapísala aj v neúradných podobách *Liliána* (60), *Lilianna* (28), a je frekventovanejšia ako jej varianty zakončené na spoluhlásku *Lilian* (102), *Liliann* (1) alebo *Lilien* (975). Zriedkavejšie sú podoby *Liliane* (11), *Lilianne* (4). Meno *Liliana* sa utvorilo z latinského apelatíva *liliana* s významom „ľaliová“ (lat. *lilium* je „ľalia“) alebo z anglických domáckych podôb *Lilli*, *Lilly* mena *Elisabeth* (*Alžbeta*), pričom podobu *Liliana* má aj v taliančine, v nemčine, v poľštine, v ruštine, *Liliána* v maďarčine, *Lilian*, *Lilly* v dánčine a vo švédčine, *Lilian*, *Lillian* v angličtine, *Liljana* v bulharčine a *Lilijana* v chorvátčine a srbčine. Domácka podoba *Lila* sa už pokladá za samostatnú úradnú podobu, ale zatiaľ nie je veľmi populárna, má ju zapísaných len 25 dievčat. O niečo viac je obľúbenejšia jej maďarská podoba *Lilla* (197). V matrikách možno nájsť aj iné pravopisné podoby týchto mien ako *Lili*, *Lilia*, *Lilja*, *Lilija*, *Lilit*, *Lilith*, *Lilou*, *Liliya*, *Liliyana*, *Lillie*, dokonca deminutívnu podobu *Lilianka*, ktorá bola evidentne chybné zapísaná, pretože domácke, deminutívne podoby mien sa zo zákona nemôžu zapisovať, pokiaľ sa neosamostatnili.

Iveta Valentová 4.5. Nikola – Nikol

Úradná podoba *Nikola* (3050) sa utvorila z francúzskeho mena *Nicole*, čo je ženská podoba mena *Nicolas* (*Mikuláš*), a je pomerne frekventovaná. V tejto podobe ju však majú zapísanú aj chlapci. Presný počet chlapcov sa zo zoznamu zistiť nedá, ale pri zápisoch s dvoma alebo troma menami je možné mužského nositeľa tohto mena vydedukovať, napr. *Adam Nikola*. Pravdepodobne išlo o snahu pravopisne adoptovať do slovenčiny taliansky variant *Nicola* mužskej podoby mena *Mikuláš*. Ženské podoby zakončené na spoluhlásku *Nikol* (515), *Nicol* (331) sú síce menej frekventované, ale pomerne populárne. Toto meno sa tiež nachádza v matrikách aj v ďalších pravopisných podobách.

4.6. Ženské rodné mená s konsonantickým zakončením

Už M. Považaj (1989, s. 145) konštatoval, že ženské vlastné mená, ktoré sa končia na spoluhlásky, ako sú napr. *Inéz*, *Karmen*, *Rút*, *Ráchel*, pričom to môžu byť aj staré biblické mená, sa v slovenčine nesklonujú, čím sú vlastne výnimočné a exkluzívne, hoci pri niektorých odporúčal úpravu na podoby s koncovým *-a*, pretože napr. *Inéza* sa používa aj v poľštine (*Ineza*), v ruštine (*Inessa*) i v češtine (*Inesa*). Súčasná slovenská úradná podoba tohto mena je *Inéza*, ale v tejto podobe sa v matrikách za posledných 10 rokov nevyskytla ani raz. Utvorila sa zo španielskej formy *Inés*, ktorá sa zapísala 2-krát a v pravopisnej podobe *Ines* s krátkou hláskou *-e*, ktorú má aj čeština, chorvátčina, srbčina, nemčina a taliančina, 12-krát, takže vo všeobecnosti popularita tohto mena nemá stúpajúcu tendenciu. Na druhej strane starozákonné meno v staršej podobe zakončenej na spoluhlásku *Ester* (840) je pomerne populárne a frekventovanejšie ako v súčasnej slovenskej úradnej podobe *Eстера* (179). Z uvedených príkladov vyplýva, že zväčša vzrastá popularita ženských mien, ktoré sú zakončené na spoluhlásku, oproti ich variantným podobám s koncovou samohláskou *-a*. Naskytá sa otázka, či naozaj ako nesklonné fungujú aj v komunikácii. Je možné, že používatelia v snahe zaradiť ich do slovenskej paradigmy okrem tvarov nominatívu a akuzatívu ich skloňujú tak, ako keby základný tvar mali zakončený na hlásku *-a*, prípadne radšej zvolia ich hypokoristické a deminutívne podoby, ktoré sa dajú bez problémov skloňovať. Nemožno vylúčiť možnosť, že sa používajú v bežnej komunikácii ako nesklonné. Kodifikovať niektoré tvary len na základe frekvencie v matrikách bez objektívneho posúdenia výskumu ich fungovania v komunikácii nemusí byť vždy šťastné riešenie.

5. SKRACOVANIE DLHÝCH A PREDLŽOVANIE KRÁTKYCH SAMOHLÁSOK V MENÁCH

5.1. Tendencia skracovania dlhých samohlások v niektorých menách

Na tendenciu skracovať predovšetkým samohlásky *ó*, *é*, ktoré sú v slovenskom fonologickom systéme periférne, a samohlásky *í* v menách *Róbert*, *Adónis*, *Margaréta*, *Gréta*, *Magdaléna*, *Xavér*, *Filoména*, *Ervín*, *Albín*, *Renáta*, *Regína*, *Títus* upozorňo-

vala M. Pisarčíková (1989, s. 149), hoci pri niektorých iných menách, kde by sa tiež očakávala dlhá samohláska, sa kodifikovala krátka, napr. *Nora* (vtedy vplyvom názvu Ibsenovej drámy, lebo pôvodné slovenské hypokoristikon bolo *Nóra*, resp. *Nóríka*), *Ramona* (*Ramón*, ale *Ramona*). V *Slovníku slovenského jazyka* (1968, s. 134) je uvedený aj krátky variant *Flora*. Tento slovník už neslúži ako kodifikačná príručka a v dnes platnom zozname úradných mien je už len *Flóra*. Väčšiu popularitu dlhého variantu ukazujú aj štatistiky z matrik: *Flóra* (62) – *Flora* (3). Krátka samohláska *i* sa uprednostňuje v matričných zápisoch napríklad v pomerne populárnom mene *Tímea*. Úradný tvar *Tímea* (710) je menej frekventovaný ako krátky variant *Timea* (2542).

5.2. Fungovanie variantných tvarov rodných mien

Slavomír Ondrejovič (2000, s. 67) na základe výskumu výslovnosti mien medzi poslucháčmi 2. ročníka Fakulty masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave uviedol, že vo väčšine prípadov bola relatívna jednotnosť, resp. smerovanie ku jednotnej výslovnosti, avšak v niektorých prípadoch bola disperzia v uvádzaní výslovnosti pomerne značná, napr. v menách *Aladín* – *Aladin*, *Augustín* – *Augustín*, *Augustína* – *Augustína*. Tieto mená sú dosť zriedkavé, za posledných desať rokov sa napríklad v matrikách nevyskytol ani jeden *Aladí* či *Aladin* a ani *Augustína*, pričom *Augustíny* boli 3, *Augustínov* 36 a *Augustinovia* 3. Pri výslovnosti typu *Adrian* (29 %) – *Adrián* (71 %) však vo výskume S. Ondrejoviča značne prevažovala podoba s dlhým *á*, pričom toto meno je stále pomerne populárne. Úradná podoba *Adrián* má 2568 zápisov v matrikách, ale podoba s krátkym *a* už len 653 zápisov, čo potvrdzuje aj výsledok výskumu výslovnosti. Podobná situácia je pri dnes pomerne populárnych menách *Sebastián* (5302) – *Sebastian* (1664) alebo *Sára* (4559) – *Sara* (598). V oboch prípadoch stále prevažujú úradné podoby, ale pomerne časté sú ich neúradné podoby s krátkym *a*. V prípade mena *Daša* (105) – *Dáša* (157) môže byť vyššia frekvencia podoby s dlhou hláskou *á* ovplyvnená českou podobou *Dáša*. Podľa zápisov v matrikách pri iných menách je zase tendencia skôr používať krátke neúradné varianty, napr. *Juliána* (89) – *Juliana* (489), *Oskár* (71) – *Oskar* (466), *Artúr* (44) – *Artur* (261). Pri najviac frekventovaných menách by stálo za úvahu kodifikovať úradné dvojtvary, t. j. podoby s krátkou i dlhou hláskou, prípadne kodifikovať tvary, ktorú sú frekventovanejšie v matrikách i v komunikácii.

6. DOMÁCKE PODOBY AKO SAMOSTATNÉ ÚRADNÉ MENÁ

6.1. Status domáckych mien

Domácke mená sú síce spisovné, ale vďaka citovému zafarbeniu sa radia do hovorového štýlu a k neúradnej sfére komunikácie a ich zápis do matriky je podľa zákona o mene a priezvisku neprípustný. Mnohé domácke podoby mien dôsledkom vysokej frekvencie používania stratili príznak expresívnosti, stali sa neutrálne a nadobudli status základnej podoby mena, a preto sa zaradili do zoznamu úradných mien, napr. *Aleš* (čes. dom. podoba mena *Alexej*), *Broňa* (skrátaná dom. podoba mena *Bronislava*),

Maja (dom. podoba mena *Mária*), *Max* (dom. podoba mien *Maxim*, *Maximilián*), *Saša* (dom. podoba mena *Alexandra*), *Slávo* (dom. podoba zložených slovanských mien ako *Boleslav*, *Jaroslav*, *Slavomír*), *Tina* (dom. podoba mien *Kristína*, *Valentína*, *Klementína*). Do matrik sa dostali rôzne hypokoristické, hlavne ženské deminutívne podoby mien, ktoré sa ešte neosamostatnili a nestali sa oficiálnymi úradnými menami, napr. *Edo* (10), *Dano* (4), *Jarko* (2), *Mirko* (9), *Dorotka* (130) i *Dorka* (47), *Danka* (51), *Katka* (16), *Simonka* (12), *Darinka* (10), *Nikolka* (8), *Magdalénka* (4), *Amálka* (3), *Klárka* (3). Keďže ich frekvencie sú zväčša nízke, predpokladáme, že ide o chybné zápisy a uvedené podoby mien nemajú v skutočnosti tendenciu stať sa samostatnými úradnými menami.

6.2. Neúradné domácke mená

Niektoré hypokoristické a deminutívne podoby cudzojazyčných mien, ktoré sa u nás nechápu ako samostatné úradné podoby, v inom štáte sa takto hodnotiť môžu, resp. zákony v týchto krajinách umožňujú zápis domáckej podoby, a preto ak rodičia doniesli potvrdenie zastupiteľského úradu cudzieho štátu, že použitie takejto formy mena je v súlade s tradíciou štátu, kde je takéto meno obvyklé, mohli ho dieťaťu zapísať do slovenskej matriky. Napríklad v srbčine je *Darina* i *Darinka*. *Tom* je domácka podoba mena *Tomáš*, ktorá sa zapísala 36 deťom, germánska domácka podoba *Mia* mena *Mária* má až 1790 zápisov, domácka podoba *Lara* mena *Larisa* má 1023 zápisov. Domácka podoba *Lilly* (291) mena *Liliana* sa zaznačila aj v iných pravopisných variantoch, napr. *Lily* (110), *Lilli* (5). Za samostatnú úradnú podobu sa pokladá pôvodne domácka podoba tohto mena *Lila*. Varianty *Ann* (4), *An* (3), *Anni* (3), *Ane* (2) môžu byť cudzojazyčné domácke varianty mena *Anna*. Tieto varianty majú len niekoľko zápisov, a preto môže ísť o deti cudzincov. Niektoré neúradné slovenské domácke podoby sú pomerne frekventované. Napríklad *Janka* (domácka podoba mena *Jana*) má 701 zápisov, *Hanka* 332, a preto by sa dalo uvažovať o ich osamostatnení podobne ako pri niektorých frekventovaných cudzích domáckych podobách (napríklad mená *Mia* a *Lara*).

7. NOVÉ MENÁ A ICH SLOVENSKÉ ÚRADNÉ PODOBY

7.1. Módna vlna používania cudzích rodných mien na Slovensku

Po „nežnej revolúcii“ a otvorení hraníc sa zvýšil počet nových cudzích mien, čo spôsobilo mnoho faktorov, napr. vzrast zmiešaných manželstiev, väčší príliv cudzincov, ale aj množstvo nových dostupných filmov, seriálov a zahraničných televíznych relácií. Z tých najfrekventovanejších, ktoré sa zatiaľ nenachádzajú v zozname úradných slovenských mien, sú to napr. *Zara* (1003) – rovnako znejúca podoba mien s rôznymi pôvodmi, napr. v bulharčine má význam „(ranné) zore“, v angloamerickej literatúre sa považuje za variant arabského mena *Zahra(h)* s významom „krásna“, príp. „múdra“, resp. sa spája s hebrejským menom *Sára* s významom „kňažná, vznešená“; *Kiara* (890) – angloamerické meno pravdepodobne škótskeho pôvodu, ktoré

sa vykladá s významom „čierna“; *Noel* (535) – utvorilo sa z latinského spojenia *dies natalis*, ktoré sa zvykne vykladať ako „narodený v období narodenia Krista, dieťa Vianoc“; *Tiffany* (190) – anglické meno, ktoré sa vyvinulo z mena *Theophanie*; *Liam* (147) – írsky osamostatnená skrátaná podoba mena *William* (*Viliam*). Do zoznamu slovenských úradných mien by sa mohli doplniť aj niektoré najfrekvencovanejšie maďarské mená, u ktorých by sa dalo predpokladať, že už pomenúvajú nielen občanov maďarskej národnosti, napr. *Levente* (293) – staré mužské maďarské meno, ktoré pravdepodobne súvisí so slovanským slovesom *loviť*, ale vykladá sa aj ako „lovec“ alebo „hrdina, víťaz, junák“; *Boglárka* (222) – staré ženské maďarské meno, ktorého význam sa vysvetľuje ako niečo glazované v tvare gombíka alebo vzniklo z názvu niektorej rastliny so žltými kvetmi; *Zsolt* (229) – osamostatnené domácke meno, ktoré sa utvorilo sa z maďarského mena *Zoltán*; *Ákos* (199) – utvorilo sa zo starotureckého *ak-kus* s doslovným prekladom „sokol biely“; *Csaba* (191) – predpokladá sa turecký pôvod s významom „pastier“ alebo „tulák“. Novým cudzím menám, ak sa zaradia do zoznamu úradných mien, by sa mala utvoriť slovenská pravopisná podoba v zhode so systémom a tradíciou tvorenia slovenských spisovných variantov.

7.2. Nové meno či inojazyčný ekvivalent alebo chybný zápis?

Väčšina na prvý pohľad nových cudzích mien sú napriek všetkému len inojazyčné ekvivalenty slovenských úradných mien a ich cudzie domácke podoby, ktoré sa zapísali pôvodným, niekedy aj vymysleným pravopisom. Netypický pravopis mohol vyplynúť z iného ako slovenského prepisu z rôznych jazykov a ich grafických sústav (*Marushka*, *Misha*, *Sashka*) alebo zo snahy pravopisne adaptovať do slovenčiny podľa výslovnosti cudzie meno, ktoré nie je v zozname slovenských úradných mien (*Džastin*). Menšiu frekvenciu majú aj rozličné africké a ázijské mená, napr. vietnamské mužské i ženské meno *Ha* má 7 nositeľov, čínske ženské meno *Lu* majú 2 nositeľky, japonské ženské meno *Fujiko* 1 nositeľka. Zriedkavé sú domorodé africké mená, napr. mužské *Ikenna* (1) či ženské *Zarina* (2). Pri týchto menách je pravdepodobné, že ide o deti cudzincov. Arabské mená *Mohammed* (8), *Mehmet* (8) či *Ibrahim* (7) sa k nám mohli dostať prostredníctvom migrantov, ale mohlo by ísť aj o slovenské deti, pričom motivantmi sú napríklad v poslednom čase populárne turecké telenovely. Vo funkcii mena sa zapísalo aj priezvisko, napr. *Lennox* (3) – asi podľa známej speváčky a hudobníčky Anie Lennox, a geografické názvy ako *Brooklyn* (4) a *Prešov* (3). Takéto mená by sa nemali zapisovať ani do slovenských matrík, napriek tomu, že geografické názvy vo funkcii mien sa môžu použiť v niektorých krajinách ako USA, kde nie sú výraznejšie právne obmedzenia, a s najväčšou pravdepodobnosťou názvom *Brooklyn* tak určite niekoho pomenovali. Vplyv literárnych, filmových a seriálových postáv a populárnych osobností vidno v menách ako *Šeherezáda* (13) i *Seherezádé* (32), *Kleopatra* (3), *Milágros* (6) či *Shakira* (3) a pod. Vždy však treba brať ohľad aj na to, môže ísť o mená detí cudzích štátnych príslušníkov alebo o mená detí zo zmiešaných manželstiev.

Napriek tomu, že matriky podľa dnes platných zákonov už nie sú povinné zapisovať len slovenské úradné podoby mien a zoznam slovenských úradných mien ostal nezmenený prakticky od roku 1979, resp. od roku 1998, aktualizovať ho je potrebné z viacerých dôvodov. Rodné mená, tak ako aj ostatné vlastné mená, sú súčasťou slovej zásoby slovenského jazyka a mali by mať podobu, ktorá zodpovedá kodifikácii spisovného jazyka, ale aj súčasnému aktuálnemu úzu v úradnej i neúradnej komunikácii. Úradné podoby mien sú prirodzenou súčasťou kodifikačných pravopisných príručiek a slovníkov slovenského jazyka a sú nástrojmi jazykovej politiky. Zoznam úradných mien má stále praktické využitie pre matriky, pretože nie každý občan slovenskej národnosti túži dať zapísať meno svojho dieťaťa v inojazyčnej podobe a podlieha módnym a komerčným trendom. Mnoho Slovákov môže mať konzervatívnejší prístup a aj keď sa im zapáči nové cudzie meno, radšej by ho dali zapísať v takej pravopisnej podobe, v ktorej sa substituovalo alebo by sa podľa zásad jazykového systému mohlo adaptovať do slovenského jazyka.

Zoznam slovenských úradných podôb mien slúži aj Kalendárovej komisii pri Ministerstve kultúry SR (ďalej KK)^[1], ktorá je odborným orgánom v oblasti zaradovania rodných mien do slovenských kalendárov a schvaľovania oficiálnych písaných podôb mien v kalendáriu. Mená v kalendári ako oficiálnom verejnom dokumente by mali byť v zhode kodifikovaným zoznamom slovenských úradných podôb mien. Obnovenie činnosti KK v roku 2016 vyplynulo zo spoločenskej potreby zjednotenia rozkolísanej praxe pri vydávaní kalendárov, ktorá súvisí s nedostatočnou reguláciou v tejto oblasti. V súčasnosti členovia komisie zostávajú oficiálne kalendárium, ktoré bude slúžiť ako základný materiál pri vydávaní kalendárov, hoci vydavateľstvá nie sú povinné sa ním riadiť. Ďalším predpokladaným cieľom okrem sledovania vývinu v oblasti mien a aktualizovania kalendária podľa schválených zásad by mala byť aj modifikácia a aktualizácia zoznamu slovenských úradných mien. Na poslednom zasadnutí, ktoré sa konalo 20. 3. 2017, na základe frekvencie v matrikách členovia komisie odporučili Ministerstvu kultúry SR, ktoré je kodifikačnou autoritou aj v oblasti rodných (krstných) mien, zaradiť k slovenským úradným menám a zároveň aj do oficiálneho kalendária mená *Lara*, *Kiara*, *Mia* a *Tobias* a kodifikovať variant *Oskar* s krátkou hláskou *a* namiesto *Oskár*. Pravdepodobne sa v tejto tendencii bude pokračovať a v najbližšej dobe podobný osud bude mať aj mužské meno *Artur* – *Artúr* a ďalšie mená.

Pravopisné príručky a slovníky vypracúva Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a podoby štandardizovaných názvov sú v kompetencii jednotlivých názvoslovných komisií pri Ministerstve vnútra SR a pri Úrade geodézie, kartografie a katastra SR. Tieto komisie majú v členskej základni jazykovedcov a zamestnancov JÚLŠ SAV, dokonca predsedom Názvoslovnej komisie Úrade geodézie, kartografie a katastra SR musí byť vždy jazykovedec. Konečnou kodifikačnou autoritou, ktorá štandardizované tvary vlastných mien (rodných mien i geografických názvov) a kodifikačné práce schva-

ľuje, v súčasnosti je vždy Ministerstvo kultúry SR. Zváženie a prípadné zapracovanie návrhov uvedených v tomto príspevku do zoznamu slovenských úradných mien by však v prvom rade malo byť v kompetencii Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (pravopisnej komisie) ako vrcholnej jazykovednej inštitúcie v oblasti výskumu slovenského jazyka a jazykovej politiky a až následne KK a ministra kultúry, ktorý schvaľuje uznesenia tejto komisie, hoci v nej pracujú aj jazykovedci. Pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV už vyše päťdesiat rokov pracuje Slovenská onomastická komisia, ktorá na vysokej odbornej úrovni realizuje a na celoslovenskej úrovni riadi propriálny výskum a problematika vlastných mien sa rieši vo viacerých oddeleniach ústavu, pričom členovia KK zväčša môžu odporučiť určitú úradnú podobu mena zatiaľ iba ad hoc na základe údajov o jeho frekvencii v matrikách, ktoré poskytlo členom komisie Ministerstvo vnútra SR.

Frekvencia jednotlivých mien za posledných desať rokov je iba jedným z ukazovateľov, kam smeruje ich vývin. Používanie niektorých mien, ktoré sa do matriky zapísali, mohlo ostať len na úrovni zápisov do úradných dokumentov, pretože pre bežnú komunikáciu v slovenskom jazyku sa predovšetkým niektoré exotické a neuskonné tvary mien mohli ukázať ako nepoužiteľné. V dôsledku snahy o dodržanie osobných práv a slobodnejšej voľby pri výbere mena a jeho podoby pre svojho potomka, ktorá sa prejavila aj v podobe uvoľnenia v zákonoch pri zápise mien do matrik, a nižšej záväznosti kodifikovaných úradných podôb, sa mohlo stať, že najmä ľudia bez znalostí vývinu pomenovacej sústavy, jej súčasného fungovania a hlbšieho poznania slovenského jazykového systému sú motivovaní len snahou o originalitu, módnosť a exotiku, pričom si neuvedomujú, že samo meno nerobí človeka človekom, a preto zapísali dieťaťu meno alebo inojazyčnú podobu mena, ktorá nezodpovedá zákonitostiam materinského jazyka. Takouto nerozvážnou voľbou sa často tieto mená komolia a môžu spôsobiť jeho nositeľovi trpké chvíle, prinajlepšom sa v bežnej komunikácii používajú domáce adaptované ekvivalenty alebo sa uprednostnia deminutívne a hypokoristické podoby, ktoré ľahšie zapadnú do slovenskej paradigmy, či úplne iné meno, aké sa zapísalo do knihy narodených a do úradných dokumentov pomenovaného. Dôležitejšie sú preto zistenia, v akých podobách a variantoch mená fungujú v neúradnej sfére a neoficiálnej komunikácii. Takýto výskum však nie je možné vždy realizovať v komisiách pri ministerstvách a v úradoch. Podstatne väčšiu časť členských základní totiž netvorí odborníci v oblasti jazykovedy a už vôbec nie onomastiky.

V prípade, že KK schváli a kodifikuje určitú podobu mena na základe jej vysokej frekvencie v matrikách, ktorá nie je v súlade podobou, ktorá sa nachádza v už schválených kodifikačných príručkách Ministerstvom kultúry SR^[2], medzi ktoré patria *Pravidlá slovenského pravopisu* (2013), *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003), *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (Kráľ, 2009) a *Morfológia slovenského jazyka* (1966), môžu vzniknúť dve rozdielne kodifikácie pravopisnej podoby jedného mena. Napríklad pri vydaní aktualizovaného zoznamu kodifikovaných slovenských úradných podôb mien a ich variantov komisiou by sa mohlo stať, že na základe frek-

vencie mena v matrikách sa kodifikujú ako variantné spisovné slovenské úradne tvary *Ema* i *Emma*, čím sa tento zoznam dostane do rozporu s ďalšou kodifikačnou príručkou, a to napr. s *Pravidlami slovenského pravopisu* (2014, s. 187), v ktorých sa ako spisovná uvádza len podoba *Ema*. Preto by sme odporučili v prvej fáze členom KK len dopĺňať zoznam slovenských úradných mien o nové mená a nové variantné podoby mien riešiť súbežne s prípravou a vydaním nových pravopisných príručiek. Variantné pravopisné podoby mien, ktoré sú frekventované nielen v Slovenskom národnom korpuse, ale aj v matričných záznamoch, a výslovnostné varianty a domáce podoby, ktoré sú časté aj v bežnej komunikácii, by sa mohli priebežne spracúvať už v rámci *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, ktorý zatiaľ nebol kodifikovaný ako oficiálna pravopisná príručka, ale opisuje súčasný slovenský jazyk komplexne. Vybrané príklady v tomto príspevku sú výsledkom predbežnej sondy do matričných zoznamov, a preto ich predkladáme pravopisnej komisii Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a Kalendárovej komisii Ministerstva kultúry SR na posúdenie s možnosťou ich zaradenia do pravopisných príručiek, slovníkov a aktualizovaného úradného zoznamu mien s ohľadom na ich výskyt v Slovenskom národnom korpuse a na ich fungovanie v komunikácii.

Literatúra

- JAROŠOVÁ, A. (ed): Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. (3 zv.) Bratislava: Veda 2015.
- KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 2. vyd. Matica slovenská. 2009.
- KRŠKO, J.: Frekvencia rodných mien na Slovensku. *Slovenská reč*, 2001, roč. 66, č. 1, s. 14 – 25.
- BAUKO, J.: Rodné mená na Slovensku v 21. storočí. In: 19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28. – 30. apríla 2014). Zborník referátov venovaný PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám. Ed. I. Valentová. Bratislava: Veda 2015, s. 143 – 152.
- KNAPPOVÁ, M.: Jak se bude vaše dítě jmenovat? 5., aktualizované a rozšírené vydání. Praha: Academia 2010.
- LADÓ, J. Magyar utónévkönyv: Budapest: Akadémiai kiadó 1972.
- MAJTÁN, M.: Jazykovopolitická problematika vlastných mien. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 7 – 13.
- MAJTÁN, M.: Vývin priezvisk na Slovensku. *Slovenská reč*, 1994, roč. 59, č. s. 30 – 37.
- MAJTÁN, M. – POVAŽAJ, M.: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998.
- ONDREJOVIČ, S.: K výslovnosti krstných mien v slovenčine. In: 14. slovenská onomastická konferencia (6. – 8. 7. 2000 v Banskej Bystrici). Zost. J. Krško – M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta UMB 2000, s. 65 – 73.
- PISÁRČIKOVÁ, M.: Skracovanie dlhých samohlások v niektorých osobných menách. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 147 – 151.
- POVAŽAJ, Matej: Problémy regulácie výberu rodných mien. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 141 – 146.

RUŽIČKA, J. a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966.

SVOBODA, J. et al.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 413 s. / Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1983.

Pramene

Krátky slovník slovenského jazyka. Štvrté, doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Veda 2013.

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Internetové zdroje

^[1] <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/kalendarova-komisnia--2f6.html>
(cit. 3. 2. 2017)

^[2] <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/kodifikacne-prirucky-c6.html>
(cit. 12. 2. 2017)

g ako grafémy

VEĽKÉ PÍSMENÁ V ADMINISTRATÍVNO-PRÁVNÝCH TEXTOCH (ŠTANDARDY – ANOMÁLIE – TRENDY)

Vladimír Patráš

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: Vladimir.Patras@umb.sk

ako grafémy

Capital letters in administrative and legal texts (standards – anomalies – trends)

Abstract: The rules of writing capital letters are described in orthography handbooks and they take into account language development, orthographic principles and linguistic and cultural traditions of the language community. Capital letters as a result of social agreement are subject of current standardisation, they mirror the level of language development and communicative needs of the society. Together with the generally known and applied rules there appear to be certain difficulties in the communication spheres or situations traditionally not considered to be problematic. These spheres include administrative and legal texts consisting of standardised language, stylistic and socio-pragmatic characteristics and are often linked to a foreign language context, f. e. projects, agreements, statutes, instructions etc. Mostly at the turn of the century adaptations of the orthographic rules (fashionable and not always understandable) have spread in them. The aim of the paper is to provide sources and reasons of changes of capital letters writing in the specified communication sphere and to give suggestions for writing capital letters in the researched spheres.

Key words: codification, norm, orthography, orthography of capital letters, socioculturema, language usage, proper noun

VÝCHODISKÁ, CIELE A LIMITY ÚVAH

Veľké písmená ako vizuálno-graficky zreteľný prejav, semiologicky, pragmaticky a komunikačno-kultúrne pozoruhodný obraz konvencií žijú v každom období a jazykovom prostredí osobitým životom. Odrážajú úroveň rozvinutosti príslušného jazyka, odrývajú mimojazykové vzťahy a súvislosti a poukazujú na sociokultúrne charakteristiky medzilidského dorozumievania v kolektívnom, skupinovom a individuálnom zmysle. Ako výsledok spoločenskej dohody podliehajú dobovým normám, dynamicky reagujú na kondíciu jazyka a s vymedzeným poslaním, viac či menej efektívne zabezpečujú praktické dorozumievacie potreby príslušného komunikujúceho spoločenstva.

Zásady písania veľkých písmen sú v kodifikačných publikáciách a praktických príručkách účelne spracúvané s oporou o vývin jazyka, predstavenie a vysvetlenie overených pravopisných princípov a o rešpektovanie jazykovo-kultúrnych tradícií príslušného jazykového spoločenstva. V používateľskej praxi vrátane školského vzdelávania však veľké písmená okrem počiatočného postavenia vo vete, popri poukazoch na čelo vlastného mena a v ustálených skratkách a značkách nezriedka vyvolávajú aj náročné rozporenia, (po)chybné výklady a sporné, či priam rozporné aplikácie. Deje sa tak aj vtedy, keď je druhová a propriálna zložka príslušného pomenovania vymedzená jednoznačne, chápaná priezračne a využívaná frekventovane a pohotovo. Praktická rozbiehavosť pri používaní veľkých písmen v texte utvára základné východisko štúdie.

Popri všeobecne známom, uznávanom a rutinovom zapisovaní veľkých písmen sa vyskytujú nedorozumenia v komunikačných sférach a situáciách, v ktorých sa donedávna vyskytovali len vzácne, príp. sa v súčasnej komunikácii nepredpokladajú a neočakávajú. Máme na mysli administratívno-právne texty so vzťahom k odbornej komunikačnej sfére, spravidla s dokumentárnym predurčením, nápadne formalizovaným jazykovým inventárom, štylistickou príznakovosťou, vyhraneným sociopragmatickým predurčením a so zreteľnými poukazmi na cudzojazyčné a inokultúrne prostredia. V tejto tvarovo a kompozične ustálenej, vnútorne však pestro členenej skupine sa popri 1. heslových žánroch, predovšetkým formulároch a šablónach rozmanitého druhu a predurčenia, nachádzajú 2. koncepčné písomnosti (napr. vedecké programy, vyhlásenia, projekty atď.), 3. prevádzkové písomnosti (štáty, smernice, rokovacie a hlasovacie poriadky a i.), 4. návodno-navigačné písomnosti (odporúčania, pokyny, príkazy, manuály, metodické a inštruktážne texty a pod.). Najmä po prelome storočí sa v administratívno-právnej komunikačnej sfére rozmohlo uzuálne, nezriedka však nejasné, príp. rozpačité prispôbovanie a uplatňovanie pravopisných zásad platných v slovenskom jazyku v okruhu veľkých písmen. [Manieristické zaobchádzanie s veľkými a malými písmenami *promiscue* známe predovšetkým z popkultúrnych prejavov, napr. z televízneho zábavného priemyslu a polygrafickej sféry 60. – 70. rokov 20. storočia a pribúdajúce pokusy o revitalizáciu tohto postupu v dnešných elektronických médiách ponechávame stranou.]

Tri reprezentatívne príklady s argumentačným predurčením sú predkladané ako pôvodné, neupravené ukážky. Veľké písmená sú v príznakovom postavení zvýraznené **boldom**, vynechané časti sú naznačené prostredníctvom hranatých zátvoriek s trojbodkami, variantné spracovanie názvov s veľkými písmenami a so štruktúrou združených pomenovaní je vo výňatkoch signalizované **bold-kurzívou**:

- A. Projektová dokumentácia Európskej únie prevzatá do slovenského prostredia (zo štylisticko-komunikačného hľadiska ide o súbeh podmienok a vlastností náučnej a administratívno-právnej komunikačnej sféry, 2016):

(v hlavičke textu sú lineárne radené emblémy operačného programu – výskumnej agentúry – rezortného ministerstva – Európskeho fondu regionálneho rozvoja)

[...]

Výskumná téma je predmetom pôsobenia Priemyselného Výskumno-Vývojového Centra Behaviorálneho výskumu v oblasti spoločensko-hospodárskeho uplatnenia IKT.

[...]

Efektívna spolupráca je východiskovou platforomou výskumu – **Žiadateľ** i **Partner** sa zhodli v téme výskumu – Detekcia behaviorálnych odchýlok v kybernetickom priestore – ktorá plní ciele ako **Žiadateľa**, t. j. zameranie na hospodárske ciele s dôrazom na konkurencieschopnosť na báze nových výskumných poznatkov potvrdených v experimentálnej praxi, tak aj **Partnera**, ktorému zvolená výskumná

téma vytvára priestor na nezávislý výskum s relevanciou na dostupné zdroje a na spoločenský a hospodársky priestor.

B. Zmluvné podmienky na komerčný styk medzi bankou a klientmi
(komerčná + administratívno-právna komunikačná sféra, 2016):

Ak **Držiteľ hlavnej karty** napriek výzve nevyrovná Minimálnu splátku v stanovenej lehote, [...], a. s., je oprávnená:

- a) vypovedať Zmluvu,
- b) požiadať o vrátenie hlavnej a dodatkovkej karty [...], a. s.,
- c) neodoslať Výpis z Kartového účtu,
- d) uspokojiť svoju pohľadávku z poskytnutého zabezpečenia (ak je aktuálne),
- e) vymáhať pohľadávku súdnou cestou alebo mimosúdne,
[...]

1. **Držiteľ hlavnej karty** je povinný vrátiť celú vyčerpanú čiastku z poskytnutého úveru a zaplatiť úrok a poplatky spojené s úverom vo výške stanovenej Cenníkom [...], a. s.

2. **Držiteľ hlavnej karty** je oprávnený kedykoľvek počas trvania zmluvného vzťahu splatiť úver z kreditnej karty. Za takéto splatenie [...], a. s. neúčtuje žiadny poplatok.

3. **Držiteľ Hlavnej karty** má právo na odstúpenie od Zmluvy v lehote 14 kalendárnych dní odo dňa jej uzatvorenia. Oznámenie o odstúpení od Zmluvy je **Držiteľ hlavnej karty** povinný zaslať [...], a. s. písomne alebo na trvanlivom médiu dostupnom [...], a. s., pričom lehota na odstúpenie sa považuje za dodržanú, ak oznámenie o odstúpení bolo zaslané najneskôr v 14. kalendárny deň odo uzavretia Zmluvy. Po odstúpení od Zmluvy je **Držiteľ hlavnej karty** povinný bezodkladne a najneskôr do 30 dní po odoslaní oznámenia o odstúpení od zmluvy [...], a. s. zaplatiť prípadnú čerpanú Istinu a prislúchajúci úrok z Istiny za obdobie od čerpania Úverového limitu až do splatenia Istiny.
[...]

C. Štatút vysokej školy
(riadiaca + administratívno-právna komunikačná sféra, 2008)

Článok 10

Správna rada univerzity

(1) **Správna rada Katolíckej univerzity** (ďalej len **SR KU**) vzhľadom na konfesijný charakter univerzity podporuje väzbu univerzity a spoločnosti, ako aj špecifickú väzbu na zriaďovateľa.

[...]

(2) **Správna rada** (ďalej **SR**) **KU** má štrnásť členov. Členov SR KU vymenúva a odvoláva minister. Šesť členov SR KU navrhuje na vymenovanie rektor

- KU so súhlasom akademického senátu univerzity.
[...]
- (3) K návrhom rektora a senátu na menovanie členov *správnej rady* je potrebné vyjadrenie veľkého kancelára ako zástupcu zriaďovateľa.
- (4) [...]
- (5) Zasadnutia *správnej rady univerzity* zvoláva jej predseda, a to najmenej dvakrát ročne. Zasadnutia *správnej rady* sú verejné.

Článok 11

Pôsobnosť správnej rady

- (1) *Správna rada univerzity* dáva písomný súhlas k návrhom rektora na právne úkony, ktorými chce univerzita:
[...]
- (2) *Správna rada univerzity* sa vyjadruje najmä:
[...]
- (6) Členovia *Správnej rady univerzity* majú právo navrhovať kandidátov do volieb kandidáta na rektora.
[...]
- (8) Činnosť členov *Správnej rady univerzity* je úkonom vo všeobecnom záujme,
[...]

Vzorky poukazujú na niekoľko jazykových a mimojazykových skutočností. Už na prvý pohľad vidno, že pod vplyvom prieniku cudzích jazykov do všetkých oblastí spoločenského života a praxe sa niektoré inojazykové prvky, prostriedky a postupy „tlačia“ aj do textov využívaných v slovenskom sociokultúrnom a jazykovom prostredí. Platí to zvlášť vtedy, ak je na cudzojazyčné prostredie napojená aj tá-ktorá komunikačná sféra. Cudzí jazyky, ktoré vo svojom pravopisnom prostredí štandardne uplatňujú veľké písmená (napr. nemčina) alebo v nadpisoch a názvoch každé plnovýznamové slovo zaznamenávajú s veľkým začiatočným písmenom (napr. angličtina), okrem iného podnecujú aplikačnú rozkolísanosť v oblasti veľkých písmen v ukážkach.

Cieľom príspevku je preto popri zdrojoch a príčinách dnešného rozbiehavého, rozpačitého, občas priam sporného nadužívania veľkých písmen v administratívno-právnych textoch predostrieť aj návrhy na konvergujúce zaobchádzanie s veľkými písmenami v uvedenej vcelku rigorózne ponímanej komunikačnej sfére, a to z hľadiska pravopisu veľkých písmen s jeho výhodami a obmedzeniami v písomnej komunikácii.

Veľkým písmenám v slovenčine sa v *Pravidlách slovenského pravopisu* (PSP; 2013) podrobne venuje VI. kapitola *Písanie veľkých písmen*. Problematika vrátane sústavy prototypových príkladov je rozpracovaná na trinástich stranách kodifikačnej príručky. Napriek uvedeným príkladom a súvisiacej argumentácii sa v školskom

vzdelávaní a najmä v súčasnej dorozumievacej praxi stretávame s neustáleným až nevhodným písaním veľkých písmen v niektorých typoch a skupinách pomenovaní.

S ohľadom na tému a zameranie príspevku sústreďujeme pozornosť na tieto časti PSP: 1. *Veľké písmená na začiatku vlastných mien a vnútri viacslovných vlastných mien*; v podkapitole 1.1 pritom vyberáme pristavenia pri dvojici úplné verzus kratšie podoby (viacslovných) vlastných mien; v podkapitole 1.3 si všimáme písanie jednotlivých druhov vlastných mien.

Už v tejto súvislosti poznamenávame, že text VI. kapitoly je výdatne poprestýkaný 34 rozsiahlymi poznámkami, ktoré poukazujú na rozmanité chápanie a interpretácie viacerých, najmä hraničných prípadov. Práve množstvo poznámok – vlastne výnimiek z reglementovaných zásad – podľa nášho náhľadu môže byť jednou z príčin, ktoré vyvolávajú variantné uplatňovanie samotných pravopisných pravidiel v písanej/tlačenej komunikácii, a to aj v oblasti vyznačujúcej sa vysokou mierou záväznosti a jednoznačnosti (administratívno-právna komunikačná sféra).

Na križovatke doterajších zistení, poznámok a konštatácií sa vynára zásadná dvojotázka. 1. Môžu a vládzu PSP úspešne a pohotovo plniť svoje komplexné kodifikačné poslanie ako v časoch svojho koncepčného zrodu v polovičke 80. rokov (t. j. po viac než troch desaťročiach) aj v dnešnom nezriedka „vyzývavo uvoľnenom“ spôsobe dorozumievania a v inter- a multijazykovej situácii? 2. Majú PSP na účinné pokrývanie súčasných poznávaco-vzdelávacích, profylaktických, regulatívnych, odporúčajúcich a i. potrieb náležité odborné poverenie, spoločenské oprávnenie a zodpovedajúce metodické nástroje?

Aby sme sa dopracovali aspoň k prijateľnej odpovedi na oba podnety, ale i k racionálnemu, profesionálne i ľudsky vyhovujúcemu postoju k veľkým písmenám, podnikneme exkurz do prípravného obdobia terajších PSP; následne vymedzíme pracovný priestor na aktivizovanie veľkých písmen, poukážeme na niektoré citlivé body pri aplikovaní veľkých písmen v písomnom styku, a tak dospejeme k odpovediam vrátane návrhov a zovšeobecnení.

V *Predhovore k 1. vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu* (s. 6 – 8) nachádzame potrebné – dodajme: nadčasové – argumentačné polia na zaujatie postoja k téme príspevku a na zodpovedanie dvojotázky. Odsek 1.1 v predhovore zdôrazňuje poslanie PSP v nadväznosti na stav jazyka a nové spoločenské potreby vrátane vzťahu medzi vývinovým a súčasným poňatím jazykových (aj pravopisných) noriem. Dôležitá je teda optimálna spoločenská dohoda, schopná aktivizovať jazykovo-komunikačný pôdorys na odôvodnené postoje k pravopisu vrátane sprístupňovania, vykladania a zjednodušovania príslušných pravidiel. V odsekoch 2.1 a 3 sa na rozhraní tradícií a modernosti zdôrazňuje dodržiavanie overených princípov slovenskej pravopisnej sústavy, najmä fonematického princípu; PSP tak poskytujú obraz o úrovni poznania a o riešení osobitostí slovenskej pravopisnej sústavy. Odsek 3.1 je z hľadiska skúmanej problematiky podnetným a praktickým poukazom na rešpektovanie „neuralgických miest“ v každej pravopisnej sústave vrátane vyvažovania krajností: „Pravopisná komisia sa pri kodifikovaní pravopisnej sústavy usilovala vyhnúť extrémnym posto-

jom, t. j. z jednej strany pridržovať sa len tradičnosti pravopisnej sústavy, ktorá je vo všetkých rozvinutých jazykoch veľmi silná, a z druhej strany pravopisnú tradíciu obchádzať a porušovať jej kontinuitu. Komisia si kládla za cieľ racionalizovať slovenskú pravopisnú sústavu v tých bodoch, kde sa to so zreteľom na vývin jazyka a na nové potreby spoločenského života ukázalo odôvodnené a s ohľadom na súčasné kultúrno-spoločenské potreby a na nevyhnutnosť rešpektovať princíp kontinuity aj možné.“ V citovanom odseku teda spočíva aj moderný parameter – predpoklad a zároveň požiadavka – uvedomovanej, spoločensky tolerovanej dynamiky, ktorý umožňuje zaujímať k pravopisným okolnostiam a osobitostiam postoje *ad hoc*. Samozrejme, príležitostné riešenie môže nastúpiť len vtedy, keď je v hre oprávnený a čitateľný a predovšetkým produktívny komunikačný zámer. Ako sme už niekoľkokrát naznačili, v prípade pravopisu veľkých písmen je to vcelku časté rozpoloženie aj v administratívno-právnej komunikačnej sfére.

1. VYMEDZENIE AKČNÉHO RÁDIA VEĽKÝCH PÍSMEN

Administratívno-právna komunikačná sféra trvalo a osvedčene ťaží z jazykovo-komunikačných charakteristik, ktoré sa binárne viažu na písomnú, resp. tlačenú (v multimodálnej dobe akiste priesačnejšie: opticko-vizuálnu) formu dorozumievania. Charakteristiky najprv definične vymedzme na dvoch rovinách a následne, syntetizujúco predstavme areál, v ktorom konkurenčne dochádza k harmónii i napätiam medzi veľkými a malými písmenami.

1.1. Pri *sociopragmatickom* videní ponímame administratívno-právnu komunikačnú sféru ako plastickú, dvojpólovú sociokomunikačnú platformu. *Pragmakomunikačné konštanty* („podstatu“, invariant) písomnej dokumentácie podmieňuje ustálený, osvedčený a praktický jazykovo-komunikačný depozitár, odrážajúci dejinnú skúsenosť ľudstva vrátane plnenia sociokultúrneho posolania. *Pragmakomunikačné premenné* („jav“, variant) sa jemne bránia kánonizovaným pravopisným zásadám. K premenným je namieste pričleniť aj nie ojedinelý poznatok o používateľskej náročnosti PSP. Na póle „podstaty“ sa aktivizujú prieniky na osi úzus – norma – kodifikácia a na póle „javu“ zasa podmienky na uplatňovanie, interpretácie a na variačné sklony veľkých písmen. Vyvažovanie uvedených pólov administratívno-právnej komunikačnej sféry sa týka jednak teoretických stránok, jednak praktických konzekvencií pri uplatňovaní pravopisu veľkých písmen.

1.2. Pri *štylovo-komunikačnom* videní nie je potrebné na výsadné miesto klásť nespochybniteľné textotvorné vlastnosti (vizuálnosť, statickosť, spisovnosť a i.). Výhodnejšie je poznať aktívne (jazykovo-štylistické a sociopragmatické) operátory koncepčných administratívno-právnych textov v ich usporiadanosti a súčinnosti. Schopnému, kompetentnému autorovi, ktorý sa v administratívno-právnom texte vysporadúva s veľkými písmenami, sú poruke operátory zoskupené v štruktúrovanej matici. Pritom nie je dôležitá ich hierarchickosť, ale akcieschopnosť vrátane napätí a podmienenosť naznačená funktormi. V matici nachádzame operátory s významo-

vými (konštrukčnými, hĺbkovými) ambíciami (**bold**) a s výrazovým (povrchovým) uplatnením, účinkami (*kurzíva*):

- a) **oficiálnosť** → **záväznosť** → *odborná/legislatívna konzekventnosť*,
- b) **pripravenosť** → **ustálenosť** ← *všeobecná uplatniteľnosť* ↔ *výnimočnosť*,
- c) *terminologická nasýtenosť* → **presnosť** ← *jednoznačnosť*,
- d) **medzinárodnosť** → *intertextovosť* ← *multijazykovosť*.

Hĺbkové operátory si vyžadujú rešpektovať normatívno-kodifikačnú platformu textu a podporujú príklon k požadovanej štandardizácii. Povrchové operátory poskytujú autorovi istú mieru individuálnej slobody, povoľujúcu opatrne vstupovať na pole anomálií a tvarovať uzuálne charakteristiky administratívno-právneho textu napr. podľa stavu v cudzích jazykoch, podľa firemných direktív a pod. V účelovom pohybe medzi štandardizáciou a anomáliami v administratívno-právnej komunikačnej sfére sa prejavujú aktuálne trendy (aj) pri používaní veľkých písmen, isteže, s výhodami a protirečeniami tohto oscilovania.

Na rozhraní 2.1 sociopragmatického a 2.2 štýlovo-komunikačného videnia a s poznaním úloh hĺbkových a povrchových operátorov vo svetle novších (Slančová, 1996; Findra, 2004, 2013) a čiastočne aj najnovších štylistík, ktoré zdôrazňujú kľúčovú rolu komunikačnej sféry (Hoffmannová a kol., 2016), sa črtá aj metodologicky pevný a zároveň praktický tranzitný kanál na zvládnutie pravopisu veľkých písmen v administratívno-právnej komunikačnej sfére. Povedané kratšie: ak si je autor (pôvodca, emitent, pisateľ) textu istý v modelových požiadavkách a vlastnostiach a uvedomuje si aj limitované odchýlky v hĺbkovej a povrchovej rovine textu, tak potom ovláda tajomstvo žánru a odborne, eticky a ľudsky úspešne, tvorivo zvláda písomnosti svojho druhu a predurčenia.

2. „NEURALGICKÉ MIESTO“ – ZDROJ VARIÁCIÍ?

Ako nasvedčujú textové ukážky A – C vo východiskovej časti štúdie, v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére sa ako časté „neuralgické miesto“ prejavuje nadužívanie veľkých písmen. Z jazykového hľadiska ide o zvýšenú mieru proprializácie. Súbežný citlivý bod vytvára aj rozpačité nasadzovanie veľkých písmen do (jedného) textu a podnecovanie faktickej synonymie; o jej neproduktívnej prítomnosti svedčí ukážka C. Supletívnosť – akýsi „výnimočný spôsob“ zápisu – pritom pripúšťajú aj PSP: „Popri úplných podobách vlastných mien existujú pri **niektorých vlastných menách** aj ich kratšie podoby. Vznikajú najčastejšie vynechávaním istých slov a osamostatnením ostávajúcích slov alebo spojení slov. Osamostatňuje sa:

[...]

4. v **istých ustálených a nepočetných prípadoch** určené podstatné meno, ktoré je vnútri alebo na konci názvu, napr.: *Slovenská akadémia vied – Akadémia, Bratislavský hrad – Hrad*, [...]“ (PSP, 2013, VI. časť, podkapit. 1., pozn. po ods. 4; **bold** V. P.)

Typologicky podobné prípady sa vyskytujú v časti 1.2, 5. odsek (cudzíe názvy), 1.3.1 (osoby), 1.3.2 (objekty) a inde. Jedinečnosť príkladu evokuje možnosti na in-

individuálne interpretácie a uplatnenia v zhodných, resp. príbuzných kontextoch. Nie vždy však takáto zástupnosť modelovo funguje. Napr. analogicky nahradiť združené pomenovanie *Mestský hrad* v Banskej Bystrici pomenovaním *Hrad* je sémanticky, pragmaticky a spoločensky nemožné.

Ako ďalšie „neuralgické miesto“ sa z prakticko-používateľského hľadiska preukazuje obídienie problematiky písania veľkých písmen v administratívno-technickej norme (STN 01 6910 *Pravidlá písania a úpravy písomností. Výklad normy*, 2010). Osobitným spôsobom sa veľké písmená uplatňujú aj v jazyku a štýle cirkevnej komunikácie^[1]. O neštandardnom aplikovaní veľkých písmen v komerčnej nadnárodnej komunikačnej sfére a v dokumentácii Európskej únie je reč v našich pristaveniach a úvahách; pozri ukážky A a B. Postupy mimo záberu PSP s častým uplatňovaním prakticistických uzuálnych kritérií nachádzame vo vedeckej komunikačnej sfére, v prekladovej produkcii, knižničných a bibliografických službách, pri redakčných a korektorských prácach, apretátorskej činnosti a apretačnom umení atď. (K špeciálnym spôsobom úpravy veľkých písmen v historických prekladových textoch v odbornej komunikačnej sfére pozri napr. Patráš, 2006.)

Kde teda možno hľadať širšie zdroje i nachádzať mimojazykové príčiny teoretických nejasností a prakticko-aplikačných ťažkostí pri interpretovaní a zapisovaní veľkých písmen (aj) v administratívno-právnej komunikačnej sfére? Môže ísť o

- a) nekritické, najmä mechanické preberanie veľkých písmen z iných jazykov a kultúr nezriedka spojené s oslabenou kritickosťou a používateľskou pohodlnosťou;
- b) nadsadzované úsilie o presnosť a jednoznačnosť predovšetkým vo vzťahu k východiskovému textu (obvykle po jeho preklade do slovenčiny) a k príslušnému sociokomunikačnému prostrediu;
- c) grafické návěstidlo ako upozornenie na subjekt, príp. objekt pozornosti;
- d) prejav cieľenej hry, ale i pohrávania sa s obsahom, účastníkmi komunikácie až po hranice manieri;
- e) signál obáv z významového či pravopisného omylu, resp. z následnej sociálnej sankcie;
- f) výskyt komunikačných normatívov *sui generis*, napr. o „diktát“ medzinárodného obchodného partnera na úpravu písomností, alebo
- g) ďalšie okolnosti.

V súvislosti so zámermi a cieľmi štúdie a vo väzbe na dvojotázku sformulovanú v 1. časti sa črtajú ďalšie dva súbežné dopyty. Nadväzujú na doterajšie úvahy a zároveň utvárajú predpolie na záverečné úvahy a návrhy, ako kompetentne – všeobecne a špecificky úspešne, spoločensky a individuálne prípustne – pristupovať k zapisovaniu veľkých písmen v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére. Sformulujme dopyty a zaujmime k nim postoj:

2.1. Má pôvodca textu prijateľné oprávnenia a súbežne, resp. následne i reálne možnosti na pravopisné obmeny veľkých písmen *ad hoc* bez rizika komunikačnej neúspešnosti?

Pri kladnej odpovedi vyzdvihujeme komunikačnú kompetenciu autora (spracovateľa) textu uplatňujúceho veľké písmená. Súbežne však pripomíname potrebu uvádzať presvedčivé argumenty na potvrdenie variantného písania veľkých písmen a zvažovať konkrétne príklady.

2.2. Možno pri kodifikácii veľkých písmen naďalej uvažovať len o výhradnosti dvojice parametrov správnosť (spisovnosť) – nesprávnosť (nespisovnosť)?

Pri zápornej odpovedi musíme mať poruke pohotové návrhy na presvedčivé, v každom prípade na prijateľné riešenie príslušného „neuralgického miesta“.

3. NÁVRHY, ZOVŠEOBECNENIA A ZÁVERY

Spojovacou líniou našich úvah sa stávajú používateľské – odborné, osobn(ostn)é, etické a praktické – postoje k miere záväznosti pravopisného etalónu (PSP) a vo vzťahu k písaniu *pars pro toto* veľkých písmen v odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére. Pri zovšeobecneniach a návrhoch na sociokultúrne a komunikačne priechodné prístupy k ú/nosnosti PSP sa ako podnetné ukazujú nasledujúce poznámky:

3.1. Základ presvedčivého, profesionálneho uplatňovania PSP v kontrastoch medzi štandardmi, anomáliami a trendmi spočíva vo viacrozmerom rešpektovaní a súčinnom uplatňovaní kodifikačných zásad. Z množstva prístupných náhľadov a definícií kodifikácie (komplexne pozri Daneš, 1979; Dolník, 2010, zvlášť III., V. a VI. kapitola) vytvorme kvintesenciu tohto nosného pojmu. Kodifikáciu parametrizuje a) vedecké poznanie a potvrdzovanie aktuálnych noriem spisovného dorozumievania zaznamenané v relevantných príručkách, prijímané komunikantmi vo vymedzenom období ako záväzné, a jednak b) možnosti na zmeny podľa stavu a oprávnenosti požiadaviek v komunikačnej praxi. Bokom pritom neostáva ani zdôrazňovanie jazyka ako sociálnej inštitúcie (k tomu viac Dolník, 2010, s. 162). Takéto vymedzenie podporuje synchronnú stabilitu kodifikácie; neoslabuje ju však ani ustalovaním anomálií v normatívnom priestore, samozrejme, po absolvovaní patričnej „skúšobnej doby“ v (písomnom) dorozumívaní.

3.2. Trend zodpovedného používania veľkých písmen v administratívno-právnej komunikačnej sfére (v písaných, resp. tlačených textoch) možno účinne posilniť významovým podložením zapisovaného pomenovania. Ako metodicky schodná cesta sa preukazuje rastúca kolokvizácia (zhovorňovanie) verejného diskurzu, ktorý favorizovaním apelatív „tlačí“ na úbytok veľkých písmen v písomnej komunikácii.

3.3. V odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sfére, v ktorej sledujeme využívanie veľkých písmen, za prínosnú považujeme podporu najprv všeobecného (invariantného), až následne špecifického (variačného) parametra zobrazovanej skutočnosti, na ktorú sa viažu veľké písmená. Na uplatňovanie tohto metodicko-praktického prístupu a na dosahovanie želaného výsledku sa ako vhodné ukazujú nasledujúce postupy s platnosťou odporúčaní:

- a) vyberať a nasadzovať do rozhodovacieho procesu pri aplikovaní veľkých písmen poznatky o komunikačnej sfére a reálnej úlohe či poslaní viacslovného pomenovania v príslušnej komunikačnej sfére;
- b) znižovať početnosť poznámok (výnimiek) o písaní veľkých písmen v kodifikačnej príručke na strohé minimum, a tak zjednodzňovať a ekonomizovať používateľskú prax;
- c) uvádzať v PSP jednoznačné a presvedčivé príklady;
- d) zdôrazňovať sémantiku a pragmatiku toho-ktorého pomenovania vrátane rozhodujúcej úlohy komunikačného kontextu pri zvažovaní veľkého, resp. malého písmena;
- e) napomáhať modelovej povahe textu hľadaním ďalších funkčných možností, a to aj varírovaním v normách či limitovaným odklonom od nich (k odporúčeniu e) pozri Patráš, 2006).

Zvažovaním významovo-komunikačného potenciálu veľkých písmen z podnetov z okruhu 4.3 a) – e) sa uprednostňujú odporúčania o stupni záväznosti (ne/adekvátnosti) v tom-ktorom textovom type, ponúkajú sa hodnotenia na osi správnosť (oprávnenosť, primeranosť, vhodnosť a pod.) – nesprávnosť (neoprávnenosť, neprimeranosť, nevhodnosť a pod.) a posilňujú sa individualizujúce postupy v problematických prípadoch. Autor (pisateľ) má teda prostredníctvom variantnej voľby reálnu možnosť vyjadriť v zápise veľkého/malého písmena aj svoj (individuálny, resp. kolektívny) postoj ku komunikátu. (Na zmienenú možnosť najnovšie poukazuje J. Vojtová (2017, s. 38 – 39) v recenzii na publikáciu I. Svobodovej a kol. *Písaní veľkých písmen v češtině* z roku 2015.)

Dodajme, že zaobchádzanie s veľkými a malými písmenami predstavenou optikou vnáša aj do odbornej a administratívno-právnej komunikačnej sféry sociokultúrne videnie, rešpektuje hodnotové a hodnototvorné charakteristiky uplatňované ako synergická reflexia pojmov „sociálne bytie jazyka“, „jazyk ako produkt hodnototvornej činnosti“, „pragmatická recepcia jazyka“ a „hodnotiaci štandard“ (k uvedenej teminologickej sústave viac Dolník, 2010, s. 174 – 190). Tak sa podporuje jeden zo všeobecných vektorov v ľudskom dorozumívaní – humanistická podsta komunikačných interakcií. Veľké písmená v takomto poňatí sa môžu uplatňovať úspešne a s neobvyklou výpovednou silou najmä vtedy, ak v sústave pravopisných zásad a pravidiel pružne, oprávnene a presvedčivo posunú akčný priestor veľkých písmen od nemennej premennej (statického invariantu) k menlivej premennej, t. j. k dynamickej sociokultúrme. Takéto vytváranie miesta a úloh veľkých písmen v dorozumívaní účinne podporuje práve dobré poznanie žánru a príslušnej komunikačnej sféry.

Namiesto koncovej bodky: v tejto súvislosti ani nie je potrebné zdôrazňovať kladné odpovede na dvojotázku z úvodnej časti príspevku. Poznámky, odporúčania a námety v štúdiu sa netaja ambíciami prispieť k úprave ďalších vydaní PSP prinajmenšom v okruhu písania veľkých písmen.

Literatúra

- DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha: Academia 1979, s. 79 – 91.
- DOLNÍK, J.: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010.
- FINDRA, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004.
- FINDRA, J.: Štylistika súčasnej slovenčiny. Martin: Osveta 2013.
- HOFFMANNOVÁ, J. a kol.: Stylistika mluvené a psané češtiny. Praha: Academia 2016.
- PATRÁŠ, V.: „Odležané texty“ na križovatke noriem. (Cez prieszor Jurkovičovej banskobystrickej epopeje.) In: Analytické sondy do textu 2. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie dňa 19. 4. 2005 v Banskej Bystrici. Ved. red. I. Sedlák. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Filologická fakulta 2006, s. 15 – 26.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. 2. vyd. Prešov: Slovacontact 1996.
- VOJTOVÁ, J.: Obsáhlá publikace o psaní velkých písmen. Ivana Svobodová a kolektiv: Psaní velkých písmen v češtině. Praha: Academia, 2015. Naše řeč, 100, 2017, č. 1, s. 37 – 40.

Internetové odkazy

- ^[1] GRAUBNER, J.: Pravopis náboženských pojmů. Dostupné na: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2000-5/Pravopis-nabozenskych-pojmu.html> (Cit. 2016-09-17)

Pramene

- Detekcia behaviorálnych odchýlok. Behavioral Deviations Detection. Opis projektu. Bratislava: Priemyselné Výskumno-Vývojové Centrum Behaviorálneho výskumu 2016, s. 3.
- Obchodné podmienky na uzatváranie zmlúv. Bratislava: VÚB, a. s., 2016, s. 1.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013.
- STN 01 6910 Pravidlá písania a úpravy písomností. Výklad normy. [S. l.] 2010.
- Štatút Katolíckej univerzity v Ružomberku. Čl. 10 Správna rada univerzity, čl. 11 Pôsobnosť správnej rady. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2008.

K OTÁZKE PÍSANIA POĽSKÝCH GRAFÉM V SLOVENČINE¹

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 81101 Bratislava

e-mail: wachtarczyk@gmail.com

On writing the Polish graphemes in Slovak

Abstract: The paper deals with the writing of Polish graphemes in Slovak. The author builds on the previous research of the graphical presentation of the South Slavonic languages by M. Dudok and points to the inappropriate discussion of this topic in the the Rules of Slovak Orthography. She compares its adaptation with another Czech and other Slovak manual of orthography. The author identifies the common denominator of adaptation mechanisms in the Slovak language in this area and the three most problematic „critical graphemes“ *q, ę, ł*. Examples of Polish proper names are selected from the web corpus Aranea (Araneum Slovacum Maius). The author notes the existence of a large number of alternative registrations of Polish graphemes in proper names and the absence of a generally valid and universally accepted rule. In conclusion, the author summarises four types of Polish graphemes in Slovak, namely the reductive, maintaining, generative and hybrid type. She argues in favor of the differentiated presentation of Polish graphemes depending on the socio-communicative sphere of influence. She uses the concept of communication formations by J. Dolník and proposes the prioritization of the maintaining approach to the writing of Polish graphemes in prestigious communication formations (professional and political communities), in a tight interaction environment (Slovak-Polish cross-border communication formations) and in the discourses of the public media.

Key words: polish graphemes, “critical graphemes” *q, ę, ł*, maintaining approach, manuals of orthography, web corpus Aranea

1. ÚVOD

Problematika písania poľských grafém v slovenčine nepatrí k pálcíovým a naliehavým otázkam, ktoré by boli témou dňa, podnetom pre jazykovú poradňu typu FAQ alebo ktoré by ohrozovali bežnú verbálnu komunikáciu. Vníma sa skôr ako okrajová a parciálna, keďže sa týka len niektorých grafém, predovšetkým tých, ktoré označujú zvuky (fóny) typické pre poľštinu, napr. pre nosovky alebo (v súčasnosti²)^[1]. Ipre bilabiálne *ł*, zapisované ako *l*. Tieto príklady reprezentujú najvyšší stupeň problematikosti daný konfiguráciou dvoch pre slovenčinu cudzorodých prvkov, grafického a zároveň aj zvukového. Adaptačné mechanizmy v slovenčine v zmysle platných *Pravidiel slovenského pravopisu* (ďalej PSP), predovšetkým možnosti vynechávania diakritických znamienok a špeciálnych znakov (z tzv. technických dôvodov), umožňujú zjednodušovanie zápisu a grafém bez dištinkívnych znakov, prostredníctvom

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu Vega 2/0182/15 Jazyková norma a jej kodifikácia.

² V minulosti sa *ł* ako kontinuuácia praslovanského nepalatálneho *l* artikulovalo ako predná jazyčná dentálna hláska [ɫ], od 50. rokov minulého storočia bola táto výslovnosť záväzná už len vo vysokom štýle (v scénickej reči) a v súčasnej spisovnej poľštine sa vyslovuje ako [w], zapisuje ako [w] podľa IPA <http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-sounds/ipa-chart-with-sounds/>, cit. 8. 8. 2017).

ktorých sa jednotlivé grafémy v pôvodnom jazyku odlišujú (*l – l, e – e, z – z – z atď.*). Zjednodušené zápisy považujeme za nekorektné a kontraproduktívne, pretože prispievajú k zvyšovaniu variability výrazových foriem a vedú k nedorozumeniam, chybám a neistotám aj v bežnej komunikácii a znižujú onymickú kompetenciu používateľov jazyka (porov. Wachtarczyková, 2010). Procesy, ktoré dlhodobo a systematicky generujú chyby a deformity pri prepise z cudzích jazykov, nemožno považovať za bezvýznamné a marginálne. Tieto procesy sa netýkajú len písania poľských grafém v slovenčine, ale aj uvádzania grafém z iných slovanských aj neslovanských jazykov.

2. GRAFÉMY Z JUŽNOSLOVANSKÝCH JAZYKOV V SLOVENČINE

Najdlhšie a najdôraznejšie na túto problematiku upozorňuje M. Dudok. Pred 17 rokmi odznel jeho príspevok *Prepis a výslovnosť mien z blízkych jazykov* (Dudok, 2002) a o niečo neskôr ešte kritickejší referát pomenúvajúci situáciu *Od „chyby“ k „pravidlu“* (Dudok, 2009). Je to axioexperientný³ materiál, v ktorom autor na základe vlastnej skúsenosti a svojho hodnotového nastavenia ukazuje, ako sa zdanlivo drobné nedôslednosti a chyby reťazia v príčinnno-dôsledkových súvislostiach, ako vplývajú na uplatňovanie pravopisných pravidiel a ako pôsobia na proces porozumenia reáliám z blízkych jazykov. Uvádzanie srbských, chorvátskych, macedónskych a bosniackych reálií a prepis grafém z týchto jazykov v slovenčine predstavuje M. Dudok (2009, s. 34) ako „efemérnu a neproduktívnu záležitosť“, ale vzápätí dodáva, že táto situácia je problematická a „predstavuje bifurkačný bod, z ktorého sa môžu hocikedy vyklúť ďalekosiahle následky v kodifikačnej paradigme“ (tamže).

Poukazuje na problémy a zmätok pri písaní tvrdých a mäkkých prednopodnebých *č, ć, dž, đ* (v chorvátčine aj *dj, gj*), v srbskej cyrilike *ч, ђ, ѣ, љ*, v macedónskej cyrilike *ч, ќ, ј, њ*, ktoré sa ako súčasť vlastných mien južnoslovanského pôvodu objavujú aj v slovenčine. Bifurkačným bodom sú preto, že pri uvádzaní týchto grafém dochádza k stretu dvoch protichodných pravidiel. Na jednej strane inštrukcie z PSP (2000, s. 38) o zachovávaní pôvodnej podoby onymických jednotiek z týchto jazykov, čiže o zachovávaní pôvodných grafém a ich adekvátnom prepise (*Ђорђе → Djordje, Милетић*) a na druhej strane tendencie adaptovať onymické jednotky podľa zásad slovenského pravopisu (*Джордже, Милетић*).

Na makroúrovni už nejde o jednotlivosti, ako sú grafémy, ale o princípy, tendencie a priority adaptačných mechanizmov v slovenčine pri jej kontakte s inými jazykmi (komplexne Ološtiak, 2007). M. Dudok identifikuje napätie medzi kodifikáciou a implementáciou pravidiel do jazyka v komunikačnej praxi, protirečenia a napätie medzi jednotlivými odporúčaniami v rámci PSP a napokon nerešpektovanie identity vlastného mena (Dudok, 2009, s. 36). „Je to ortografická alebo internetová negramotnosť?“ pýta sa (tamže). Otázka je stále aktuálna a nezodpovedaná, ale vo svojej podstate nadväbová, všeobecná a legitímne vzťahnutelná nielen na ortografické otázky, ale aj

³ Termín je súčasťou teórie poznania J. Letza (1992) a označuje skúsenostne verifikované a hodnotené poznanie súcien.

na mnohé iné prejavy verbálneho správania. Základným východiskom pri opätovnej tematizácii a hľadanií odpovedí je opis synchronného stavu. Ako vyzerá používanie cudzích grafém z južnoslovanských jazykov v slovenčine na základe korpusových údajov dnes? Má situácia v používaní grafém z južnoslovanských jazykov v slovenčine bližšie k chybe alebo k pravidlu? Materiálovou základňou zisťovania bol webový korpus Aranea (Araneum Slovacum Maius)⁴ [2]. Voľba webového korpusu na sledovanie tendencií v prepise cudzojazyčných grafém v slovenčine vychádza z predpokladu, že práve vo virtuálnom priestore je vysoká pravdepodobnosť, že sa prejaví spontánne a neregulované verbálne správanie s náznakom prirodzených výrazových dominancií a preferencií.

Pri každom príklade je v záhlaví tabuľky celkový počet výskytov hľadaného tvaru v danej forme, prepočet výskytov na partes per milion (ppm), šesť položiek z prvej výsledkovej strany, ktoré ilustrujú použitie predmetného výrazu v kontexte a v ľavom stĺpci sa nachádza zdroj konkrétneho použitia. Ako príklad adekvátneho (či neadekvátneho) prepisu zo srbčiny v slovenčine sme zvolili frekventované a populárne meno *Djordje*.

Tab. 1. Frekvencia mena *Djordje*

Query **djordje 241** (0.08 per million)

punkgen.sk	na ploche 28 minút. Obal má na starosti	Djordje	zo Srbska (s jeho prácami sa môžeš stretnúť
montenegro.sk	rúk. Kláštorňý kostol sv. Juraja (Sv.	Djordje) z 15 stor. na ostrovčeku Beška pri južnom
montenegro.sk	malebné ostrovčeky oproti Perastu, Sveti	Djordje	a Gospa od Škrpjela. Prvý je prírodný,
montenegro.sk	morským vlnám. Spolu s ďalším ostrovčekom Sv.	Djordje	sú obľúbeným výletným miestom a jednou
nehnutelnosti-hlohovec.eu	cestu Tatranu za titulom nezahatajú...	Djordje	Rašič, tréner Tatrana: „Sme spokojní. V
noviny.vsetko.com	ohrození,“ povedal šéf nemocničného centra	Djordje	Bajec. Pred začiatkom vykurovacej sezóny

Tab. 2: Frekvencia mena *Džordže*

Query **Džordže 8** (0.00 per million)

jaromirnovak.blog.sme.sk	(...) Čoho dôkazom je aj to, že Dorde (čítaj	Džordže) sa stal prvým srbským spevákom, ktorý
mpl.sk	Vigaša viedol medzi tuctom aktérok džokej	Džordže	Perovič pri stávkovej kvóte 97,4:10. Zverenkyňa
forum.sho.sk	upevnila svoju moc a jej víťazný kandidát	Džordže	Ivanov tvrdia, že zrejme dosiahnu svoj
forum.sho.sk	vyžiadať si konečne federalizáciu krajiny.	Džordže	Ivanov predbehol kandidáta zo Sociálno-demokratického
mika.blog.pravda.sk	zahraničných vtedy na Sibíri leteli Juhslovania	Džordže	Marianovič, Vice Vukov, aj u nás dobre
ramiannka.jecool.net	musia spoliehať na zaváhania súperov. Dr.	Džordže	Jankovič je archeológ. Bol profesorom Filozofickej

Pri porovnaní výskytov mena v podobe *Djordje* a *Džordže* zreteľne dominuje prvá podoba, a to natoľko, že bifurkačný bod je len hypotetický – bifurkácia v tom-

⁴ <http://unesco.uniba.sk/aranea/index.htmlpra> (stav k 7. 8. 2017).

to bude nenadobudla diferenciačnú silu a konkurencia grafém *dj/dž* v mene *Ђорђе* sa implementačnej praxi ani nepretavila do dvoch tendencií pri prepise *Ђ* (*h*). Doklady z korpusu dokumentujú adekvátny prepis *dj*. Výskyty podoby *Džordže* sú zriedkavé a zanedbateľné, forma *Džordž* (41 výskytov) sa vzťahuje na adaptáciu mena *George*.

V prípade názvu chorvátskeho geografického objektu *Medjugorje* sa potvrdzuje predpoklad M. Dudka o dominancii prepisu *Medžugorie* (485 výskytov), ktorému početnosťou nekonkurujú tvary – *Medjugorje* (95) a *Medžugorje* (105), ale ich výskyt nie je zanedbateľný. Odlišnosť v distribúcii antroponyma a toponyma spočíva nepochybne v širšej extenzii toponyma a jeho vyššej spoločenskej platnosti a nadväznosti na fakt, že ide o vžitý názov – exonymum, ktoré je predmetom štandardizácie^[3]. Z normatívneho pohľadu výskyt podoby *Medžugorie* približuje používateľskú prax norme a štandardizácii, z hľadiska kritika normy je však táto používateľská prax založená na chybe (Dudok, 2009, s. 10). Zbežné porovnanie výskytov dvoch propriálnych tried a možné interpretačné východiská naznačujú, že by nebolo namieste všeobecne a paušálne hodnotiť vývoj a trend prepisu grafém z týchto jazykov v slovenčine. Vyžadovalo by si to dôslednú analýzu rôznych zdrojov, materiálov a koncepcných prístupov, čo však presahuje možnosti tohto článku. V jeho ďalších častiach sa sústreďme na problematiku uvádzania poľských grafém v slovenčine, ktorá z hľadiska základných princípov a kodifikačných riešení je analogická s predmetom záujmu v spomínaných prácach M. Dudka.

3. POLSKÉ GRAFÉMY V SLOVENČINE AKO AKTUÁLNA OTÁZKA

3.1. Spoločný menovateľ uvádzania cudzích grafém, resp. ich prepisu, v slovenčine

Pri uvádzaní poľských grafém v slovenčine platia rovnaké zásady ako pri uvádzaní grafém z južnoslovanských jazykov a sú obsiahnuté v PSP (2000⁵). Pretrváva vzájomná protirečivosť odporúčaní v PSP a rozkolísanosť uvádzania poľských grafém. V komunikačnej praxi začína dominovať plošné zjednodušovanie grafém ako výraz príčinnodôsledkového zret'azenia interlingválnej nevedomosti (negramotnosti – porov. Dudok, 2009) či necitlivosti, ktorá sa odráža v médiách. V interlingválnej perspektíve dochádza k paradoxu, že slovensko-poľské jazykové kontakty napriek tomu, že sú intenzívne (susedské), reálne a bezprostredné na vyše 500 km hranici, z celospoločenského hľadiska stoja v úzadí oproti kontaktom s inými cudzími (svetovými) jazykmi v záujme získavania, zvyšovania a kultivovania jazykovej kompetencie v nich. Niektorí autori upozorňujú, že klesá schopnosť porozumenia v slovanských jazykoch a reáliách, pričom vzrastá úloha angličtiny ako sprostredkujúceho kódu, a to dokonca medzi dvomi slovanskými jazykmi. Niektorí slovenskí jazykovedci to chápu ako negatívny jav a príklady emotívne komentujú (Ripka, 2017)⁶. I. Ripka, podobne ako M. Dudok, upozorňuje na „ná-

⁵ Pravidlá slovenského pravopisu z roku 2013 neobsahujú v danej oblasti žiadnu zmenu oproti PSP z r. 2000.

⁶ „Skúmanú problematiku v istom zmysle komplikuje aj rastúca neznalosť ruštiny v mladej

kazlivosť“ zlého príkladu, na ustaľovanie a legitimizovanie chybných prístupov a prepisov zo slovanských jazykov. Kým M. Dudok hovorí o negramotnosti používateľov jazyka, I. Ripka diagnostikuje „infekciu necenzurovaného liberalizmu“, ktorá sa šíri práve pri prepisoch grafém vlastných mien, keď sa ignorujú zásady transkripcie v PSP a ustaľuje sa anglická transkripciu typu *Mikhail Senechkin, Elizaveta Rumyantseva, Khabarovsk, Bolshoi teater* (Ripka, 2017). Je pochopiteľné, že prístup k jazyku, k jeho prvkom, entitám a princípom, možno relativizovať alebo absolutizovať. I. Ripka na základe neštandardného prepisu grafém ruských proprií naznačuje, že to narúša tradičnú a overenú logiku života spoločnosti. Absolutizuje, ale jeho konzervativizmus vychádza z tradície prepisu mien ruskej proveniencie v slovenčine, ktorá je ustálená a odborné vyargumentovaná. Je pravdepodobné, že len zlomok ľudí v slovenskej spoločnosti zaujímajú problémy okolo prepisu ruských, srbských či poľských vlastných mien. To však neznamená, že tejto používateľskej menšine nie sú potrebné usmernenia v spomínanej oblasti. Naopak, práve expertní používatelia jazyka majú špecifické potreby, ktorých napĺňaním formujú „tvár“ svojho domovského diskurzu. Máme na mysli žurnalistov, akademických pracovníkov, ale najmä prekladateľov, ktorí stoja v prvej línii jazykových interferencií. Ich činnosť vypovedá nielen o importovaných prvkoch, ale aj o prijímajúcom jazyku, o tzv. „hlbkovom rozvrstvenie prijímajúcej kultúry“. Výsledný preklad môžeme potom vnímať napr. aj ako translatoľgička L. Vajdová – ako „skúšobný kameň kultúrnych postojov“ (L. Vajdová, cit. in Bednárová 2016, s. 4). Zmysel ustáleného a adekvátneho spôsobu prepisu cudzích mien tak môžeme vidieť v tom, že vyhladzuje plochy onoho kameňa, ktorý sa tak stáva nevyhnutným základom pre vyššie úrovne kultúrno-jazykových interferencií.

K prispôsobovaniu cudzích jazykových prvkov v prostredí prijímajúceho jazykového spoločenstva dochádza nielen prostredníctvom expertov (prekladateľov), ale najčastejšie spontánne. Takéto laické, prirodzené, tzv. autosemiotizačne orientované správanie vysvetľuje najnovšie J. Dolník prostredníctvom konceptu komunikačných formácií (Dolník, 2017, s. 140). Vychádza z presvedčenia, že v jazykovom spoločenstve sa vytvárajú rozličné komunikačné formácie na základe podobného konštruovania znakového sveta (semiotizácie) a vďaka vzájomným odlišnostiam komunikačných formácií dochádza aj k obohacovaniu kultúry a rozmanitosti sociálnej aj jazykovej reality (porov. Dolník, 2017, s. 145).

Príkladom a výsledkom vytvárania autosociálnych znakov môžu byť cudzojazyčné exonymá geografických objektov. Je známe, že „najviac cudzojazyčných exonym slovenských geografických objektov je v jazyku susediacich krajín, teda v maďarčine a v poľštine“ (Fičor, 2015, s. 167). Avšak tento autor upozorňuje, že úloha a význam

generácii, ktorá „otvára cestu i priestor“ rôznorodým chybám vyskytujúcim sa predovšetkým pri prepise ruských proprií, hoci aj najnovšie vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 2013 publikuje (nezmenenú) kapitolu o kodifikovanom prepise slov z iných grafických sústav, teda aj z cyriliky. Možno aj túto oblasť zasahuje dnes akási *infekcia necenzurovaného liberalizmu*, preferujúca odchýlky či až úchyľky pred normou, čím sa narúša tradičná a overená logika života spoločnosti.“ (Ripka, 2017, s. 212)

jazykovo prispôsobených vlastných mien (exoným) sa už postupne stráca: „Exonymá, a to aj štandardizované, evidentne strácajú význam v komunikácii na medzinárodnej úrovni, preto Konferencie OSN o štandardizácii geografického názvoslovia apelujú na názvoslovné autority členských krajín, aby (...) obmedzovali používanie exoným. Zároveň odporúčajú používať štandardizované endonymá. Štandardizovať by sa mali len skutočne používané exonymá.“ (Fičor, tamže). Táto poznámka má zásadnú dôležitosť, pretože reflektuje celoeurópsky trend, ktorý sa zavádza diplomatickou cestou, a dá sa očakávať, že postupom času budú nasledovať konkrétne opatrenia. Cieľom tohto trendu je, aby sa na globálnej (európskej) úrovni používala štandardizovaná forma vlastného mena, ktorú má objekt vo východiskovom jazyku. Teda ak pôjde o nemeckú reáliu, bude v nemčine (napr. *Köln am Rhein*), ak o dánsku reáliu, bude v dánčine aj so špecifickými grafémami (napr. *København*), *Jo Nesbø* sa bude uvádzať rovnako v nórcčine aj v slovenčine a slovenské reálie by sa aj mimo Slovenska mali uvádzať v slovenčine (napr. *Lomnický štít*). Túto tendenciu obsahuje aj koncept komunikačných formácií. Spočíva v koordinovaní a harmonizovaní rozličných komunikačných formácií s vyššími a nadradenými úrovňami, nadnárodnými a medzinárodnými formáciami.

Tieto formácie už negenerujú špecifickú autosociálnu realitu, ale určujú princíp, ktorý preferuje využívanie autentických jazykových prvkov v globálnej distribúcii, aby posilnili identitu jazykovo heterogénnych sociálnych celkov a ich komunikačných formácií. V tomto zmysle sa dá chápať aj preferencia endoným pri komunikácii na medzinárodnej úrovni – v prípade poľských toponým to znamená aj preferenciu poľského zápisu toponým. Nevylučuje to paralelné používanie historických exoným, ako je napr. *Varšava, Krakov, Katovice, Lodž, Sliezske* a iných, ktorých používanie v slovenčine nie je dôvod obmedzovať. V niektorých komunikačných situáciách je potrebné formálne odlišiť viacdenotátové propriá. Názov futbalového klubu *Śląsk Wrocław* by sa nemal redukovať na *Slask Wrocław*, ani prekladať na *Sliezske Wrocław*. Rovnako nie je dôvod vytvárať nové exonymá typu *Vadovice* (namiesto *Wadowice*, porov. Wachtarczyková, 2012, s. 202) alebo fixovať v slovenčine chybné tvary proprií ako *Nowy Sacz* (namiesto *Nowy Sącz*), *Elblag* (namiesto *Elbląg*) alebo *Bialowieza* (namiesto *Białowieża*).

Pri antroponymách je dôležitosť originálneho zápisu osoby ešte vypuklejšia. Zo snahy o jednoduchosť výpovede môže vzísť celkom protichodný a kontraproduktívny jav ako napr. v novinovom nadpise *November oslávime s Walesom* (namiesto *Walęsom*). Absencia dvoch dištinktívnych grafematických znakov – chvostika⁷ (*e* namiesto *ę*, *a* namiesto *ą*) a priečnej čiarky⁸ (*l* namiesto *ł*) sa môže považovať za nadlmitnú, nad rámec prípustnej chybovosti, v dôsledku ktorej čitateľ prečíta antroponym s [ueilsom], pričom uvažuje, či označuje krajinu alebo mužské meno. Aby pochopil nadpis, musí si prejsť celý článok. Táto postupnosť popiera anticipačnú úlohu nadpisu v percepcii čitateľa. Forma antroponyma je vo vzťahu k identite vlastného mena zmätočná – jednoznačne neidentifikuje denotát, ale odkazuje na viaceré deno-

⁷ Ogonek – chvostík *ą* and *ę* označujú nosovosť pri výslovnosti. Vyskytujú sa pri zachytávaní výslovnosti prírodných Severoameričanov, alebo na Litve (*ę, ę, i, o, u*).

⁸ Kreska ukošná – šikmá čiarka (forward slash) v *ł*.

táty. Z komunikačného a percepčného hľadiska ide o diskomfortnú situáciu, z hľadiska inštrukcií z PSP je akoby poriadku. Zanedbávanie diakritických znamienok (vrátane dištingtívnych) poľských grafém je však problémom aj v samotnom poľskom diskurze, predovšetkým vo virtuálnom priestore, v neoficiálnej komunikácii^[4].

3.2. Nahrádzanie grafém v slovách cudzieho pôvodu v *Pravidlách slovenského pravopisu (PSP)*

Podľa *Pravidiel slovenského pravopisu* (2000) sa v pasáži *Písanie slov cudzieho pôvodu* (s. 40) uvádza zásada: Ak by písanie diakritického znamienka viedlo k chybnéj výslovnosti, dáva sa prednosť písaniu podľa výslovnosti *Oseka* → *Osenka*. Poznámka k hlavným zásadám však hovorí: „Z typografických dôvodov sa môžu cudzie písmena písať bez cudzích diakritických znamienok. Nahrádzajú sa *ń* a *ł*. Napríklad *Ślowacki* → *Slowacki*, *Ślawski* → *Slawski*, *Krasiński* → *Krasinski*, *Kubryńska* → *Kubrynska*“ (tamže). Analogicky sa postupuje aj v menách *Wałęsa* → *Walesa*, *Małazyński* → *Malaszynski* atď. Rozpor medzi uvedenými dvomi zásadami spočíva v tom, že sa vylučujú, pretože nahrádzanie *ń* a *ł* vedie k chybnéj výslovnosti.

3.3. Uvádzanie poľských grafém v *Pravidlách českého pravopisu (PČP)*

Je zaujímavé porovnať, ako sa s touto problematikou vyrovnávajú iné pravopisné príručky, napr. české *Pravidla českého pravopisu* (2001, s. 87). V časti *Transkripce jmen a názvů z některých jazyků užívajících latinky* sú pri poľštine odporúčania: „Zachováva se původní psaní u samohlásek *a, e, i, y, o, ó, u*. Pri prepisu nosovek se zachováva původní podoba *ą, ę*, nebo se z technických důvodů nahrazuje: *ę – en* (*Kętrzyn* → *Kentrzyn*), *ą – on* (*Piątek* → *Piontek*), před *p* a *b*: *ę – em*/*Stępina* → *Stempina*) *ą – om* (*Dąbrowska* → *Dambrowska*). Zachováva se též původní podoba souhlásek (...). Písmena *dź, ł, ź* je z technických důvodů možno přepisovat *dz – dž, ł – l, ź – ž*.“ (tamže).

Znamená to, že PČP uprednostňujú zachovávanie originálnej podoby grafém. S odvolaním na technické dôvody však nielen redukovujú grafémy, ale v prípade nosoviek k vokalickému segmentu pridávajú nosový segment a odporúčajú prepis, ktorý vyjadruje výslovnosť (*om/on, em/en*), podobne ako v PSP príklad *Osenka*. Rovnako aj české náhrady *dž, ž*, za poľské *dź, ź* vyjadrujú výslovnosť a sú adekvátnymi náhradami. Jedinou neadekvátnou náhradou, resp. zjednodušením, je aj v češtine graféma *l* za poľské *ł*. Komplexne sú však odporúčania PČP progresívnejšie než PSP a korešpondujú s tendenciami čo najautentickejšieho zápisu. V prípade prispôsobovania grafém nejde o prosté vynechávanie diakritických znamienok, ale o prepis zodpovedajúci výslovnosti hlásky, ktorú graféma označuje.

3.4. Uvádzanie poľských grafém v *Praktickej pravopisnej príručke (PPP)*

V tejto práci autori I. Ripka, M. Imrichová a J. Skladaná (2008) v časti *Písanie cudzích vlastných mien* (s. 70) vynechávajú argument „technické dôvody“ a naopak, explicitne uvádzajú, že stráca význam: „Súčasnú vybavenie moderných počítačov umožňuje korektné (v pôvodnej podobe) písať všetky cudzie vlastné mená, no na-

priek tomu uvádzame niekoľko prípadov (a príkladov), v ktorých sa namiesto cudzích grafém môžu používať slovenské grafémy podľa výslovnosti alebo pôvodné grafémy bez cudzích diakritík.“ (tamže). Dva príklady sa týkajú poľských grafém, a to *ł*, ktoré je možné nahrádzať *l* (*Malecki* → *Malecki*) a *ń*, namiesto ktorého je možné písať *ň* (*Polański* → *Polaňski*).

Progresívnym znakom tejto príručky je najmä aktualizácia mimojazykového pozadia, na ktorom sa všetky inštrukcie premietajú. Aktualizácia spočíva v zohľadnení faktu počítačovej vyspelosti, tzn. že v súčasnosti nie je žiadny problém pracovať s grafémami cudzieho jazyka a vkladať ich do slovenského textu, resp. nie je to technický problém. Ide skôr o otázku informačnej primeranosti a kontextovej vhodnosti. Príručka však nerozlišuje, o aký typ problému ide. Bez toho však nebude možné vypracovať pravidlá, ktoré by upravovali dané problémy vo väzbe na situačné, komunikačné a kontextové pozadie, v ktorom sa problémy prejavujú.

Domnievame sa, že spomínané pravopisné príručky nereflektujú diferencované potreby používateľov a nerozlišujú potreby jednotlivých diskurzov s odlišnou spoločenskou prestížou a závažnosťou, alebo potreby rozličných komunikačných formácií. Aj progresívne pravopisné príručky (PČP a PPP) sa snažia o formuláciu všeobecných a všeobecne platných inštrukcií. No bez ohľadu na to, či sa odvolávajú alebo neodvolávajú na technické dôvody, ponúkajú alternatívy k týmto inštrukciám, ale už neupresňujú, kedy po týchto alternatívach má používateľ siahnuť. Zásadnou otázkou však je nielen to, ako písať (nahrádzať) grafémy *ł*, *ą*, *ę*, ktoré považujeme za „kritické“⁹, ale aj to, kedy ich nahrádzať. Užitočné pravidlá si vyžadujú diferencovať mieru uplatnenia určitej preferovanej zásady – iné a voľnejšie jazykové správanie umožňujú neformálne a neoficiálne komunikačné formácie a iné, presnejšie, zodpovednejšie a kultivovanejšie vystupovanie a vyjadrovanie vyžadujú oficiálne komunikačné formácie, verejný diskurz či pedagogická prax.

Od pravidiel (PČP, PPP), ktoré predstavujú trend uvádzania originálnych podôb cudzojazyčných mien by sa očakávalo, že budú preferovať aj písanie *ł* v nezmenenej podobe. Náhrada *ł* za *l* sa nedá odôvodniť a v žiadnej zo spomínaných príručiek sa neuvádza dôvod, len výsledok. Túto grafému považujeme za „kritickú“, ale jej vytvorenie nie je o nič náročnejšie ako napísať (vložiť symbol) grafémy nosoviek, ktoré sa nenahrádzajú alebo prepisujú s nosovým segmentom (*Ćenstochová*). Náhrada *ł* (skôr zjednodušenie na *l*) nielenže neindikuje správnu výslovnosť, ale znemožňuje dištingtívnu funkciu *ł* a *l* v propriách, čo výrazne zvyšuje pravdepodobnosť chyby aj v zápise. Náhradou *ł* za *l* získavame neadekvátny grafický tvar vlastného mena so zárukou neadekvátnej výslovnosti (v súčasnosti znie hláska *ł* viac ako u [ɫ], než ako *l*). Praktickým dôsledkom týchto chýb je problematická identifikácia denotátu vlastným menom

⁹ Za kritickú je možno považovať túto skupinu grafém so znamienkami aj preto, že dané znaky je náročnejšie vytvoriť (treba pracovať so symbolmi), hoci vytvárajú ilúziu jednoduchosti. „Kreska ukošna appears only in the letter ł (*ł slash, barred ł*, pronounced *ew*). It is one of the most difficult and badly drawn characters ever, probably because of its illusional simplicity.“ (<http://www.twardoch.com/download/polishhowto/stroke.html>) (cit. 8. 9. 2017).

(*Walesa – Walesa*) z hľadiska percipienta a nerešpektovanie identity vlastného mena z hľadiska dotknutej osoby. Ide o javy, ktoré predstavujú oslabenie základnej – identifikačnej funkcie jazyka a zároveň kultúrnej, či interkultúrnej funkcie jazyka – transfer špecifických obsahov inej kultúry do slovenskej kultúry (porov. Dudok, 2009, s. 39).

4. DISTRIBÚCIA A V POUŽÍVATELSKEJ PRAXI NA PRÍKLADE TOPONYMA *NOWY SĄCZ*

V záujme vytvorenia si predstavy o distribúcii poľských grafém v slovenských textoch, o kvantitatívnych ukazovateľoch (počtoch výskytov), ale aj o kontexte a zdrojoch týchto výskytov využijeme webové korpusy Aranea (Araneum Slovákum Maius) v podobe konkordancií. V tabuľkách sú ukážky zo zobrazenia výsledkov hľadania z prvej strany, početnosť výskytov (prepočet ppm), druh internetového zdroja a obojstranný kontext.

Tab. 3. Výskyt toponyma v pôvodnej podobe *Nowy Sącz*

Query *Nowy, Sącz* 84 (0.07 per million)

podtatransky-kurier.sk	aj Nowy Targ, Csorsztyn a Nowy Sandec (<i>Nowy Sącz</i>). Veľká slávnosť navrátenia zálohovaných
hzs.sk	družstiev z poľského GOPR-u Krynica, GoPR-u	<i>Nowy Sącz</i>	a slovenských horských služieb z Čergova
obeccirc.sk	m.) odteká do Poľska a pri poľskom meste	<i>Nowy Sącz</i>	sa vlieva do Dunajca. Ako jediná rieka
podtatranske.noviny24.sk	Ľubovňu, Muszynu, Kryniciu, Piwnicznu, Stary a	<i>Nowy Sącz</i>	. Projekt si získal veľkú podporu účastníkov
mirosław.blog.pravda.sk	Humenné- Medzilaborce.... a Prešov- Sabinov-	<i>Nowy Sącz</i>	. Dohoda tlačila na čs. vládu, aby vyslala
zivotpo.sk	dôležité informácie o fungovaní E ... Prešov/	<i>Nowy Sącz</i>	11. marca (TASR) - Informácie o turistických

Tab. 4: Výskyt *propria* v podobe *Nowy Sącz* (bez nosovky *ą*)

Query *Nowy, Sącz* 161 (0.13 per million)

europapreobcanov.sk	seminár „Dobrovoľníctvo na druhú“ (máj 2012, Ľubovňa, Dolný Kubín, Nowy Targ, Zakopané a	<i>Nowy Sącz</i>	, PL). Obe podujatia boli zamerané na networking
airport-poprad.sk	druhej nohe. [...] POLESKO –	<i>Nowy Sącz</i>	. Vďaka svojej geografickej polohe má letisko
123link.sk	V poľskom meste poslal Okresnej prokuratúre	<i>Nowy Sącz</i>	sa nachádza unikátny skanzen, ktorý sa
pluska.sk	v poľskom meste Tradícia v dedine Tropie nad	<i>Nowy Sącz</i>	originál európskeho zatykača na Ladislava
farnostokolicne.sk	Dunajcom (okres suka v rase, BOB 18.7.2010	<i>Nowy Sącz</i>), neďaleko slovenskej hranice, zaznamenáva
slovenskycuvac.estrany.sk	Národná výstava	<i>Nowy Sącz</i>	, Poľsko Po dlhšom zvažovaní sme sa rozhodli

V prípade toponyma *Nowy Sącz* v slovenských textoch na internete dominuje zjednodušená forma bez nosovky – týchto výskytov je o polovicu viac než výskytov v pôvodnej podobe s nosovkou. Celkovo ide o pomerne nízku distribúciu toponyma,

čo je vzhľadom na regionálny význam mesta pochopiteľné. Domnievame sa však, že práve vzhľadom na to by mali byť regionálne médiá tými kanálmi, ktoré kultivujú cezhraničnú interakciu a dokážu sprostredkovať realie partnerskej krajiny v adekvátnej forme, ako napr. na stránkach Podtatranských novín, Života Popradu...). Ani médiá s celoslovenskou platnosťou by nemali rezignovať na presnosť informácií (napr. pluska.sk, futbalový portál). Príklad *Nového Sączu* ilustruje tendenciu zanedbávania a nahrádzania poľských grafém (nosovky ą) v slovenských webových textoch. Treba dodať, že nazalizovaný prepis *Sonč* (*Nowy*) sa nevyskytol vôbec.

5. DISTRIBÚCIA Ę V POUŽÍVATEĽSKEJ PRAXI NA PRÍKLADE TOPONYMA CZĘSTOCHOWA

Ďalším príkladom, ktorý by mohol ilustrovať spôsob a tendencie používania poľských grafém v slovenských textoch, je názov poľského pútnického mesta *Częstochowa*. V tomto prípade ide o sledovanie až troch variantov toponyma – autentickej poľskej podoby (*Częstochowa*), podoby s nahradenou nosovkou (*Czestochowa*) a dôsledne adaptovanou podobou – exonymom *Čenstochová*.

Tab. 5: Výskyt propria v podobe Częstochowa

Query Częstochowa 37 (0.03 per million)

czesochowa.a-poland.com	menovkami, fotografiami a presným umiestnením na	Częstochowa	mapa. Tip pre iPhone: Najlepšie fotky
klomnice.a-poland.com	okolí mesta Kłomnice v destináciách ako	Częstochowa	, Radomsko , Pierzchno , Poczesna , Zarki
klomnice.a-poland.com	The 3-star Hotel Constancja is situated in	Częstochowa	, 100 metres from the John Paul II Museum
bazilikavranov.sk	Slovensku, ktoré smerujú do pútnického miesta	Częstochowa	v Poľsku. Púte sa začali výzvou Božieho
hostelo.sk	organizovať výlety do Krakova alebo do Zakopaného,	Częstochowa	, či Osvienčimu... viac info
hostelo.sk	organizovať výlety do Krakova alebo do Zakopaného,	Częstochowa	Mapa Moderné , či Osvienčimu. Využiť môžete strážen

Tab. 6: Výskyt propria v podobe Czestochowa

Query Czestochowa 72 (0.06 per million)

astropresov.sk	(Praha, Brno, Ostrava), Poľska (Olsztyn,	Czestochowa	, Niepolomice) a zo Slovenska (Hurbanovo
supporters.cz	choreo. Na zápase medzi Sosnowcom a Rakówom	Czestochowa	bolo aj 18 fanúšikov Videotonu Fehervár
freebsd.nfo.sk	existuje čierna Madona v kostolíku v meste	Czestochowa	. Prečo je čierna? Celé stáročia prichádzajú
mediamatika.sk	, ČR, 2x) a na Jan Długosz University of	Czestochowa	(Interdisciplinary Multidimensionality za Krakovom majú
levice.sme.sk	vyšli 9. júna. Do poľského pútnického mesta	Czestochowa	putovať 17 dní. Poďakovať
levice.sme.sk	ubolené nohy a cereálie. Do poľského mesta	Czestochowa	majú podľa plánu doraziť 25. júna. Vtedy

Tab. 7: Výskyt *propria* v podobe Čenstochová

Query Čenstochová 62 (0.05 per million)

clubber.sk	apríla, Budapešť), Poľsko	Čenstochová	, Varšava a Poznaň),
minoriti.sk	(24. – 26. apríla, peletón doplnili dvaja poľskí cyklisti.	Čenstochová	Nemecko (27. apríla akoby pred nami utekala, ale po 136 km
pluska.sk	aj na katolíckej púti v poľskom mestečku	Čenstochová	a cestoval na ňu služobným autom. Rovnako
zilinskydennik.sk	diesla prezentoval v poľskom pútnickom meste	Čenstochová	a taktiež na Floride. Žilinského fotografa
m.topky.sk	najvyššiu sochu pápeža Jána Pavla II. 13.4.2013	ČENSTOCHOVÁ	- Obrovskú sochu pápeža Jána Pavla II.
katolickenoviny. sk	pravdu. O niekoľko kilometrov vyššie	Čenstochová	je miesto, na ktoré mal zlý duch obmedzený

Toto porovnanie naznačuje, že všetky tri podoby *propria* majú podobné výskyty a podobne nízke zastúpenie v diskurze. Rovnako ako v predchádzajúcom príklade aj tu dominuje najmenej vhodná a najmenej systémová forma *Czestochowa*, kde je nahradená len nosovka a ostatné grafémy originálneho zápisu (*cz*, *w*) ostávajú zachované, podobne ako v názve *Nowy Sacz*, kde sa tiež redukovala nosovka. S minimálnym rozdielom nasleduje úplne poslovenčená forma *Čenstochová* a najmenej výskytov má zápis v pôvodnej podobe *Czestochowa*. Nielen dominancia, ale samotná existencia a rozšírenie podoby *Czestochová* v internetových textoch ukazuje, že ani situácia, keď je na výber z dvoch relatívne rovnako dobrých možností (originálny zápis vs. zaužívaný a štandardizovaný zápis), rovnako akceptovateľných z pravopisného hľadiska, používateľa jazyka aj tak volia tretiu cestu. *Czestochowa* (a rovnako aj *Nowy Sacz*) nie je dobre ani po poľsky, ani po slovensky, je to niečo medzi, niečo ako interlingválny mačkopos. Akoby používatelia očakávali a preferovali len čiastkovú a výberovú adaptáciu výrazu, ktorá odstráni neslovenské prvky, ktoré sa „ťažko“ píšú alebo vyslovujú a na ich písomné použitie či zvukovú realizáciu treba určitú znalosť.

Práve takáto situácia je prejavom už spomínanej internetovej negramotnosti, ktorá vychádza z presvedčení o slobode vyjadrovania a ústi do neochoty prijať dôsledné, resp. akékoľvek konsenzuálne riešenie, ktoré sú nevyhnutne systémové – či už v zmysle zachovávaní autentického zápisu cudzích mien alebo v zmysle používania vžitého zemepisného názvu. Domnievame sa, že redukovanie poľských nosoviek a *l* je výrazom tendencie k povrchnosti v používateľskej praxi, ktorá len nepriamo súvisí s tým, ako je problematika uvádzania poľských grafém spracovaná v PSP. Pri liberalizácii diskurzu a slobode vyjadrovania v internetovom prostredí vždy bude dosah pravopisnej normy obmedzený. To však neznamená, že treba rezignovať z formulovania normatívnych kritérií, ktoré očakávajú aktéri spoločenského života so záujmom o kultivovanie svojho písomného prejavu a zároveň verejného diskurzu. Bez adekvátnych odporúčaní a pravopisných riešení, ktoré by mali ponúkať moderné pravopisné príručky, to bude mať ťažké práve expertná časť používateľov jazyka, čiže prestížna komunikačná formácia.

6. DISTRIBÚCIA Ľ V POUŽÍVATEĽSKEJ PRAXI NA PRÍKLADE ANTROPONYMA *SZYDŁO*

Po názvoch dvoch poľských miest chceme zistiť a porovnať distribúciu poľských grafém aj na príklade antroponyma – mena súčasnej¹⁰ poľskej premiérky *Beaty Szydło*. V troch tabuľkách sú ukážky z hľadani vo webovom korpuse Aranea.

Tab. 8: Výskyt propria v podobe *Szydło*

Query **Szydło 28** (0.01 per million)

media.eecpoland.eu	Janusz Palikot, Paweł Ponceyljusz a Beata	Szydło	, ako aj ekonómovia Elżbieta Chojna – Duch
co-to-je.sk	cvičisku, ľahko na bojisku. Manžel Edward	Szydło	(od 1987). básnik, publicista a literárny
i-news.sk	článok » Poliaci majú totiž dojem, že Beata	Szydło	sa nevie usmiať čítaj celý článok » Slováci
zahranicnapolitika.dennikn.sk	Kaczyński nepochybne lídrom PiS, bola to Beata	Szydło	, kto viedol kampaň a s najväčšou pravdepodobnosťou
zahranicnapolitika.dennikn.sk	líderka kampane a budúca premiérka Beata	Szydło	– jasne poukazuje na hierarchiu v PiS,
zahranicnapolitika.dennikn.sk	svoje posledné slovo. I keď obe kandidátky	Szydło	a Nowacka a aj dosluhujúca premiérka Ewa

Tab. 9: Výskyt propria v tvare *Szydło*

Query **Szydło 30** (0.01 per million)

postoy.sk	kandidatúrou na premiérku, ktorou by mala byť Beata	Szydło	. Keby Figeľ myslel podobne ako vysmievaný
zahranicnapolitika.dennikn.sk	a hľadajícím státnický kompromis. Beata	Szydło	, ktorou Jaroslaw Kaczynski poslal miesto
europskenoviny.sk	premiérky,” vyhlásila poľská premiérka Beata	Szydło	. “Výrazne sa zmenili politické podmienky
abc-byvanie.sk	s betónovými vozovkami v Poľsku (Antoni	Szydło	, Igor Ruttmar, Poľsko) • Nové maďarské
euractiv.sk	český Výbor vlády pre EÚ.... Premiérka	Szydło	podporí iba takú klimatickú zmluvu, ktorá
domino50.blog.pravda.sk	pravdepodobne budúca premiérka Poľska, B.	Szydło	, to nazvala pravdivo – zrada V4). Juncker

Tab. 10: Výskyt propria v tvare *Szydlová*

Query **Szydlová 288** (0.10 per million)

hlavnespravy.sk	kandidátkou na kreslo premiérky bude Beata	Szydlová	(52), skúsená poslankyňa a manažérka predvolebnej
vofinanciach.webnoviny.sk	uviedla novo vymenovaná premiérka Beata	Szydlová	. Nová poľská vláda chce, aby sa centrálna
vofinanciach.webnoviny.sk	vymenovaní do funkcie to uviedla premiérka Beata	Szydlová	zo strany Právo s spravodlivosť (PiS).
vofinanciach.webnoviny.sk	úveroch na základe riešení ECB,” povedala	Szydlová	. Radu pre monetárnu politiku čaká výmena
dnesky.sk	stretla s odporom. Nová poľská premiérka Beata	Szydlová	v stredu povedala, že európske krajiny
netky.sk	[...] VARŠAVA - Nová poľská premiérka Beata	Szydlová	, ktorá v noci na dnes odvolala z funkcií

¹⁰ Od roku 2015 do 11. 12. 2017, kedy ju nahradil nový premiér Mateusz Morawiecki.

Porovnanie výskytov rozličných podôb jedného mena v slovenskom diskurze vypovedá nielen o ich početnosti, ale korešponduje aj predpokladmi, ktoré sa týkajú interlingválnych faktorov vstupujúcich do procesu adaptácie vlastných mien v slovenčine (porov. Wachtarczyková – Garabík, 2016). Z tohto hľadiska nie je prekvapivá dominancia čiastočne adaptovanej podoby mena *Szydłová* – najmä prítomnosť prechýľovacej prípony a redukcia grafémy *ł* na *l*. Oproti frekvenciám pri toponymách má v slovenských textoch meno poľskej premiérky výrazne vyššie zastúpenie, čo súvisí s popularitou a aktivitami nositeľky mena. Oproti variantnosti pri toponymách je tendencia používať prechýlenú podobu mena výraznejšia, až jednoznačná. Ale variant mena *Szydłová*, ktorý má prechýľovaciú príponu, no zachováva aj grafému *ł* sa v korpuse objavil len 11 krát. Z neprechýlených podôb je takmer rovnaký počet tvarov *Szydło* aj *Szydlo*. Proces systematickej adaptácie tohto vlastného mena v slovenskom prostredí spočíva v pridávaní prechýľovacej prípony *-ová* a redukcii grafémy *ł*, ale na základe pozorovaných tendencií nahrádzania iných poľských grafém môžeme predpokladať, že podobne by sa prispôbovali aj iné poľské (ženské) mená a redukovali nosovky a iné grafémy s diakritickým znamienkom, napr. mäkké sykavky (*ć, ś, Ń, ź, dź*) alebo tvrdé sykavky *ż, dż*. V dôsledku snahy prispôbiť aj cudzie proprium domácomu pravopisu vznikajú rozličné grafematické kombinácie, pričom čím väčšími sú v názve zastúpené „kritické“ grafémy, tým menej sa prispôbená onymická jednotka podobá svojmu originálu. *Walesa* sa vzdialil od *Waleśu* (homografia s menom *Wales* v niektorých pádoch), *Szydłová* od *Szydło a Nowy Sącz* od názvu *Nowy Sącz*. Tento proces narúša identitu vlastného mena, sťažuje identifikáciu denotátu a umožňuje vznik ďalších nekorektných a nepotrebných variantov, ktoré vytvárajú dojem chaosu a odvádajú pozornosť od autentickej podoby mena.

7. ZHRNUTIE

Na základe možných prístupov k otázke uvádzania poľských grafém v niektorých pravopisných príručkách (porov. 3.2., 3.3., 3.4.) a rôznorodých príkladov z používateľskej praxe môžeme rozlíšiť niekoľko typov uvádzania predmetných grafém:

1. **Reduktívny typ** – spočíva v zjednodušovaní a redukovaní poľských grafém, predovšetkým „kritických“ (nosoviek a *ł*). V prípade nosoviek je to redukcia nad rámec odporúčaní – žiadne uvádzané pravopisné príručky neodporúčajú tento spôsob korekcie *ę, ą* (*Śląsk, Pajak, Bedzin*). Všetky spomínané príručky však akceptujú redukciu *ł* na *l*.
2. **Sanačný typ** – zakladá sa na zachovávaní (sanácii) pôvodných poľských grafém vo vlastných menách. Ide o opak reduktívneho spôsobu a znamená písanie grafém bez zmeny – *Śląsk, Pajak, Będzin, Częstochowa*). Okrem nosoviek a *ł* je však nevyhnutný aj pri uvádzaní *ó*, ktoré indikuje výslovnosť *u*, ako aj pri všetkých druhoch sykaviek, ktoré by pri redukcii diakritických znamienok stratili dištingtívne znaky (napr. *z – ź – ż*). Progressívne pravopisné príručky odporúčajú práve tento druh uvádzania cudzích grafém.

- 3. Generatívny typ** – prepis, pri ktorom sa vytvorí zástupná grafická reprezentácia hlásky, ktorú v pôvodnom jazyku graféma označuje. Ide najmä o doplnenie nosového segmentu pri nosovkách *ą -on/om* (*Dąbrowska – Dombrowska, Wąsikowski – Wonsikowski*), *ę*: *en/em* (*Wędkowski – Wendkowski, Zaręba – Zaremba*). Hoci pravopisné príručky (PSP, PČP) odporúčajú tento typ prepisu, v slovenskej praxi sa takmer nepoužíva, keďže vyžaduje vyššiu interlingválnu kompetenciu.
- 4. Hybridný typ** – kombinuje predchádzajúce rozličné typy uvádzania grafém v rámci jednej onymickej jednotky. Niektoré poľské grafémy sa ponechávajú bez zmeny, iné (kritické) sa redukujú, napr. *Szydło – Szydlo, Nowy Sącz – Nowy Sacz, Częstochowa – Częstochowa, Wałęsa – Walesa*). Ide o živelný a nekoordinovaný typ uvádzania poľských grafém, ktorý však v slovenskej používateľskej praxi dominuje.

8. ZÁVER

V záujme korektného uvádzania prvkov cudzích grafických sústav v slovenčine, predovšetkým v propriách, a zároveň v záujme zníženia rozličných propriálnych variantov by bolo vhodné pri príprave nových pravidiel slovenského pravopisu vykonať niekoľko krokov.

Odstrániť z PSP argument „technické príčiny“ a prispôbiť inštrukcie technickým možnostiam s prihliadnutím na používateľské obmedzenia (tendencia k povrchnosti, princíp informačnej primeranosti).

Prehodnotiť generatívny typ prepisu poľských nosoviek (s dodaním nosového segmentu) ako neproduktívny – okrem vžitých názov sa prakticky nevyužíva.

Pravopisné zásady a princípy formulovať s prihliadnutím na diferencované potreby rozličných komunikačných formácií, diskurzov, jazykových žánrov a štýlov.

Prioritne odporúčať sanačný princíp – zachovávanie pôvodných poľských grafém, a to:

- vzhľadom na tesný interlingválny kontakt slovenčiny a poľštiny, blízkosť jazykov, kultúr a živú jazykovú interakciu v rámci transhraničných vzťahov,
- vzhľadom na kultúrotvornú a kultivačnú funkciu jazyka a normy,
- vzhľadom na nevyhnutnosť rešpektovať identitu vlastného mena, predovšetkým osobného mena,
- vzhľadom na potrebu vyššej presnosti vo vyjadrovaní a predchádzania sekundárnej negramotnosti,
- vzhľadom na celosvetovú potrebu jednoznačnej a presnej identifikácie osôb
- vzhľadom na globálnu potrebu spoľahlivosti informačných zdrojov (slovníkov, encyklopédií atď.), teda rešpektovaných a prestížnych zdrojov, ktoré nastavujú pravidlá citácií a ďalších odkazov (ISO 690¹¹),
- vzhľadom na úroveň, akú vyžaduje komunikačná a interlingválna kompetencia obyvateľa globalizovanej Európy.

¹¹ STN ISO 690 v časti 5.2. *Osobné mená* uvádza, že „mená tvorcov diel by sa mali bežne uviesť vo forme, v ktorej sa objavujú v uprednostňovanom prameni“, to znamená v rešpektovanom zdroji, ktorý presne zachytáva originálnu podobu mena.

O spôsobe a miere adaptácie poľských grafém v poľských propriách v slovenčine najčastejšie rozhodujú mimojazykové okolnosti a tzv. ľudský faktor, ktorý rozhoduje o tom, akú podobu bude mať vlastné meno poľského pôvodu v jeho komunikáte. Vo vzťahu k používateľovi slovenčiny to nie je výčitka, je to len konštatovanie faktu, ktorý vyplýva aj z nedostatočného a rozporného usmernenia o písaní týchto grafém v dostupnej kodifikačnej príručke PSP. Používateľ slovenčiny sa musí spoliehať na vlastné poznanie, svoj jazykový cit a intuitívne siaha po najjednoduchšom riešení a približnom riešení typu random (približne) – (vynechávanie diakritiky a špeciálnych znakov v grafémach). Je pochopiteľné, že ani synergia jazykového citu a bežnej jazykovej kompetencie človeka nemôže nahradiť expertné poznanie a odporúčania pravopisnej oblasti. Predpoklad, že používatelia jazyka si vždy vedia najlepšie sami poradiť v akejkoľvek situácii je ilúziou. Príklady z korpusov ukazujú, že poradiť si vedia, ale nie optimálne.

Literatúra

- BEDNÁROVÁ, K.: K niektorým otázkam vývinových trajektórií umeleckého prekladu na Slovensku (1945 – 1989). *World Literature Studies*, 2016, č. 1, roč. 8, s. 3 – 23.
- BENKO, V.: Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In Petr Sojka, Aleš Horák, Ivan Kopeček and Karel Pala (eds.): *Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic, September 8-12, 2014. Proceedings. LNCS 8655. Springer International Publishing Switzerland, 2014. pp. 257 – 264.*
- DOLNÍK, J.: *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda 2017.
- DUDOK, M.: Prepis a výslovnosť mien z blízkych jazykov. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. L. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 108 – 112.
- DUDOK, M.: Slovenský pravopis – od „chyby“ k „pravidlu“. In: *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 34 – 39.
- FIČOR, D.: Cudzozajčné exonymá slovenských endoným. In: *Jazyková kultúra a terminológia. Zborník štúdií venovaných M. Považajovi*. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2015, s. 165 – 175.
- LETZ, J.: *Teória poznania. Systémové a experienciálno-evolučné porozumenie poznania. Nové Zámky: JUP 1992.*
- OLOŠTIAK, M.: *Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (adaptácia anglických proprií v slovenčine)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M. – SKLADANÁ, J.: *Praktická pravopisná príručka*. Praha: Ottovo nakladatelství 2008.
- RIPKA, I.: O niektorých problémoch prepisu grafém ruských proprií. In: Wachtarczyková, J. (ed.): *Zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava)*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2017, s. 212 – 220.
- WACHTARCZYKOVÁ, J.: November oslávime s Walesom. S kým, prosím? *Slovenská reč*, 75, 2010, č. 6, s. 405 – 408.
- WACHTARCZYKOVÁ, J.: Písanie poľských grafém v médiách, alebo keď menej znamená menej. *Slovenská reč*, 78, 2013, č. 3 – 4, s. 202 – 208.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.: Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzozajčných ženských priezvisk v slovenčine. Časť II. *Slovenská reč*, 80, 2016, č. 5 – 6, s. 335 – 347.

Pramene

Pravidla českého pravopisu s dodatkom Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha: Academia 2001.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3. upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000.

STN ISO 690. Informácie a dokumentácia. Návod na tvorbu bibliografických odkazov na informačné pramene a ich citovanie. Bratislava: Úrad pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo Slovenskej republiky 2012.

Internetové odkazy

^[1] (<http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-sounds/ipa-chart-with-sounds> (cit. 5. 9. 2017))

^[2] <http://unesco.uniba.sk/aranea/index.htmlpra> (stav k 7. 8. 2017)

^[3] <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/nazvy-geografickych-objektov-z-uzemia-mimo-sr/ExonymA.pdf> (cit. 4. 8. 2017)

^[4] <http://www.twardoch.com/download/polishhowto/stroke.html> (cit. 8. 9. 2017)

O NIEKTORÝCH PROBLÉMOCH PREPISU GRAFÉM RUSKÝCH PROPRIÍ

Ivor Ripka

Budatínska 47, 85106 Bratislava, e-mail: ivor.ripka@stonline.sk

On some problems of grapheme transliteration of proper nouns from Russian

Abstract: Today's Western society is characterised by major social and cultural changes, which are also reflected in a language. In the world of mass consumption it is not only the way of life that is standardised, but also thoughts and criteria of values. Some language homogenization appears in transliteration from one alphabet system to another (different). Laicization of linguistics goes on: also incompetent users discuss norms and codification. Dominating American English (English alphabet system) in international global communication influences also the transliteration of Russian proper names written in Cyrillic alphabet. In the paper there are mentioned some examples of questionable and often variable spellings of Russian proper names in Slovakia (*Mikhail Senechkin, Elizaveta Rumyantseva, Khabarovsk, Bolshoi teater* etc.)

Key words: codification, contingency, Cyrillic, graphic systems, Latin alphabet, Russian proper nouns, transcription, transliteration

1. ÚVOD

V januári r. 2010 som na smolenickej konferencii, venovanej životu a dielu profesora Jána Horeckého, predniesol príspevok s názvom *O niektorých problémoch prevodu textov z cyriliky (azbuky) do latinky* (Ripka, 2015). V uplynulých piatich rokoch sa, žiaľ, rozporuplná a preto ťažšie akceptovateľná situácia, na ktorú som v texte upozornil, nijako zásadne nezmenila a problematika sa „komisionálne“ kompetenčne neriešila. Táto skutočnosť podľa môjho názoru dovoľuje vrátiť sa k tejto stále **aktuálnej** a živej **téme** znova aj na tomto fóre. Skúmanú problematiku totiž v istom zmysle komplikuje aj rastúca neznalosť ruštiny v mladej generácii, ktorá „otvára cestu i priestor“ rôznorodým a rozličným chybám vyskytujúcim sa v súčasnosti predovšetkým pri prepise ruských proprií, hoci aj najnovšie – kodifikačnú platnosť majúce – vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 2013 publikuje (nezmenenú) kapitolu o správnom prepise slov z iných grafických sústav, teda aj z cyriliky. Možno aj túto oblasť zasahuje dnes akási *infekcia necenzurovaného liberalizmu*, preferujúca odchýlky či až úchylky pred normou, čím sa narúša tradičná a overená logika života spoločnosti.

1.1. Podľa amerického filozofa Richarda Rortyho (1930 – 2007) je súčasná liberálna spoločnosť výrazne *kontingenčná*. Túto *kontingenciu* (náhodnosť, všetko to, čo neexistuje z „bytostnej nevyhnutnosti“) vidí napr. v tom, že takáto spoločnosť je založená na presvedčení a ideológii, na neustálom nátlaku na zmenu osobnej viery. Príslušný nátlak jej dovoľuje a umožňuje najmä to, že *nerozlišuje objektívne a subjektívne dôvody konania*. „Nejestvuje, prirodzene, nijaká hranica medzi presvedčaním a použitím sily, a preto nejestvuje jasná hranica medzi príčinami na zmenu viery// názoru, ktoré sú súčasne aj dôvodom, a príčinami, ktoré nie sú ničím iným“ (Rorty,

1991, s. 209 – 236). Nemožno pochybovať o tom, že v extralingválnom priestore majú „korene“ niektoré subjektívne názory o (niekedy iba imidžotvornom „formálnom“) preberaní i používaní cudzích proprií a čoraz viac aj apelatív.

2. DOMINANTNÉ TYPY SÚČASNÝCH SOCIÁLNYCH ZMIEN.

Sociológovia charakterizujú súčasný stav euroatlantickej spoločnosti, do ktorej sa podľa viacerých ukazovateľov nesporne stále presvedčivejšie zaraďujeme, najmä *dominantnými typmi sociálnych zmien*, ktoré sa celkom prirodzene reflektujú aj v jazyku. Patrí k nim napr. modernizácia, zahŕňajúca permanentný rozvoj techniky a vedy, informatizácia, tzv. tretia industrializácia i niektoré ďalšie procesy. V spoločnosti hromadnej spotreby dochádza nielen k výraznej štandardizácii spôsobu života, ale aj k istej *unifikácii myslenia a vyjadrovania*. Tieto javy sprevádza strata hodnotovej orientácie v širšie chápanej oblasti kultúry, negovanie (domácich) tradícií i historického povedomia, bagatelizovanie všetkého vlastného a nekritické adorácie všetkého cudzieho a „svetového“ (Ripka, 2005, s. 210). Jazykovedci, ktorí rozpracúvajú koncepciu domén jazykového správania (t. j. spoločensko-kultúrnych konštruktov vyabstrahovaných z tém komunikácie), odporúčajú sledovať aj vzájomné vzťahy medzi doménami jazykového správania definovanými na spoločensko-inštitucionálnej a socio-psychologickej úrovni. V súvislosti s tým, čo chceme v tomto príspevku povedať o výbere či voľbe náležitej grafickej sústavy pri prevode jednotlivých proprií z azbuky do latinky, možno pripomenúť aj isté mierne modifikované zistenie Joshua A. Fishmana (1964; podľa Antológie bilingvizmu, 2003, s. 121). Ak totiž nejakej interakcii s iným jazykom (a s jeho grafickou sústavou) predchádza istá informovanosť a vzdelanosť (Fishman hovorí o *gramotnosti*), používanie materinského jazyka a jeho noriem bude aj pri písomnom zázname a prevode cudzích proprií zapísaných síce hláskovým písmom, ale iným ako latinkou (v konkrétnom prípade azbukou), odolávať tlaku extralingválnych faktorov dlhšie. Mutatis mutandis: grafický systém určený prioritne pre anglofónne krajiny sa v slovenskom kontexte podľa nášho názoru častejšie pokúšajú pri písomnom kontakte používať či uplatňovať zvyčajne lingvisticky nepoučení a nezorientovaní imitátori zahraničných vzorov či idolov alebo aj doma rýchlokvasených televíznych a mediálnych tzv. celebrit.

2.1. Empirické výskumy a ich deskripčná prezentácia potvrdzujú, že v súčasnej slovenčine sa najmä pri propriách výrazne prejavujú *deflektivizačné tendencie*. Jazykovo nepripravení autori sa „inšpirujú“ originálnymi cudzojazyčnými textami, ktoré nedokážu adekvátne pretlmočiť. S deflektivizáciou súvisí aj neprechyľovanie „funkčných apelatív“ (napr. aj ženy-funkcionárky sú iba „dekanmi“ fakúlt), ale najmä priezvisk, a to čoraz viac aj domácich, slovenských¹. Nerešpektujú sa však ani

¹ (Problematiku prechyľovania na tomto mieste komentovať či riešiť nebudem: chcem však upozorniť na inšpiratívnu štúdiu J. Wachtarzykovej a R. Garabíka o interlingválnych faktoroch pôsobiacich pri prechyľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine, ktorá vyšla vo dvoch častiach v časopise Slovenská reč 2016).

ďalšie kodifikačné ortografické poučky z *Pravidiel slovenského pravopisu*: „rozložené“ je najmä písania veľkých písmen a nedodržiavajú sa ani v už spomínaných najnovších *Pravidlách* (PSP, 2013, s. 76 an.) koncízne formulované podkapitoly o prepise z iných grafických sústav. O niektorých aspektoch problémov prepisu slovanských (ruských) vlastných mien sme už písali aj v príslušnej kapitole tabuizovanej *Príručky slovenského pravopisu pre školy a prax* (2011); pri tejto príležitosti sa tému pokúsime prezentovať komplexnejšie a z iného aspektu, pričom niektoré „technické“ a bibliografické východiská našej deskripcie zo staršej štúdie (napísanej do spomínaného zborníka prof. Horeckého už r. 2010) budeme (aj v záujme možnej kontroly nami analyzovaných dokladov) miestami opakovať.

3. TRANSLITERAČNÉ NORMY A SYSTÉMY

Normy na transliteráciu z cyriliky do latinky sa v medzinárodnom kontexte vyvíjajú už dlho. Vedecká transliterácia, známa tiež ako medzinárodný vedecký systém (International Scholarly System), sa v jazykovede používala už od 19. storočia. Bola založená na českej a chorvátskej abecede a tvorila základ pre normatívne systémy GOST (ГОСТ: государственный стандарт) a ISO (International Organization for Standardization).

3.1. GOST 16876-71 je normalizačný systém určený na transliteráciu cyrilských textov (azbuky) do latinského písma, ktorý navrhol a vypracoval Národný úrad pre geodéziu a kartografiu pri Rade ministrov ZSSR. Jeho základom je vedecký transliteračný systém používaný v jazykovede; ako jediný nepoužíval diakritiku. Organizácia spojených národov použila normu GOST 71 na vypracovanie romanizačného systému pre geografické názvy, ktorý oficiálne prijala na V. konferencii OSN o štandardizácii geografických názvov, konanej r. 1987 v kanadskom Montreale. Transliteračný systém OSN// UN však na rozdiel od normy GOST 71 využíva na kompenzáciu (aj neruských) cyrilských abecied diakritiku. R. 2002 Ruská federácia spolu so Spoločenstvom nezávislých štátov zrušila používanie normy GOST 71, ktorá slúžila viac ako 30 rokov, a nahradila ju normou ISO 9 : 1995, prijatou pod názvom GOST 2002. Ako národnú normu na transliteráciu cyriliky do latinky ju používa Rusko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan.

4. PRAVOPISNÉ KONVENCIE LATINKY

Systém označovaný ako BGN/ PCGN je výslovne (explicitne) určený pre anglofónne krajiny; je pripravený tak, aby obyvatelia týchto krajín (anglickí autochtóni) vedeli správne čítať a najmä vyslovovať slovanské hlásky. Tento transliteračný systém a príslušné pravopisné konvencie latinky prijala *Americká rada pre geografické názvy* (United States Board on Geographic Names – BGN) a *Stály výbor pre geografické názvy určené na oficiálne používanie v Británii* (Permanent Committee

on Geographical Names for British Official Use – PCGN). Štátne orgány Ruskej federácie, Bieloruska, Ukrajiny i Spoločenstva nezávislých štátov využívajú (resp. využívali) v súčasnosti tento transliteračný systém okrem iného aj pri zápise mien svojich občanov do pasov: (aj) na Slovensku sa tento doklad potom často pokladá za jediný oficiálny dokument a do slovenských textov – budeme to dokumentovať v prezentácii – sa vnášajú vlastné mená osôb (ale už aj zemepisné názvy a ostatné propriá) v tejto nenáležitej a nesprávne transliterovanej podobe. Neplatia vari už príslušné ustanovenia Pravidiel slovenského pravopisu? Ak je to tak, je potrebné ich zrušiť a nahradiť iným oficiálnym a suverénnym (zákonným) dokumentom.

4.1. Americká knižničná asociácia v spolupráci s Kongresovou knižnicou (American Library Assosiation – Library of Congress – ALA-LC) vyvinula transliteračné (romanizačné) tabuľky pre slovanské abecedy (1997), ktoré sa používajú v severoamerických knižniciach. Prakticky sa nijako zásadne neodlišujú od systému BGN/ PCGN. Možno len dúfať, že sa postupne podarí s týmito tabuľkami zosúladiť aj staršie autorizované záhlavia. V 90-tych rokoch minulého storočia boli totiž v tomto smere napr. v modernej knižnici Indiana University v Bloomingtone (mierne povedané) isté „rezervy“. (Autorizované záhlavia neboli vždy v súlade s odkazovými záhlaviami a pod.)

Transliteračná tabuľka: Systémy používané na latinizáciu ruskej azbuky (cyriliky)

cyrilika	vedecký systém	UN// OSN	GOST 2002	BGN// PCGN
Ё ё	ě	ě	ě	ě, yě
Ж ж	ž	ž	ž	zh
Й й	j	j	j	y
Х х	x	h	h	kh
Ц ц	c	c	c	ts
Ч ч	č	č	č	ch
Ш ш	š	š	š	sh
Щ щ	šč	šč	š	shch
Ю ю	ju	ju	û	yu
Я я	ja	ja	â	ya

5. NOVŠIA NORMA CHÝBA – ANTROPONYMÁ PREPISUJEME PODĽA PSP

U nás problematiku transliterácie cyriliky zastrešovala rovnako nazvaná norma ČSN 01 1085, ktorá bola schválená 4. 9. 1975 a účinnosť nadobudla 1. 7. 1977. Norma bola určená predovšetkým na vedecké a odborné účely či ciele (na prípravu a redigovanie publikácií, pre knihovníctvo, bibliografiu, dokumentáciu a pod.). Pri transliterácii cyrilských písmen (grafém) sa prihliadalo na ich hláskovú platnosť v jednotlivých slovanských jazykoch. Napr. ruské *u* sa transliterovalo ako *i*, resp. *ji*

po mäkkom znaku, ukrajinské ako *y*; ruské *z* „prechádzalo“ do latinky ako *g*, z ukrajínčiny ako *h*, ruské *u* sa transliterovalo ako *šč*, bulharské ako *št*. Pri transliterácii podľa tejto normy bolo potrebné poznať východiskový slovanský jazyk, z ktorého sa cyrilské písmená transliterovali. Norma ČSN 01 0185 bola zrušená ešte v apríli 2003 a podľa nášho v súčasnosti už trochu „nekompletného“ vedomia ju doteraz nenahradila iná národná (slovenská) norma. Podľa perspektívneho plánu práce (činnosti) Transliteračnej komisie ÚGKK ju tak skoro nenahradí ani v Rusku prijatá medzinárodná norma ISO 9 : 1995 *Transliteration of Cyrillic Characters into Latin Characters*, ktorú komisia neprijala do schvaľovacieho konania, lebo ju pokladá za zastaranú.

6. BUDE SA „REVITALIZOVAŤ“ ZLOŽKOVÝ PRAVOPIS?

V súčasnosti teda máme stále akési „normalizačné bezvládie“ (Okálová, 2006, s. 32), z čoho pravdepodobne vyjde aj zjavná a dokázateľná neistota pri prevode slov (a textov) z cyriliky do slovenčiny aj v jazykovedných kruhoch. Touto problematikou som sa začal pred rokmi zaoberať na Katedre knižničných a slovákistických štúdií Fakulty humanitných a prírodných vied PU v Prešove, kde som prednášal kapitoly o transkripcii a transliterácii. Priamym (posledným) popudom alebo podnetom na diskusnú prezentáciu tejto tematiky bolo vydanie súbornej bibliografie slovenských jazykovedcov: jedna zo zostavovateľiek publikácie (rodená Ruska) sa na prebale i „titulke“ knihy uvádza ako *Yulia Smetanová*. Tento zápis je hybridný: nedôsledne „amerikanizovaná“ podoba *Yulia* – častejšie sú podoby *Yuliya* (napr. v západnej tlači ruská speváčka *Yuliya Samoylova*, ktorá mala problémy vystúpiť v eurovíznej súťaži na Ukrajine; iné príklady p. nižšie) – zjavne nekorešponduje so slovenskou (prechýlenou) podobou priezviska (s kvantitou). Marginálne som sa o mnohoaspektovej problematike „prevodu“ slov (mien, názvov) vyslovil aj v recenzii príslušnej bibliografie. Nazdávam sa totiž, že akási „revitalizácia“ zložkového pravopisu (p. ďalej) a odmietanie diakritiky – navyše v textoch, vydávaných v Jazykovednom ústave IŠ SAV – nie je pri prepise proprií zo slovanskej (ruskej) cyriliky do slovenskej latinky žiaduca a nevyhnutná.

6.1. Prinajmenšom diskusných – a podľa môjho názoru ruštinára aj nenáležitých – príkladov či prípadov transliterácie cyriliky do latinky a konformného nadužívania cudzej grafickej sústavy na Slovensku je v súčasnosti veľa. V istej správe o jazykovednom podujatí – na ktorom sa inak rokovania v jednotlivých sekciách vraj „zahajovali“ – sa v odbornom periodiku popri sebe zaznamenávajú „neparitné“ podoby mien (rodných mien i priezvisk) referujúcich, napr. *Elizaveta Rumyantseva*; príspevok *Viačeslava Savitskeho*; *Polina Paniševa*; *Viktor Sorokin* – *Victor Zacharov a i.* Na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity dlhší čas pôsobila docentka z Minska: kedysi – a vtedy bola napr. aj spoluautorkou článku o prepise z bieloruštiny – sa podpisovala ako *V. Lašuková*. Dnes je však aj na stránkach príslušnej slavistickej katedry uvedená ako *Viktoria Liashuk*. (V zborníku FF PU *Výraz a význam v jazyku* z r. 2008

sa v obsahu zasa uvádza podľa nášho názoru správna podoba *V. Lašuk*.) Bývalý televízny redaktor (podobne ako mnohí iní redaktori je teraz hovorcom) sa príležitostne v titulkoch na obrazovke stále objavuje ako *Vagram Chuguryan*. Tento rok (v septembri 2016) plával cez Dunaj zasa istý *Mikhail Senechkin*. Prepis v podobe *Michail Senečkin* by podľa názoru niektorých jazykových liberálov označoval „inú osobu“. Nazdávam sa, že je to však iba pseudoargument, ktorý nemá nijakú právnu ani jazykovú relevanciu.

6.2. Mnohé pre „neslovanských“ (anglofónnych) čitateľov určené podoby prepisu ruských antroponým „ponúkajú“ slovenskej verejnosti aj niektorí lingvisticky slabšie pripravení športoví redaktori, zúčastňujúci sa na veľkých svetových podujatiach, na ktorých je napr. na výsledkových svetelných tabuliach meno športovca uvedené v oficiálnom systéme PCGN (p. vyššie). Tak napr. na olympiáde v Pekingu r. 2008 vyhrali bežeckú šprintérsku štafetu na 4x100 metrov ruské atlétky *Юлия Чермошанская, Юлия Гущина, Евгения Полякова* a *Александра Федорива*. V Pekingu pracujúci novinári však v svojich správach do redakcií nenapísali podoby *Julija Čermošanskaja, Julija Guščina, Jelizaveta Polakova* a *Aleksandra Fedoriva* (teda v súlade s poučkami PSP), ale informovali čitateľov tak, že zvíťazili *Yuliya Cermoshanskaya, Yuliya Gushchina, Yevgeniya Polyakova* a *Aleksandra Fedoriva*.

7. PREPIS RUSKÝCH TOPONÝM A CHRÉMATONÝM

Dosť neprehľadná situácia charakterizuje v súčasnosti aj zaznamenávanie ruských toponým, teda zemepisných mien (prvoplánovo najmä) v atlasoch; z týchto diel sa potom toponymá preberajú aj do iných textov. Ruština má viac toponým typu *Ялта, Мытищи* a i., ktoré sa v našich atlasoch na mapách zapisujú ako *Jalta, Mytišči*, no v novších zahraničných aj ako *Yalta, Mytishchi* a pod. (Marginálne možno na tomto mieste vari pripomenúť, že v slovenčine „nefungujú“ ruské *exonymá*, teda domáce podoby toponým.). Nazdávam sa, že aj v tejto sfére či oblasti transliterácie sa neraz nie celkom korektne zbytočne uprednostňujú mimojazykové faktory, determinujúce úsilie stať sa za každú cenu akože svetovým. Takto hodnotím napr. prepis geografických názvov používaný – samotnými Rusmi – v ich *Kontinentálnej hokejovej lige (KHL)*. V tejto sezóne v nej hrá 29 klubov, z toho 22 ruských (reprezentujúcich ruské mestá a majúcich domácich fanúšikov Rusov), no vedenie súťaže napriek tomu v oficiálnych názvoch klubov preferuje anglofónnu – pre Slovanov cudziu – transliteráciu. Na ilustráciu uvediem iba niekoľko príkladov: *Khabarovsk* ← Хабаровск → Chabarovsk, *Severstal Cherepovets* ← Череповец → Čerepovec, *Yugra Khanty-Mansiysk* ← Ханты-Мансийск → Chanty-Mansijsk, *Traktor Chelyabinsk* ← Челябинск → Čeljabinsk, *Lokomotiv Yaroslavl* ← Ярославль → Jaroslavl', *HC Sochi* ← Сочи → Soči a pod.

Podľa údajov z korpusu Aranea² týkajúce sa prepisu ruského toponyma *Челябинск* v slovenčine: variant *Čeljabinsk* sa v korpuse vyskytuje 107-krát, *Čeljabinsk* 181x

² Za vyhládanie príkladov v korpuse ďakujem redaktorky zborníka J. Wachtarczykovej.

a správna podoba *Čelabinsk* (ktorú zaregistruva napr. aj Encyclopaedia Beliana) má 363 dokladov.

7.1. Otázky prepisu cudzích chrématoným, teda vlastných mien objektov, ktoré nie sú pevne fixované v krajine, ale sú výsledkom ľudskej činnosti, predmetom materálnej kultúry, ma zaujímali už dávnejšie. R. 1983 som sa v príspevku *Niekoľko poznámok o prepisovaní z japončiny* (Ripka, 1983) pokúsil komentovať prepis názvov japonských lietadlových lodí v publikácii *Námorné bitky* (napr. *Čikuma, Čitose, Čijoda*, a nie *Chikuma, Chitose, Chiyoda*). V posledných rokoch ma zaujali prepisy názvov ruských torpédovcov v odbornej literatúre. Ide tu o skupinu propriálovaných (z apelatív vychodiacich) chrématoným (v onomastike sa niekedy označujú aj termínom *unikátonymá*) typu *Безупречный, Гремящий, Ведущий, Отчаянный, Настойчивый, Неустрашимый*, ktoré sa zaznamenávajú v podobách *Bezuprechnyy* (teda graféma *y* namiesto ruského *ы* aj *ü*), *Gremyashchiy, Vedushchiy, Otchayannyu, Nastoychivyy, Neustrashimyy*. Podoby prepísané podľa platných poučiek PSP (teda *Bezuprečnýj, Gremiaščij, Veduščij, Otčajannyj, Nastojčivyy, Neustrašimyyj*) by boli iste pre slovenského čitateľa akceptovateľnejšie.

8. PROPRIÁ V SLOVENSKÝCH VŠEOBECNÝCH ENCYKLOPÉDIÁCH

V širšie chápanej spoločenskej kultúrnej sfére (oblasti) na Slovensku niet pochýb o tom, že najreprezentatívnejšou, dominujúcou a mnohoaspektovo inšpiratívnu všeobecnou encyklopédiou je *Encyclopaedia Beliana*. (V rokoch 1999 – 2017 vyšlo jej osem zväzkov, zaregistruvajúcich množstvo vlastných mien.) Vo vysvetlivkách pre používateľov, publikovaných v 1. zväzku, sa explicitne uvádza, že „pri transkripcii mien z ruštiny, ukrajinčiny, japončiny a čínštiny sa postupovalo podľa *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1998.“ (Je možno zaujímavé, že už v 3. zväzku EB sa v tomto údaji spomínajú PSP z r. 2000, hoci príslušná kapitola nazvaná *O prepise z iných grafických sústav* nijako nemenila.)

V každom prípade aj na tomto mieste rád konštatujem, že redakčný kolektív tohto pozoruhodného diela akceptuje a rešpektuje výsledky výskumov slovenských jazykovedcov i domácu tradíciu encyklopedickej lexikografie, osnovanú už v Slovenskom náučnom slovníku profesora Pavla Bujnáku z r. 1932.

V 7. zväzku Beliany sú spracované (a správne abecedne zaradené) aj *antroponymá*, ktorých prepis je v posledných rokoch najmä v publicistike nejednotný i „rozkolísaný“, napr. *Jakovlev* (sovietsky letecký konštruktér: jeho stíhačky „radu“ *Jak* sú dnes nahrádzané podobou *Yak*, pričom interligválny i extralingválny vplyv je v tomto prípade jasný, angličtina je v leteckej doprave oficiálnym jazykom), *Jefremov, Jegorov* (tak treba prepisovať i priezvisko ukrajinského „padúcha“, ktoré však prichodí v médiách skoro výlučne v podobe *Yegorov*, niekdajší ukrajinský politik *Viktor Juščenko*, pričom táto podoba celkom iste pomenúva či označuje toho istého muža, ktorého novinári verejnosti predkladajú aj ako *Victoria Yushchenka* atď. Beliana je skrátka pri transkripcii ruských vlastných mien dobrým vzorom.

9. SLOVENSKÝ PRAVOPIS JE A VŽDY BUDE DIAKRITICKÝ

V spoločnosti hromadnej spotreby sa neštandardizuje iba spôsob života, ale aj úroveň myslenia a preferencií hodnotových kritérií. Istá *jazyková homogenizácia* sa prejavuje aj pri prepise slov z jednej grafickej sústavy do druhej (inej). Pokračuje aj istá laicizácia. Nepochybne je to mnohoaspektový problém, ktorý komplikujú aj viaceré mimojazykové faktory, no riešiť ho treba: súčasná situácia začína byť neúnosná: o norme a kodifikácii jazyka hovoria – a sú, žiaľ, akceptovaní i v prejavoch napodobňovaní – aj nekompetentní „celebritní“ používatelia jazyka. V nadnárodnej globálnej komunikácii dominujúca americká angličtina (anglická grafická sústava) ovplyvňuje aj prepis cyrilikou (azbukou) zapísaných východoslovanských i južnoslovanských proprií. Je to potrebné zmeniť: slovenská jazykoveda „ponúka“ v tomto smere dostatok kompetentných a relevantných výskumných výsledkov. Miesto i funkcia propria v systéme jazyka je z viacerých aspektov špecifická a výlučná, no táto istá výlučnosť je zreteľná iba na „pozadí“ apelatívnej lexiky: pri cudzích propriách uvedomovanie si tejto exkluzívnosti chýba. V každom prípade však pri akýchkoľvek úvahách o propriách treba poznať fundamenntálne dielo Vincenta Blanára *Teória vlastného mena* (Blanár, 1996). Základné tézy tejto teórie (napr. tú, že propriačná nominácia je počiatočnou fázou vzniku propria, ktorú na druhej strane zasa dopĺňa začlenenie vlastných mien do komunikácie, t. j. ich fungovanie) prezentuje aj v Nemecku vydanej práci *Selecta linguistica et onomastica* (Blanár, 2002), ktorú som recenzoval v *Slovenskej reči* (Ripka, 2002). Blanárov poznatok, že „extraligválny priestor drží ochrannú ruku nad interligválnosťou aj intraligválnosťou“ v teoretickej štúdii *Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine* inštruktívne rozvíja Martin Ološtiak (2001), ktorý však, žiaľ, ruské antroponymá neskúma.

Som presvedčený, že máloktorá cudzia (neslovanská) grafická sústava založená na latinskej abecede je pri prepise schopná precízne (re)prezentovať fonetický status hlások východiskového (pôvodného) slovanského jazyka. Príslušné ustanovenia o transliterácii proprií zo slovanskej cyriliky (azbuky) do slovanskej latinky, ktoré uvedú na pravú mieru aj používanie anglofónnej grafickej sústavy, treba vypracovať a prijať čo najskôr. Nepochybne je to mnohoaspektový problém, ktorý komplikujú aj viaceré mimojazykové faktory, no riešiť ho treba: súčasná situácia nie je optimálna. Kodifikačnú platnosť majúce *Pravidlá slovenského pravopisu* a ich *ustanovenia o prepise z iných grafických sústav* však stále platia, a preto ich treba rešpektovať.

Pri tomto našom – v prvom rade deskripčnom – náčrte problematiky súvisiacej s prevodom ruských vlastných mien z cyriliky do latinky sme sa opierali o názor, podľa ktorého „vo vzťahu pôvodný – cieľový jazyk by dominantným činiteľom mal byť preberajúci, adaptujúci jazyk a jeho možnosti zápisu“ (por. Horecký, 2002, s. 19). Alebo nebodaj sa v ideme vzdať (tradičného) slovenského – celé stáročia kultivovaného – diakritického pravopisu a budeme akceptovať akúsi „revitalizáciu“ cudzieho zložkového pravopisu?

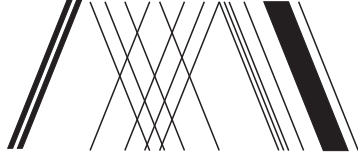
- Antológia bilingvizmu. Zost J. Štefánik. Bratislava: Academic Electronic Press 2003.
- BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996.
- BLANÁR, V.: *Selecta linguistica et onomastica*. Leipzig 2000.
- FISHMAN, J. A.: Language maintenance and language shift as field of inquiry. In: *Linguistics*, 1964, 9, p. 32 – 70. Podľa: Antológia bilingvizmu, 2003, s. 121.
- HORECKÝ, J. Systémová konkurencia prepisu a zápisu. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Ed. L. Králik. Bratislava: Veda 2002, s. 19 – 22.
- OKÁLOVÁ, M.: Transliterácia cyriliky, resp. azbuky do latinky. *Knížnica*, 2006, roč. 7, č. 8, s. 31 – 35.
- OLOŠTIAK, M.: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (Na materiáli anglických antroponym). *Jazykovedný časopis*, 2001, roč. 52, s. 81 – 99.
- RIPKA, I.: Niekoľko poznámok o prepisovaní z japončiny. *Kultúra slova*, 1983, roč. 17, s. 103 – 105.
- RIPKA, Ivor: *Selecta linguistica et onomastica*. Leipzig 2000. 256 s. (Výber z prác jubilujúceho prof. Vincenta Blanára.) *Slovenská reč*, 2002, roč. 67, č. 6, s. 352 – 355.
- RIPKA, I.: Postoje komunikantov k súčasným defektivizačným tendenciám. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Zost. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 206 – 212.
- RIPKA, I.: O niektorých problémoch prevodu textov z cyriliky do latinky. In: *Človek a jeho jazyk 3*. Inšpirácie profesora Jána Horeckého. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2015, s. 170 – 174.
- RORTY, R.: Kontingencia liberálneho spoločenstva. In: *Za zrkadlom moderny: filozofia posledného dvadsaťročia*. Zost. E. Gál a M. Marcelli. Bratislava: Archa 1991, s. 209 – 236.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.: Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. I – II. In: *Slovenská reč*, 81, 2016, č. 3 – 4 s. 174 – 198, č. 5 – 6, s. 335 – 347.

Pramene

- Pravidlá slovenského pravopisu. Štvrté, nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013.
- Príručka slovenského pravopisu pre školy a prax. 3. uprav. vyd. Bratislava: Ottovo nakladateľstvo 2011.

Internetové odkazy

- ^[1] <http://unesco.uniba.sk/aranea/index.htmlpra> (stav k 7. 8. 2017)

s ako spájateľnosť

VYČLEŇOVACIA FUNKCIA ČIARKY – PRAVOPISNÝ ALEBO JAZYKOVO-KULTÚRNY PROBLÉM?

Miloš Horváth

Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Štúrova 9, 814 99 Bratislava 16, e-mail: milos.horvath@gmail.com

Delimiting function of comma – orthographic or language cultural problem?

Abstract: In accordance with the title of the study the author focuses on the selected problem of the Slovak spelling standard. He points out the problem of commas usage in earmarking function in educational practice as well as in public discourse. In his view, the incorrect or unsteady placing of commas in the contemporary public discourse is not only orthographic but also wider linguistic-cultural problem arising from an inadequate level of language competences in existing users of Slovak language and their conscious ignorance of some grammatical principles relating to the comma especially on the internet and social media.

Key words: orthography, standard spelling, punctuation, comma, language user

1. ÚVOD

Otázky súvisiace s pravopisom (ortografiou) a jeho pravidlami sú nanajvýš pozorne i citlivo vnímané nielen profesionálnymi lingvistami a kodifikátormi, ale aj laickou verejnosť, nehovoriac o masových médiách či štátnych inštitúciách, ktorých textové produkty, resp. celá administratíva a legislatíva sú fixovaná práve v písanom móde jazyka. Existencia na jednej strane ľahko osvojiteľných, všeobecne zrozumiteľných, ale na strane druhej presných a ustálených pravopisných poučiek, vychádzajúcich z preferovaných vnútorných princípov pravopisu (fonematického, morfemického, gramatického, etymologického, historického, pragmatického, komunikačného a iných – porov. Dvonč, 1976, s. 94 – 95; PSP, 2013, s. 12 – 13;), je teda v záujme všetkých členov jazykového spoločenstva. Aj napriek už spomínanej nevyhnutnej transparentnosti, ba v niektorých prípadoch až petrifikovanosti pravopisných pravidiel dochádza z času na čas k istým modifikáciám pravopisu, ktoré sa však v dnešnej dobe uskutočňujú viac prostredníctvom drobných zásahov – čiastkových úprav už etablovaných predpisov než radikálnymi reformami pravopisu. V tejto súvislosti len dodávame, že poslednou veľkou reformou pravopisu slovenčiny bola hodžovsko-hattalovská reforma zavŕšená Martinom Hattalom v roku 1852 a posledné výrazné zjednodušenie pravopisu slovenčiny formou čiastkových úprav do pravopisu priniesli *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1953, ktorých hlavným vedeckým garantom bol Štefan Peciar (bližšie pozri Pauliny, 1983, s.195 – 198 a 241 – 242; Rendár, 2014, s. 16 – 17). Domnievame sa, že ani v súčasnosti, v druhej dekáde 21. storočia, nie sú potrebné väčšie zásahy do pravopisnej sústavy slovenského jazyka, čo však nevylučuje možnosť spresnenia či zjednodušenia niektorých preskriptívnych formulácií uvedených v *Pravidlách slovenského pravopisu* a tým posilnenia transparentnosti slovenského pravopisu v duchu prirodzeného, nenásilného jazykového vývoja a jazykovej osvety.

2. INTERPUNKCIA A JEJ POSTAVENIE V ORTOGRAFICKOM SYSTÉME SLOVENČINY

Ortografická sústava súčasného slovenského jazyka pozostáva jednak z jednotlivých grafém (písmen) latinského pôvodu – tzv. latinky a k nim priradených modifikujúcich diakritických znamienok (dĺžeň, mäkčeň, dve bodky a vokáň) a jednak doplňujúcich interpunkčných znakov – symbolov, ktoré plnia v pravopise najmä rozdeľovaciu (segmentačnú) funkciu. Vo vedomí bežných používateľov jazyka sa vcelku neodôvodnene traduje, že pravopis slovenčiny je ťažký, pravopisné poučky vágne a nezrozumiteľné, pričom najväčšie problémy v školskej praxi (na základných i stredných školách), vraj, spôsobuje rozlišovanie tvrdého a mäkkého „i/y“, „í/ý“. Z vlastnej pedagogickej skúsenosti¹ však musíme konštatovať, že chybné uvádzanie tvrdého a mäkkého „i/y“, „í/ý“, či už vo vybraných slovách v koreni tvaru alebo v koncovkách tvarov, sa síce sporadicky objavuje aj vo vysokoškolských študentských prácach, avšak je spôsobené skôr momentálnou nepozornosťou jednotlivých autoriek/autorov než ich hlbokou neznalosťou pravopisu. Oveľa frekventovanejším pravopisným defektom je však z nášho pohľadu nesprávne uvádzaná interpunkcia, teda nesprávne používanie, absencia alebo, naopak, redundancia konkrétnych interpunkčných znamienok. Za všetky takéto prehrešky proti ortografickej norme možno spomenúť zamieňanie pomlčky so spojovníkom, nesprávne uvádzanie úvodzoviek, chýbajúce čiarky za oslovením, ako aj nevyčleňovanie hodnotiacich častíc pomocou čiarok vo vete. Aj z tohto dôvodu sme sa v našej štúdii bližšie pristavili pri jednom vypuklom pravopisnom probléme, a to ťažkostiach používateľov slovenčiny s uvádzaním čiarky vo vyčleňovacej funkcii.

Ako sme už uviedli vyššie, interpunkcia, resp. interpunkčné znaky – symboly plnia vo vzťahu k ortografii a konvenčnej podobe písaného jazyka viacero funkcií: segmentačnú (rozdeľovaciu) funkciu, delimitačnú (ohraničovaciu) funkciu, aktualizáciu (zdôrazňovaciu) funkciu, ale aj konjugačnú (spájaciu) funkciu a abreviačnú (skracovaciu) funkciu. Inventár interpunkčných znamienok používaných v súčasnej pravopisnej sústave slovenčiny zahŕňa bodku, otáznik, výkričník a tri bodky ako koncové interpunkčné znamienka, ďalej čiarku, bodkočiarku, dvojbodku, úvodzovky (počiatočné dole a koncové hore), spojovník, pomlčku, apostrof, zátvorky (okružle, hranaté, lomené, zložené) a lomku (nie lomítko). V hovorenej reči sa tieto špecifické grafické symboly manifestujú prostredníctvom suprasegmentálnych (prozodických) javov, konkrétne melódiou (intonáciou), ale aj dôrazom či pauzou (bližšie pozri Bugárová, 2001), z čoho vyplýva, že interpunkcia zohráva dôležitú úlohu aj pri ústne prezentovaných prejavoch (textoch).

¹ Autor príspevku v súčasnosti už šiesty rok pedagogicky a vedecky pôsobí na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde má pod gesciou celý kontinuálny proces jazykového vzdelávania budúcich slovenských novinárov a novinárov na bakalárskom i magisterskom stupni štúdia. Problematike pravopisu sa však vo svojom modeli výučby už špeciálne nevenuje (bližšie k tomuto modelu pozri Horváth, 2013), len ho testuje, keďže sa predpokladá, že uchádzač o vysokoškolské štúdium v humanitných alebo spoločenskovedných odboroch má mať už základy pravopisu slovenského jazyka osvojené a dostatočne zautomatizované.

3. FUNKCIE ČIARKY V PRAVOPISE SLOVENČINY

Čiarka ako najfrekvencovanejší interpunkčný znak – symbol má podľa aktuálnych *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013, s. 55) vo významovej a gramatickej stavbe vety, resp. textu tri základné funkcie, a to: pripájaciu, odčleňovaciu a vyčleňovaciu. Pripájacia funkcia čiarky sa týka problematiky viacnásobných vetných členov a problematiky priradovacích (parataktických) súvetí, pričom čiarkou sa pri týchto syntaktických konštrukciách signalizuje, že bude po nej nasledovať rovnorodý, teda duplikovaný, triplikovaný a pod. vetný člen (*V lese nazbierali za košík malín, ostružín, jahôd, čučoriedok.*) alebo, v druhom prípade, rovnocenná hlavná, príp. v zložennom súvetí i rovnocenná vedľajšia veta (*Vošiel do miestnosti, posadil sa, načúval*). Čiarka v odčleňovacej funkcii sa vyskytuje v textoch v troch špecifických prípadoch expresívnych syntaktických konštrukcií (bližšie pozri Findra, 2004), ktoré považujeme spravidla za subjektívne modifikácie vetnej stavby.² Konkrétne ide o záväzné uvádzanie čiarky za vytýčeným vetným členom (*Helena, tá žena sa mi páči.*), pred pripojeným, resp. pričleneným vetným členom (*Dostaví sa, a veľmi rýchlo.*) a pred osamostatneným vetným členom za predpokladu, že tento vetný člen nie je izolovaný do samostatnej, intonačne uzavretej výpovede³ (*Zazeral na ostatných, v očiach len zlosť a závisť.*).

Vyčleňovacia funkcia čiarky zahŕňa najväčší počet pomerne rôznorodých textových eventualít, a zároveň i sporné, resp. pre bežného používateľa jazyka nedostatočne zrozumiteľné predpisy vzťahujúce sa na uvádzanie čiarky v tejto funkcii, a preto im budeme venovať širší priestor. Ako sa konštatuje v najnovších *Pravidlách slovenského pravopisu* (2013, s. 55), pomocou čiarok vyčleňujeme (nie odčleňujeme)⁴, nasledujúce lexikálno-gramatické a syntaktické štruktúry:

- (a) výrazy, ktoré nie sú vetnými členmi, a to konkrétne citoslovčia (*Ach, čo si to znova vyviedol.*), hodnotiace častice s výnimkou tých, ktoré sa vzťahujú iba na jeden vetný člen, a teda nie na celú výpoveď (*Jeho návrh, žiaľ, zaznel už neskoro. Ale: Určite bude mať z vás radosť.*), oslovenia (*Vážený pán, doktor Heyrovský, obraciam sa na Vás...*) a kontaktné slová a frázy (*A potom sa mi začal vyhrážať, predstavte si.*);

² Z povedaného vyplýva, že čiarka v uvedených expresívnych syntaktických konštrukciách sa neuvádza len z čisto pravopisných dôvodov, ale aj z pragmatických (kontextových a situačných) dôvodov. Plní teda aj aktualizáciu a emocionálno-expresívnu funkciu.

³ Oveľa častejším i štylisticky efektnejším prípadom je však práve možnosť, že osamostatnený vetný člen povýšime na samostatnú, a teda intonačne uzavretú výpoveď. V takejto situácii, prirodzene, o uvádzaní čiarky neuvažujeme (porovnaj s vetou uvedenou v hlavnom texte: *Zazeral na ostatných. V očiach len zlosť a závisť.*)

⁴ Vzhľadom na to, že laický používateľ jazyka, zrejme, medzi funkciou odčleňovania a funkciou vyčleňovania pomocou čiarky necíti výraznejší rozdiel, považujeme za dôležité zdôrazniť, že odčleňovaním dochádza k separácii vetných segmentov, ktoré stoja na rovnakej syntaktickej úrovni, a teda sú sémanticky rovnako závažné, zatiaľ čo vyčleňovaním vetné segmenty hierarchizujeme, čím aktualizujeme alebo, naopak, deaktivujeme ich sémantiku vzhľadom na ostatnú časť vety (výpovede).

- (b) rozvité výrazy vo funkcii voľných vetných členov, resp. polopredikatívnych (polovetných) konštrukcií, a to konkrétne voľný prívlastok (*Dievčence, opášané bielymi zásterami, roznášali hosťom jedlá.*), voľný doplnok (*Našiel ho doma, ležiaceho na dlážke.* Po transformácii: *Našiel ho doma, ako leží na dlážke*) a prístavok, ktorý sa často kombinuje aj s vysvetľovacími, rektifikačnými alebo inými podobnými výrazmi ako napríklad t. j., resp., ináč, alias, teda, čiže a pod. (*Vývin poznania od predstavy k pojmu, resp. od abstraktného ku konkrétnemu, je sprostredkovaný súdom a úsudkom.*);
- (c) konštrukcie s trpným prídastím vyjadrujúcim isté hodnotenie, postoj (*Práve to je, inak povedané, príčinou všetkého zla na svete.*);
- (d) všetky prechodnikové konštrukcie (*Sklopil zrak, hundrajúc si niečo pre seba.*);
- (e) parentetické konštrukcie (vsuvky), a to jednoslovné i viacslovné (*Klaudia Gáborová, členka širšieho reprezentačného výberu, sa po zranení vrátila do zápasovej pohody.*);
- (f) uvádzacie vety vsunuté do priamej reči, resp. reči postáv v dialogických textových sekvenciách (*„To sa nikdy nestane,“ sucho odvetila, „iba ak v budúcom živote.“*);
- (g) všetky vety v podrad'ovacích (hypotaktických) súvetiach, teda v jednoduchých aj zložených súvetiach, v ktorých nie sú vety v rovnocennom, ale v zreteľnom závislostnom vzťahu, čiže vo vzťahu hierarchickej nadradenosti a podradenosti (*Včera, keď sa konečne ochladilo, sa mu začalo lepšie dýchať.*).

Musíme konštatovať, že minimálne v prípadoch (a) až (d) dochádza v komunikačnej praxi k pomerne častému zanedbávaniu korektného pravopisu čiarok alebo dokonca k ich úplnému ignorovaniu, čo dokazuje napríklad situácia v súčasnej elektronickej komunikácii (e-mailovej či chatovej), kde nápadnú absenciu čiarok, ako aj ostatnej interpunkcie považujeme za vážny jazykovo-kultúrny problém, ktorý nielenže znefunkčňuje ortografický, fonologický i gramatický systém slovenčiny, ale môže viesť až k závažným komunikačným nedorozumeniam, resp. nezrozumiteľnosti vety alebo textu. V bode (b) uvedenej enumerácie navyše narážame na problém nedostatočnej explikácie daného preskriptívneho predpisu, keďže sa domnievame, že drvivá väčšina laických používateľov nevie odlíšiť voľné vetné členy od tých tesných, a tak nedokáže v praxi uplatniť opísané pravidlo.

Dôvodov, ktoré vedú k naznačenému nezodpovednému prístupu vo vzťahu k písanej forme jazyka, je hneď viacero, pričom ich nemožno pripísať len apatii používateľov jazyka k jazykovým, resp. komunikačným normám či nedostatočnému ovládaniu pravopisných poučiek. Tie, napokon, nemusia byť nevyhnutne uložené v pamäťovej databanke jednotlivých používateľov jazyka, keďže ich znenie je explicitne formulované v pravopisných príručkách. V procese aktívnej štylizácie, resp. tvorenia rôznych druhov a typov textov by však v prípade neistoty autorky/autora malo dôjsť k overeniu si príslušného pravopisného pravidla, následne k jeho automatizácii, a tým k posilneniu korektného jazykového správania.

4. VYČLEŇOVACIA FUNKCIA ČIARKY AKO PROBLÉM

Písanie čiarky vo vyčleňovacej (ale aj pripájajúcej či odčleňovacej funkcii) sa môže javiť ako problematické z viacerých hľadísk: interného pravopisného, resp. kodifikačného hľadiska, didaktického hľadiska, jazykovo-kultúrneho hľadiska a v neposlednom rade i jazykovo-intuitívneho hľadiska.

Za **interný pravopisný, resp. kodifikačný problém** považujeme uvádzanie čiarky v tých textových prípadoch, keď pravidlo vzťahujúce sa na jej zápis je pre väčšinu používateľov nezrozumiteľné, vágne alebo nejednoznačne formulované, čo podľa nás zahŕňa i prípady, v ktorých rozhodnutie uviesť alebo neuviesť čiarku nechávame na samotnom autorovi. To mu na jednej strane poskytuje možnosť slobodnej voľby, čo je v súlade s preferovaným komunikačným (pragmatickolingvistickým) prístupom, ako aj demokratizačnými tendenciami vo vzťahu k používaniu a kultivovaniu jazyka (porov. Dolník, 2010, s. 112 – 124), nehovoriac o tom, že takto formulovanými pravidlami, čisto pragmaticky vzaté, eliminujeme akúkoľvek potenciálnu chybovosť. Na strane druhej však tým prispievame k rozkolísanosti pravopisných pravidiel a, paradoxne, k zneisteniu používateľa, pretože ten, zvyknutý na striktný charakter pravopisných predpisov, zrazu váha a nevie sa rýchlo rozhodnúť pre použitie či nepoužitie čiarky. Snaha o vyjdenie v ústrety používateľovi jazyka tak v konečnom dôsledku môže ísť proti tomuto zámeru a spomaliť tak proces tvorenia textu.

Za vágne až zmätočné v tomto zmysle považujeme napríklad pravidlo o vyčleňovacej funkcii čiarky vzťahujúce sa uvádzanie enumeratívnych predložkových väzieb typu *po prvé, po druhé, po tretie* atď., pri ktorom sa konštatuje, že „tieto spojenia sa obyčajne nevyčleňujú čiarkami, ale pri zdôraznení sa môžu chápať ako samostatný výraz a vtedy sa vyčleňujú čiarkou“ (PSP, 2013, s. 56). Nejednoznačnosť citovanej pravopisnej formulácie je zjavná, a to najmä v dôsledku použitia výrazu „obyčajne“ a konštrukcie „pri zdôraznení sa môžu chápať“, ktoré sú vzhľadom na svoj sémantický i pragmatický potenciál variabilné, a teda individuálne interpretovateľné. Vyplýva z nej totiž, že pri uvádzaní spomenutých predložkových väzieb sa môže, ale aj nemusí čiarka uvádzať, čo plne závisí od vôle (intencie) autora a od konkrétneho použitia v texte, aj keď jej neuvádzanie je frekventovanejšie. Preto by sme odporúčali nahradiť túto formuláciu jednoznačným, aj keď v tomto prípade reštrikčným pravidlom v zmysle, že po predložkových väzbách *po prvé, po druhé, po tretie* a pod. vo funkcii vypočítavania sa čiarka nepíše bez ohľadu na zdôraznenie týchto výrazov vo vete.

Za **didaktický problém** považujeme uvádzanie čiarky vo vyčleňovacej funkcii vtedy, keď jej absencia alebo, naopak, neodôvodnené použitie (redundancia) vyplýva z neznalosti alebo nedostatočného zautomatizovania príslušných pravidiel vo vedomí používateľa jazyka, príp. aj z neochoty k ich prijatiu. Ako isto tušíme, eliminovanie takéhoto druhu prehrškov voči pravopisnej norme je oveľa zložitejšie ako v predchádzajúcom prípade, z čoho vyplýva, že pri náprave nelichotivého stavu si nevystačíme len s jednoduchou pravopisnou úpravou v zmysle akceptovania prevládajúceho správania používateľov a jeho zapracovania do inovovaných pravidiel slovenského

pravopisu (napríklad odstránenie obligátnosti uvádzania čiarky za oslovením), aj keď aj toto pomerne alibistické riešenie sa ponúka. V tejto súvislosti sa však skôr prihovráame za nenásilné a dlhodobé šírenie jazykovej osvety a opakované poukazovanie na dôležitosť používania interpunkčných znakov – symbolov v písanej komunikácii oficiálneho a polooficiálneho charakteru, s čím súvisí aj kladenie väčšieho dôrazu na nácvik pravopisu čiarok v školských podmienkach napríklad formou banálnych korektorských cvičení, pri ktorých je úlohou žiaka (študenta) doplniť do textu chýbajúcu interpunkciu. Okrem toho navrhujeme v súvislosti s uvádzaním čiarky pri hodnotiacich častiach uviesť v pravidlách aj relatívne vyčerpávajúci zoznam týchto výrazov, keďže predpokladáme, že väčšina používateľov nevie, o aké konkrétne lexikálno-gramatické prostriedky ide, a teda čiarkou ich nevyčleňuje.

S vyčleňovacou funkciou čiarky ako didaktickým problémom sa v mnohom prelína aj **jazykovo-kultúrne hľadisko**, pričom samotný pojem jazykovej kultúry možno chápať v rámci teórie spisovného dvojako. Z rezultatívneho aspektu sa jazyková kultúra javí ako stav, resp. stupeň kultivovanosti jazyka a jeho používateľov so zreteľom na preferované kritériá spisovnosti, z procesuálneho aspektu zase ako súbor opatrení, vedomých zásahov do spisovného jazyka vedúcich k jeho zdokonaleniu, a teda k pozdvihnutiu úrovne jeho kultivovanosti vo všetkých komunikačných sférach (porov. Dolník, 1999, 2010). V jednom i druhom vymedzení pojmu jazykovej kultúry sa ako zásadný problém javí to, keď dochádza pri aplikovaní kodifikačných pravidiel k zjavnému konfliktu teórie (kodifikácie) a jazykovej praxe v reálnych komunikačných podmienkach. Vo vzťahu k vyčleňovacej funkcii čiarky je tento konflikt badaateľný najmä ignorovaním viacerých konkrétnych pravidiel uvádzania čiarky v digitálnom (elektronickom) prostredí, ktoré zahŕňa e-mailovú komunikáciu, chatovú komunikáciu, komunikáciu na sociálnych sieťach, ako aj publikovanie tematicky variabilných novinárskych i nenovinárskych (napríklad blogových) príspevkov na rôznych internetových portáloch. Tento nelichotivý stav súčasného používania slovenčiny je zapríčinený predovšetkým snahou o rýchle písanie bez akýchkoľvek autokorekčných mechanizmov, otvorenie publikačného priestoru prakticky pre všetkých potenciálnych autorov, tendencia po ekonomizácii jazyka, ako aj mnohé iné okolnosti (hodnotové či individuálne). Otázkou v tejto súvislosti zostáva, do akej miery je tento novodobý trend vo vzťahu ku kodifikácii písaného jazyka akceptovateľný a či aj tu je opodstatnené uvažovať o priblížení normy úzu, a teda priblížení pravopisných pravidiel jazykovému správaniu reálnych používateľov.

Pri výpočte problematických eventualít v súvislosti s uvádzaním čiarky vo vyčleňovacej funkcii nemožno obísť ani **jazykovo-intuitívne hľadisko**, aj keď si uvedomujeme, že v tomto bode nášho výkladu sa pohybujeme mimo štandardných nástrojov objektívneho vedeckého poznávania skutočnosti, a teda naše stanovisko je ľahko argumentačne spochybniteľné. V základe jazykovej intuície je totiž bližšie neopísateľný jazykový cit používateľa, ktorý usmerňuje jeho rozhodovací proces v tých prípadoch, keď si nie je istý použitím správneho výrazu, väzby alebo, v našom prípade, aplikovaním určitého pravopisného pravidla, teda, ak pristupuje k uvádzaniu čiarky

vo vyčleňovacej funkcii individuálne až okazionálne (od prípadu k prípadu), čo môže v konečnom dôsledku, prirodzene, viesť aj k tomu, že výsledný produkt takéhoto jazykového usudzovania bude v rozpore s kodifikačnými príručkami.

Na možnosť uplatniť jazykovú intuíciu, resp. jazykový cit chceme upozorniť napríklad v prípade duplicitného pomenovania subjektu výpovede vo formuláciách typu *Minister práce, sociálnych vecí a rodiny(,) Ján Richter(,) zvolal tlačovú konferenciu...* V uvedenej syntaktickej konštrukcii bude, zrejme, používateľ váhať, či meno a priezvisko daného ministra vyčleniť vo vete pomocou čiarok alebo nie. Zatiaľ čo pravopisné pravidlá kážu túto syntagmu separátne nevyčleňovať čiarkami, keďže ide o menné prívlastkové spojenie zoradené od výrazov s najširším, najšobecnejším významom po výraz s najužším, najkonkrétnejším významom (porov. Oravec – Bajzиковá, 1986, s. 245 – 246), čiže, syntakticky vzaté, o tesný, postupne rozvíjajúci sa nezhodný prívlastok, naša jazyková intuícia nám môže radiť predsa len vyčleniť tento vetný segment čiarkami, pretože sme nadobudli presvedčenie, že vystupuje vo funkcii stotožňovacej prístavkovej konštrukcie. V uvedených či podobných situáciách odporúčame teda nechať na zváženie samotného autora, či sa rozhodne postupovať v súlade s pravopisnými predpismi alebo sa nechá riadiť svojou jazykovou intuíciou, a to bez snahy o jej absolutizáciu.

5. ZÁVER

Cieľom nášho koncízneho príspevku o vyčleňovacej funkcii čiarky bolo poukázať na fakt, že chybný zápis tohto interpunkčného znaku – symbolu v písaných textoch nemusí byť len čisto pravopisným, ergo kodifikačným problémom, ale aj hlbším jazykovo-kultúrnym či dokonca jazykovo-intuitívnym problémom. Apelujeme preto na všetkých profesionálnych i laických používateľov jazyka, aby venovali pravopisu čiarok zvýšenú pozornosť, nepodľahli ľahkovážnosti či pohodlnosti pri práci s písanou formou jazyka, osvojili si dostatočne príslušné pravopisné normy a v prípade neistoty využívali konzultačné možnosti jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, ale, a to najmä, nezanevrelí úplne na apreatnú, resp. autokorekčnú zložku tvorby súvislých textov. Veríme totiž, že jazykový cit mnohých nositeľov súčasnej slovenčiny, založený na zrelej jazykovej intuícii (jazykovom úsudku), je natoľko rozvinutý, že s jeho pomocou budú schopní potenciálne pravopisné chyby úspešne eliminovať.

Literatúra

- BUGÁROVÁ, M.: Intonácia a sémantika vety. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2001.
- DOLNÍK, J. Spisovná slovenčina a jej používatelia. Bratislava: STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1999.
- DOLNÍK, J.: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010.
- DVONČ, L.: Výskum slovenského pravopisu v ostatných rokoch. In: Kapitoly o slovenčine. Red. J. Kačala. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 93 – 98.

- FINDRA, J.: Expresívne syntaktické konštrukcie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2004.
- HORVÁTH, M.: Koncepcia jazykového vzdelávania a jazykovej prípravy súčasného študenta žurnalistiky. In: 60 rokov vysokoškolského štúdia žurnalistiky na Slovensku [CD-ROM]. Ed. M. Horváth. Bratislava: STIMUL 2013, s. 182 – 198.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2013.
- RENDÁR, L.: Kapitoly zo slovenských dejín jazykovej kultúry od polovice 20. storočia po súčasnosť. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2014.

DETERMINATÍVNE SPOJENIA S NESKLONNÝM ATRIBÚTOM TYPU *BIZNIS TÉMA*

Tomáš Bánik

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty
Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1, 949 74, Nitra, e-mail: tbanik@ukf.sk

Determinative connections with indeclinable attribute in Slovak language like the *business theme* type

Abstract: In the current climate of "language globalization", it could be said that English terms are being adopted into Slovak language almost on a daily basis. This study deals with those which are used as indeclinable adjectives. They are embraced unaltered from English, despite the fact that Slovak is a fleective type of language. Sometimes this is necessary, because of the rich semantics (for example in the word ‚biznis‘), although it is rather often possible to adapt the word and integrate it into the declinational system of the Slovak language (*fitness program* → *fitnesový program*), or to translate it (*biznis štýl* → *podnikateľský štýl*) or to create a single word (composite), for example *fitnescentrum*, *fitnesklub*.

Keywords: adaptation, anglicisms, composites, indeclinable adjectives, indeclinability, prefixoids

1. ÚVOD

V období jazykovej globalizácie sa jazyk mení rýchlo. Už nemôžeme očakávať takú stabilitu a priamočiary vývoj jazykového systému ako v období politickej uzavretosti. Evolúcia spočíva v tom, že odchýlka od normy sa môže stať tvorivým princípom. Odchýlky sa v jazyku stávajú priestorom na vytváranie ďalších analogických výrazových prostriedkov. Každý deň sa otvára trinásť komnata, jazyk sa obohacuje tak, že sa otvára internacionálnemu porozumeniu. Jedným z takýchto princípov je nesklonnosť adjektív a absencia formálneho vyjadrovania kategórie zhody. Je to jav, ktorý v slovenčine existuje dávno, no bol vždy okrajovým fenoménom. Dnes podporovaný povahou angličtiny sa dostáva viac do popredia. Vplyv, podľa niektorých až „atak“ angličtiny je v súčasnej dobe výrazný a módnosť v jazyku hrá významnú rolu. Kedysi to bola francúzština, ktorá vládla v oblasti životného štýlu, dnes do všetkých oblastí života viac alebo menej zasahuje angličtina. V podnikateľskej sfére je vplyv angličtiny veľmi výrazný a podnikanie vnáša do jazyka spotrebiteľov nové produkty, služby, trendy atď. spolu s novými pomenovaniami, pojmami a kontextami.

Aj keby sme chceli vývoj jazyka regulovať, v dnešnej dobe by už fyzicky nebolo možné čeliť módnym trendom. Nieкто by možno oponoval, že nejde o módnosť, ale o nutnosť, pretože všetky ekonomické termíny prichádzajú v rámci globalizácie aj do nášho jazyka. Zdrojom jazykových inovácií nie sú len anglofónne krajiny, ale globalizovaný trhový aj virtuálny priestor, kde sa vytvára a upevňuje akási „interlingua“ na anglickom jazykovom základe. Mnohé termíny by sa dali preložiť, ale už by to nebol jazyk danej society, ich poznávací znak, ktorý má príznak exkluzivity a – módnosti.

2. PROBLEMATIKA NESKLONNOSTI V SLOVENČINE

Nesklonnosť v slovenčine vždy reflektovala vzťahy s inými jazykmi. V *Morfológii slovenského jazyka* (MSJ) sa píše len o nesklonných substantívach. Zo všetkých príkladov, ktoré tu nachádzame, sa stáva nesklonným atribútom len slovo *baby* [bejbi], ktoré sa tu uvádza ako nesklonné substantívum stredného rodu. Na inom mieste sa však píše o podstatných menách, ktoré v „hovorovom štýle nadobudli ráz nerozhodného (ba niekedy až nesklonného adjektíva). Sú to podstatné mená *mrcha*, *pluha*, *potvora*, *paskuda*, *koťuha*, *grobian*; *čert*, *sviňa*, *huncút*. Ako nezhodné adjektíva sa používajú v spojeniach typu *mrcha deň*, *pluha cesta*, *potvora chlapčisko*, *paskuda honelník*, *koťuha mládenec*, *grobian dievka*; *čert žena*, *sviňa človek*, *huncút tetka*. Majú funkciu nezhodného prívlastku“ (MSJ, s. 230). Ďalej sa tu uvádza, že ide o taký prívlastok, ktorý má podobnú funkciu ako prístavok v neexpresívnych spojeniach *hrdina človek* (*človek-hrdina*), *vítaz Janko*, *chudák Miško*. Podľa MSJ charakterizačne použité podstatné mená nenadobúdajú kategórie prídavných mien – gramatickú kategóriu zhody v rode čísla a páde, ani kategóriu stupňovania. Ich vzťah k určovanému podstatnému menu sa naznačuje primkynaním (tamže). Ako slovo s najvyšším stupňom adjektívizácie sa uvádza slovo *mrcha*, ktoré sa používa podľa MSJ takmer len vo funkcii nezhodného prívlastku.

Vo svetle týchto tvrdení módne spojenia typu *biznis trieda*, *online rezervácia* treba chápať ako anteponované nezhodné prívlastky. Avšak, keď slovo *mrcha* v spojení *mrcha kamarát* možno aspoň čiastočne chápať ako adjektívum, tým skôr mnohé cudzie výrazy substantívneho pôvodu možno chápať ako nesklonné adjektíva, resp. slová na prechode k adjektívam. Spojenie *grobian dievka* totiž možno pretransformovať na spojenie *dievka-grobian* a ide tak (ako uvádza MSJ) o prívlastok blízky prístavku, ale výrazy ako *biznis trieda*, *baby manažment* nemôžeme pretransformovať týmto spôsobom. Majú k zhodnému prívlastku bližšie ako výrazy typu *grobian dievka*. Môžeme si všimnúť, že všetky „klasické“ prípady nesklonných atribútov uvádzané v MSJ majú hodnotiaci charakter. Vznikli vlastne tak, že expresívno-hodnotiaci príznak „dovolil“ prístavku dostať sa pred nadradené substantívum bez toho, aby nadobudol gramatické kategórie adjektíva: *sused-mrcha* > *mrcha sused*. Postup je teda iný ako pri dnešných atributívnych spojeniach typu *biznis trieda*. Spojenia s nesklonným atribútom dnes vznikajú podľa vzoru cudzieho jazyka, napodobnením nesklonného „primkynacieho“ modelu, ktorý funguje v angličtine:

subst. *business*+subst. *class* > adj. *business*+subst. *class*.^{1,2}

Napriek tomu však podľa nášho názoru existencia spojení typu *mrcha kamarát* vo vedomí používateľov jazyka korešponduje s cudzojazyčnými spojeniami tak frekventovanými v súčasnosti. Existencia spojení ako *potvora sused* a pod. vytvára precedenčné príklady pre tvorbu ďalších nesklonných atribútov, ktoré intuitívne chá-

¹ Tento jav v angličtine nie je hodnotený jednotne, ale prevažuje názor, že ide o kompozitá so štruktúrou N + N, teda substantívum + substantívum.

² Ďakujem posudzovateľovi za cenné pripomienky a postrehy, ktoré mi v mnohých pasážach pomohli zvýšiť úroveň textu.

peme a nebránime sa im. Môžeme si všimnúť, že i novšie výrazy typu *senzi baba*, *super kamoš*, *kúl zábava*, ktoré sa používajú v oblasti slangu, majú hodnotiacu povahu (i keď na pozitívnom póle) a v určitom zmysle nadväzujú na spojenia typu *mrcha kamarát*, *potvora sused*.

M. Ološtiak a M. Ivanová v práci (2013, s. 5) a najnovšie M. Ološtiak v monografii venovanej viacslovným pomenovaniám (2015) označujú spojenia typu *pet fláša*, *crash test*, *internet banking* ako substantívne viacslovné pomenovania s nesklonným komponentom. Tento nesklonný komponent neoznačujú ako adjektívum. V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) nachádzame nesklonné adjektíva ako *brutto*, *bordó*, *fér*, *mini*, *mrcha* (popri flektívnych podobách *bordový*, *férový*, *mrchavý*), ale aj novšie: *afro*, *alko*, *etno*, *gay/gej* a i. V koncepcii SSSJ sa nesklonné výrazy cudzieho pôvodu charakterizujú ako „slová bez slovnodruhovej charakteristiky“. Tu autori uvádzajú „citátové slová a iniciálové skratky..., ktoré sa v slovenskom texte správajú ako nesklonné substantíva a môžu mať prívlastok v podobe adjektíva alebo zámena indikujúceho ich rod..., napr. *typický enfant terrible*“ (2006, s. 26). Čo však, keď sa k nim pripája substantívum, ktoré indikuje ich rod (*biznis trieda*)? Ide potom o nesklonné adjektíva? Tieto prípady sa na tomto mieste nespomínajú. Napríklad pod heslom *biznis* sa neuvádza použitie slova ako atribútu, iba ako substantíva. V osobitnom hesle je uvedené adjektívum *biznisový*, kým napríklad slovo *mrcha* sa uvádza v SSSJ aj ako nesklonné adjektívum.

Nesklonnosť anteponovaného atribútu (prívlastku) nie je v slovenčine nič nové a nič cudzie, avšak predsa v niektorých oblastiach dochádza k nejasnostiam a rozkolísanosti. Ide najmä o problém odlišenia determinatívnych spojení od zloženín. Skrátka: písať *aero znečistenie*, alebo *aeroznečistenie*? Vráťme sa však k pojmu „slovo bez slovnodruhovej charakteristiky“. Položme si otázku: Môže v slovenčine existovať slovo bez slovnodruhovej charakteristiky? Pri tvorbe lexikónu je slovnodruhové zaradenie naozaj niekedy problém, ale slovo sa v jazyku zapája do syntagmy. Ak na určenie slovnodruhovej charakteristiky nestačia morfológické kritériá, musia nastúpiť syntaktické. Slovo *biznis* vo vete *Bol to dobrý biznis* je substantívum. Slovo *biznis* vo vete *Kúpil som si lístky do biznis triedy* je adjektívum. Tak ako *mrcha človek* (*mrcha* – adj.), *jeho žena je mrcha* (*mrcha* – subst.; SSSJ III, s. 386).

3. SLOVNODRUHOVÁ KLASIFIKÁCIA NESKLONNÝCH NOMINÁLNYCH VÝRAZOV V SLOVENČINE

3.1. Substantíva

Nesklonné substantíva sú v slovenčine prítomné už od čias vzniku spisovného jazyka. Ide o cudzie slová, často exotizmy so zakončením netypickým pre slovenčinu (*alibi*, *derby*, *filé*, *finále*, *froté*, *interview*, *kakadu*, *menu*, *renomé*, *whisky*, *želé*). Majú gramatický rod, ktorý je najčastejšie stredný, ale vďaka prirodzenému rodu alebo na základe analógie k substantívam s podobným významom môže byť aj mužský (*kakadu*, *atašé*) alebo ženský (*madam*, *miss*, *lady*, *whisky*).

3.1.1. Apelatíva

Okrem uvedených zaužívaných nesklonných substantív sa v súčasnosti dostávajú do slovenčiny nové výrazy nielen z angličtiny, ale aj z iných jazykov: *brandy, buklé, crème brulée, guru, karaoke, mascarpone, párty, selfie, soté, sushi, tupé, wasabi* a i. Mnohé cudzie výrazy, najmä slová zakončené na samohlásku *o*, sa adaptujú tak, že nadobúdajú povahu substantíva stredného rodu: *afro* (účes), *G. afra*; *etno* (hudobný štýl), *G. etna*.

3.1.2. Propriá

Propriálna sféra je oblasť, ktorá je mimoriadne otvorená cudzím vplyvom a tak predstavuje akúsi vstupnú bránu pre anglicizmy. Dá sa povedať, že sa tu už prelínajú dva jazykové kódy: slovenský (domáci) a anglický (globálny). Pri tvorbe vlastných mien (názvov firiem, podujatí atď.) majú používatelia veľkú slobodu a veľmi často napodobňujú cudzie vzory, resp. prinášajú cudzie technológie a formáty.

3.1.2.1. Chrématonymá

Nesklonný charakter majú veľmi často názvy televíznych staníc, firiem a podujatí (*Joj, Doma, Senzi, Cool, Central; Bory MALL, Agrofarm*; napr.: *o devätnástej na WAU, sledujte vo dvadsiatej prvej na DOMA, na JOJ.*) Na problém nesklonných názvov televíznych staníc upozornil P. Petráš (2015, s. 9 – 21).

3.1.2.2. Antroponymá (priezviská)

V slovenčine sa niekedy používajú priezviská v nesklonnej podobe, a to pri označovaní ženských nositeľiek priezviska. Dôvody na to môžu byť rôzne. V prípade cudzích mien je to rešpektovanie identity vlastného mena, ktoré má daná osoba vo svojom jazykovo-kultúrnom prostredí (porov. J. Wachtarczyková, – R. Garabík, 2016, s. 175). V súčasnosti sa do popredia dostávajú práve extralingválne faktory, najmä rôzne sociokultúrne postoje nositeľiek mien. Takto sa potom v nesklonnej podobe používajú aj tradičné domáce mená. Často sa táto tendencia dostáva do konfliktu s vnútrojazykovými potrebami a pracuje priamo proti jazykovej ekonómii. Ide najmä o nepoužiteľnosť neprechýlenej podoby v nepriamych pádoch. Takéto priezvisko si vyžaduje použitie určujúceho člena (*pani, slečna, kolegyňa* a pod.), alebo iného, napr. rodného mena: *Idem k pani Hajdu. Bol som s kolegyňou Koli. Videl som Janu Véle.* Pri použití prechýľovania prípona *-ová* umožňuje zapojiť do syntaktických konštrukcií mená, ktoré majú pre slovenčinu netypické zakončenie (*Koli, Hajdu, Véle*), a to aj vtedy, keď označujú ženskú osobu (*Rozprával som sa Koliovou, idem k Hajduovej, videl som Véleovú*). Prechýľovacia prípona zapadá do flektívneho systému slovenčiny, kde si substantívum vyžaduje flexiu na vyjadrenie syntaktických vzťahov a kde je kategória zhody nosným gramatickým princípom. Preto sa môžeme stretnúť s prípadmi, že aj keď neprechýlenou podobou mena v základnom tvare používateľka deklaruje svoj postoj (napr. v písanej podobe, v titulkoch), v komunikácii používa prechýlenú podobu.

3.2. Adjektíva

3.2.1. Adjektíva v apelatívnej funkcii

V prvom rade treba uviesť adjektíva cudzieho pôvodu, ktoré sú v slovenčine zažívané. Zachytávajú ich jazykové príručky a často sú oproti zdrojovému jazyku pravopisne adaptované (*akurát, bianko, country, disko, dum-dum, fér, froté, karate, komplet, lila, mocca, nonstop, sci-fi, sexi, super, ultra*). Niektoré vznikli skrátčením: *senzi, bomba* (zo slov *senzačný, bombastický*). V procese adaptácie sledujeme tendenciu zapájať tieto atribúty do skloňovacích paradigiem (*férový, suprový, bombový, kompletný*, SSSJ uvádza ako zriedkavé aj adjektívum *dumdumový*) a tvoria sa od nich aj adverbiá (*férovo, suprovo, bombovo*). Vstupnou bránou do jazyka bola pre tieto výrazy oblasť slangu, z ktorej postupom času prenikajú do vyšších sfér, až do polooficiálnej komunikácie. Avšak nie všetky, SSSJ zachytáva napríklad aj nesklonné adjektívum *mešuge*, ktoré má obmedzené použitie.

Cudzie adjektíva alebo adjektivizované substantíva ako *business/biznis, cool/kúl, extrém, funny/fany, fit, fitness, flash/fleš, full, funny/fany, inline, live, monster, natural, online, organic, outdoor, pártý, raw, science-fiction, spinning, stop, top, wellness, wifi* boli prijaté v nedávnej minulosti ako značkové slová, často ako súčasť dvojslovných pomenovaní, avšak ako atribúty sa osamostatňujú, rýchlo nadobúdajú spájateľnosť so slovenskými substantívami a začínajú v jazyku fungovať ako nesklonné adjektíva. Niektoré boli prijaté ako nesklonné substantíva (*karate, sushi, wasabi, selfie*) a slovnodruhovou konverziou sa stávajú nesklonnými adjektívami. Do funkcie adjektív s niekedy dostávajú aj príslovky (napr. *zadarmo – grátis*).

3.2.2. Adjektíva v propriálnej funkcii

Podobne ako pri nesklonných názvoch substantívneho charakteru, aj tu platí, že veľmi často sa prevzaté nesklonné výrazy objavujú v oblasti vlastných mien, najmä ako súčasť názvov konkrétnych výrobkov či podnikateľských spoločností (*City Aréna, City Fest, Body Art Studio*). Mnohé názvy podnikov a služieb obsahujú (niekedy pravopisne adaptované) adjektívne cudzojazyčné výrazy (z hľadiska anteponovaného použitia v spojeniach) *fany, body, art, public-art, pop-art* (*Fany sport, Fany taxi, Fany gastro; Body art studio; Art Film, Art Galery, Saudek Art party; public-art projekt, Pop-art projekt*), ale aj staršie slangové nesklonné adjektíva ako *senzi: Senzi Senzus, Senzi Vianoce, Senzi byt, Senzi mama*.^[1]

Názov sa niekedy vzťahuje na viacero objektov spravovaných danou spoločnosťou, čo sa prejavuje aj v zmene pravopisu: *City Aréna, City Fest/city aréna, city fest*. Tak tieto názvy postupne prechádzajú do apelatívnej sféry (viac v časti 5.3.).

4. CUDZIE VIACSLOVNÉ POMENOVANIA A PODOBY ICH ADAPTÁCIE V SLOVENČINE

V súčasnosti sa nesklonné prvky dostávajú do slovenčiny prostredníctvom preberania celých viacslovných pomenovaní. Neskôr sa nesklonný prvok môže osamostat-

nit' tým, že vstupuje do nových spojení s domácimi slovami. V podobe anglických dvojslovných pomenovaní boli prevzaté najmä desubstantívne adjektíva: *spinning* (subst. – typ tréningu), *spinning centrum* (adj. + subst.); *city* (subst. – mesto), *city arena* (adj. + subst.). Výraz sa preberá do slovenčiny ako súčasť celého spojenia: *spinning centrum*, *city arena*. Pri niektorých adjektívach sa v rovnakej funkcii môže použiť aj výraz s domácou príponou: *fitnessový*, *biznisový*, *spinningový*, no niekedy forma slova nedovoľuje adaptáciu do domácej paradigmy (*city aréna* > **cityová aréna/citová aréna*), preto sa dajú adaptovať len prekladom (*city aréna* – *mestská aréna*).

Tieto výrazy slovenské slovníky neobsahujú, pretože ide stále o cudzie výrazy zkomponované do slovenského textu. Predstavujú vlastne prechod medzi citátovými výrazmi a prevzatými slovami. Niekedy sa stretávame aj s tým, že sa píšú v úvodzovkách: „*biznis hranica*“, „*biznis kauza*“, „*biznis kreativita*“, „*biznis lanč*“, „*biznis point*“.^[1] Slovník súčasného slovenského jazyka obsahuje aj heslo *crazy-komédia*, avšak komponent *crazy* sa v slovníku samostatne nenachádza. Niektoré vcelku prevzaté spojenia uvádza aj Ološtiak a Ivanová (2013, s. 125) ako pomenovania zložené z dvoch nesklonných komponentov (uvádzajú príklady *last minute*, *first moment*), avšak nie je vylúčené, že sa v niektorých prípadoch v bežnej komunikácii aspoň čiastočne skloňuje nadradený člen (*pozerám si first momenty*, *výhodné last minuty*). Bezvýhradne sem patrí napr. spojenie *after party*.

Nie všetky cudzie výrazy sa stávajú nesklonnými atribútmi. Aké sú podmienky vzniku nesklonného atribútu z citátového výrazu? Môžeme si to priblížiť porovnaním výrazov *first* a *full*. Slovo *first* nemá silu osamostatniť sa, nachádza sa len v citátových výrazoch. Má totiž plnohodnotný slovenský ekvivalent *prvý/prvá/prvé*. SNK obsahuje tieto atributívne spojenia s anglickým komponentom *first*: *first moment*, *First Minute*, *first class* (v spojeniach: *moderná žena triedy first class*; „*first class*“ *administratívne centrum*), *first lady* (naše *first ladies*, *americká first lady*), *first take* (naživo *spôsobom „first take“*), *first name* (*first name má však slovanské – Radovan*). Nachádzame aj trojčlenné citátové výrazy: *first use syndróm*.^[1]

Iný charakter má výraz *full*, ktorý, hoci má plnohodnotný náprotivok v slovenčine (lexémy plný a úplný), podľa SNK už fungie v pestrej palete³ atributívnych spojení: *full verzia*; *full servis*; *full výbava*; *full formácia*; *full hybrid*, *full hybridné autá*; *full kategória* (aj *kategória full*); *full edícia programu*; *full songy*; *full rámy na všetky druhy vozidiel*; *zápas vo full contacte/full-kontakte/full kontakte*; *si totálne full*, *brácho*; *mladý Rumun nám oznamuje, že je „full“*, *ale stan si môžeme rozložiť*; *som proste full* a aj niektoré adverbialne spojenia: *full zásobený*.^[1] Tu už ide o polokalky (typ *full výbava*) alebo gramaticky adaptované spojenia (typ *full kontakt*), ktoré sa skloňujú, ale prvý člen ostáva nesklonný. Pravda, nachádzame aj citátové výrazy s týmto slovom, ale sú v menšine: *pracovať full time*, *full time zamestnanie*, *full time ponuky*, „*full size*“ (*plnorozmerové americké automobilky*; *full thai*; *full screen re-*

³ Problematika citátových výrazov sa nechápe jednotne (porov. J. Hrbáček (1971) alebo Filipec – Čermák (1985)).

žim; ísť štýlom full gas; mám full haus.^[1] Podľa stupňa adaptácie môžeme rozlišovať tieto kategórie cudzích viacslovných pomenovaní:

4.1. Citátové výrazy³

Za citátové výrazy považujeme jedinečné spojenia cudzojazyčného pôvodu. Prívlastok, ktorý obsahujú, sa v slovenčine nespája s inými slovami (*anti-baby tabletky*), alebo sa spája s malým počtom slov (*after hours, after párty, after efekty; baby friendly hospital, baby friendly restaurant; body art, body fitness, body buliding; city fest, city aréna; travel agent, travel biznis, travel box, travel bug*) a vtedy je spojenie minimálne adaptované domácemu jazykovému systému.

Podľa stupňa a spôsobu adaptácie môžeme rozčleniť citátové výrazy nasledovne:

4.1.1. Nesklonné ako celok: *after hours, after party, augmentet reality, first minute, first class, fit dance, reality fiction, reality game show.*^[1]

4.1.2. Nadradené substantívum sa zriedkavo skloňuje: *biznis point, biznis pointu; first moment, first momenty; body art, body artu, body building, body buildingu.*^[1]

4.1.3. Nadradené substantívum sa skloňuje: *after efekty, after efektmi; aqua baby inštruktorka, s aqua baby inštruktorkou; augmentet reality projekty, augmentet reality prvkami; gravid joga, kurzy gravid jogy, cvičiť gravid jogy; internet banking, vstup do internet bankingu; morning after koktailom, non-fiction portréty.*^[1] Tieto výrazy, najmä ak sú kratšie, sa často vyskytujú aj syntetickej podobe: *internetbanking, gravidjoga/gravidjóga.*^[1]

4.2. Spojenia s pravopisne a gramaticky adaptovaným substantívom

Nadradený substantívny výraz sa už pociťuje ako domáci, lebo sa zaradil do deklináčnej sústavy a atribút tak funguje ako nesklonné substantívum. Ide vlastne o prípady na prechode medzi gramatickou adaptáciou a kalkovaním: *full contact – full kontakt (zápas vo full kontakte – výraz z oblasti boxu), full version – full verzia.* Takáto možnosť sa využíva vtedy, keď je v slovenčine naporúdzi zaužívané slovo odvodené z etymologicky totožného koreňa (angl. *contact, version* – slov. *kontakt, verzia*).

4.3. Spojenia s jedným komponentom preloženým do slovenčiny

Pri niektorých združených pomenovaniach ide o kalky, resp. polokalky, pretože sa prekladá len nadradené substantívum: *raw food – raw strava, online games – online hry, full package – full výbava, party accessories – párty doplnky.* Prvá, nepreložená časť spojenia sa stáva nesklonným adjektívom. Tak je to často pri veľmi frekventovanom výraze *biznis* (*business class – biznis trieda, business card – biznis karta*). Slovenčina prevzala z angličtiny vlastne celý myšlienkový koncept „biznisu“, aby mohla označiť jedným prívlastkom *biznis* nie len *konzultantov* a *koordinátorov*, ale aj *reštaurácie, košele, budovy, obedy, dovolenky* a iné.

5. NESKLONNÉ ADJEKTÍVA V SLOVENČINE Z HĽADISKA INTEGROVANOSTI

Podľa M. Ološtiaka sa rozlišujú tri fázy interlingválneho vzťahu: interferencia, adaptácia a integrácia (Ološtiak, 2007, s. 34 – 36). Fáza interferencie predstavuje príležitostnú kontamináciu a deje sa len na úrovni parole. Anglické spojenie ako celok nepredstavuje syntagmu z pohľadu nášho jazykového systému, nemožno teda hovoriť ani o nesklonnosti, napr: *Dnešný večer bol pretty much; Prezradila to osoba zo zázemia 32-ročného „Pretty Boya“* (SNK). Preto táto skupina nie je v popredí nášho záujmu. V slovenských textoch však registrujeme niekoľko anglicizmov adjektívneho charakteru, ktoré sú relatívne frekventované v citátových výrazoch a výrazoch z chrématonymickej sféry.

5.1. Zaužívané nesklonné adjektíva

Tieto slová často zachytávajú už aj staršie kodifikačné príručky (*Slovník slovenského jazyka*, *Krátky slovník slovenského jazyka*) alebo reprezentatívny *Slovník cudzích slov*. Patria sem výrazy ako: *akurát, bianko, bomba, brutto, country, extra, fajn, fasa, fit, froté, grogy, hifi, kaki, kóšer, lila, mešuge, sci-fi, senzi, sexi, sólo, super, tip-top, trop, ultra*. Zvýraznené slová uvádza KSSJ ako nesklonné adjektíva. Adjektíva *kóšer* a *lila* zas nachádzame v staršom SSJ. Staršie slovníky neuvádzajú subštandardné výrazy ako *bomba, fasa, mešuge, senzi*. Sledovali sme spojenia s týmito výrazmi v SNK, no uvádzame pre ilustráciu iba dva prípady:

- **fit** – výraz je zachytený v KSSJ, hoci vystupuje len vo funkcii doplnku alebo mennej časti prísudku (podobne ako výraz *grogy*), na toto špecifikum však KSSJ neupozorňuje explicitne, autori SSSJ áno. V SNK okrem niektorých názvov podujatí a firiem (*Fit Aréna, Fit Art, Fit Body, Fit Lady*) nachádzame množstvo spojení, najfrekventovanejšie sme zvýraznili: *byť fit, f. bunky, f. centrum, f. club, f. cvičenie, f. dráha, f. drink, f. guláš, f. chleba, f. jazz, f. klby, f. klub, f. koláčiky, f. koncept, f. kondícia, f. krížok, f. kultúra, f. kútik, f. línia, f. lopta, f. (kelový) prívarok, f. majiteľ, f. menu, f. moreplavci, f. palác, f. park, f. pobyt, f. pochúťka, f. postava, f. postavička, f. priestor, f. program, f. prvky, f. raňajky, f. recept, f. režim, f. rubrika, f. server, f. servis, f. studio, f. šalát, f. školenie, f. štúdio, f. test, f. tinedžer, f. triatlon, f. trieda, f. učiteľ, f. vikend, f. zariadenie, f. združenie, f. zóna, f. zostava*.
- **super** – slovo obsahuje už aj KSSJ a kvalifikuje ho ako hovorové. SNK ponúka 74 rôznych spojení s týmto adjektívom a tieto signalizujú, že ide o výraz z oblasti neoficiálnej komunikácie. Prevažujú spojenia so substantívami so slangovou charakteristikou (s. *baba, s. frajer, s. handry, s. pokec, s. poliši*), ale pozoruhodný je pestrý repertoár spojení z oblasti knižnej kultúry (s. *čítanie, s. dej, s. dielko, s. kniha, s. knižka, s. knižočka...*). Toto slovo autori recenzií používajú ako prostriedok priblíženia sa k mladej generácii. Veľa citátov pochádza aj z krásnej literatúry pre mládež.

Z analýzy materiálu vyplýva, že integrované nesklonné adjektíva pociťujeme zväčša ako slangové, takto ich kvalifikujú kodifikačné príručky. Slang sa však vyvíja rýchlo a za posledných dvadsať rokov sa jeho podoba mení. Preto tieto výrazy tvoria

kategóriu akéhosi knižného slangu, ktorý sa na vytvorenie dojmu slangovosti používa najmä v literatúre pre mládež, ale ktorý už z hľadiska snahy o originalnosť a novátorstvo v komunikácii mladej generácie nefunguje. Ukazujú to aj novšie výskumy mládežníckeho slangu (napr. Vagaská, 2014).

5.2. Nesklonné adjektíva vo fáze postupného ustalovania

Do tejto kategórie zaraďujeme slová, ktoré zaznamenávajú stále rastúci trend v jazykovej praxi, avšak i *Slovník súčasného slovenského jazyka* ako najnovšie lexicografické dielo ich zachytáva len čiastočne, čo je pochopiteľné, keďže zatiaľ sú spracované len heslá od A do N. Analyzovali sme tieto výrazy: *alfa, afro, alko, army, audio-video, baby, baby friendly, bikiny, biznis, crazy, cool, fantasy, fitness, flash, fresh, full, funny, gay, grátis, hardcore, hip-hop, inline, junior, karaoke, kebab, latino, live, monster, müsli, natural, nealko, nonstop, online, outdoor; párty, pet, pizza, raw, reality, sci-fi, selfie, senior, single, slim, spinning, stop, suši, teenage, trendy, wellness, wifi*. Polotučne sme vyznačili slová, ktoré uvádza ako nesklonné adjektíva SSSJ. V tomto článku bližšie analyzujeme len niekoľko reprezentatívnych príkladov. Keď je výslovnosť odlišná od pravopisu (anglická), uvádzame aj fonetické znenie slova. Aby sme zachytili proces adaptácie niektorých prevzatých slov, zaoberáme sa aj flektívnymi variantmi (*biznisový, fitnessový*), pokiaľ sa používajú.

- **business** [biznis] /*biznis/biznisový* – V SNK sa nachádza 279 rôznych spojení s nesklonným atribútom *biznis* (napr. *biznis balík, biznis centrum*). Najčastejšie citované sú *Hospodárske noviny*, ale často sa tieto spojenia používajú aj v iných periodikách a na internete. Táto poslovenčená podoba je oveľa frekventovanejšia ako výraz *bussines* (pozri ďalej).

a) Výrazy, ktoré sa spájajú len s nesklonným adjektívom *biznis*:

administration, adresa, adresár, agentúra, akadémia, akcia, analýza, aplikácia, art, auto, autopožičovňa; balík, banking, bestseller, blok, box, brandža, bývanie; cards (doneste vizitky, biznis cards, adresy), center, ciele, cigarety, class, consulting, cyklus; darčeky, dáta, deal, denník, development, duch, duša; editor, esej, etika, fórum; garderoba, golf; história, hodnota, hostia, hranica, hviezda; idea, idol, imidž, index, infolinka, informácia, inkubátory, inovácia, inšpekcia, inteligencia, intelligence, investor, inercia; jazyk, jednotlivci, jet, kampaň, kanál, kapitola, kariéra, karta (solvent biznis karta), kauza, koalícia, kokteil, kolegovia, kolos, kolotoč, komunita, konferencia, kontinuita, konto, kontrakt, konzultant, koordinátor, korupcia, kostým, košľa, kouč, koučing, krajiny, kreativita, krídlo, kurz, kvalita; lanč, letectvo, letenky, lety, líder, lietadlá, limuzína, linka, lobbying, lóža, ľudia, magazín, manažér; manažment, maratón, marketing, médiá; nápady, nástroj, návštevníci, networking, news, novinky; obed, oblasť, oblečenie, oblek, obrat, oddelenie, odvetvia, okolie, opatrenia, operátor, oscar; otázky, outfit; paluba, parameter, park, partner, párty, pasažier, pilier, platformy, pobyty, počin, podmienky, podnik, point, poisťovňa, pojmy, poradca, poradenstvo, poradie, poschodie, pozícia, požiadavky, predajca, prezentácia, príbeh, priestory, priority, prípad, problematika, produkt, protokol, psychológia, publikum; raňajky, realita (skutočnosť),

reality (stavby), regata, register; reštaurácie, riešenie, riziko, rybníky; salón, sedadlá, segment, sektor; server, servis, sezóna, sieť, simulácia, skúsenosť, slovníček, služba, smotánka, softvér, speed-dating, spoje, sprostredkovatelia, stavby, subjekty, systém, šatník, šéf, škôlka, špecifikácia, štvrť, štýl; technológia, telefón, televízia, téma, teritóriá, tím, tip, titul, tlačiareň, travel, trenážer, tréner, trip, turizmus; udalosť, urýchľovač; účely, účet, úlohy, večera, verejnosť, verzia, vstupenky, výlet, vzdelanie, web; zábava, začiatočníci, značka, znamenie (niešť sa v biznis znamení), zonácia; ženská móda ^[1]

b) Výrazy, ktoré sa spájajú s nesklonným adjektívom *biznis* i s adjektívom *biznisový*:

administrácia, aktivita, analytik, anjel, blog, centrum, časopis, činnosť, destinácia, divízia, elita, etiketa, hľadisko, hotel, jednotka, klient, klientela, klíma, klub, komplex, koncept, kruhy, kultúra, logika, notebook, paušál, plán, ponuky, používateľia, pravidlá, príležitosti, princíp, problémy, proces, profil, projekt, prostredie, rokovanie, salónik, sekcia, sféra, skupina, služby, smer, spoločnosť, správy, stratégia, stretnutie, svet, škola, špička, trieda, útvar, úver; zákazníci, znalosti, zóna.

Polotučne sme vyznačili najfrekvencovanejšie spojenia s nesklonným adjektívom *biznis*. Vidíme, že tri z nich sa spájajú aj s flektívnou podobou *biznisový*. Aby sme načrtli frekvenciu používania nesklonného atribútu *biznis* v najprogresívnejšom médiu – na internete, uvádzame výsledky vyhľadávača Google⁴. Spojenia so slovom *biznis* ako ľavostranným atribútom sú zoradené tak, ako ich ponúkol vyhľadávač: 1. *biznis raňajky*, 2. *biznis riešenia*, 3. *biznis banking*, 4. *biznis hosting*, 5. *biznis centrum*, 6. *biznis knihy*, 7. *biznis networking*, 8. *biznis brunch*, 9. *biznis štýl*, 10. *biznis architekt*.^[2] Je evidentné, že výsledky sú odlišné od frekvencie v SNK. Pravdepodobne má na to vplyv uvedená prevaha citátov z jedného periodika (*Hospodárske noviny*) v SNK.

V prípade nesklonného adjektíva v pôvodnej pravopisnej podobe (*business*) jeho frekvencia je nižšia a repertoár spojení chudobnejší. Podobu *biznis* nachádzame najčastejšie v hospodárskych novinách, formu *business* zas v ostatných periodikách. *Hospodárske noviny* ju používajú len ako súčasť pomenovaní produktov, funkcií a pod. (napr. *Business Style, Business Style plus*). SNK ponúka tieto spojenia so slovom *business* (uvádzame len substantívnu časť, zvýraznené sú frekvencovanejšie spojenia): *analytik, apartmán, aplikácia, balík, centrum, dom, doprava, fórum, hotel, implementácia, izba, jazyk, jednotka, karta, klientela, kouč, kultúra, laptop, letenka, logika, ľudia, manažment, mixér, model, pasažier, park, plán, poradca, príležitosť, program, riešenie, salónik, sedan, služby, stratégie, svet, systémy, školy, Telefón, trieda, úver, vstupenka, zákazník, zóna*.^[1]

V niektorých prípadoch autori textov pociťujú neobvyklosť, novosť spojenia, čo je signalizované úvodzovkami: „*business*“ *bravčová panenka*. Nové výrazy sa niekedy zavádzajú ako ekvivalenty uvádzané v zátvorkách popri domácej podobe: *obchodné (business) vedomie, obchodné (business) služby*. Niekedy cítiť miernu iróniu,

⁴ Uvedomujeme si výhodnosť a vyššiu relevanciu špecializovaných korpusov, napr. rodiny webových korpusov Araneum, ale súčasťou výskumného zámeru bolo aj sledovanie odlišností medzi vyhľadávaním v Googli a v SNK.

keď sa anglické výrazy v spojení s výrazom *business* poslovenčujú a skloňujú: *nové generácie vyrastajúcich business menov a business womeniek*.^[1] V slovenčine sa postupne ustáľuje aj adjektívum *biznisový*, utvorené domácim slovotvorným postupom.

V SNK sa nachádza výraz *biznisový* 278-krát, v spojení so 140 rôznymi slovami. Uvádzame výrazy, ktoré sa spájajú len s adjektívom *biznisový*: *ambície, architekt, architektúra, atmosféra, bilancia, cestujúci, časť, dopad, dôvod, edícia, ekosystém, firma, hierarchia, hráči, charakter, imperializmus, integrácia, kamaráti, kandidát, kapitán, komunikácia, kritérium, línia, lokalita, mašina, megastar, mentalita, mikroskop, model, monštrum, monument, noviny, oligarcha, opodstatnenie, orchester, ovzdušie, perspektívy, pohľad, politik, portál, poslanec, potenciál, poučky, právo, preteky, priebeh, prístroj, program, rast, rebríčky, reťazec, rozhodnutie, rozprávačka, serióznosť, stôl, stránka, súvislosti, sviatok, tablet, tajomstvo, trend, trh, typ, účet, ukazovatele, ultrabook, úspech, útok, väčšina, variant, veterán, víza, vnímanie, vody, využitie, vzťah, záležitosti, zámer, zázrak, zbrane, zmysel, zručnosť, život*.

Pre porovnanie uvádzame aj výsledky vyhľadávča Google pri zadaní slova *biznisový*:

1. *biznisový produkt* (R. Fico: *zbraň je biznisový produkt*), 2. *biznisový hotel*, 3. *biznisový pár*; 4. *biznisový zázrak*, 5. *biznisový nástroj*, 6. *biznisové príležitosti*, 7. *biznisový notebook*, 8. *biznisové ocenenia*, 9. *biznisový tablet*, 10. *biznisové strany*.^[2]

Z hľadiska sémantiky adjektív *biznis* a *biznisový* aj z uvedených spojení je jasné, že sa nepoužívajú len vo význame obchodný alebo podnikateľský, ale označuje realie v akejkoľvek sfére života, ktoré sú niečím nadradené, luxusné, určené bohatšej vrstve používateľov.

Vidíme, že flektívna podoba *biznisový* sa rozšírila do všetkých sfér komunikácie a spája sa s pestrou paletou výrazov, medzi ktoré patria aj abstraktá ako *rozprávačka, rozhodnutie, problémy*. Zatiaľ používanie nesklonného adjektíva *business/biznis* sa obmedzuje zväčša na podnikateľskú sféru, ktorá uprednostňuje nesklonnú podobu ako určitý signál svojej výnimočnosti. Nesklonný atribút sa uplatňuje v odborných termínoch, no veľmi často sa spája so substantívami ako *kokteil, košeľa, paluba, štvrt', výlet*. Tieto spojenia konotujú určité elitné postavenie, zaradenie do „vyššej“, resp. bohatšej spoločenskej vrstvy, no sémantika nadradených substantív naznačuje, že ide vlastne o čisto materiálnu, konzumnú sféru života. Z porovnaní frekvencie a využitia podôb *biznis* (neskl. adj.) *business* (naskl. adj.) a *biznisový* vyplýva, že flektívna podoba má väčší potenciál uplatniť sa v bežnej komunikácii, pretože gramatickoštruktúrne spĺňa všetky kritériá atribútu.

fitness/fitnes/fitnesový – ide o frekventované nesklonné adjektívum, no v SSSJ sa v tejto funkcii neuvádza. SSSJ neuvádza ani prefixoid *fitness/fitnes*, len substantívum s poslovenčeným pravopisom *fitness*, zloženiny *fitnesscentrum, fitnessklub, fitnessprogram* a odvodeniny *fitnesska, fitnessový*. V SNK sme našli spojenia: *fitness bikiny, f. centrum, f. cvičenia, f. doplnky, f. figúra, f. guru, f. hodina, f. ihrisko, f. inštruktorka, f. klub, f. kútik, f. náramky, f. oblečenie, f. program, f. recepty, f. stroje, f. súťaž, f. šalát, f. štúdio, f. test, f. tréner*.^[1]

Pravopisne adaptovaná podoba *fitness* je o niečo frekventovanejšia a nachádzame tu oveľa pestrjší repertoár spojení. Medzi dokladmi z SNK zaznamenávame aj tie, ktoré sú napísané so spojovníkom: *fitness aktivity*, *f. aerobik*, *f. amatérky*, *f. aplikácie*, *f.-bicykel*, **f. centrum**/*-centrum*, *f. cvičenia*, *f. cvičiteľ*, *f. cvičiteľka*, *f. časopis*, *f.-exhibícia*, *f. expert*, *f. fenomén*, *f. figúra*/*-figúra*, *f. film*, *f. firma*, *f. fórum*, *f. formácia*, *f. guru*, *f. hodina*, *f. hodinka*, *f. hrazda*, *f. hra*, *f. chodník*, *f. ihrisko*, *f. inštruktorka*, **f. klub**, *f. kohút*, *f. komplex*, *f. koncept*, *f. korčule*, *f. kouč*, *f. krúžok*, *f. kulturistika*, *f. kútik*, *f. lesík*, *f. lopta*, *f. losos*, *f. majstrovstvá*, *f. mama*, *f. maniačka*, *f. mánia*, *f. menu*, *f.-meranie*, *f. miestnosť*, *f.f. náradie*, *f. náramok*, *f. novinka*, *f. odborníčka*, *f. park*, *f. plátky*, *f. pobyt*, *f. podujatie*, *f. pomôcka*, *f. postava*, *f. predajne*, *f. pretekár*, *f. priemysel*, *f. priestory*/*-priestory*, *f. produkt*, *f. profesionál*, *f. program*/*-program*, *f. prostredie*, **f. prvky**, *f. reprezentantky*, *f. reštaurácie*, *f. režim*, *f. rýchločky*, *f. senzácia*, *f.-skleník*, *f. skúsenosti*, *f. služby*, *f. stránka*, *f. strava*, *f. stroje*, *f. súprava*, *f. súťaž*/*-súťaž*, *f. šalát*, *f. šampión*, *f. škola*, **f. štúdio**, *f. štýl*, *f. tagliatelle*, *f. tanier*, *f. techniky*, *f.-telocvičňa*, *f. teória*, *f. testy*, *f. topánky*, *f. tortellini*, *f. trať*, **f. tréner**/*ka*, *f. trojboj*, *f.-trojlístok*, *f. úbory*, *f. učebňa*, *f.-únava*, *f. video*, *f. vybava*, *f. vybavenie*, *f. zájazd*, *f. základ*, *f. zariadenie*/*-zariadenie*, *f. zóna*, *f. zostava*, *f. život*, *f. životný štýl*.^[1]

Z hľadiska používania pôvodnej a adaptovanej pravopisej podoby, sú takmer vyrovnané, celkovo má slovo *fitness* v SNK 3699 výskytov a slovo *fitnes* 3557 výskytov. Adjektívum *fitnessový* má 75 výskytov, no okrem tých istých spojení ako s nesklonným adjektívom *fitness/fitnes* sú tu ešte okazionalne a menej zaužívané spojenia: *fitnessová kariéra*, *f. kolotoč*, *f. komisia*, *f. kritériá*, *f. mučiarenň*, *f. nováčik*, *f. senzácia*, *f. topánky*, *f. veľmoc*, *f. zápolenie*, *f. zdokonaľovanie sa*...^[1]

- **online** [onlajn] /**onlajn/onlajnový** – v SNK sa nachádza bohatá paleta kolokácií. Adaptovanú podobu *onlajn* SNK ponúkol len v deviatich výskytoch adjektívum *onlajnový* len v dvoch. S atribútom *online* sa spájajú nasledovné výrazy: *online anketa*, *o. aplikácia*, *o. aukcia*, *o. banking*, *o. bankovníctvo*, *o. bazár*, *o. biznis*, *o. časopis*, *o. darcovstvo*, *o. databáza*, *o. denník*, *o. diskusia*, *o. dopytovanie*, *o. dotazník*, *o. dražby*, *o. encyklopédia*, *o. formulár*, *o. hlasovanie*, *o. hra*, *o. hudba*, *o. chat*, *o. identita*, *o. kalkulačka*, *o. kamery*, *o. kampaň*, *o. kanály*, *o. kasína*, *o. katalóg*, *o. kataster*, *o. klient*, *o. knihkupectvo*, *o. knižnica*, *o. komentár*, *o. komunikácia*, *o. komunita*, *o. kriminálnici*, *o. kurz*, *o. magazín*, *o. mapa*, *o. marketing*, *o. materiály*, *o. maturita*, *o. meranie*, *o. monitoring*, *o. nakupovanie*, *o. nástroje*, *o. obchod*, *o. obchodovanie*, *o. objednávka*, *o. obsah*, *o. petícia*, *o. pirátstvo*, *o. podvod*, *o. poistenie*, *o. ponuky*, *o. populácie*, *o. poradňa*, *o. predaj*, *o. prekladač*, *o. prenos*, *o. prieskum*, *o. priestor*, *o. prihláška*, *o. pripojenie*, *o. programy*, *o. projekty*, *o. prostredie*, *o. rasizmus*, *o. reklama*, *o. reportáž*, *o. rezervácia*, *o. riziká*, *o. rozhovor*, *o. seminár*, *o. sledovanie*, *o. služby*, *o. spravodajstvo*, *o. stávkovanie*, *o. stratégie*, *o. svet*, *o. šikanovanie*, *o. terminál*, *o. tipovanie*, *o. transakcie*, *o. trhy*, *o. úložisko*, *o. univerzita*, *o. verzia*, *o. video*, *o. vydanie*, *o. vysielanie*, *o. vyšetrenie*, *o. vzdelávanie*, *o. zájazd*, *o. zmluvy*, *o. zoznamka*, *o. žurnalistika*.^[1]

- *party/párty* – s obidvoma podobami tohto slova sa spájajú približne tie isté okruhy slov, spisovná poslovenčená podoba (*párty*) má o niečo väčší výskyt (*party* 6931, *párty* 8344) a opäť ponúka pestrejšie a nápaditejšie spojenia. S podobou *party* sme našli tieto spojenia: *party balenia*, *p. balíček*, *p. droga*, *p. flákači*, *p. fotenie*, *p. generácia*, *p. gril*, *p. hra*, *p. hudba*, *p. chémia*, *p. klip*, *p. potenciál*, *p. potreby*, *p. povalači*, *p. priestory*, *p. režim*, *p. servis*, *p. set*, *p. skupina*, *p. song*, *p. sortiment*, *p. spevák*, *p. stan*, *p. stimul*, *p. stopér*, *p. titul*, *p. úbor*.^[1] Na internete sa aktuálne používajú spojenia: *párty agenda*, *p. balenie*, *p. balóny*, *p. bus*, *p. dekorácie*, *p. doplnky*, *p. električka*, *p. hry*, *p. chlieb*, *p. chuťovky*, *p. jedlo*, *p. jednohubky*, *p. karaoke*, *p. karneval*, *p. kemp*, *p. kostým*, *p. lampióny*, *p. lasery*, *p. obchod*, *p. parochne*, *p. pesničky*, *p. pečivo*, *p. petarda*, *p. pizza*, *p. pláže*, *p. poháre*, *p. priestor*, *p. recepty*, *p. reproduktor*, *p. šaláty*, *p. šaty*, *p. taniere*, *p. techno*, *p. tovar*, *p. tyčinky*.^[2]
- *stop* – spojenia s týmto komponentom sa v slovenských textoch píše prevažne so spojovníkom: *stop-bomby*, *stop-cena*, *stop-čiara*, *stop-efekt*, *stop-kodón*, *stop-limit* (aj *stop limit*), *stop-loss príkazy* (aj *stop-lossové príkazy* a *stop loss* ako subst.), *stop market*, *stop-motion metóda*, *stop-odpočet*, *stop-podmienka*, *stop-prikazy*, „*stop*“ *signál*, *stop-stav* (aj „*stop*“ *stav*), *stop-termín*, *stop-tlačidlo*, *stop-trik*, *stop-ventil* (aj *stop ventil*), *stop-volej*, *stop-zábery*, *stop-značky*.^[1] Používa sa aj trojčlenné spojenie výraz: *stop/štart systém* alebo *stop a štart systém*.^[2]
- *wellness/welnes/welnesový* – slovo je veľmi frekventované vo funkcii atribútu. Ako komponent zloženého výrazu sme ho zaznamenali len v slove *wellnescentrum*. Čo sa týka pravopisu, veľmi často sa výrazy tohto typu používajú chybné (*welness*, *wellnes*, podobne aj *busines*, *fitnes*...), pretože zdvojené grafémy sa z pohľadu slovenského hovoriaceho javia ako nadbytočné. Aj podoba s najvyšším stupňom pravopisnej adaptácie (*welnes*) predstavuje akýsi hybridný tvar, pretože správne adaptovaný tvar by mal písať *velnes*. Porovnanie výskytu rôznych pravopisných podôb slov *wellness/welnessový* v SNK: *wellness* 2908 výskytov, *welnes* 355, *welnes* 25, *velnes* 0; *welnessový* 18, *welnesový* 1, *welnessový* 0.^[1]

5.3. Cudzie adjektíva používané v rámci citátových výrazov

Nakoniec uvádzame neadaptované slová vyskytujúce sa v slovenčine len v citátových výrazoch alebo ako interferenčné prvky: *after*, *anti-baby*, *aqua baby*, *art*, *augmentet reality*, *baby friendly*, *body*, *city*, *crash*, *farma*, *first*, *gravid*, *cherry*, *mobil*, *morning after*, *non-fiction*, *slim zone*, *soft*, *tortilla*, *travel*, *web*.

- *art* – výraz má plnohodnotný slovenský ekvivalent *umelecký*, preto sa ako nesklonné adjektívum neosamostatňuje. Je pozoruhodné, že slovo a komponent *art/-art/art-* (vo funkcii substantíva aj adjektíva, ako súčasť kompozít, vlastných mien a pod.) má v SNK 18 049 výskytov. Je to tak najmä kvôli veľkej frekvencii názvov galérií a rôznych umeleckých podujatí v tlači. Len pre porovnanie, slovo *umelec* má 71 852 výskytov, *umelecký* 113 446. Z plnovýznamových slov majú najvyššiu

frekvenciu ako pravostranné kolokáty slová *Film, Jazz, kino, direktor, ross, Galery, Palace, galérii, brut, deco, spektrum*. Ďalej tu nachádzame prevzaté spojenia s dvojčlenným determinujúcim výrazom: *street art umelci, mail art umelci, Graffiti Art umelci, street art umenie, public-art projekt, Pop-art projekt*.^[1]

- **city** [siti] – najfrekventovanejšie spojenia: *city arena, city taxi, city center, city fest, city run, city klub*. V tomto prípade ide o spojenia prevzaté ako celok. Niekedy môžu byť pravopisne adaptované (*club/klub*). Je pozoruhodné, že výraz *City* (podobne ako výraz *Art*) nachádzame v mnohých vlastných menách jedinečných objektov a organizácií (*City Arena/City arena/City aréna...*, *City Art Fest, City Fest/City fest, City Festival, City Film/ City film, City Gallery, City Gallery centrum, City Gastro, City Gate, City Grill, City Hotel*). No keď si niektoré výrazy bližšie rozanalyzujeme, zistíme, že nejde o jedinečné podujatie alebo objekt, ale o mnohé podujatia a štadióny v rozličných mestách. Dá sa povedať, že štadióny sa dnes menia na *City Arény* a mestské koncerty, slávnosti a trhy na *City Festy*. Adaptácia a zmena propriálneho významu na apelatívny sa prejavuje aj v pravopise *City Fest > city fest*.

Hoci zriedkavo, ale v SNK sa nachádzajú zloženiny ako *biznistrieda, countrybál, flešrozovor*, čo súvisí so syntetickým charakterom jazyka a do menšej miery aj s jazykovou ekonómiou (sú kratšie ako determinatívne spojenia). No všimli sme si, že zloženiny sa tvoria najmä v prípade, keď sa slovo používa v zdomácnenej pravopisnej podobe (*biznis, fitness*) a v prípadoch, keď je prvý komponent kratší (*crazy, fitness, fleš/flash, gay/gej, mobil, párty, web*). Na tvorbu zloženín pozitívne vplýva aj frekventovanosť výrazov a existencia ustálených spojení už vo východiskovom jazyku (*mobil shop*).

6. PREFIXOIDY POUŽÍVANÉ AJ VO FUNKCII ATRIBÚTU

Nesklonnými adjektívami sa stávajú aj prevzaté komponenty či prefixoidy⁵ keď sa píšu osobitne (*agro sektor, aero efekty, etno štýl*). Takto sa často transformujú prefixoidy ako *aero-, afro-, agro-, audio-, bio-, cyklo-, demo-, dia-, disko-, doku-, dum-dum, etno, enviro-, etno-, eko-, flexi-, homeo-, info-, infra-, krimi-, maxi-, mini-, mono-, racio-, termo-, top-* (vyznačené prefixoidy uvádza SSSJ ako nesklonné adjektíva). Zriedkavejšie aj ďalšie: *čoko-, duo-, gala-, geo-, homo-, elektro-, euro-, foto-, hydro-, makro-, multi-, nealko-, paleo-, porno-, repro-, retro-, stereo-, video-*. Niektoré sú v SSSJ uvedené len ako prefixoidy, iné len ako nesklonné adjektíva (*demo*) a ďalšie chýbajú úplne. Akademický *Slovník cudzích slov* uvádza viac nesklonných adjektív i prefixoidov (*multi-, porno/porno-; retro/retro-; soft-*). Z pohľadu používateľa jazyka tu existuje určitá variantnosť – môžeme napísať: *afroučes* (zloženina s prefixoidom *afro-*) alebo aj *afro účes*, čo je už použitie nesklonného adjektíva. A často nachádzame v textoch aj ďalší tvar *afro-účes*. *Krátky slovník slovenského jazyka* vôbec prefixoidy ako také nespracúva. V SSSJ sa tieto slová spracúvajú podľa frekvencie

⁵ Prefixoid je slovotvorný prostriedok funkčne stojaci na rozhraní slovotvorného základu a prefixu (porov. Furdík, 2004). Najčastejšie ide o slová cudzieho pôvodu, ktoré menia svoj význam a nadobúdajú spájateľnosť s prvkami domáceho pôvodu.

používania v jazykovej praxi, preto sú zachytené rozdielne. Dobré to možno ilustrovať na výrazoch *aero* a *agro*.

- **aero-/aero** – výraz je v SSSJ zachytený len ako prefixoid *aero-*, no v SNK a na internete nachádzame aj podoby *aero balík*, *aero znečistenie*, *aero zaťaženie*, *aero efekty* ^[2]; *aero Mikuláš*, *aero múzeum*, *kit aero modelári*. Ich výskyt je frekvenčne pomerne vyrovnaný s výskytom zloženín typu *aeroznečistenie*. Ďalej sú do slovníka zaradené štyri zloženiny s komponentom *aero-*: *aeroklub*, *aeroplán*, *aerosól*, *aerotaxík*. V SSSJ chýba aj slovo *aero* ako substantívum. Ako substantívum toto slovo zachytáva napríklad akademický *Slovník cudzích slov*.
- **agro-/agro** – slovo (komponent) tvorí prvú časť zložených slov označujúcich realie spojené s poľnohospodárstvom. Takto tento výraz uvádza SSSJ a uvádza niektoré zloženiny, podobne ako starší KSSJ, no v praxi sa často (nesprávne) píše prvý komponent oddelene, čiže predstavuje nesklonné adjektívum. Časté je aj písanie so spojovníkom. Sledovali sme pomer výskytu oddeleného písania (typ *agro sektor*) a písania spolu (typ *agrosektor*) v SNK (zoradené podľa frekvencie): *agro turistika/agroturistika* – 1:1428; *agro sektor/agrosektor* – 3:1141; *agro družstvo/agrodružstvo* – 3:220, *agro farma/agrofarma* – 1:144; *agro firma/agrofirma* – 1:25; *agro školy/agroškoly (zriedkavé)* – 1:1; *agro divízia/agrodivízia* – 3:2; Ďalšie výrazy písané zvlášť a so spojovníkom: *AGRO družstvo (vlastné meno)*, *agro imidž*, *agro nacista (príležitostné spojenie)*, *agro odvetvie*, *agro osada*, *agro pneumatiky*, *Agro poisťovňa (vlastné meno)*, *AGRO poľnohospodárske družstvo (vlastné meno)*, *agro rezort*, *agro samci*, *agro stredisko*, *agro substrát*; *agro-business*, *agro-ekonomika*, *agro-environment*, *agro-lehota*, *agro-potravinárstvo*, *agro-skupina*, *agro-týždne*, *Agro-združenie (vlastné meno)*. V názve súťaže *Naj agro dievča* sa vo všetkých prípadoch používa analytickú lexému podobne *Naj agro-chlapec*, *Naj agro chlapec a dievča*.^[1]

7. SKRATKY VO FUNKCII POSTPONOVANÉHO PRÍVLASTKU

Osobitnú kategóriu tvoria iniciálové skratky a iniciálové skratkové slová, ktoré nadobúdajú syntaktickú funkciu prívlastku, takže sa približujú nesklonným adjektívam (*CD*, *IQ*, *HD*, *GPS*, *LCD*, *PC*, *PDF*; *CLIP*, *CLIR*, *LED*, *PET*, *WAP*). Vyznačujú sa osobitným pravopisom (verzály). Treba ich odlišovať od skratkových slov ako *doku*, *hifi*, *laser*, *wifi*. Takisto prefixoidy abreviačného pôvodu niekedy používané v analytických tvaroch (*demonahrávky/demonahrávky*, *infokanál/info kanál*), sa zaraďujú do inej kategórie.

7.1. Iniciálové skratky so slabičnou výslovnosťou *CD*, *IQ*, *HD* [cédé, íkvé, hádél]⁶; členené na:

7.1.1. Skratky s poslovenčenou výslovnosťou vychádzajúcou z angličtiny, ktoré sú v menšine: *DJ*, *GPS* [dídžej, džípies], niekedy aj *IT*, *VIP* [ajtí, víajpí].

⁶ Porov. Gavurová, 2013, s. 34.

7.1.2. Skratky s výslovnosťou podľa slovenského úzu (buď pôvodné alebo poslovenčené): *CD, EKG, PVC, PR, VŠ, VÚB; DVD, GMO, GM, HD, IT, LP, MMS, MP3, SMS, TV, VIP, WC*.

7.2. Skratkové slová so splývavou výslovnosťou: *LED, PET, PIN, SIM, UFO, WAP* [led, pin, sim, ufo, vap], niekedy aj *VÚB* [vúb]. Skratkovými slovami sa stávajú skratky, ktoré majú zloženie podobné stavbe slovenskej slabiky (striedanie vokálov a konsonantov).

Skratky sa do funkcie atribútu dostávajú buď priamo, teda tak, že vznikajú ako skratky adjektív (*LP* – long-played, porov. Gavurová, 2013, s. 125), alebo slovnodruhovou konverziou zo substantívnych skratiek. napr. *CD prehrávač, VŠ vzdelanie, IT špecialista* (Gavurová, tamže).

SSSJ Ich kvalifikuje ako skratky vo funkcii prívlastku. Spojenia ako *PDF verzia, IQ test* sa lexikograficky spracúvajú v rámci jedného hesla ako jeden z významov polysémickej substantívnej skratky, a to vo funkcii prívlastku.

Z uvedeného vyplýva, že v slovenskej lexikografii sa iniciálové skratky považujú za nelexikálne skratky, avšak česká lexikografia všetky skratky v pozícii antepoňovaného atribútu považuje za adjektívum a v slovníkoch sa kvalifikuje ako skratkové nesklonné adjektívum a uvádza ich ako samostatnú lexému (porov. O. Martinová, 2004). Tu je teda východiskom syntaktická funkcia skratky. Táto koncepcia by bola z hľadiska jazykovej praxe prospešná aj u nás, pretože vylúčením týchto slov z KSSJ sa informovanosť verejnosti o správnom pravopise a výslovnosti skratiek oslabila. V kontexte všetkých slov, ktoré vystupujú ako nesklonné atribúty, treba poznamenať, že skratky patria k tým atribútom, ktoré nemožno pretransformovať do flektívnej podoby, porov.: *welness pobyt* → *welnessový pobyt, CD disk* – Ø. Možno ich nahraďiť synonymom a inou možnosťou adaptácie je náhrada substantívom typu *cédéčko, džípiesko*. Tento spôsob je však problematický z viacerých príčin, najmä z hľadiska pravopisu a taktiež nejednoznačnosti významu (*cédéčko* je disk, alebo prehrávač?). Niektoré skratky anglického pôvodu sa z dôvodov jazykovej ekonomie stali veľmi frekventovanými a ako adjektíva aj produktívnymi pri tvorbe viac-slovných pomenovaní. Porovnaj úspornosť spojení *LP platňa* – *dlhohrajúca platňa, WC nádržka* – *záchodová nádržka, CD prehrávač* – *kompaktný prehrávač, prehrávač kompaktných diskov*.

Použitie iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov vo funkcii antepoňovaného prívlastku je aj z týchto dôvodov veľmi rozmanité: Ide napríklad o:

- *CD disk, médiá, nosič, platne, prehrávač;*
- *EKG krivky, mapovanie, monitor, monitoring, elektródy, prístroj, vyšetrenie, záznam;*
- *LED blesk, diódy, displej, lampy, panely, podsvietenie, svetlá, svetlomety, svietidlá, technológie, televízor;*
- *SMS brána, centrum, hlasy, hlasovanie, (cestovný) listok, notifikácia, parkovanie, správa, služby, súťaž;*

- *UFO zisky, UFO zdroje* (neznáme, neidentifikovateľné zdroje, zisky; Gavurová, 2013, s. 114);
- *VIP hostia, lístky, lôžka, miesta, párty, priestory, salónik, služby, stan, tovar, tribúna, večierok, vstupenky, zóna.*

8. ZÁVER

V súčasnosti v slovenských textoch registrujeme čoraz početnejšiu vrstvu prevzatých nesklonných adjektív, ktoré sa do jazyka dostávajú rozličnými kanálmi. Zväčša vstupujú do jazyka prostredníctvom prekladu anglických, resp. cudzojazyčných viac-slovných pomenovaní (*party accessories – párty doplnky*). Postupne sa osamostatňujú, spájajú sa s domácimi substantívami, a tak sa v jazyku udomáčajú (*párty sortiment, párty spevák, párty stan, párty titul...*). Ide o slovnodruhovú konverziu, ktorá je podporovaná štruktúrou východiskového jazyka. Niektoré nesklonné adjektíva zas vstupujú do jazyka prostredníctvom prefixoidov, resp. ich zmenou na nesklonný atribút (*infonástenka – info nástenka*) a početné sú i skratky a skratkové slová v pozícii atribútu (*CD nosič, IT odborník*). I keď počet nesklonných adjektív oproti minulosti značne narástol, podľa nášho názoru nemožno hovoriť o masovom jave, ktorý by akokoľvek narušal či ohrozoval flektívny charakter slovenčiny. Treba si uvedomiť, že stúpajúcemu počtu týchto slov zodpovedá aj nárast kvantity písaných textov a nárast kvantity špecializovaných odborov a subkultúr. Spoločnosť sa diverzifikuje a každá odborná či inak špecifická komunita vnáša do jazyka ďalšie cudzojazyčné prvky. Napriek tomu jazykový systém slovenčiny eliminuje nesklonnosť, a to viacerými spôsobmi:

1. Mnohé nesklonné výrazy sa postupne transformujú na flektívne: *cool/kúl – kúlový, fitness – fitnessový, inline – inlajnový, online – onlajnový, outdoor – outdoo-rový, spinning – spinningový, trendy – trendový, wellness – welnesový*. Respektíve adjektívum vzniknuté konverziou vo východiskovom jazyku sa v slovenčine nahradí slovenským flektívnym adjektívom: *bikini – bikinový, biznis – biznisový, hardcore – harcorový, hiphop – hiphopový, kebab – kebabový, pizza – pizzový*). Napriek tomu sa niekedy paralelne používa v menšej miere i nesklonná forma (*biznis, hardcore*), no je príznačná pre rečový register určitej komunity či idiolekt niektorých periodík. Spozorovali sme, že zdomácnené podoby sú produktívnejšie v tvorení ďalších analogických tvarov. Ruka v ruke s morfológickou adaptáciou ide aj pravopisná adaptácia, niekedy ju predstihuje (napr. v prípade slova so zložitejším pôvodným pravopisom: *business – biznis*).

2. Ďalšou možnosťou je preklad výrazov do cieľového jazyka. Výhodné je to pri slovách s jednoznačným významom: *full – plný, úplný; city – mestský; baby – detský* alebo *mladý, online – internetový* a pod. V niektorých prípadoch ako *biznis, online, live, outdoor* to však môže predstavovať problém, pretože spolu s pomenovaním prichádza z cudzieho jazyka aj celý nový myšlienkový koncept, nové usporiadanie vzťahov. Ukážkovým prípadom je slovo *biznis*, ktorého význam varíruje v závislosti

od kontextu (*biznis analýza* → *obchodná analýza*, *biznis plán* → *podnikateľský plán*, *biznis košeľe* → *manažérske košeľe*, *biznis trieda* → *luxusná trieda*). Napriek tomu majú tieto významy spoločnú sému, ktorá vychádza práve z tohto nového spoločenského fenoménu, predstavy, ktorá bola donedávna v našich končinách neznáma. Do obdobia, kým sa nezačali šíriť *reality programy*, *live prenosy*, *biznis centrá* a pod. Niektoré spoločenské fenomény a spolu s nimi ich názvy boli v minulosti tabuizované (*gay klub*, *porno film*, *sexi umývačka*). Tieto nové lexémy by bolo potrebné lepšie lexikograficky a kodifikačne reflektovať a pomôcť tak plnohodnotne ich začleniť do systému slovenského jazyka. Analýza doteraz vydaných zväzkov SSSJ ukazuje, že v druhom a treťom zväzku slovníka sú nesklonné adjektíva a prefixoidy zachytené dôslednejšie, zatiaľ čo v prvom zväzku chýbali pri niektorých jednotkách heslá zachytávajúce prefixoidy, inokedy podoby nesklonného adjektíva.

V jazykovej praxi hrá významnú úlohu aj snaha o ekonomizáciu prejavu, preto sú preferované niektoré prevzaté nesklonné adjektíva, porov.: *biznis* – *podnikateľský*, *onlajn* – *internetový*, *fleš* – *bleskový*.

3. Niekedy sa atributívne spojenia s nesklonným atribútom univerbizujú, čím vznikajú zloženiny (*fitnescentrum*, *fitnesklub*, *fitnesprogram*). Tieto prípady sú zriedkavejšie, pretože nie všetky nesklonné adjektíva možno takto transformovať. Pohyb od atributívnej syntagmy ku kompozitu zaznamenávame často v prípadoch ako *etno hudba* → *etnohudba*, *afro účes* → *afroučes*, *fit lopta* → *fitlopta*, *fitnes centrum* → *fitnescentrum*, ale zriedkavejšie pri väčšine nesklonných adjektív, najmä kratších. Tento jav spozoroval aj P. Mitter v češtine a domnieva sa, že „kompozita predstavujú pro češtinu výhodnější pojmenování než slovní spojení, neboť lze od nich snáze tvořit deriváty a v rámci větné struktury jsou tedy flexibilnější než právě slovní spojení“ (Mitter, 2005, s. 31). Podľa nášho názoru je transformácia spojenia s nesklonným adjektívom na kompozitum aj pre slovenčinu prirodzená a výhodná a predstavuje možnosť pre tie nesklonné adjektíva, pri ktorých je problematické použitie odvodenín s príponou *-ový*, *-ný* a ktoré nie je vhodné prekladať (napr. majú terminologickú platnosť: *flash karta*, *full kontakt* a pod.).

Celkovo možno konštatovať, že stabilnú pozíciu majú najmä nesklonné adjektíva zakončené na *i/y* (*baby*, *bikiny*, *country*, *crazy*, *müsli*, *párty*, *reality*, *sci-fi*, *sexi*, *trendy*), ďalej krátke slová (najmä iníciaľového pôvodu) pre svoju ekonomickosť (*art*, *gay*, *etno*, *latino*, *web*). Stabilnosť a frekventovanosť sa zvyšuje v tých prípadoch, keď sa spájajú dva faktory podporujúce zotrúvanie nesklonného výrazu v komunikácii, napríklad nepreložiteľnosť a netypické zakončenie (*müsli*, *párty*, *reality*), nepreložiteľnosť a ekonómia (*biznis*, *fit*, *fitnes*, *latino*, *live*, *sci-fi*), ekonómia a terminologickosť (*crash*, *full*, *mobil*). Relatívne stabilné sú nesklonné adjektíva, ktoré vznikli konverziou z nesklonných substantív alebo prísloviak: *froté*, *karate*, *kvázi*, *sushi*, *wasabi*.

Skratky ako neslovné atribúty sa ťažko transformujú, sú teda stabilné, no svojou syntaktickou pozíciou a neohybným tvarom len pripomínajú nesklonné adjektíva. Vzhľadom na frekventovanosť tvorenia skratiek v angličtine ako globálnom jazyku

sú dosť časté, používateľ jazyka ich však chápe vďaka slabičnej alebo hláskovej výslovnosti odlišne ako adjektíva.

V priloženej tabuľke uvádzame prehľad analyzovaných nesklonných adjektív a prefixoidov a ich spracovanie v slovníkoch. Zvýraznené políčka označujú prefixoidy, ktoré nie sú zachytené v SSSJ.

	Uvedené v KSSJ ako nesklonné adjektívum	Existuje ako prefixoid (syntetická podoba, SNK)	Uvedené v SSSJ ako nesklonné adjektívum	Uvedené v SSSJ ako prefixoid	Kompozitá s touto jednotkou uvedené v SSSJ (ak sa v slovníku neuvádza prefixoid)
aero	–	+	–	+	
afro	–	+	+	–	
after	–	–	–	–	
agro	–	+	–	+	
akurát	+	–	+ obyč. v prísudku	–	
alfa	–	+	–	+	
alko	–	+	+	–	
army	–	+	–	–	
art	–	+	–	–	
audio	–	+	+	+	
audio-video	–	–	–	–	
baby	–	+	–	–	babysitter
baby friendly	–	–	–	–	
bikiny	–	–	–	–	
bio	–	+	–	+	
biznis	–	+	–	–	
business	–	–	–	–	
business lounge (lunch)	–	–	–	–	
bianko	+ (bianko)	–	+	–	
body	–	+	–	–	bodyart, body-art, bodyartový, bodybuilding, bodyček, bodyčekovať, bodyguard/bodygard
bomba	–	–	–	–	
bordó	+	–	+	–	
brutto	+	–	+	–	
city	–	+	–	–	
cool/kúl	–	–	–	–	
crash	–	+	–	–	
country	+	+	+	–	
crazy	–	–	–	–	crazy-komédia

cyklo	-	+	-	-	cyklodróm, cyklokros, cyklotrasa, cyklotrial, cykloturista, cykloturistika
čert	-	-	-	-	
demo	-	+	+	-	
dia	-	+	+	+	
disko	-	+	+	-	diskofil, diskografia
doku	-	+	-	-	
dum-dum	-	-	+	-	
eko	-	+	-	+	
eko-etno	-	+	-	-	
etno	-	+	+	+	
elektro	-	+	-	+	
enviro	-	+	-	-	
extra	+	+	+	+	
extrém	-	-	-	-	
fasa	-	-	+	-	
farma	-	-	-	-	
fajn	+	-	+	-	
fantasy	-	-	-	-	
fěr	+	-	+	-	
fiction	-	-	-	-	
first	-	-	-	-	
fit	+	+	+ len vo funkcii doplňku alebo prísudku	-	fitcentrum, fitlopta
fitness	-	+(fitnes)	-	-	fitnescentrum, fitnesklub, fitnesprogram
flash	-	+	-	-	
flexi	-	+	-	-	
foto	-	+	-	+	
full	-	+	-	-	
funny	-	-	-	-	
gay	-	+	+	-	
gala	+	+	-	+	
gastro	-	+	-	+	
grátis	-	-	- (príslovka; vo funkcii prívlastku)	-	
grobian	-	-	-	-	
groggy	+	-	+ len vo funkcii doplňku alebo prísudku	-	

hiphop	-	-	– (len hiphopový)	-	
hardcore	-	-	-	-	
homeo	-	-	-	-	
homo	-	+	-	+	
huncút	-	-	-	-	
hydro	-	+	-	+	
cherry	-	-	-	-	
info	-	+	+	+	
infra	-	+	+	+	
inline	-	+	+	-	
internet	-	+	-	-	internetbanking
junior	-	-	-	-	
karaoke	-	-	+	-	
kebab	-	-	-	-	
kaki	+	-	+	-	
komplet	+	-	+	-	
koťuha	-	-	-	-	
kúl	-	-	-	-	
krimi	-	+	+	+	
latino	-	+	+	-	
lila	-	-	+	-	
live	-	-	+ nespr.	-	
mešuge	-	-	+	-	
makro	-	+	+	+	
maxi	-	+	+	+	
mini	-	+	+	+	
mobil	-	+	-	-	
mocca	+	-	+	-	
monster	-	-	-	-	monsterproces
mono	-	+	+	+	
morning after	-	-	-	-	
mrcha	+	-	+	-	
multi	-	+	-	+	
müsli	-	-	-	-	
natural	-	-	+ uvádza sa len ako postponovaný (ryža natural)	-	
nealko	+	+	+	-	
night-after	-	-	-	-	
non-stop	+	-	+	-	
online	-	-			
organic	-	-			

outdoor	-	-			
party	-	-			
paskuda	-	-			
pet	-	+			
pizza	-	-			
pľuha	-	-			
pop-art	-	-			
porno	-	+			
potvora	-	-			
public-art	-	-			
racio	-	-			
raw	-	-			
reality	-	-			
repro	-	+			
retro	-	+			
science-fiction	-	-			
sci-fi	+	-			
senior	-	-			
selfie	-	-			
senzi	-	-			
sexi	+ subšt.	-			
single	-	-			
slim	-	-			
slim fit	-	-			
soft	-	+			
sólo	+	+			
spinning	-	+			
stop	-	+			
super	+ hovor.	-			
sushi	-	-			
sviňa	-	-			
termo	-	-			
top	-	+			
tortilla	-	-			
teenage	-	-			
trendy	-	-			
wasabi	-	-			
web	-	+			
wellness	-	+			
wifi	-	-			

Literatúra

BUŽÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv] Bratislava: Veda 2006.

- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985.
- FURDÍK, J.: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Editor: Martin Ološtiak. Prešov: Náuka 2004.
- GAVUROVÁ, M.: Skratka ako lexéma (Abreviačná motivácia v lexike). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013.
- HRBÁČEK, J.: Citátové výrazy a jiné periférne lexikální prvky cizího původu v slovní zásobě češtiny. Slovo a slovesnost 1971, roč. 32, č. 1, s. 26 – 34. Dostupné na <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2061> (cit. 7. 8. 2017)
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv] Bratislava: Veda 2011.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.). Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv] Bratislava: Veda 2015.
- MARTINCOVÁ, O. a kol.: Nová slova v češtině 2. Praha: Academia 2004.
- MITTER, P.: K hybridním složeninám (s prvním komponentem cizího původu) v NSČ 2. Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 31 – 43.
- OLOŠTIAK, M.: Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena (Adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania). Prešov: FF PU v Prešove 2013.
- OLOŠTIAK, M. (ed.): Viaclovné pomenovania v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2015.
- PETRÁŠ, P.: Otázka nesklonnosti názvov niektorých slovenských televíznych staníc. Kultúra slova, 2015, roč. 49, č. 1, s. 10 – 21.
- VAGASKÁ, D.: Dynamika slangu v slovenčine. (Dizertačná práca). Nitra: UKF 2014.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. – GARABÍK, R.: Interlingválne faktory pri prechýľovaní cudzojazyčných ženských priezvisk v slovenčine. Časť 1. Slovenská reč, 2016, roč. 81, č. 3 – 4, s. 174 – 189.

Pramene

- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.
- Morfológia slovenského jazyka. Ed. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava: SAV 1966.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad L. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005.
- Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959.

Internetové zdroje

- [¹] Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupné na <http://korpus.juls.savba.sk>, (Cit. 3. 7. 2017)
- [²] Vyhľadávač Google. Dostupné na [https://www.google.sk/?gws_rd=ssl#q=biznis&*](https://www.google.sk/?gws_rd=ssl#q=biznis&*&) (Cit. 3. 7. 2017)

Essentia linguistica

Aktuálne otázky slovenského jazyka

Editorka Jana Wachtarczyková

Návrh obálky a grafika: Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.
Počítačové spracovanie materiálov a príprava tlačových
podkladov: Mgr. Vladimír Radik
Prvé vydanie. Tlač: SAP – Slovak Academic Press 2017.

ISBN 978-80-89607-58-7